

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Παναγιώτης Σκαλτσής, Παύλος Σεραφείμ, π. Θεμιστοκλής Χριστοδούλου

Στοιχεία Λειτουργικής και Τελετουργικής

Α' ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

**ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ
ΟΜΑΔΑ**

Παναγιώτης Σκαλτσής, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής, ΑΠΘ

Παύλος Σεραφεΐμ, ΕΔΙΠ Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο
Μακεδονίας

π. Θεμιστοκλής Χριστοδούλου, Δρ. Θεολογίας

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΟΥ**

Κωνσταντίνος Κορναράκης, Αναπληρωτής Καθηγητής Θεολογικής Σχολής, ΕΚΠΑ
(πρόεδρος)

Γεώργιος Ζήσιμος, Καθηγητής Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής (μέλος)

Ελευθέριος Βεκρής, Σύμβουλος Α΄ του ΙΕΠ (μέλος)

Ευστράτιος Ψάλτου, Σύμβουλος Β΄ του ΙΕΠ (μέλος)

**ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ-
ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ**

Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ

Το παρόν εκπονήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) στο πλαίσιο της Πράξης με τίτλο «Αναβάθμιση της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης», MIS 5007907, η οποία εντάσσεται στο Ε.Π. «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση 2014-2020» και συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο).

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ιωάννης Αντωνίου

Πρόεδρος του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνος Υλοποίησης Έργου

Ευστράτιος Ψάλτου

Σύμβουλος Β΄ του ΙΕΠ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

**Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση**
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εικόνα Εξωφύλλου: Η Βάπτιση του Χριστού, δια χειρός Ξεν. Μπόκου.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Παναγιώτης Σκαλτσής, Παύλος Σεραφείμ,
π. Θεμιστοκλής Χριστοδούλου

Στοιχεία Λειτουργικής και Τελετουργικής

Α΄ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Περιεχόμενα

1. Ιστορικό πλαίσιο διαμόρφωσης και εξέλιξης της Λειτουργικής – Τελετουργικής	7
2. Ο ιερός ναός ως οίκος του Θεού και τόπος λειτουργικός – σύναξης των πιστών	14
3. Λειτουργικά Σκεύη	23
4. Λειτουργικά Άμφια	31
5. Λειτουργικά βιβλία	39
6. Ασματικό-Ενοριακό και Μοναστηριακό Τυπικό	45
7. Καιροί προσευχής του Νυχθημέρου	50
8. Τελετουργικά στοιχεία των ιερών Ακολουθιών	59
9. Το μυστήριο της Ιερωσύνης	66
10. Θεία Λειτουργία διαφόρων λειτουργικών παραδόσεων	72
11. Δομή, περιεχόμενο και τάξη των Λειτουργιών Ιωάννου Χρυσοστόμου και Μεγάλου Βασιλείου	79
12. Δομή, περιεχόμενο και τάξη της Θείας Λειτουργίας των Προηγιασμένων Δώρων	86
13. Τα μυστήρια του Βαπτίσματος και του Χρίσματος	95
14. Το μυστήριο του Γάμου	105
15. Το μυστήριο της Μετανοίας – Εξομολογήσεως	113
16. Το μυστήριο του Ευχελαίου	119
17. Νεκρώσιμα Τελετουργικά	125
18. Μυστηριοειδείς τελετές	134
19. Περιστατικές Ευχές, Ακολουθίες και άλλες λειτουργικές πράξεις	140

20. Ο Εορτολογικός κύκλος του Δωδεκαημέρου	147
21. Λειτουργικός κύκλος του Τριωδίου	154
22. Λειτουργικός Κύκλος του Πεντηκοσταρίου	162
23. Άλλες Δεσποτικές Εορτές	171
24. Θεομητορικός και αγιολογικός κύκλος	182

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Ιστορικό πλαίσιο διαμόρφωσης και εξέλιξης της Λειτουργικής – Τελετουργικής

Α) Έννοια, σκοπός και περιεχόμενο της Λειτουργικής-Τελετουργικής

Η Θεία Λατρεία αποτελεί έκφραση της πίστης της Εκκλησίας και της νέας πραγματικότητας, που ο Χριστός έφερε στον κόσμο με την σάρκωσή του, τη σταυρική του θυσία και την ανάστασή του. Περιεχόμενο της Θείας Λατρείας αποτελούν όλες οι πτυχές της προσευχητικής αναφοράς του ανθρώπου προς τον Τριαδικό Θεό. Τα μυστήρια π.χ., με πρώτιστο τη Θεία Ευχαριστία, οι διάφοροι καιροί της προσευχής, οι Ακολουθίες δηλαδή που πλουτίζουν το νυχθήμερο και δίδουν νόημα στον χρόνο, οι εορτές του λειτουργικού έτους, τα λειτουργικά σκεύη, άμφια και βιβλία, ο ιερός ναός, οι περιστατικές ακολουθίες και οι διάφορες μυστηριοειδείς τελετές, όπως είναι οι Αγιασμοί, οι Παρακλήσεις, η τάξη των Εγκαινίων κ.ά, αποτελούν το αντικείμενο της μελέτης της Λειτουργικής-Τελετουργικής επιστήμης.

Η εν λόγω επιστήμη είναι γνωστή από τον 16ο αι. και έχει ως σκοπό τη συστηματική και με βάση τις πηγές, αλλά και τις ποιμαντικές ανάγκες της Εκκλησίας, μελέτη της ιστορικής εξέλιξης, του θεολογικού-συμβολικού νοήματος, και του τρόπου τέλεσης των Ακολουθιών και όλων των λειτουργικών πράξεων. Ο όρος Λειτουργική προέρχεται από την έννοια της λέξης λειτουργία, που αρχικά σήμαινε το δημόσιο και κοινωφελές έργο («λεΐτορ» = λαός και «έργον»). Σημαίνει επίσης και τη δημόσια λειτουργική πράξη, προσευχή, τελετή, και θυσία, ενώ στη χριστιανική μας παράδοση παραπέμπει στη χριστιανική λατρεία συνολικά και στο γεγονός της λατρευτικής πράξης της Εκκλησίας. Η Τελετουργική, ως έννοια, προέρχεται από τις λέξεις «τελετή» και «έργον». Ως εκ τούτου μελετά το λειτουργικό τυπικό, τις ποικίλες παραδόσεις του, αλλά και την ισχύουσα τάξη, η γνώση της οποίας είναι αναγκαία από τους Ιερείς, τους ψάλτες και ευρύτερα το λαό του Θεού για την εύρυθμη ιεουργία των τελουμένων και την «εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν» (Α΄ Κορ. 14,40) πράξη και συμμετοχή μας στα λειτουργικά δρώμενα. Γενικότερα, η Λειτουργική αναφέρεται στο ιστορικό και θεωρητικό περιεχόμενο της Θείας Λατρείας και η Τελετουργική εξετάζει την πρακτική εφαρμογή των τελουμένων.

Η θυσία του Αβραάμ

Ο προφήτης Δαβίδ ψάλλων στην Π.Δ.

Η προεικόνιση τῆς θείας Λειτουργίας στήν Παλαιά Διαθήκη

Ο Ἀβελ καί ὁ Μελχισεδέκ λειτουργοῦντες (ἡ θεία παρουσία σέ σχῆμα χειροῦ). Μωσαϊκό τοῦ αγ. Βιταλίου Ραβέννας

Προεικόνιση τῆς θείας Λειτουργίας

Αρχαιολογικός ιερός χώρος (Κως)

Β) Προχριστιανικά λατρευτικά πρότυπα της Θείας Λατρείας

Η Εκκλησία, ως θεσμός θεανθρώπινος, γεννήθηκε σε συγκεκριμένο ιστορικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Από την άποψη αυτή προσέλαβε τον κόσμο, προσδίδοντάς του μια νέα φυσιογνωμία και προοπτική. Η πρωτοχριστιανική λατρεία είναι γεγονός ότι θεμελιώθηκε σε πρότυπα της ιουδαϊκής λατρείας, που ίσχυε αρχικά στον ισραηλιτικό ναό και αργότερα στη συναγωγή. Ο ίδιος ο Κύριος συμμετείχε στην παραδοσιακή λατρεία (Λουκ. 4,16 -28) και οι Απόστολοι σε ό,τι ετελείτο «εἰς τὸ ἱερόν» (Πράξ. 21,26), όπως π.χ. η προσφορά θυσίας και τα σχετιζόμενα με τους τελετουργικούς καθαρμούς. Οι πρώτοι χριστιανοί μετέβαιναν καθημερινά στους τόπους λατρείας των εβραϊκών κοινοτήτων, αλλά είχαν και τον δικό τους χώρο, όπου «ὁμοθυμαδὸν» (Πράξ. 2,1) συμμετείχαν στις συνάξεις τους. Στην καθημερινή λατρεία και προσευχή διατηρήθηκαν οι παραδοσμένοι καιροί προσευχής (Δαν. 6,10) κατά το εσπέρας, το πρωί και τη μεσημβρία (Ψαλμ. 54,18). Κεντρικό στοιχείο της χριστιανικής λατρείας, κατά μίμηση της ιουδαϊκής, είναι η ανάγνωση του νόμου και των προφητών (Πράξ. 13,14-15), καθώς και οι ψαλμοί και οι ωδές της Παλαιάς Διαθήκης. Η ευχαριστία συνδέεται με τα εβραϊκά δείπνα και κατ' ἐξοχήν με το πασάλιο δείπνο. Λειτουργικές εκφράσεις, όπως το «Ἀμήν» και το «Ἀλληλούϊα», είναι κοινές στην ιουδαϊκή και τη χριστιανική λειτουργική πράξη. Οι εορτές επίσης του Σαββάτου, του Πάσχα, της Πεντηκοστής κληρονομούνται και στην Εκκλησία, με διαφορετικό νόημα και περιεχόμενο. Γενικότερα υπάρχει απ' αρχής μια τάση κριτικής της ιουδαϊκής τελετουργίας και απομάκρυνσης από τα πρότυπά της. Έτσι παρατηρείται μια εναντίωση στο νομικό πνεύμα της ιουδαϊκής λατρείας και γίνεται λόγος για λογική λατρεία (Ρωμ.12,1) «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» τελούμενη (Ιω.4,24), για ύμνους και ωδές πνευματικές (Εφ. 5,19· Κολ. 3,16), για προσευχή, που δεν πρέπει να γίνεται με φαρισαϊκό πνεύμα (Ματθ. 6,5-6). Αναπτύχθηκαν, μάλιστα, νέα πρότυπα προσευχής στη βάση της προσευχής, που δίδαξε ο Κύριος (Λουκ. 11, 2-4· Ματθ. 6, 9-13).

Εκτός των ιουδαϊκών λατρευτικών προτύπων η Εκκλησία γνώρισε και τα εθνικά – ειδωλολατρικά λατρευτικά δρώμενα, όπως π.χ. τον μακρόσυρτο προσευχητικό λόγο («βαττολογία». Ματθ. 6, 7-8), τη λατρεία των ειδώλων – δαιμονίων με πομπές και θυσίες, τις παγανιστικές εορ-

Θυσία στην αρχαία Ελλάδα

Αρχαία τελετουργικά και μυστήρια

Θυσία στην αρχαία Ελλάδα

τές και τα μυστήρια. Από όλα αυτά η χριστιανική λατρεία διαφοροποιείται πλήρως, διότι αυτά αποπροσανατολίζουν τον άνθρωπο και έρχονται σε αντίθεση με τη λατρεία, ως λειτουργικού σώματος του Χριστού. Ο Απόστολος των Εθνών Παύλος συνιστά στους χριστιανούς την από τα είδωλα επιστροφή στον ζωντανό και αληθινό Θεό (Α΄ Θεσ. 1,9).

Γ) Πηγές της Λειτουργικής – Τελετουργικής

Ως πηγή της Θείας Λατρείας εννοούνται τα κείμενα εκείνα που με άμεσο ή έμμεσο τρόπο κάνουν λόγο για την εμφάνιση, την εξέλιξη, την τάξη και το βαθύτερο θεολογικό περιεχόμενο των τελουμένων. Εννοούμε επίσης και την άγραφη παράδοση, που διασώζει παμπάλαιες πληροφορίες και πολιτισμικά αρχέτυπα πολύ σημαντικά για τη Θεία Λατρεία. Η παλαιότερη πηγή είναι η Αγία Γραφή (Παλαιά και Καινή Διαθήκη) από την οποία επιλέγονται τα αναγνώσματα που διαβάζονται στις διάφορες Ακολουθίες και προσδιορίζουν το θέμα πολλών εορτών του έτους. Ειδικά η Καινή Διαθήκη είναι σπουδαία πηγή της λατρείας μας, γιατί η λατρεία σε μεγάλο βαθμό προηγήθηκε αυτής. Γιατί ο λαός πρώτα λάτρευσε και μετά θεολόγησε. Στην Αγία Γραφή επίσης διασώζονται συγκεκριμένες ώρες προσευχής (τρίτη, έκτη και ενάτη), μαρτυρούνται σημαντικοί λειτουργικοί όροι (όπως «ψαλμός», «ύμνος», «ωδή», «αμνός», «θυσία», «ευχαριστία», «βάπτισμα», «χρίσμα» κ.λπ.), γίνεται λόγος για τα μυστήρια της Εκκλησίας ιδίως το Βάπτισμα και την Ευχαριστία, διασώζεται στην Καινή Διαθήκη το διάγραμμα της Ευχαριστίας, οι πρώτοι χριστιανικοί ύμνοι και προσδιορίζεται το πνεύμα της Θείας Λατρείας, η οποία πρέπει να είναι λογική, δηλαδή πνευματική, αδιάλειπτη και να τελείται με την δέουσα τάξη και ευσέβεια. Έχουμε όμως και περιπτώσεις όπου και ορισμένα απόκρυφα κείμενα της Καινής Διαθήκης αποτελούν σημαντική πηγή της Λειτουργικής. Σημαντικότερο από αυτά είναι το απόκρυφο Ευαγγέλιο του Ιακώβου, για τον λόγο ότι σ' αυτό στηριζόμαστε για τις περισσότερες θεομητορικές γιορτές (Σύλληψη, Γενέθλιο, Εισόδια, Σύναξη Ιωακείμ και Άννας) και από αυτό επηρεάζονται άλλες σπουδαίες γιορτές, όπως Ευαγγελισμός, Κοίμηση της Θεοτόκου, γιορτή Ζαχαρία και Ελισάβετ.

Πολλά επίσης πατερικά κείμενα, όπως των Αποστολικών Πατέρων Κλήμεντος Ρώμης, Ιουστίνου, των Τριών Ιεραρχών κ.ά. δίνουν σημαντικές πληροφορίες για τη δομή και το περιεχόμενο των Ακολουθιών. Μεγάλοι ιεράρχες, όπως οι Μέγας Βασίλειος και Ιερός Χρυσόστομος, συνδέονται με την συγγραφή Θείων Λειτουργιών και άλλων ευχολογικών κειμένων. Αρχαίες κανονικολειτουργικές συλλογές, όπως η Διδαχή των Δώδεκα Αποστόλων (αρχές 2ου αι.), η Αποστολική Παράδοση του Ιππολύτου (3ος αι.), οι Αποστολικές Διαταγές, κείμενα του Τερτυλλιανού (2ος αι.) και του Ωριγένους (3ος αι.). Οι Μυσταγωγικές Κατηχήσεις επίσης του Κυρίλλου Ιεροσολύμων, Ιωάννου Χρυσοστόμου και Αμβροσίου Μεδιολάνων, ερμηνεύουν θεολογικά τα τρία Μυστήρια, του Βαπτίσματος, του Χρίσματος και της Θείας Ευχαριστίας. Πρόκειται για μυσταγωγικά κηρύγματα που εκφωνούνταν προς τους νεοφωτίστους κατά την Διακαινήσιμο Εβδομάδα.

Από τον 8ο αι. διασώζονται τα λειτουργικά χειρόγραφα, με παλαιότερο αυτό του Βαρβερινού Κώδικα 336. Στα χειρόγραφα αυτά καταγράφονται τα λειτουργικά κείμενα του Ευχολογίου, με σημαντικές διατάξεις τελετουργικού χαρακτήρα. Το ίδιο γίνεται και από τον 10ο αι. με τα λειτουργικά Τυπικά, όπου με κάθε λεπτομέρεια πληροφορούμαστε για τον τρόπο τέλεσης των Ακολουθιών. Παλαιότερο είναι το Τυπικό της Αγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως (10ος αι.), που διασώζει την τάξη των ασματικών - ενοριακών Ακολουθιών.

Το αρχαιότερο μοναστηριακό λειτουργικό Τυπικό προέρχεται από την Παλαιστίνη, αυτό του Αγίου Σάββα (6ος αι.), και την Κωνσταντινούπολη, αυτό της Ι. Μονής Στουδίου (9ος αι.) και της Ι. Μονής της Παναγίας της Ευεργέτιδος (11ος αι.).

Σημαντική ακόμη πηγή της επιστήμης της Λειτουργικής-Τελετουργικής είναι και τα λειτουργικά υπομνήματα, βυζαντινά και μεταβυζαντινά. Πρόκειται για κείμενα που ερμηνεύουν θεολογικά τη Θεία Λειτουργία και στοχεύουν στη λειτουργική παιδεία και αγωγή τόσο των Ιερέων όσο και όλων των μελών του πληρώματος της Εκκλησίας. Στην ενότητα αυτή ανήκουν τα βυζαντινά υπομνήματα του Διονυσίου Αρεοπαγίτη, Μαξίμου Ομολογητού, Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως, Σωφρονίου Ιεροσολύμων, Θεοδώρου Ανδίδων, Νικολάου Καβάσιλα, Συμεών Θεσσαλονίκης. Στα μεταβυζαντινά υπομνήματα παλαιότερο είναι του Ιωάννου Ναθαναήλ (16ος αι.) και ακολουθούν του Νικολάου Βούλγαρη, Μελετίου Συρίγου κ.α.

Δ) Η ανά τους αιώνες ιστορική εξέλιξη και διαμόρφωση της Χριστιανικής Λατρείας

Η Θεία Λατρεία με τις διάφορες πτυχές και εκφάνσεις της έχει μια μακραίωνη διαδρομή εξέλιξης και διαμόρφωσης. Η πρώτη περίοδος είναι αυτή της αποστολικής εποχής (1ος αι.), πληροφορίες για την οποία έχουμε από την Καινή Διαθήκη και τους Αποστόλους. Την περίοδο αυτή υπάρχει η Λατρεία, σε όλες της τις εκφάνσεις, ως βασικός παράγοντας της ζωής των πρώτων χριστιανών, τελείται όμως πολύ απλά. Παραδίδεται και διδάσκεται κυρίως με προφορικό τρόπο. Η δεύτερη περίοδος είναι αυτή των διωγμών (2ος αι. - 313 μ.Χ.). Η Εκκλησία δοκιμάζεται, αλλά η Θεία Λατρεία δεν σταματά να αναπτύσσεται, έστω και αν ακόμα δεν έχουμε επαρκή γραπτά κείμενα. Σε κάθε περίπτωση η λειτουργική ζωή και εμπειρία διαμορφώνει και το ανάλογο ήθος, για τη στήριξη των χριστιανών την εποχή των διωγμών.

Η περίοδος της ακμής είναι από τον τέταρτο έως τον ένατο αι. Την εποχή αυτή καταγράφονται τα λειτουργικά κείμενα, υπάρχει ελευθερία στην έκφραση και την άσκηση της Θείας Λατρείας, εμφανίζονται μεγάλες πατερικές μορφές, αναπτύσσεται ο μοναχισμός, καλλιεργείται η υμνογραφία με τα Κοντάκια και τους Κανόνες και διαμορφώνονται οι λειτουργικοί τύποι στην Ρώμη, Αλεξάνδρεια, Αντιόχεια, Κωνσταντινούπολη, Ιεροσόλυμα. Όσον αφορά το εορτολόγιο διαμορφώνονται οι μεγάλες Δεσποτικές και Θεομητορικές εορτές, Χριστουγέννων, Μεταμορφώσεως, Βαΐων, Αναλήψεως, Κοιμήσεως της Θεοτόκου, Ευαγγελισμού. Διαμορφώνονται επίσης και οι νηστείες πριν το Πάσχα και πριν τα Χριστούγεννα (4ος αι.). Η επόμενη σημαντική ιστορική περίοδος είναι από την Εικονομαχία μέχρι την Άλωση (9ος αι. - 1453 μ.Χ.). Σε αυτήν η Θεία Λατρεία σταθεροποιείται και βαίνει προς την παρακμή με την έννοια ότι δεν έχουμε πρότυπα μιας νέας δημιουργίας. Καθιερώνεται ο βυζαντινός ρυθμός με τον τρούλο, εισάγονται εορτές, όπως των Εισοδίων της Θεοτόκου και των Τριών Ιεραρχών, μνήμες νέων αγίων, οσίων, μαρτύρων, ιεραρχών, πατέρων Συνόδων, ιερών λειψάνων κ.λπ. Διαδίδεται η ορθόδοξη πίστη

Χειρόγραφο με ύμνους

και το λειτουργικό τυπικό που συνδέεται με αυτήν στο σλαβικό κόσμο από τους θεσσαλονικείς αγίους Κύριλλο και Μεθόδιο.

Η επόμενη περίοδος είναι αυτή της Τουρκοκρατίας, που όσο δύσκολη και σκοτεινή και αν είναι έχουμε και φαινόμενα που μαρτυρούν μια προσπάθεια αναζήτησης των πνευματικών και λειτουργικών παραδόσεων της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η τυπογραφία συμβάλλει στην έκδοση των λειτουργικών βιβλίων, οι νεομάρτυρες δημιουργούν νέα δεδομένα στο εορτολόγιο της εκκλησίας, οι Κολλυβάδες (άγιοι Νικόδημος Αγιορείτης, Αθανάσιος Πάριος κ.ά.) δημιουργούν το φιλοκαλικό κίνημα, με σκοπό την ανανέωση της πνευματικής και λειτουργικής ζωής.

Στις μέρες μας, με την έρευνα για την Θεία Λατρεία (βλ. Θεολογικές Σχολές) και την πρωτοβουλία της Εκκλησίας της Ελλάδος για την λειτουργική αναγέννηση, λαμβάνεται η μέριμνα για την επίλυση πολλών ζητημάτων που αφορούν την ιστορική τεκμηρίωση, τη θεολογική εμβάθυνση και την τελετουργική προσέγγιση των τελουμένων στη λατρεία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι δραστηριότητες με συνέδρια και εκδόσεις της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Λειτουργικής Αναγεννήσεως.

Οι Θυσίες Ολοκαυτωμάτων

Λευ. 1,1-5

ΚΑΙ ἀνεκάλεσε Μωυσῆν, καὶ ἐλάλησε Κύριος αὐτῷ ἐκ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου λέγων·

2 λάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν ἐὰν προσάγῃ δῶρα τῷ Κυρίῳ, ἀπὸ τῶν κτηνῶν καὶ ἀπὸ τῶν βοῶν καὶ ἀπὸ τῶν προβάτων προσοίσετε τὰ δῶρα ὑμῶν.

3 Ἐὰν ὀλοκαύτωμα τὸ δῶρον αὐτοῦ ἐκ τῶν βοῶν, ἄρσεν ἄμωμον προσάξει· πρὸς τὴν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου προσοίσει αὐτὸ δεκτὸν ἐναντίον Κυρίου.

4 Καὶ ἐπιθήσει τὴν χεῖρα ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ καρπώματος, δεκτὸν αὐτῷ ἐξιλάσασθαι περὶ αὐτοῦ.

5 Καὶ σφάξουσιν τὸν μόσχον ἐναντι Κυρίου. Καὶ προσοίσουσιν οἱ υἱοὶ Ἀαρὼν οἱ ἱερεῖς τὸ αἷμα, καὶ προσχεοῦσι τὸ αἷμα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κύκλῳ τὸ ἐπὶ τῶν θυρῶν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου.

Ο Ἑσπερινός κατὰ τις Αποστολικές Διαταγές

Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ Χριστοῦ διάταξις περὶ ἑσπερινοῦ

Καγὼ Ἰάκωβος, ἀδελφὸς μὲν κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ, δοῦλος δὲ ὡς Θεοῦ μονογενοῦς, ἐπίσκοπος δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων Ἱεροσολύμων χειροτονηθεὶς, τάδε φημί· Ἑσπέρας γενομένης, συναθροίσαις τὴν ἐκκλησίαν, ὧ ἐπίσκοπε, καὶ μετὰ τὸ ρηθῆναι τὸν ἐπιλύχνιον ψαλμὸν, προσφωνήσῃ ὁ διάκονος ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων, καὶ χειμαζομένων, καὶ τῶν φωτιζομένων, καὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ ὡς προείπομεν. Μετὰ δὲ τὸ ἀπολυθῆναι αὐτοὺς, ὁ διάκονος ἐρεῖ· Ὅσοι πιστοὶ, δεηθῶμεν τοῦ Κυρίου. Καὶ μετὰ τὸ προσφωνήσαι αὐτὸν τὰ τῆς πρώτης εὐχῆς, ἐρεῖ...

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Αναζητείστε στο διαδίκτυο υλικό (εικόνες, φωτογραφίες, βίντεο κ.α) σχετικά με τον τρόπο λατρείας των ειδωλολατρών, των Ιουδαίων και των Χριστιανών.

2η Δραστηριότητα

Οργανώστε μια επίσκεψη σε μια Συναγωγή και συζητείστε με τους υπευθύνους για τα αγιαστικά αντικείμενα και τα άλλα τελετουργικά στοιχεία της ιουδαϊκής θρησκευτικής παράδοσης.

3η Δραστηριότητα

Χωριστείτε σε ομάδες και αναζητείστε στοιχεία για τον τρόπο χριστιανικής λατρείας στις διάφορες ιστορικές περιόδους. Στη συνέχεια η κάθε ομάδα θα ορίσει ένα άτομο, το οποίο οι υπόλοιποι μαθητές θα «ανακρίνουν» ρωτώντας τον σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο οι χριστιανοί λάτρευαν τον Θεό σε κάθε ιστορική περίοδο.

4η Δραστηριότητα

Σε συνεργασία με τον/την καθηγητή/τρια που διδάσκει το μάθημα της ιστορίας στο σχολείο σας, αναζητείστε πληροφορίες για τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι Χριστιανοί στην άσκηση της λατρείας τους στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Στη συνέχεια χωριστείτε σε ομάδες και προσεγγίστε το θέμα από διαφορετική οπτική γωνία. Ειδικότερα, η μια ομάδα να προσπαθήσει να εξετάσει τις δυσκολίες που βίωνε ένας απλός πιστός στην άσκηση της λατρείας του, αλλά και τις προσδοκίες του για τον ρόλο της εκκλησίας εκείνη την περίοδο. Μια άλλη ομάδα να υποδυθεί ουσιαστικά τον ρόλο ενός κληρικού της Τουρκοκρατίας και να αποπειραθεί να προσεγγίσει το πώς οι ιερωμένοι εκείνης της περιόδου έβλεπαν την αποστολή τους για το ορθόδοξο γένος. Τέλος, μια άλλη ομάδα μπορεί να υποδυθεί τον ρόλο του αλλόπιστου κατακτητή και να προσεγγίσει το πώς εκείνοι έβλεπαν τους χριστιανούς να ασκούν την λατρεία τους. Στη συνέχεια η κάθε ομάδα να παρουσιάσει τα δικά της επιμέρους συμπεράσματα στην ολομέλεια της τάξης και να ακολουθήσει ολόπλευρη συζήτηση για το θέμα.

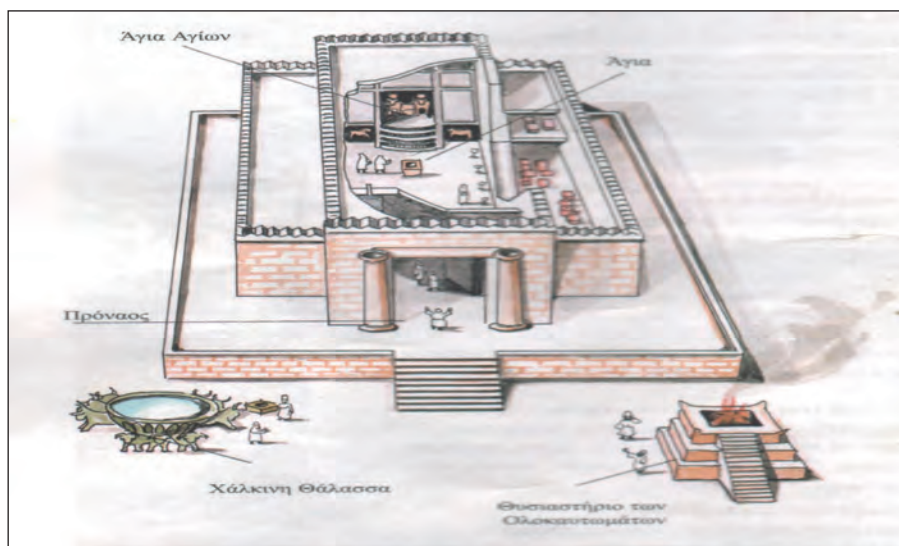
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Ο ιερός ναός ως οίκος του Θεού και τόπος λειτουργικός – σύναξης των πιστών

Α) Από την ιουδαϊκό και τον ειδωλολατρικό ναό στον τόπο της χριστιανικής λατρείας

Ο τόπος, όπου οι πιστοί όλων των θρησκειών συνάζονται για να ασκήσουν το λατρευτικό τους έργο, είναι ιερός και άγιος. Και αυτό με την έννοια ότι ο ναός, που ως λέξη προέρχεται από το ρήμα «ναίω» (=κατοικώ) και σημαίνει μεγαλοπρεπής κατοικία, συνδέεται με την παρουσία του θείου και θεωρείται ως τόπος κατοικίας του Θεού.

Στον ιουδαϊσμό υπάρχει ο Ναός του Σολομώντα (καταστράφηκε το 70 μ.Χ, από τον Ρωμαίο στρατηγό Τίτο) στα Ιεροσόλυμα, που αποτελεί εξέλιξη της σκηνής του μαρτυρίου, του φορητού δηλαδή ναού που ο Μωυσής, με εντολή του Θεού, δημιούργησε στην έρημο (Εξ. 33, 7-11). Ο Ναός του Σολομώντα, ως τόπος και το κατοικητήριο του Θεού (Ψαλμ. 73,3), και «οίκος τοῦ Πατρός» του, κατά τον ίδιο τον Κύριο (Ιω. 2,16. Λουκ.2,49), έχει τη δομή της σκηνής του μαρτυρίου. Διαιρείται δε σε τρία μέρη, τα «ἅγια τῶν ἁγίων» (το άδυτο), τα «ἅγια», δηλαδή τον κυρίως ναό και τον «πρόναο» (αυλή).

Εικόνα 1: Ο Ναός του Σολομώντα

http://users.sch.gr/aiasgr/Biblos/Biblos/O_Naos_tou_Solomwnta.htm

3D παρουσίαση του Ναού των Ιεροσολύμων

https://www.youtube.com/watch?time_continue=203&v=B37Mp6mhs3A

Στο πρώτο μέρος, τα «ἅγια τῶν ἁγίων», έμπαινε μόνο ο αρχιερέας, κατά την εορτή του Εξιλασμού. Η σπουδαιότητά του αναδεικνύεται από το ότι σ' αυτό φυλάσσονταν τα σύμβολα της ιουδαϊκής θρησκείας και της παρουσίας του Θεού, όπως η Κιβωτός της Διαθήκης με τις πλάκες του νόμου, η ράβδος του Ααρών, που βλάστησε και η στάμνα με το μάννα. Στον δεύτερο χώρο, τον κυρίως ναό, τα «ἅγια», υπήρχε ο βωμός του θυμιάματος, από όπου οι ιερείς προσέφεραν το θυμίαμα. Στον χώρο αυτόν γινόταν επίσης το άναμμα της επτάφωτης λυχνίας και υπήρχε η τράπεζα της προθέσεως για την ανανέωση των δώδεκα άρτων (βλ. Γ' Βασ. κεφ, 40 – 48). Στον «πρόναο» υπήρχε ο βωμός των θυσιών, ο βωμός των ολοκαυτωμάτων (Γ' Βασ. 8,64). Οι πιστοί δεν μπορούσαν να εισέλθουν σε κανένα άλλο μέρος του ναού, εκτός από τον πρόναο, όπου εκδήλωναν την ευσέβειά τους «εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου» (Ψαλμ. 83,3).

Το ίδιο συνέβαινε και στους ειδωλολατρικούς ναούς, όπου η σύναξη του λαού γινόταν εκτός αυτών. Εκεί βρισκόταν όλα τα απαραίτητα λειτουργικά σκεύη, οι λουτήρες και κυρίως τα μεγάλα θυσιαστήρια. Ο ναός, ως το κατοικητήριο του θεού, φιλοξενούσε στο εσωτερικό του μόνο το άγαλμα του θεού ή της θεάς, όπου ήταν αφιερωμένος.

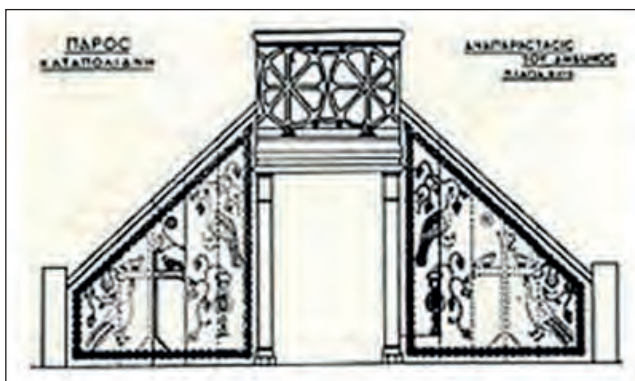
Σε αντίθεση με τα προχριστιανικά δεδομένα, στον χριστιανικό ναό ο λαός λατρεύει τον Θεό εντός αυτού. Γι αυτό και ο ιδιαίτερος διάκοσμός του βρίσκεται στο εσωτερικό του. Ο ναός κατανοείται πλέον με όρους εκκλησιολογικούς και ευχαριστιακούς. Ο λαός συνάζεται «ἐν ἐκκλησίᾳ» (Α' Κορ. 11,18), συγκροτεί το σώμα του Χριστού (Εφ. 1,23-24· Κολ. 1,18) και συμμετέχει στα μυστήρια, με κορυφαίο αυτό της Θείας Ευχαριστίας.

Εκτός, λοιπόν, από συμβολικός τόπος κατοικίας του Θεού, ο ναός εξελίσσεται και σε χώρο λατρείας και σύναξης της κοινότητας. Αναδεικνύεται και κατανοείται ως ο πλέον κατάλληλος τόπος προσευχής, ως οίκος άγιος (Α' Κορ. 3,17) με την έννοια ότι ο κάθε χριστιανός ως «ναός Θεοῦ ζώντος» καλλιεργεί εντός αυτού την προσωπική του αγιότητα.

Β) Οι ρυθμοί και τα αρχιτεκτονικά τους στοιχεία. Λειτουργική και πνευματική τους σημασία

Ως ο παλαιότερος τόπος σύναξης των πιστών θεωρείται το «ὑπερώον» και το «ἐστρωμένον ἄνωγειον», όπου τελέσθηκε ο Μυστικός Δείπνος (Ματθ. 26,26-29· Μάρκ. 14, 22-25· Λουκ. 22,19-20· Α' Κορ. 11, 23-26) και κατά την ημέρα της Πεντηκοστής οι μαθητές «ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος Ἁγίου» (Πράξ. 7,48). Λατρευτικοί χώροι ήταν επίσης και ιδιωτικές ευρύχωρες κατοικίες, «κατ' οἶκον ἐκκλησίαις», όπου οι πιστοί συνάζονταν για προσευχή (Πράξ. 12, 12· Α' Κορ, 16,19) και απαραίτητως τέλεση της Θείας Ευχαριστίας καθημερινά (Πράξ. 2, 42-47).

Μέχρι τον 4ο μ.Χ. αι. (προκωνσταντίνηα εποχή) και λόγω των συνθηκών αυτής της περιόδου, αφού η Εκκλησία ήταν υπό διωγμό, δεν υπήρχε η δυνατότητα ανέγερσης ξεχωριστών ναών. Κυριαρχούσε περισσότερο η ιδέα του ναού, ως σύναξης

Αναπαράσταση άμβωνος
(Ι.Ν. Παναγίας της Εκατονταπυλιανής Πάρου)

Εσωτερικό Βυζαντινού Ι. Ν. Αγίου Νικολάου του Κασνίτη Καστοριάς

Ροτόντα (Ι.Ν. Αγ. Γεωργίου - Ροτόντα Θεσσαλονίκης)

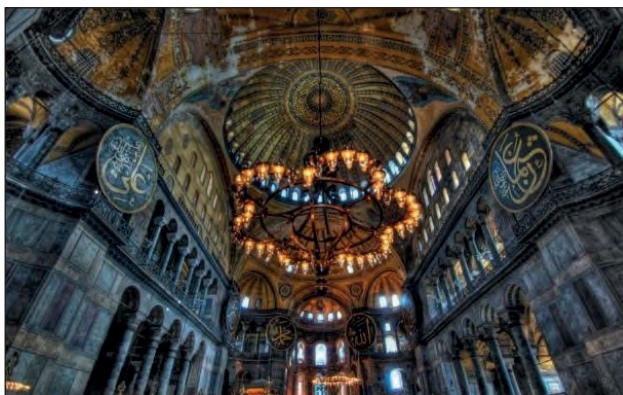
ευχαριστιακής και όχι οικοδομήματος. Τα πράγματα αλλάζουν με την αναγνώριση του χριστιανισμού και της ελεύθερης έκφρασής του σε οικουμενικό επίπεδο. Αξιοποιούνται βεβαίως αρχαίοι ειδωλολατρικοί ναοί για λατρευτική χρήση, όπως ο Παρθενώνας στην Αθήνα και το Πάνθεον στη Ρώμη ή πάνω σε ερείπια αρχαίων ναών οικοδομούνται χριστιανικοί ναοί, όπως συνέβη με τον Πανάγιο Τάφο, που κτίσθηκε στα ερείπια του ναού της Αφροδίτης. Κυρίως όμως δημιουργούνται νέοι ναοί, με συγκεκριμένη δομή και διαφορετική θεολογική προσέγγιση, προς διευκόλυνση των λατρευτικών αναγκών των πιστών. Ο ρυθμός της Βασιλικής είναι ο

αρχαιότερος. Ρωμαϊκά κτίρια, ορθογώνια και επιμήκη, με συγκεκριμένες παρεμβάσεις αξιοποιήθηκαν ως ναοί της χριστιανικής λατρείας. Εσωτερικά διαιρέθηκαν με κιονοστοιχίες σε τρία ή περισσότερα κλίτη. Μπροστά από την είσοδο υπήρχε το αίθριο και το πίσω μέρος του οικοδομήματος κατάληγε σε ημικυκλική κόγχη (βλ. Ναό της Γεννήσεως του Σωτήρος στην Βηθλεέμ, τον 4ο αι., Άγιο Δημήτριο και ναό της Αχειροποιήτου στη Θεσσαλονίκη, τον 5ο αι., Ναό του Αγίου Απολλιναρίου στη Ραβέννα τον 6ο αι.).

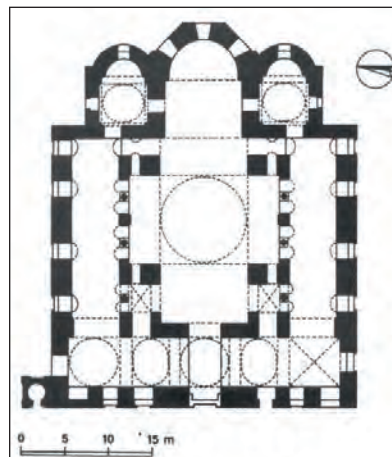
Τη χριστιανική ναοδομία επηρέασαν και τα μαυσωλεία (=οικοδομήματα που ενταφιάζονταν οι επιφανείς Ρωμαίοι) και ήταν κυκλικά ή πολυγωνικά. Με αυτή τη μορφή κτίζονταν τα μαρτύρια πάνω στους τάφους των μαρτύρων και τα βαπτιστήρια. Ως χριστιανικός ναός αξιοποιήθηκε και ο Άγιος Γεώργιος, η Ροτόντα, στη Θεσσαλονίκη, που ήταν μαυσωλείο του Γαλερίου. Ο ρυθμός της Βασιλικής διασώζεται μέχρι σήμερα, άλλοτε χωρίς και άλλοτε με τρούλο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο περίφημος Ναός της του Θεού Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη αλλά και στη Θεσσαλονίκη.

Φυσική εξέλιξη της Βασιλικής με τρούλο αποτελεί ο σταυροειδής με τρούλο ναός, ο γνωστός ως βυζαντινός ρυθμός. Χαρακτηριστικό του στοιχείο είναι η διαμόρφωση της στέγης σε σχήμα σταυρού, στη διασταύρωση των κεραιών του οποίου υψώνεται ο τρούλος στηριζόμενος σε τέσσερις κίονες.

Ο βυζαντινός ναός και γενικότερα κάθε τύπου και ρυθμού ναός, στα κείμενα των Πατέρων και στη θεολογία της Εκκλησίας, αποκτά μια ιδιαίτερη συμβολική και πνευματική σημασία. Δεν παύει να είναι ο τόπος όπου ο Θεός «κατοικεί καὶ ἐμπεριπατεῖ» (Β' Κορ. 6,16). Εννοείται όμως και ως «οἰκία κοινή πάντων» (Ιωάννης Χρυσόστομος, PG 56, 122A), η οποία μολονότι κατασκευάζεται από υλικά πράγματα «ἀλλ' οὖν ὑπερκόσμιον ἔχει χάριν» (Συμεών Θεσσαλονίκης, PG155, 701D). Η αντίληψη για τον ναό, ως εικόνα του ουρανού, είναι χαρακτηριστική, σύμφωνα και με τον ύμνο της Παρακλητικής «Ἐν τῷ ναῷ ἐστώτες τῆς δόξης σου, ἐν οὐρανῷ ἐστάναι νομίζομεν». Ο ναός προσέλαβε την έννοια του επίγειου ουρανού (Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως, PG98, 384B). Είναι ο τόπος,

Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης: Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα ρυθμού βασιλικής με τρούλο

Κάτοψη τρουλαίας Βασιλικής (Ι.Ν. της του Θεού Σοφίας Θεσσαλονίκης)

Ναός σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλο (Ι.Ν. Παναγίας της Σκριπού Ορχομενού)

όπου πνέει το Πνεύμα το Άγιον, κατά τον Μέγα Βασίλειο (PG32, 184A), τόπος της παρουσίας των μυστηρίων, το λιμάνι όπου βρίσκουν ηρεμία οι θαλασσομαχούντες, αλλά και το ιατρείο, όπου οι ασθενείς βρίσκουν το πανδοχείο (Νικόδημος Αγιορείτης, Χρηστοθήκεια των Χριστιανών, σ. 301).

Τρούλος (Ι.Ν. Παναγίας της Παρηγορήτισσας Άρτας)

Τέμπλο (Νέα Μονή Χίου)

Γ) Εσωτερική διάταξη του ιερού ναού, αισθητική και ευταξία του, διακονιές του

Ο ναός εσωτερικά διαιρείται σε τρία μέρη, το καθένα εκ των οποίων έχει το θεολογικό-πνευματικό του νόημα, αλλά υπηρετεί και συγκεκριμένες λειτουργικές ανάγκες των πιστών. Πρόκειται για τον πρόναο ή νάρθηκα, τον κυρίως ναό και το Ιερό Βήμα. Το σχήμα αυτό κατά τον άγιο Συμεών Θεσσαλονίκης σημαίνει την Τριάδα, αλλά και όχι μόνο· «Καὶ πρόναον μὲν τὰ ἐν τῇ γῇ, ναὸς δὲ τὸν οὐρανόν, τὰ ὑπερουράνια δὲ τὸ ἀγιώτατον βῆμα» (PG 155,704B).

Ο πρόναος ή νάρθηκας που βρίσκεται στο δυτικό μέρος του ναού, αξιοποιείται για τις προβαπτισματικές πράξεις και την κατήχηση των νεοφωτίστων. Παλαιότερα στο σημείο αυτό στέκονταν οι κατηχούμενοι, και οι «ἐν μετανοίᾳ» κατά τη Θεία Λειτουργία, οι οποίοι αποχωρούσαν μετά τα αναγνώσματα. Σε μεταγενέστερους ναούς το μέρος αυτό χωρίσθηκε στον εσωνάρθηκα ή λιτή, που προορίζεται για τη λιτανεία και άλλες Ακολουθίες του νυχθημέρου, και στον εξωνάρθηκα.

Ο κυρίως ναός ονομάζεται και καθολικόν, όπου τελείται η Θεία Λειτουργία, αλλά και άλλες Ακολουθίες. Στο κέντρο του κυρίως ναού παλαιότερα υπήρχε ο άμβωνας, όπως μέχρι σήμερα διασώζεται στη μητρόπολη Καλαμπάκας, απ' όπου ο Διάκονος ως διεντολέας της σύναξης έδινε τα παραγγέλματα στον λαό («Σοφία, ὀρθοί» κτλ) και διάβαζε το Ευαγγέλιο. Μετά την Εικονομαχία, ο άμβωνας μετατέθηκε αριστερά, υψώθηκε το τέμπλο και στα δεξιά τοποθετήθηκε δεσποτικό, στο οποίο στέκεται ο Αρχιερέας, όταν κατά τις ακολουθίες χοροστατεί. Στον χώρο του καθολικού υπάρχουν δεξιά και αριστερά οι χοροί των ψαλτών και ο ναός είναι εξοπλισμένος με τα στασίδια ή καθίσματα, τα αναλόγια για τους ιεροψάλτες, τις ηχητικές εγκαταστάσεις και τα αντικείμενα φωτισμού (καντήλια, πολυέλαιοι κ.τ.λ.). Για αυτά εξυπακούεται ότι θα πρέπει να τηρούνται όλες οι προδιαγραφές, που η αισθητική της Θείας Λατρείας και η ευπρέπεια της λειτουργικής μας παράδοσης και ευταξία επιβάλλουν. Και αυτό διότι μαζί με την αγιογραφία βοηθούν τον πιστό στον σωστό τρόπο συμμετοχής στα τελούμενα.

Ανατολικά του ιερού ναού βρίσκεται το Ιερό Βήμα ή πρεσβυτέριον ή ιερατεῖον. Είναι το σπουδαιότερο από τα μέρη του ναού με κέντρο την Αγία Τράπεζα, τον τάφο και τον θρόνο του Χριστού, σύμβολο του θανάτου και της ανάστασης του. Επάνω στην Αγία Τράπεζα δεν πρέπει να τοποθετείται τίποτα άλλο εκτός από το Ευαγγέλιο, τον σταυρό και δύο λαμπάδες. Πίσω από την Αγία Τράπεζα βρίσκεται το σύνθρονο με τον θρόνο του επιχώριου Επισκόπου

Σύνθρονο στην αψίδα της εκκλησίας της Σάντα Μαρία ντέλλε Γκράτσιε Ιταλίας

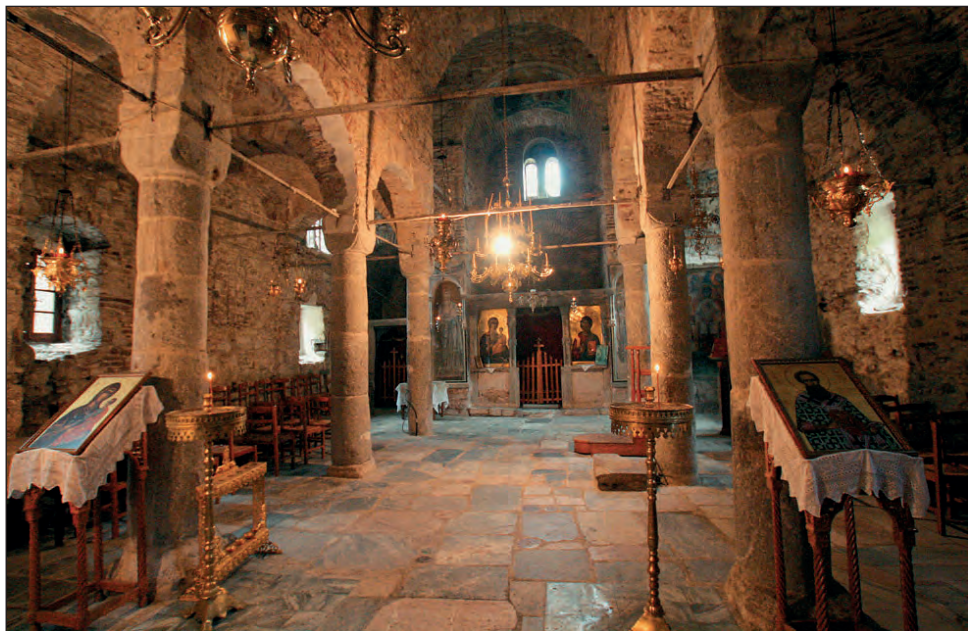
Τέμπλο (Ι.Ν. Κοιμήσεως της Θεοτόκου, Καστράκι Βάλτου Αιτωλοακαρνανίας)

Αρχαία βημόθυρα (Ι.Ν. Αγ. Δημητρίου Ν. Ηράκλειας)

στο κέντρο. Εκεί στην άνω λεγόμενη καθέδρα, οι λειτουργοί, με προεστώτα τον Επίσκοπο, κάθονται κατά τον καιρό του τρισαγίου μέχρι και τα αναγνώσματα της θείας λειτουργίας. Η τάξη αυτή δεν τηρείται σήμερα πάντοτε.

Αριστερά και δεξιά της Αγίας Τράπεζας, μετά την Εικονομαχία, διαμορφώθηκαν τα λεγόμενα παστοφόρια, δύο δηλαδή ξεχωριστοί χώροι, η πρόθεση αριστερά για την τέλεση της Προσκομιδής και το σκευοφυλάκιο δεξιά για την φύλαξη σκευών και αμφίων.

Εσωτερικό ναού Πόρτας Παναγίας Πύλης Τρικάλων

Στον ιερό ναό εκτός από τους Ιερείς, που έχουν την ευθύνη της ιερουργίας των μυστηρίων αλλά και της διοίκησης του ναού, υπάρχουν και άλλα πρόσωπα, που το καθένα προσφέρει συγκεκριμένο έργο διακονίας για την εύρυθμη λειτουργία του οίκου του Θεού και της σύναξης των πιστών. Πρόκειται πρώτα απ' όλα για τον εκκλησιάρχη – νεωκόρο. Αυτός που έχει αυτό το διακόνημα, μετά βέβαια από σχετική ευχή χειροθεσίας, φροντίζει για την τάξη, την καθαριότητα και ησυχία στον ναό, βοηθά τους Ιερείς ακόμη και στο αναλόγιο αν χρειαστεί τις καθημερινές και προετοιμάζει τον ναό για τις διάφορες ακολουθίες και τα ιερά μυστήρια.

Οι διακονητές του Ιερού Βήματος και οι λαμπαδούχοι έχουν την ευθύνη να υπηρετούν με πολλή μάλιστα ευλάβεια τις ανάγκες που προκύπτουν εντός του Ιερού Βήματος κατά την τέλεση των διαφόρων ακολουθιών και κυρίως της Θείας Λειτουργίας. Προσφέρουν π.χ. το θυμιατό στον Ιερέα όταν χρειάζεται, ανάβουν τις λαμπάδες της Αγίας Τράπεζας και της Προθέσεως, προπορεύονται με λαμπάδες κατά τις Εισόδους στη Θεία Λειτουργία, φροντίζουν για το ζέον, στέκονται, επίσης, με λαμπάδες έξω σε όλη τη διάρκεια της κοινωνίας των πιστών.

Οι ιεροψάλτες και οι εκκλησιαστικοί επίτροποι ασκούν πολύ σημαντικό έργο για την εύρυθμη λειτουργία του ναού και την λειτουργική αγωγή των εκκλησιαζομένων. Οι πρώτοι, που στην ιστορία της λατρείας μαρτυρούνται από τον 4ο αι., διακονούν το αναλόγιο μετά από εισήγηση του εκκλησιαστικού συμβουλίου και διορισμό από τον οικείο Επίσκοπο. Με σεβασμό στην παράδοση, ιεροπρέπεια και ευλάβεια, οι ιεροψάλτες πρέπει να ψάλλουν με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποδίδουν το νόημα των ύμνων σωστά και να διαμορφώνουν το λειτουργικό ήθος στο πλήρωμα της Εκκλησίας. Οι εκκλησιαστικοί επίτροποι απαρτίζουν το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο, που ως αποστολή έχει τη διοίκηση και διαχείριση του ενοριακού ναού. Αποτελείται από τον ιερατικώς προϊστάμενο και τέσσερα λαϊκά μέλη. Διορίζονται δε από το Μητροπολιτικό Συμβούλιο. Στα καθήκοντα του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου είναι η οικονομική διαχείριση του ναού, η ανέγερση νέου ναού, καθώς και η επισκευή και συντήρηση του υπάρχοντος. Αποφασίζει επίσης για έκτακτα προβλήματα ή δαπάνες ή φιλανθρωπικού χαρακτήρα προσφορές.

Τον ιερό ναό υπηρετούν επίσης με θυσιαστικό πνεύμα και εθελοντικά οι κυρίες του Φιλοπτώχου Ταμείου, τα μέλη Ενοριακής Νεανικής Εστίας και μέλη άλλων δραστηριοτήτων, όπως π.χ. είναι τα πολιτιστικά θέματα. Όλοι αυτοί με την φιλοπονία τους, την αγάπη τους προς τον συνάνθρωπο και τον σεβασμό τους προς τους Ιερείς με πρώτο τον Επίσκοπο προσφέρουν τα μέγιστα στο φιλανθρωπικό, κοινωνικό, πολιτιστικό έργο της ενορίας σε μια εποχή που οι σχετικές ανάγκες είναι μεγάλες και τα προβλήματα δυσεπίλυτα.

Δ) Κείμενα και εικόνες

“Οτι τὸν ἐν Τριάδι μόνον Θεὸν τυποῖ ὁ ναός.

Ὁ ναὸς δὲ ὡς οἶκος Θεοῦ ὅλον τὸν κόσμον τυποῖ. Ὅτι καὶ πανταχοῦ καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν ὁ Θεός. Καὶ τοῦτον δηλῶν, διαιρεῖται εἰς τρία. Ὅτι καὶ Τριάς ὁ Θεός. Τοῦτο οὖν καὶ ἡ σκηνὴ ἐξεικόνιζεν εἰς τρία διηρημένη, καὶ ὁ τοῦ Σολομῶντος ναός, καθὰ καὶ Παῦλος φησι. Τὸ μὲν γὰρ Ἅγιον τῶν ἀγίων ἦν· τὸ δὲ Ἅγιον κοσμικόν. Ἡ σκιὰ γὰρ προέγραφε τὰ τῆς ἀληθείας. Ἐνταῦθα οὖν τὸ ἱερώτατον βῆμα εἰς τύπον τῶν ὑπερουρανίων ἐστὶ καὶ τῶν ὑπεράνω, ἔνθα καὶ θρόνον φασὶ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ· τὴν ἀνάπαυσιν δηλαδὴ. Καὶ ἡ τράπεζα τοῦτο παρίστησιν, αἱ ἐπουράνιοί τε τάξεις κἀκεῖσε εἰσι καὶ ὧδε· ἀλλὰ καὶ ἱερεῖς σὺν αὐτοῖς τούτων τὴν τάξιν ἔχοντες. Ὁ ἱεράρχης τε τυποῖ τὸν Χριστόν· ὁ ναὸς δὲ τὸν ὁρώμενον τοῦτον κόσμον· καὶ τὰ ὑπε-

ράνω μὲν τοῦ ναοῦ τὸν ὀρώμενον οὐρανόν, τὰ κάτω δὲ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ αὐτὸν τὸν παράδεισον· τὰ ἔξωθεν δὲ τὰ κατώτερα μέρη καὶ τὴν γῆν μόνην αὐτὴν διὰ τοὺς ἀλόγως ζῶντας, καὶ μηδὲν ὑψηλότερον ἔχοντας. Καὶ τὰ ῥηθησόμενα τὸ περὶ τούτου δηλώσει. Τὸ μὲν γὰρ ἁγιώτατον βῆμα ἔνδον εἰσδέχεται τὸν Ἱεράρχην, ὃς τυποῖ τὸν θεάνθρωπον Ἰησοῦν, καὶ τὴν αὐτοῦ πλουτεῖ δύναμιν· οἱ λοιποὶ δὲ ἱερωμένοι, τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἑξαιρέτως τοὺς ἀρχαγγέλους καὶ ἀγγέλους αὐτοὺς, ἕκαστος ἀναλόγως τῇ τάξει. Τοὺς ἀποστόλους δὲ ἀρχιερεῖς τε καὶ ἱερεῖς μετὰ τῶν ἀγγέλων φημί, ἐπεὶ μία Ἑκκλησία ἄνω τε καὶ κάτω τελεῖται.

Συμεὼν Θεσσαλονίκης,
Περὶ τοῦ ἁγίου Ναοῦ καὶ τῆς τούτου καθιερώσεως,
ΡΛΑ΄, PG 155, 337-340

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Αφού περιηγηθείτε στις παρακάτω ηλεκτρονικές διευθύνσεις που παρατίθενται στην ενότητα

http://users.sch.gr/aiasgr/Biblos/Biblos/O_Naos_tou_Solomwnta.htm

και

https://www.youtube.com/watch?time_continue=203&v=B37Mp6mhs3A

να αναπαραστήσετε στην τάξη μια τυπική μέρα στον Ναό του Σολομώντα. Κατά την διαμόρφωση του σκηνικού να δώσετε ιδιαίτερη βαρύτητα στον διαχωρισμό των τριών μερών του συγκεκριμένου ναού.

2η Δραστηριότητα

Επισκεφθείτε τον ιερό ναό της ενορίας σας, μελετήστε τον ρυθμό και την αρχιτεκτονική του δομή και καταγράψτε την εσωτερική του διάταξη.

3η Δραστηριότητα

Οργανώστε μια επίσκεψη σε ένα εργαστήριο κατασκευής ή κατάστημα πώλησης λειτουργικών σκευών και εξοπλισμού ενός ιερού ναού και συζητήστε με τους αρμόδιους για το ποια από αυτά παραμένουν αναλλοίωτα στον χρόνο και ποια επηρεάζονται από την εξέλιξη της εποχής. Στη συνέχεια, συζητήστε στην τάξη το κατά πόσο η αισθητική του ναού μπορεί να συμβάλλει στην έμπνευση του πιστού για προσευχή.

4η Δραστηριότητα

Καλέστε έναν ιεροψάλτη στην τάξη σας και συζητήστε μαζί του για το διακόνημά του, καθώς και το πώς η εμμελής εκτέλεση των ύμνων συμβάλλει στη λειτουργική αγωγή των εκκλησιαζομένων.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Λειτουργικά Σκεύη

Α) Τελετουργική χρήση και συμβολισμοί ιερών σκευών Αγίας Τραπέζης και Προθέσεως

Για την τέλεση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας και της Προσκομιδής, που προηγείται, απαιτούνται συγκεκριμένα λειτουργικά σκεύη, τα οποία κατασκευάζονται από μέταλλα ή άλλο υλικό και δεν επιτρέπεται η χρήση τους για σκοπό εκτός της Θείας Λατρείας.

Το Άγιο Ποτήριο

Μαρτυρείται στο μυστικό δείπνο «Καὶ λαβὼν (ο Ἰησούς) τὸ ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς» (Ματθ. 26,27· Μάρκ. 14,23· Λουκ. 22,20· Α' Κορ. 11,25). Κατὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς Προσκομιδῆς ὁ Ἱερέας ρίπτει στὸ Ποτήριον τὸν οἶνο καὶ τὸ ὕδωρ, γιὰ νὰ γίνῃ ὁ καθγιασμός τῆς Ἀγίας Ἀναφορᾶς τὴν ὥρᾱ τῆς Ἐπὶ κλήσης. Μετὰ τὸν μελισμὸ τοῦ ἁγίου ἄρτου καὶ κατὰ τὴν ἔνωση τῶν Τιμίων Δώρων, ρίπτεται ἡ μερίδα ποὺ γράφει ΙΣ, ἀπὸ τὸν ἀμνόν. Μετὰ τὴν Θεία Κοινωνία τῶν λειτουργῶν ρίπτονται καὶ τὰ υπόλοιπα μέρη τοῦ ἄρτου καθὼς καὶ οἱ μερίδες. Ἱστορικά ἔχουμε Ποτήρια ἀπὸ γυαλί, ξύλο, χρυσὸ καὶ ἀσήμι, ἄλλοτε ἀπλὰ καὶ ἄλλοτε με λαμπρὲς διακοσμήσεις καὶ ἐπιγραφές ευχαριστιακοῦ περιεχομένου. Τὸ Ἅγιο Ποτήριον ἔχει ὑψηλὴ συνήθως βάση, δὲν καθαγιάζεται με ξεχωριστὴ εὐχή, οὔτε πλένεται μετὰ τὴ Θεία Κοινωνία.

Ἅγιο Ποτήριο καὶ δίσκος

Ὁ δίσκος ἢ δισκάριο

Δίσκοι γιὰ τὴν τοποθέτηση τῶν ἄρτων τῆς Θείας Ευχαριστίας υπήρχαν ἀπὸ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες. Ὁ κυκλικὸς ὅμως δίσκος καθιερώθηκε ἀπὸ τὸν Γερμανὸ Κων/πόλεως τὸν 9ο αἰῶνα (PG 98,397B). Ὁ σκοπὸς τοῦ δίσκου, ἄλλοτε με βάση καὶ ἄλλοτε χωρὶς, εἶναι πρακτικὸς, νὰ κρατᾷ δηλαδὴ τὸν ἀμνόν καὶ τὶς μερίδες καὶ νὰ εἰσοδεύεται ἀπὸ τὴν Πρόθεση στὴν Ἀγία Τράπεζα, κατὰ τὴ Μεγάλῃ Εἰσοδῷ. Με τὴν ἀνάπτυξη τῶν χριστολογικῶν καὶ θεομητορικῶν συμβολισμῶν τῆς Προσκομιδῆς τοῦ 9ου αἰῶνα ὁ δίσκος ἐρμηνεύθηκε καὶ συμβολικὰ ὡς ἡ γῆ, ὁ κόσμος, ὁ οὐρανός, ἡ νεκρικὴ κλίνη τοῦ Κυρίου ἢ ἡ φάτνη τῆς Βηθλεέμ.

Τὰ σκεύη τῆς Προθέσεως

Η λαβίδα

Η λέξη «λαβίς» (=τσιμπίδα) είναι γνωστή από την Παλαιά Διαθήκη. Ένα από τα Σεραφείμ έλαβε άνθρακα πυρός από το θυσιαστήριο και τον προσέφερε στον Ησαΐα για την άφεση των αμαρτιών του και την αρχή της προφητικής του κλήσης (Ησ. 6,6-7). Οι χριστιανοί, μέχρι τον 7ο ή τον 11ο αι., κοινωνούσαν ξεχωριστά τον άρτο με λαβίδα ή «ταῖς τῶν δακτύλων λαβαῖς». Έκτοτε και για πρακτικούς λόγους (κοινωνία νηπίων, ασθενών, βεβήλωση των αγίων από αιρετικούς και δεισιδαίμονες) επικράτησε το κοχλιάριο (=κουταλάκι) που ονομάστηκε λαβίδα από τον συμβολισμό της Θείας Κοινωνίας ως του θείου άνθρακα, που καταφλέγει την αμαρτία (Ιωάννης Δαμασκηνός, PG 94,114B). Οι πιστοί πλέον κοινωνούν σώμα και αίμα, και τα δύο είδη μαζί.

Λαβίδες

Ο αστερίσκος

Μαρτυρείται από τον 11ο αιώνα και επινοήθηκε προκειμένου να συγκρατεί τα καλύμματα, τα οποία δεν πρέπει να έρχονται σε επαφή με τον αμνό και τις μερίδες. Ο Ιερέας, τοποθετώντας τον αστερίσκο επί του δισκαρίου, λέγει «Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν» (Ψαλμ. 32,6), διότι το δισκάριο, κατά μία ερμηνεία, συμβολίζει τον ουρανό. Ο Άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης αντί του ως άνω ψαλμικού χωρίου επιλέγει το «καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ ἔλθων, ἔστη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον» (Ματθ. 2,10). Αυτό απηχεί μεταγενέστερο συμβολισμό του δισκαρίου, ως φάτνης πάνω από την οποία στάθηκε το άστρο της Βηθλεέμ.

Αστερίσκος

Η λόγχη

Κατά τη σταύρωση του Κυρίου «εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχη αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε καὶ εὐθέως ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ» (Ιω. 19,34). Αντί, λοιπόν, της λόγχης, που κέντησε τον Χριστό στον σταυρό «ἐστὶ καὶ αὕτη ἡ λόγχη τῆς Προσκομιδῆς» (Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως, PG 98,397C). Με το μεταλλικό αυτό σκεῦος, μαχαίρι σε σχήμα λόγχης, σφραγίζεται και κόβεται ο αμνός από το πρόσφορο. Χαράσσεται επίσης βαθειά η ψίχα του αμνού και κεντάται ο αμνός στο μέρος της σφραγίδας.

Ο σπόγγος και η μούσα

Πρόκειται για σφουγγάρι σε σφαιρικό σχήμα για τον καθαρισμό του Ποτηρίου και την απορρόφηση της υγρασίας μετά τη Θεία Κοινωνία. Ο σπόγγος παραπέμπει στη σταύρωση του Κυρίου, κατά την οποία ποτίστηκε με ξύδι όταν είπε το «Διψῶ» (Ματθ. 27,48· Μάρκ. 15,16). Από σφουγγάρι πεπλατυσμένο είναι και η μούσα, εκ του ρήματος «μάσσω» (=μαζεύω, σπογγίζω). Με αυτήν ο Ιερέας μεταφέρει τις μερίδες στο Άγιο Ποτήριο, καθαρίζει το δισκάριο και μαζεύει τους μαργαρίτες από το ειλητό.

Ο αέρας ή ο ανώτατος πέπλος

Ο αέρας είναι το πιο μεγάλο από τα καλύμματα, με το οποίο ο Ιερέας καλύπτει τα Τίμια Δώρα στην Πρόθεση, αλλά και μετά την απόθεσή τους στην Αγία Τράπεζα. Ο Άγιος Θεόδωρος ο Στουδίτης ονομάζει τον αέρα και «άνώτατο πέπλο» (PG 99,168A). Στο «στῶμεν καλῶς» παλαιότερα και

σήμερα την ώρα της απαγγελίας του Συμβόλου της Πίστεως ο Ιερέας ανασείει παρατεταμένα τον αέρα πάνω από τα Τίμια Δώρα. Η πράξη αυτή παραπέμπει στον αρχαίο ριπισμό (=αερισμό) των Δώρων, προκειμένου να απομακρύνονται τα ιπτάμενα έντομα. Ο αέρας στη λειτουργική μας παράδοση ταυτίσθηκε με το καταπέτασμα, που στην Παλαιά Διαθήκη ήταν το κάλυμμα «τῆς θύρας τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου» (Ἐξ. 37,5-39,19. Αριθ. 4,31). Συμβολίζει ακόμη τον λίθο, με τον οποίο σφραγίσθηκε ο τάφος του Ιησού (Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, PG 98,424B). Κατά ανάλογο τρόπο και ο Ιερέας σκεπάζει με τον αέρα τα άγια. Σε μεταγενέστερα χρόνια και συγκεκριμένα από τον 16ο αιώνα η κίνηση του αέρα ερμηνεύθηκε ως το γεγονός του σεισμού, κατά τη σταύρωση του Κυρίου.

Δισκοκάλυμμα-Ποτηροκάλυμμα

Τα Τίμια Δώρα, αφού ετοιμασθούν στην Προσκομιδή, καλύπτονται με ισομεγέθη καλύμματα, τα οποία και θυμιάζονται. Έχουν σχήμα σταυρού και χρώμα που ταιριάζει στην εκάστοτε περίοδο του λειτουργικού έτους. Τα Δώρα καλύπτονται για λόγους πρακτικούς, αλλά και για λόγους ευλάβειας, αφού συμβολίζουν είτε τα νεκρικά οθόνια του Κυρίου, είτε τα σπάργανα της βρεφικής του ηλικίας.

Ο Επιτάφιος

Ο αέρας, με τον οποίο ήταν τυλιγμένο το Ευαγγέλιο κατά τη λιτάνευση στα απόστιχα του Εσπερινού της Μεγάλης Παρασκευής, εξελίχθηκε στον γνωστό Επιτάφιο με ζωγραφισμένο (κεντημένο) τον νεκρό Χριστό, για τις ανάγκες της Ακολουθίας του επιτάφιου θρήνου της Μεγάλης Παρασκευής. Στις μέρες μας Επιτάφιος εννοείται και το έπιπλο με κιβώριο κατά μίμηση της Αγίας Τράπεζας ή του κουβουκλίου του Παναγίου Τάφου. Ο Επιτάφιος στολίζεται το βράδυ της Μεγάλης Πέμπτης και ερμηνεύθηκε ως τάφος του Κυρίου. Ο τάφος είναι η Αγία Τράπεζα, όπου και εναποτίθεται το ύφασμα Επιτάφιος μετά την νεκρική πομπή το βράδυ της Μεγάλης Παρασκευής και στο τέλος του Όρθρου. Εκεί τελείται η Θεία Λειτουργία, το πρωί του Μεγάλου Σαββάτου.

Επιτάφιος Θρήνος

Το ζέον

Πρόκειται για το μεταλλικό σκεύος, στο οποίο θερμαίνεται το νερό, το οποίο και μεταφέρεται για να προστεθεί στο Άγιο Ποτήριο πριν από τη θεία μετάληψη των λειτουργών Ιερέων. Ζέον ονομάζεται και το ίδιο το θερμό νερό, σε ανάμνηση του ύδατος που βγήκε από την πλευρά του Ιησού, μετά τον λογχισμό της. Είναι μια παράδοση του βυζαντινού λειτουργικού τύπου, μαρτυρούμενη από τον 11ο αιώνα. Δεν αποκλείεται να σχετίζεται με τα έθιμα της τράπεζας (ανάμειξη οίνου με ζεστό νερό) ή να εντάχθηκε στη Θεία Λειτουργία για πρακτικούς λόγους (πάγωμα του Ποτηρίου σε ψυχρές περιοχές ή εποχές). Ο συμβολισμός του ζέοντος συνδέεται με το ζωποιοί και άφθαρτο σώμα του Κυρίου, την ζέση του Αγίου Πνεύματος και της χριστιανικής πίστης. Η μετάληψη δε από την θηλή του Ποτηρίου θυμίζει την μετάληψη από την ζωποιοί πλευρά του Κυρίου (Συμεών Θεσσαλονίκης, PG 55,741D).

Ζέον

Σταυροί Ευλογίας και Αγιασμού
Αγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως

Ο Τίμιος Σταυρός

Στη λειτουργική μας παράδοση γνωρίζουμε διάφορους τύπους σταυρών, ανάλογα με την πρακτική και λειτουργική τους σημασία: α) σταυρός αγιασμού, ξύλινος με βάση και αργυρό περίκλειστο πλαίσιο για την τέλεση των αγιασμών και την λιτάνευση στην Κυριακή της Σταυροπροσκύνησης και κατά την εορτή της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού. β) Σταυρός ευλογίας χωρίς βάση, μεταλλικός. Τοποθετείται στην Αγία Τράπεζα και με αυτόν δίνονται οι ευλογίες από τον Αρχιερέα. γ) Σταυρός των λιτανειών. Είναι μεταλλικός και στηρίζεται σε κοντό, για να κρατείται στις λιτανείες. Από την μια πλευρά φέρει τη σταύρωση και από την άλλη την ανάσταση του Κυρίου. Συμβολίζει τη νίκη του Χριστού κατά του θανάτου και η θέση του βρίσκεται πίσω από την Αγία Τράπεζα. δ) Ο «έσταυρωμένος». Πρόκειται για συνδυασμό του σταυρού των «λυπηρών» του τέμπλου και του σταυρού των λιτανειών. Η πιο γνωστή λειτουργική του χρήση είναι αυτή της λιτάνευσής του και η τοποθέτησή του στο κέντρο του ναού το βράδυ της Μ. Πέμπτης, μετά το 15ο αντίφωνο «σήμερον κρεμάται...» του Όρθρου της Μ. Παρασκευής.

Αρτοφόριο μεγάλο

Το αρτοφόριο

Είναι ξύλινο ή μεταλλικό σκεύος, στο οποίο φυλάσσεται καθ' όλο το έτος ο άρτος της Μεγάλης Πέμπτης, που οι Ιερείς ξηραίνουν για τις ανάγκες μετάληψης εκτός Θείας Λειτουργίας των ασθενών και των μελλοθανάτων. Συνήθως έχει το σχήμα ναΐσκου. Το βρίσκουμε και σε σχήμα περιστεράς, να κρέμεται μάλιστα από το κιβώριο της Αγίας Τράπεζας. Γι' αυτό και καλείται περιστέριον ή περιστερά. Φυλάσσόταν στο άγιο βήμα σε ειδικό ερμάριο. Στα νεότερα χρόνια, από δυτική επίδραση, το αρτοφόριο τοποθετείται στην Αγία Τράπεζα, σε μέγεθος πολύ μεγαλύτερο μάλιστα του συνήθους. Σε αρτοφόριο μικρό φυλάσσεται και ο άρτος της Προηγιασμένης κατά την περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής.

Β) Τελετουργική χρήση και συμβολισμοί άλλων λειτουργικών σκευών

Κολυμβήθρα

Η κολυμβήθρα είναι λέξη παλαιότητα και σημαίνει τον τόπο για κολύμβηση (Ιω. 5,1-2). Στην εκκλησιαστική – λειτουργική γλώσσα κολυμβήθρα ονομάζεται το σκεύος προς βάπτισμα, προς ολόσωμη δηλαδή κατάδυση και ανάδυση του σώματος. Η κολυμβήθρα, μαρμαρίνη ή μεταλλική, είναι γνωστή από την περίοδο επικράτησης του νηπιοβαπτισμού (μετά τον 4ο αιώνα), καθόσον αντικατέστησε τα αρχαία βαπτιστήρια, τα οποία ήταν κατάλληλα δομημένα και ρυθμισμένα για την βάπτισμα των ενηλίκων. Στα κείμενα των Πατέρων η κολυμβήθρα χαρακτηρίζεται ως «μητέρα τῆς υιοθεσίας» (Διονύσιος Αρεοπαγίτης, PG 3,396C) και «πνευματική μητέρα» (Συμεών Θεσσαλονίκης, PG 155,229A). Εικονίζει επίσης τον Ιορδάνη ποταμό, όπου βαπτίσθηκε ο Χριστός καθώς και την κολυμβήθρα του Σιλβάμ, όπου γινόταν η θεραπεία των λουομένων.

Λεκάνη του Αγιασμού

Το δοχείο αυτό είναι μεταλλικό, με βάση ή χωρίς βάση, και χρησιμοποιείται για την τέλεση της Ακολουθίας του Αγιασμού. Σύμφωνα με το τυπικό, ο σταυρός αγιασμού εμβαπτίζεται (=βυθίζεται όρθιος), προκειμένου να αγιασθεί το ύδωρ και μέσω αυτού στη συνέχεια οι πιστοί. Για τον αγιασμό του ύδατος αναγιγνώσκεται σχετική καθαγιαστική ευχή.

Λεκάνη Αγιασμού

Το χερνιβόξεστο

Είναι η λεκάνη και υδροχόη, που χρησιμοποιείται για τη νύψη των χειρών των λειτουργών. Χερνιβία προβλέπεται μετά την Προσκομιδή, μετά τη Θεία Κοινωνία και στη Μεγάλη Είσοδο κατά τον χερουβικό ύμνο, όταν λειτουργεί ο Αρχιερέας.

Χερνιβόξεστο

Το μυροδοχείο

Είναι δοχείο αργυρό ή χρυσό στο οποίο φυλάσσεται το άγιο μύρο. Το ευώδες αυτό υλικό κατασκευάζεται – καθαγιάζεται κάθε δέκα χρόνια, την Μεγάλη Πέμπτη στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, και χρησιμοποιείται για την χρίση των νεοφωτίστων κατά το μυστήριο του Χρίσματος, όπου γίνεται μετάδοση των χαρισμάτων του Παναγίου Πνεύματος με τη φράση «σφραγίς δωρεᾶς Πνεύματος Ἁγίου». Με μύρο χρίεται επίσης και ο ναός κατά την τάξη των εγκαινίων.

Μυροδοχείου Αγίου Χρίσματος

Οι δίσκοι

Κατασκευάζονται από μέταλλο, σε διάφορα μεγέθη, για τις ανάγκες της ύψωσης και διανομής του αντιδώρου, αλλά και τη συγκέντρωση της λογίας, των χρημάτων δηλαδή που οι πιστοί προσφέρουν προς το τέλος της Θείας Λειτουργίας, για την άσκηση του φιλανθρωπικού έργου της Εκκλησίας.

Τα εξαπτέρυγα

Αποτελούν εξέλιξη των αρχαίων ριπιδίων, με τα οποία οι Διάκονοι ρίπιζαν τα Τίμια Δώρα για την εκδίωξη των εντόμων. Τα αρχαία ριπίδια κατασκευάζονταν από φτερά παγωνιού, ενώ τα εξαπτέρυγα είναι μεταλλικά σε μορφή ακτινωτών δίσκων. Εικονίζουν από τις δύο πλευρές, σε ανάγλυφη μορφή, τα εξαπτέρυγα Σεραφείμ και τοποθετούνται σε κοντάρια, προκειμένου να προπορεύονται με τον Τίμιο Σταυρό και τις λαμπάδες στις λιτανείες και κατά την Μεγάλη Είσοδο.

Εξαπτέρυγα και Σταυρός

Τα λάβαρα

Στην αρχαιότητα κατά τις εκστρατείες και τις μεταναστεύσεις, αλλά και άλλες τελετές, υπήρχε η συνήθεια να ανυψώνονται θρησκευτικά εμβλήματα, στηριγμένα σε κοντάρι ή δόρυ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το έμβλημα του Μεγάλου Κωνσταντίνου, με το μονόγραμμα του Χριστού. Συνέχεια αυτών των συνηθειών είναι τα χριστιανικά λάβαρα, είδος σημαιών από χρυσοκέντητο βελούδο ή μουσαμά ή και μέταλ-

λο ακόμη, κατάλληλα για τις εκτός του ναού λιτανείες. Στις λιτανείες του Πάσχα π.χ. χρησιμοποιούνται αυτού του είδους τα λάβαρα, με την εικόνα της Ανάστασης επάνω. Σε άλλες δεσποτικές εορτές και μνήμες αγίων έχουμε λάβαρα με εγχάρακτες, κεντητές ή ζωγραφιστές αμφιπρόσωπες παραστάσεις αγίων εορταζόντων και πολιούχων.

Θυμιατό

Τα θυμιατήρια

Πρόκειται για τα σκεύη με τα οποία γίνεται η θυμίαση των ιερών εικόνων, ιερών αντικειμένων και του λαού του Θεού. Για την προσφορά θυμιάματος στον Θεό γίνεται λόγος και στην Αγία Γραφή (Μαλαχ. 1,11·Λουκ.1,9·Αποκ.5,8 κ.ά.), αλλά το έθος αυτό είναι γνωστό και στην ειδωλολατρική αρχαιότητα. Υπήρχαν μάλιστα τόσο φορητά όσο και ακίνητα θυμιατήρια στην αρχαία Εκκλησία. Σε χρήση έμειναν μόνο τα φορητά, αυτά με τις αλυσίδες και αυτά χωρίς αλυσίδες (τα κατζία) για τη θυμίαση στις Ακολουθίες των Ωρών, στους πολυελέους κ.λπ. Το θυμίαμα αγιάζει τον χώρο, φανερώνει την ευωδία και την χάρη του Παναγίου Πνεύματος, τιμά τις εικόνες και τα πρόσωπα των πιστών και συμβολίζει την προσευχή κατά το «κατευθυνθήτω ή προσευχή μου ως θυμίαμα ενώπιόν σου»(Ψαλμ. 140,2).

Κατζίον

Η κιβωτός

Έχει σχήμα ναΐσκου, είναι μεταλλικό σκεύος και τίθεται εντός αυτού το θυμίαμα. Ο Διάκονος, κατά τη θυμίαση, το φέρει στον αριστερό του ώμο, προκειμένου, κατά τις λιτανείες και τις μακρές θυμιάσεις, να παίρνει από εκεί και να τοποθετεί στο θυμιατήριο το θυμίαμα, που κάθε φορά χρειάζεται.

Τα κηροπήγια

Πρόκειται για μεταλλικές βάσεις που χρησιμεύουν για τη στήριξη λαμπάδων. Στην Αγία Τράπεζα π.χ. βρίσκονται δύο λαμπάδες και στην Πρόθεση μία, χάρη φωτισμού, αλλά και ευλάβειας. Κηροπήγια θεωρούνται και ταμανουάλια, που βρίσκονται μπροστά στα προσκυνητάρια ή τις εικόνες προ του τέμπλου, για το άναμμα των κηρίων. Κατά τις Εισόδους, μικρή και μεγάλη, προπορεύονται κηροπήγια, μικράμανουάλια μιας λαμπάδας, τα λεγόμενα εισοδικά.

Κηροπήγιο Αγίας Τραπέζης

Το δισκέλιο

Είναι φορητό, πτυσσόμενο αναλόγιο, στο οποίο τοποθετείται το ιερό Ευαγγέλιο, αλλά και ο Απόστολος, κατά την ανάγνωση των σχετικών περικοπών στις διάφορες ακολουθίες. Σε δισκέλιο - αναλόγιο τοποθετούνται για προσκύνηση οι εικόνες, καθώς επίσης και ο δίσκος με τον Τίμιο Σταυρό και τα άνθη, κατά τις εορτές της Σταυροπροσκύνησης και της Ύψωσης του Τιμίου Σταυρού.

Ο αετός

Σε στρογγυλό κομμάτι υφάσματος απεικονίζεται μία πόλη που διαρρέεται από τρεις ποταμούς. Πάνω από την πόλη εικονίζεται αετός με ανοικτά φτερά. Το ύφασμα αυτό με τον αετό χρησιμοποιείται στη χειροτονία του Επισκόπου. Ο χειροτονούμενος πατά το συγκεκριμένο ύφασμα κατά την στιγμή, που, την ώρα της χειροτονίας του, απαγγέλει το Σύμβολο της Πίστεως και δίνει τη σχετική ομολογία ενώπιον της Ιεράς Συνόδου και της Εκκλησίας. Η πόλη σημαίνει τον Επίσκοπο ή τον νέο Επίσκοπο, οι ποταμοί την κατάρτισή του και ο αετός την χάρη του Αγίου Πνεύματος, αλλά και τον ίδιο τον Αρχιερέα, ο οποίος θα πρέπει να έχει στραμμένο το νου του προς τα θεία.

Τα σήμαντρα και οι κώδωνες

Με το κτύπημα αυτών των μεταλλικών αντικειμένων, μικρών ή μεγαλύτερων, καλούνται οι πιστοί να προσέλθουν στη Θεία Λειτουργία ή σε άλλες Ακολουθίες. Κατά τους πρώτους χρόνους και κυρίως την περίοδο των διωγμών, το λαό καλούσαν οι λεγόμενοι κράκτες. Στη συνέχεια επινοήθηκαν τα σήμαντρα, ξύλινα ή σιδερένια, από τον Άγιο Παχώμιο. Από τον 6ο αιώνα στη Δύση και από τον 9ο στην Ανατολή μαρτυρούνται οι καμπάνες πρωτοεμφανιζόμενες στην Καμπανία της Ιταλίας

Γ) Εκτροπή από την παράδοση-Εκσυγχρονισμός

Κατά τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ένας δήθεν εκσυγχρονισμός, ουσιαστικά εκτροπή από την παράδοση, και στο θέμα της κατασκευής των ιερών σκευών. Τα ηλεκτρονικά συστήματα, π.χ. στις καμπάνες, είναι κακόχη, απρόσωπα και αντιπαραδοσιακά, που υπενθυμίζουν κωδωνοκρουσίες συναγερμού. Ακαλαίσθητα πολλές φορές είναι τα σκεύη μανουαλίου, οι δίσκοι του αντιδώρου, οι σταυροί αγιασμού που κατασκευάζονται από βικελίτη, με άθλια επένδυση. Τα δισκάρια και τα Ποτήρια δεν είναι καθόλου πρακτικά, καθόσον τα πρώτα είναι με μεγάλη βάση τις περισσότερες φορές και τα δεύτερα έχουν μικρότατο κάλυκα. Πέρα από αυτά, είναι διακοσμημένα με σμάλτο, χωρίς καμία αισθητική. Οι λόγες πολλές φορές δεν κόβουν και οι λαβίδες δυσκολεύουν τη θεία μετάληψη. Προς την εξέλιξη αυτή συνέβαλαν η εκβιομηχάνιση των ιερών σκευών, οι οικονομικοί λόγοι, κυρίως όμως η έλλειψη παραδοσιακών κριτηρίων και η μη μελέτη των παλαιών προτύπων.

Δικηροτρίκηρα

Δ) Κείμενα και εικόνες

Δεν είναι νοητό η λαβίδα να στολίζεται με καλής ή κακής ώρας σμάλτα ή να είναι αβαθής, δηλαδή ακατάλληλη για τη μετάδοση του τιμίου αίματος. Δεν μπορεί η λόγχη να μην είναι μαχαίρι σε σχήμα λόγχης, αλλά ένα άχρηστο

Μυροδοχεία Επιταφίου

μεταλλικό έλασμα. Δεν μπορεί το δισκάριο να κοσμεύεται με γλυφές ή σμάλτα, που να δυσκολεύουν την πλήρη και ασφαλή απόμαξή του ή να είναι τόσο μικρό, που να μην χωρούν ο άγιος άρτος και οι μερίδες.

Δεν νοείται κολυμβήθρα που να είναι αβαθής, τόσο ώστε να μην επιτρέπει την πλήρη κατάδυση του βαπτιζομένου στο νερό. Δεν μπορεί η λεκάνη του αγιασμού να είναι ομοίως αβαθής, τόσο ώστε να μην εξασφαλίζει την κατάδυση του σταυρού του αγιασμού ορθίου, κατά τη σαφή τυπική διάταξη («ὄρθιον αὐτὸν τὸν σταυρόν κατὰ γων καὶ ἀνάγων») κατά μίμηση του βαπτίσματος του Κυρίου. Δεν νοείται δίσκος αντιδώρου, που να μην μπορεί να υψωθεί κατά το «Εξαιρέτως...», γιατί συνοδεύεται από μια κακόγουστη υψηλή βάση σαν να ήταν μανουάλιο.

Ιωάννου Μ. Φουντούλη, «Θεία Λατρεία και τέχνη. Σχέσεις Λατρείας και τεχνών στον Ορθόδοξο Ναό», στο Ορθοδοξία, περίοδος Β', έτος Γ', τεύχος Β', Απρίλιος-Ιούνιος 1996

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Ανά ομάδες παρουσιάστε σε ένα χαρτόνι τοποθετώντας φωτογραφίες τα απαραίτητα ιερά σκεύη ενός ναού. Άλλη ομάδα τα σκεύη της Προσκομιδής, άλλη της Αγίας Τράπεζας, και άλλη τα υπόλοιπα.

2η Δραστηριότητα

Αναζητείστε στο διαδίκτυο τα ιερά σκεύη του ναού και παρουσιάστε τα. Στη συνέχεια επιχειρηματολογήστε για την αισθητική τους αξία και επιλέξτε ποια από αυτά θα προτιμούσατε να είχατε στον ναό σας.

3η Δραστηριότητα

Οργανώστε μια επίσκεψη σε ένα εκκλησιαστικό μουσείο και παρατηρείστε την ιστορική εξέλιξη των διαφόρων λειτουργικών σκευών και αντικειμένων ενός ναού.

4η Δραστηριότητα

Οργανώστε μια επίσκεψη σε έναν χώρο κατασκευής ή πώλησης λειτουργικών σκευών και συζητήστε με τους υπεύθυνους για τα είδη, την τεχνική και την ποιότητα των λειτουργικών σκευών.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 4

Λειτουργικά Άμφια

Α) Ιερατικά άμφια: Ιστορία, τελετουργική χρήση, συμβολισμοί

Ο Ιερέας εκτός του ναού φορά μαύρη στολή, το ράσο που είναι αρχαιότατο και εμπνέει σοβαρότητα και αξιοπρέπεια. Το καλυμμαύχι είναι το κάλυμμα της κεφαλής και λέγεται έτσι διότι αρχικά έπεφτε προς τα πίσω και κάλυπτε τον αυχένα. Εντός του ναού οι κληρικοί ενδύονται τα άμφιά τους, ανάλογα με τον β] ενδύονται οι ιερείς της Παλαιάς Διαθήκης, αλλά και τους συμβολισμούς που δινόταν σε αυτά. Σε κάθε περίπτωση από την Παλαιά ακόμη Διαθήκη τονίζεται ότι οι στολές των Ιερέων είναι άγιες (Ιεζεκιήλ 42,14). Με την ένδυσή τους υπογραμμίζεται ότι ο Ιερέας δεν τελεί αφ' εαυτού τα μυστήρια, αλλά με τη δύναμη του Χριστού και της ιερωσύνης της Εκκλησίας, την οποία κατέχει δια της χειροτονίας εν πνεύματι αγίω, «ἐνδεδυμένος τὴν τῆς ἱερατείας χάριν». Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι κάθε άμφιο που ενδύεται ο Ιερέας πρώτα το σταυρώνει, το ασπάζεται και το φοράει λέγοντας κάποιο ψαλμικό στίχο. Τα ιερατικά άμφια είναι εφτά «διὰ τὰς ἑπτὰ ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος» (PG 155,256B).

Τα άμφια του Διακόνου

Ο Διάκονος λειτουργικώς επέχει «ὑπηρετοῦ τάξιν» (PG 155, 709D). Υπηρετεῖ δηλαδή τον Επίσκοπο και τον Πρεσβύτερο. Δεν μπορεί να τελήσει καμιά ιερουργία από μόνος του. Λέει βέβαια τα Ειρηνικά, δίνει τα παραγγέλματα στους πιστούς και αναγιγνώσκει στη Θεία Λειτουργία το Ευαγγέλιο.

Το στιχάριο είναι το πρωταρχικό άμφιο του Διακόνου και κοινό άμφιο όλων των ιερατικών βαθμών. Πρόκειται για ποδήρη (μέχρι τα πόδια) λευκό χιτώνα με ρίζες στην Παλιά Διαθήκη (Εξ. 28,4· 29,5. Αποκ. 1,13). Η ονομασία του, κατά μία έννοια, προέρχεται από το ότι «ἔστηκεν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ» (Ψευδ. Σωφρόνιος, PG 873, 3988B). Το διακονικό στιχάριο έχει φαρδιά μανίκια. Ο συμβολισμός γενικότερα του στιχαρίου επηρεάζεται τόσο από το λευκό του χρώμα, όσο και από το λευκό λινό, με το οποίο κατασκευάζεται. Στη βάση αυτή φανερώνει την αίγλη της θεότητας «καὶ τοῦ ἱερέως τὴν λαμπρὰν πολιτείαν» (Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως, PG 98,393B). Κατά τον άγιο Συμεών Θεσσαλονίκης το στιχάριο εξηγείται ως «ἐνδύμα ἀφθαρσίας καὶ ἀγιωσύνης» (PG 155,257D).

Με το νόημα αυτό ταιριάζει και ο στίχος από τον Ησαΐα, που λέει ο λειτουργός όταν ενδύεται το στιχάριο: «Ἀγαλιάσσειται ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδησε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περιέβαλέ με...» (Ησ. 61,10). Εκτός του λευκού στιχαρίου μαρτυρούνται και στιχάρια με άλλα χρώματα. Την Μεγάλη Τεσσαρακοστή συνηθίζονταν το πορφυρό χρώμα (PG 155, 161D).

Άμφια Διακόνου

Το οράριο είναι διακριτικό άμφιο του Διακόνου. Πρόκειται για μακριά λωρίδα υφάσματος, την οποία φορά στον αριστερό του ώμο κατά τέτοιο τρόπο, ώστε το ένα άκρο να κρέμεται μπροστά μέχρι κάτω και το άλλο να κρέμεται προς τα πίσω. Το άμφιο αυτό ως λέξη προέρχεται κατά μια άποψη από το *os-oris* (=στόμα) και χρησίμευε ως μάκτρο για τη μετά τη Θεία Λειτουργία κοινωνία. Κατά άλλη άποψη προέρχεται από το ρήμα *orare* (=προσεύχεσθαι). Ένα από τα καθήκοντα του Διακόνου είναι να στέκεται σε στάση προσευχής, λέγοντας τα Διακονικά ή τα Πληρωτικά στις Ακολουθίες. Δεν αποκλείεται επίσης το οράριο ως λέξη να σχετίζεται με το ρήμα «όρώ-όρω» (=βλέπω, επιτηρώ) ή τη λέξη «ώρα» (=μέριμνα, φροντίδα). Το εν λόγω άμφιο μαρτυρείται από τον 4ο αιώνα (ΚΒ' Κανόνας της συνόδου της Λαοδικείας) και συμβολίζει τα φτερά των αγγέλων «διὰ τὸ ἄϋλὸν τε καὶ νοερὸν τῆς ἀγγελικῆς τάξεως» (Συμεών Θεσσαλονίκης, PG 155,712B). Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι επάνω στο οράριο είναι γραμμένος ο τρισάγιος ύμνος «Ἄγιος, ἅγιος...». Κατά τη Θεία Λειτουργία και συγκεκριμένα την ώρα της Θείας Κοινωνίας ο Διάκονος μετά την είσοδό του στο Ιερό Βήμα ζώνεται το οράριό του για πρακτικούς λόγους, αλλά και σε ένδειξη συστολής «ἐν τῷ μέλλειν μεταλαβεῖν» (PG 155,712B). Μετά το «Πληρωθήτω...» και πριν από το «Ὁρθοί· μεταλαβόντες...» ο Διάκονος «καλᾷ» (=ξεζώνεται) το οράριο και το επαναφέρει στην αρχική του θέση. Κατά την ένδυση του οραρίου ο Διάκονος, σύμφωνα με κάποια Ιερατικά, λέει το «ὁσitis θέλει γενέσθαι μέγας ἐν ὑμῖν, ἔσται ὑμῶν διάκονος» (Ματθ. 20,26), σύμφωνα δε με κάποια άλλα λέγει τον αγγελικό ύμνο «Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου».

Επιμάνικα

Τα επιμάνικα (μικρά άμφια τραπεζοειδούς σχήματος) καλύπτουν το κάτω μέρος των μανικιών του στιχαρίου. Η λέξη προέρχεται από την πρόθεση «ἐπί» και τη λατινική λέξη «manica» (=χειρίς) ή «manus» (=χέρι). Πιθανώς να σχετίζονται με τα συγκλητικά ή αυτοκρατορικά «λωρία» (=clavi). Αρχικά και ως τον 12ο αιώνα το φορούσαν μόνο οι Επίσκοποι. Αργότερα το δικαίωμα αυτό έλαβαν και οι Πρεσβύτεροι. Μετά δε την Άλωση, η χρήση τους επεκτάθηκε και στους Διακόνους. Οι Επίσκοποι και οι Πρεσβύτεροι φορούν τα επιμάνικα πάνω από το στιχάριο, ενώ οι Διάκονοι πάνω από το αντερί, διότι τα μανίκια του στιχαρίου είναι πιο κοντά και δεν φτάνουν μέχρι τον καρπό. Τα επιμάνικα, που είναι κοινό άμφιο όλων των βαθμών ιερωσύνης, εκτός του πρακτικού τους χαρακτήρα συμβολίζουν την παντοδυναμία του Θεού και το ότι ο Χριστός είναι αυτός που με τα ίδια του τα χέρια ιερουργεί τα μυστήρια (PG 155,713CD). Γι' αυτό και όταν οι Ιερείς

ενδύονται τα άμφια αυτά λένε στο δεξιό επιμάνικο: «Ἡ δεξιὰ σου Κύριε δεδοξασται ἐν ἰσχύει...» και το αριστερό: «Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με» (Ψαλμ. 118.73).

Τα άμφια του Πρεσβυτέρου

Το στιχάριο του Πρεσβυτέρου έχει μικρές διαφορές από αυτό του Διακόνου. Κατά κανόνα είναι πάντοτε λευκό και τα μανίκια του είναι πιο στενά και πιο μακριά, ώστε να φτάνουν μέχρι τον καρπό.

Το επιτραχήλιο ή περιτραχήλιο, το οποίο αποτελεί εξέλιξη του διακονικού οραρίου. Πρόκειται για λωρίδα υφάσματος, η οποία περιβάλλει τον τράχηλο, κατεβαίνει μπροστά στο στήθος σε διπλή σειρά και καταλήγει με κρόσσια στα πόδια. Είναι γνωστό από τον 6ο αι. και συμβολίζει την «ἄνωθεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ κεφαλῆς δοθεῖσα χάριν» (PG 155,257D, καθώς και την υποταγή του Ιερέα στον

Χριστό. Φορώντας το επιτραχήλιο ο Ιερέας λέγει το «Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ ἐκκέ-
ων τὴν χάριν ἐπὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοῦ, ὡς μύρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ
πώγωνα, τὸν πώγωνα τοῦ Ἀαρών, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ τὴν ὤαν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ».

Ἡ ζώνη προέρχεται ἀπὸ τὸ μοναχικὸ σχῆμα, ὡς ἐνδειξη τῆς πνευματικῆς ετοι-
μότητος τῶν μοναχῶν. Τη φορούσαν ἐπίσης καὶ οἱ λαϊκοὶ ἄρχοντες, γιὰ νὰ συγκρα-
τοῦν τὰ ἐνδύματά τους. Ἀνάλογο πρακτικὸ χαρακτήρα ἔχει καὶ κατὰ τὴ διαδικασία
τῆς ἐνδυσῆς τῆς ἀπὸ τὸν ἱερέα. Φοριέται πάνω ἀπὸ τὸ επιτραχήλιο καὶ δένεται με
κορδέλες πίσω ἢ με πόρπη μπροστά. Ὁ στίχος «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ περιζωνύ-
ων με δύναμιν καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδόν μου», πὺ λέγει ὁ ἱερέας, δείχνει καὶ
τὸ νόημα πὺ ἔχει ἡ ζώνη, καθόσον μαρτυρεῖ τὴ δύναμη τοῦ Χριστοῦ, τὸ πνεῦμα
τῆς δικῆς του διακονίας, ἀλλὰ καὶ τὴ σωφροσύνη, με τὴν ὁποία πρέπει νὰ διακρί-
νεται ὁ ἱερέας (PG 155, 713AB).

Επιτραχήλιο
παλαιό

Τα επιμανίκια εἶναι κοινὰ με αὐτὰ τοῦ Διακόνου.

Τὸ φελόνιο (φελώνιο, φαιλόνιο, φενόλιο). Πρόκειται γιὰ τὸ ἐξωτερικὸ ἄμφιο τοῦ
Πρεσβυτέρου, κωνοειδούς σχήματος χωρὶς μανίκια, καὶ ἔχει ἀνοιγμα στο πάνω μέ-
ρος. Φοριέται ἀπὸ τὸ κεφάλι καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἐξωτερικὸ ὁλόσωμο ἄμφιο τοῦ ἱερέα.
Μέχρι τὸν 5ο αἰ. χρησιμοποιοῦνταν καὶ ὡς καθημερινὸ ἐνδύμα (πανωφόρι) τόσο
ἀπὸ κληρικοὺς ὅσο καὶ ἀπὸ λαϊκοὺς. Με τὴν κοσμικὴ του ἐνδυμασία καὶ ἐννοία μνη-
μονεύει καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος «τὸν φαιλόνην» (Β' Τιμ. 4,13). Ὡς λειτουργικὸ ἄμ-
φιο εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴν παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ καὶ με συμβολικὴ σημασία ἀπὸ
τὸν 9ο αἰ. «τὸ δὲ φαινόλιον, ἐμφαίνει τὴν ἀπὸ κοκκίνου πορφύραν,
ἣν περ τῷ Ἰησοῦ ἐμπαίζοντες οἱ ἄσεβεῖς ἐφόρεσαν» (PG 98,393D). Κατὰ τὸν Ἅγιο
Συμεὼν Θεσσαλονίκης τὸ φελόνιο «τὴν ὑψηλοτέ-
ραν καὶ ἄνωθεν χαρηγομένην τοῦ Πνεύματος φαίνει δυνάμιν τε
καὶ ἔλλαμψιν» (PG 155,713D). Σύμφωνα δε με τὸ χωρίο, πὺ λέγε-
ται κατὰ τὴν ἐνδυση «οἱ ἱερεῖς σου Κύριε ἐνδύσονται δικαιοσύνην
καὶ οἱ ὅσιοι σου ἀγαλιάσσονται», τὸ φελόνιο ἀναφέρεται καὶ στὴ
δικαιοσύνη, πὺ πρέπει νὰ διακρίνει τὸν ἱερέα. Μέχρι τὴν Ἀλωση
τὸ φελόνιο ἦταν καὶ τὸ ἄμφιο τόσο τῶν Πρεσβυτέρων, ὅσο καὶ τῶν
Επισκόπων. Οἱ τελευταῖοι, ὅπως φαίνεται καὶ στὶς ἀγιογραφίες, ἔφε-
ραν πολυσταύρια φελώνια. Ἀρχικὰ τὰ πολυσταύρια φελώνια ἦταν
πατριαρχικὸ προνόμιο.

Ἄμφια Πρεσβυτέρου

Τὰ ἄμφια τοῦ Επισκόπου

Τὸ στιχάριο εἶναι ὁμοῖο με αὐτὸ τοῦ Πρεσβυτέρου, ἀλλὰ διακρίνεται ὡς πρὸς τὸν διάκοσμο. Τὰ στενὰ μα-
νίκια τοῦ ἀπολήγουν σε λωρία, τὰ ὁποία, πέρα ἀπὸ τὸν
πρακτικὸ τοὺς χαρακτήρα, συμβολίζουν τὰ δεσμὰ τοῦ
Κυρίου. Τὰ παλαιότερα στιχάρια ἔφεραν, ἀπὸ τὸ ὕψος
τῶν ὠμων ὡς τὸν ποδόγυρο, δύο κάθετες ταινίες (ποτα-
μούς) κόκκινες ἢ λευκές, σύμβολο τόσο τοῦ αἵματος καὶ
τοῦ ὕδατος πὺ ἔρρευσαν ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ,
ὅσο καὶ τῆς σοφίας, πὺ δια τοῦ κηρύγματος σκορπίζει
γύρω τοῦ Ὁ Εἰσκόπος (PG 98,393C).

Ἄμφια Επισκόπου

Επιμανίκια

Αρχιερατικός σάκκος

Αρχιερατικό Ωμοφόριο

Το επιτραχήλιο, η ζώνη και τα επιμανίκια είναι όπως του Πρεσβυτέρου.

Το επιγονάτιο είναι τεμάχιο υφάσματος, ρομβοειδούς σχήματος ή τετραγώνου, το οποίο κρέμεται από τη ζώνη στο δεξιό μηρό, είδος «λεντίου» (=πετσέτας) που εισήχθη κατά μίμηση προφανώς του νιπτήρα του Μυστικού Δείπνου (Ιω. 13,4-5). Σε αυτό εικονίζεται σταυρός ή άγγελος ή ο νιπτήρας ή η παράσταση της Ανάστασης. Ο συμβολισμός του αναφέρεται στη νίκη του Χριστού κατά του θανάτου, καθώς επίσης στη δύναμη και τη σωφροσύνη του ανθρώπου, κατά το λεγόμενο στην ένδυση «περίζωσον τὴν ρομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου δυνατέ...». Το επιγονάτιο είναι άμφιο του Επισκόπου, αλλά το φορούν και όσοι έχουν εκκλησιαστικό αξίωμα (Αρχιμανδρίτης, Πρωτοπρεσβύτερος, Οικονόμος κ.λπ.).

Ο σάκκος του Επισκόπου αντικατέστησε το φελόνιο, αρχικά πολυσταύριο, του Πρεσβυτέρου. Έχει πιο κοντά μανίκια από το φελόνιο και φτάνει μέχρι τα γόνατα. Προέρχεται από την ενδυμασία κοσμικών αρχόντων, όπου στην Παλαιστήνη συμβόλιζε το πένθος ή την μετάνοια (Σοφία Σειράχ 25,17· Γέν. 37,34) και στην Κωνσταντινούπολη την υποταγή του βυζαντινού αυτοκράτορα στον υπέρτατο βασιλέα των ουρανών. Από τον 12ο αι. αναφέρεται ως επισκοπικό άμφιο, που έχει τον ίδιο συμβολισμό με αυτόν του φελονίου, προβάλλοντας κυρίως το Θείο Πάθος. Αρχικά το φορούσε μόνο ο Οικουμενικός Πατριάρχης, κατά τις μεγάλες δεσποτικές εορτές. Σταδιακά όμως, και ιδίως μετά τον 15ο αι., επεκτάθηκε σε όλους τους Επισκόπους.

Σάκκο κατά το εβραϊκό τελετουργικό φορούσε ο αρχιερέας στη σκηνή του μαρτυρίου και έφερε κωδωνίσκους στον ποδόγυρο, με σκοπό την εκδίωξη των δαιμόνων. Στην εκκλησιαστική παράδοση οι κωδωνίσκοι που υπάρχουν στον σάκκο συμβολίζουν το διδακτικό και κηρυκτικό έργο του Επισκόπου.

Το ωμοφόριο είναι το χαρακτηριστικό άμφιο του Επισκόπου και διακρίνεται σε μεγάλο και μικρό. Είναι γνωστό από τον 5ο αι. και κατασκευάζεται από λευκό μαλλί προβάτου, συνδεόμενο μάλιστα συμβολικά με το απολωλός πρόβατο, το οποίο ο Χριστός έφερε στους ώμους του. Ο Χριστός βάσταξε όλη την ανθρώπινη φύση, την οποία με το μυστήριο της σαρκώσεως προσέλαβε, ένωσε με τον εαυτό του και θέωσε (PG155,716BC). Ο Επίσκοπος, μιμούμενος ακριβώς τον Χριστό, έχει την ευθύνη της σωτηρίας των πιστών. Όταν δε φορά το ωμοφόριο λέγει «ἐπὶ τῶν ὤμων Χριστέ, τὴν πλανηθεῖσαν ἄρας φύσιν, ἀναληφθεὶς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ προσήγαγες».

Το μέγα ωμοφόριο τοποθετείται γύρω από τον λαιμό του Επισκόπου και πάνω στον σάκκο. Το ένα άκρο μάλιστα κρέμεται μπροστά και το άλλο άκρο προς τα πίσω. Το φοράει από την αρχή της Θείας Λειτουργίας, μέχρι και την ανάγνωση του Αποστόλου. Το αποθέτει σε ένδειξη

ταπείνωσης, όταν πρόκειται να αναγνωσθεί το Ευαγγέλιο μέχρι και το τέλος της Θείας Λειτουργίας. Στο διάστημα αυτό, όπως και στα άλλα ιερά μυστήρια και ιερές ακολουθίες, φοράει το μικρό ωμοφόριο του οποίου τα δύο άκρα πέφτουν μπροστά στο στήθος. Το μικρό ωμοφόριο μαρτυρείται από τον 17ο αι.

Άλλα διακριτικά του αρχιερατικού αξιώματος

Εκτός των ιερών αμφίων του Επισκόπου η παράδοσή μας γνωρίζει και άλλα διακριτικά αυτού του αξιώματος. Πρόκειται για τον σταυρό και το εγκόλπιο, που εικονίζει το Σωτήρα Χριστό ή την Θεοτόκο. Και τα δύο κρέμονται από τον λαιμό και πάνω από το ωμοφόριο. Το εγκόλπιο φέρεται από τον Επίσκοπο και σε επίσημες εκδηλώσεις εκτός του ναού. Κατά μια άποψη το εν λόγω διάσημο ήταν θήκη για την τοποθέτηση του αγίου άρτου - θείας κοινωνίας, την οποία μετέφερε ο Επίσκοπος, προκειμένου να κοινωνεί τους πιστούς.

Η ποιμαντορική ράβδος (πατερίσσα). Έχει τη ρίζα της στο αρχαίο «δικανίκιον», που κρατούσαν οι δικαστές και κάθε αξιωματούχος σε ένδειξη εξουσίας. Η εξουσία του Επισκόπου είναι πνευματική και η σχετική ράβδος συνδέεται με την διαποίμανση του λαού του Θεού. Ο σταυρός που υπάρχει στην πάνω άκρη εν μέσω δύο όφρων δηλώνει τη νίκη του Χριστού. Τα δύο φίδια παραπέμπουν στο γεγονός της από τον Μωυσή ύψωσης του χάλκινου φιδιού στην έρημο, ως προεικόνιση του σταυρού του Χριστού. Συνδέεται επίσης με τον λόγο του Κυρίου «Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων, γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις...» (Ματθ. 10,16).

Η μίτρα έχει τα πρότυπά της στον παλαιό αρχιερέα, ο οποίος έφερε «κίδارين» (=κάλυμμα) στο κεφάλι αλλά και στα στέμματα των Παλαιολόγων και τα καλύμματα της κεφαλής των Βυζαντινών αρχόντων. Στον εκκλησιαστικό χώρο μίτρα αρχικά έφερε μόνο ο πάπας (10ος αι.) και ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας (τιάρα). Στο βυζαντινό τελετουργικό εισήχθη τον 17ο αι. ως σύμβολο της πνευματικής εξουσίας του Επισκόπου. Τη μίτρα ο Αρχιερέας τη φορά μόνο σε ορισμένα σημεία της Θείας Λειτουργίας.

Ο μανδύας, άμφιο πτυχωτό, μακρύ και χωρίς μανίκια, προέρχεται από την αυτοκρατορική αμφίεση. Κατά τον 14ο αι. πέρασε στην Εκκλησία «τὴν συνεκτικὴν καὶ σκεπαστικὴν χάριν ἐκτυπῶν τοῦ Θεοῦ» (PG 155.260C). Τον μανδύα φέρει ο Αρχιερέας στους ώμους του, όταν χοροστατεί στις διάφορες Ακολουθίες.

Το επιρριπτάριο, μαύρο ύφασμα, φοριέται πάνω από το καλυμμαύχι. Γι' αυτό και λέγεται επανωκαλύμμαυχο. Ο Επίσκοπος το φοράει συνήθως, όταν ενδύεται μόνο τον μανδύα ή στις Ακολουθίες, που έχει επιτραχήλιο και ωμοφόριο.

Τα δικηροτρίκηρα έχουν την αρχή τους στην πράξη του αυτοκράτορα με την είσοδό του στο Ιερό Βήμα να προσφέρει θυμίαμα και στη συνέχεια να ευλογεί τον λαό με το τρίκηρο (PG 137,753A). Κατά άλλη άποψη προέρχεται από το διβάμβουλο, πολυτελή δηλαδή λαμπάδα, σύμβολο της πολιτικής και εκκλησιαστικής εξουσίας. Με τα δικηροτρίκηρα ο Αρχιερέας ευλογεί τον λαό στη Θεία Λειτουργία και δη στον καιρό του Τρισαγίου, αφού πρώτα σφραγίσει με αυτά το Ευαγγέλιο.

Αρχιερατική Μίτρα

Αρχιερατικός μανδύας και ποιμαντορική ράβδος Αγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως

Κορδέλες δικηροτρίκηρων

Β) Τα άμφια της Αγίας Τράπεζης

Η Αγία Τράπεζα αποτελεί το κεντρικότερο και ιερότερο σημείο του ιερού ναού με αναφορά στον τάφο και τη δόξα του Χριστού, κατά το «ἡ δὲ πέτρα ἣν ὁ Χριστός» (Α' Κορ. 10,4). Κατά την Ακολουθία των Εγκαινίων η Αγία Τράπεζα ενδύεται με τα εξής ιερὰ άμφια:

Το κατασάρκιο ή κατάσαρκα, λευκό λινό, που δένεται στον κίονα και δεν αντικαθίσταται παρά μόνο σε περίπτωση φθοράς, οπότε και αλλάζει με ειδική ακολουθία. Ο συμβολισμός του σχετίζεται με τη σινδόνα, με την οποία τυλίχθηκε ο νεκρός Χριστός («σουδάριον»).

Άμφια Αγίας Τράπεζης

Η ενδυτή ή τραπεζοφόριον είναι το μακρύ κάλυμμα της Τράπεζας «ὡς δόξης περιβολή» (PG155,705A). Το χρώμα της είναι ανάλογο με τη λειτουργική περίοδο, πορφυρό (βαθύ κόκκινο=πένθιμο) κατά τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή και λευκό κατά την πασχαλία περίοδο. Τις άλλες περιόδους τα χρώματα, όσον αφορά την ενδυτή, δεν είναι σαφή και καθορισμένα. Ο κεντητός σταυρός ή εικόνα που τίθεται στο μπροστινό μέρος της ενδυτής ονομάζεται ταβλίον.

Το ειλητό είναι κατά πάσα πιθανότητα το παλαιότερο και μόνο άμφιο της Αγίας Τράπεζας. Απλώνεται σε αυτήν, λίγο πριν ο Ιερέας αναγνώσει την πρώτη ευχή των πιστών έτσι ώστε κατά την Μεγάλη Είσοδο να είναι έτοιμο για την υποδοχή των Τιμίων Δώρων. Σε πρακτικό επίπεδο είναι αναγκαίο για να κρατιούνται οι μαργαρίτες, που πέφτουν κατά τον μελισμό και την κοινωνία των Ιερών. Το άμφιο αυτό φυλάσσεται διπλωμένο κάτω από το Ευαγγέλιο. Στην πορεία του χρόνου ταυτίστηκε με το αντιμήνσιο ή αναδιπλώθηκε με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα ακόμη λευκό λινό κάλυμμα, η ενδυτή, και να βρίσκεται μόνιμα απλωμένο στην Αγία Τράπεζα.

Ποτηροκαλύμματα Μ. Τεσσαρακοστής

Το αντιμήνσιο είναι φορητή εγκαινιασμένη τράπεζα (από το ελληνικό «άντι» και το λατινικό «mensa» (=τράπεζα). Έχουμε μαρτυρίες για μαρμάρινα αντιμήνσια στη Δύση και για ξύλινα ή από λινό ύφασμα στην Ανατολή. Τα αντιμήνσια, που καθαγιάζονται κατά την Ακολουθία των Εγκαινίων ή σε ξεχωριστή τελετή και κατά τους νεώτερους χρόνους φέρουν απαραίτητως την υπογραφή του οικείου ιεράρχη, έχουν στα άκρα λείψανα, χρησιμοποιούνται σε περιπτώσεις που δεν υπάρχει εγκαινιασμένη Αγία Τράπεζα, όπως εξωκλήσια, υπαίθριοι χώροι κ.λπ. Οι παραστάσεις που εικονίζονται στο αντιμήνσιο σχετίζονται με το πάθος του Κυρίου.

Γ) Χρώμα των αμφίων κατά περιόδους. Εκτροπή από την παράδοση

Είναι γεγονός ότι η αισθητική της Θείας Λατρείας επιβάλλει μία τάξη και στο θέμα του χρώματος των ιερών αμφίων, εφόσον η τάξη αυτή συμβάλλει στην συμμετοχή των πιστών και αναδει-

κνύει τον βαθύτερο συμβολισμό των τελουμένων. Κατά την βυζαντινή περίοδο, μολονότι δεν υπήρχαν συγκεκριμένοι κανόνες προσδιορισμού του χρώματος των αμφίων, εντούτοις κυριαρχούσαν δύο χρώματα, το λευκό και το πορφυρό. Το πρώτο καθ' όλο τον χρόνο για να τονισθεί το «καθαρόν τῆς χάριτός τε καὶ φωτεινόν» και το πορφυρό, κατά την περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής προς ένδειξη του πάθους του Χριστού και του πένθους των αμαρτιών μας (PG155,256B και 261D).

Στην πράξη σήμερα επικρατούν ποικίλα χρώματα όχι τόσο πιστά στην παράδοση. Την περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής π.χ. αντί του πορφυρού υπάρχει το μαύρο ή το μωβ. Στις θεομητορικές εορτές επιλέγεται συνήθως το κόκκινο και κατά την εορτή των Θεοφανείων το μπλε. Στα ιερατικά δε συλλείτουργα σπάνια υπάρχει ομοιομορφία στο χρώμα των αμφίων. Είναι ενδιαφέρον επίσης ότι η Εκκλησία της Ελλάδος έχει λάβει πρωτοβουλίες, μέσα από συνέδρια και εγκυκλίους, για τη βελτίωση του ζητήματος αυτού. Έτσι στον υπ' αριθμ. 142/1999 κανονισμό της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος «περί άπονομής έκκλησιαστικών όφφικίων έν τῇ Έκκλησίᾳ τῆς Ελλάδος» σημειώνονται τα εξής στο άρθρο 6: «...Εἰς ἱερὰ συλλείτουργα ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἱερῶν πανηγύρεων, κ.λπ. κατὰ τὰς ὁποίας πάντες οἱ συμμετέχοντες εἰς αὐτάς κληρικοὶ ένδεικνύται νὰ φέρουν, ὅσο εἶναι δυνατόν, ὁμοίόχρωμα, ὁμοιόμορφα, καθαρά καὶ ἐπίσημα, ἀλλὰ πάντως οὐκί ἐξεζητημένα ἄμφια» (Ενορία, τχ. 930, Οκτώβριος 2000, 154).

Δ) Κείμενα και εικόνες

Διάκονος - οράριο

«Καὶ διάκονος δὲ ἀγγελικὴν ἔχων, ὡς εἴρηται τάξιν, τοῦτο περίκειται· ἐπὶ τῶν ὤμων τε φέρει ὃ καλοῦμεν ὠράριον.

Τοῦτο δὲ γε ὡς πτερὰ ὑπεμφαίνει διὰ τὸ ἄϋλόν τε καὶ νοερὸν τῆς ἀγγελικῆς τάξεως.»

Πρεσβύτερος - επιτραχήλιο

«Τὸ δὲ γε ἐπιτραχήλιον τὴν τελεστικὴν καὶ ἄνωθεν κατερχομένην τοῦ Πνεύματος παρίστησι χάριν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ ἀρχιερεὺς τε καὶ ἱερεὺς, ἀπὸ κεφαλῆς τοῦτο περιβαλλόμενος, Εὐλογητός, φησί, ὁ Θεός, ὁ ἐκκέων τὴν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοῦ. Ὅθεν καὶ τοῦτο πᾶς ἱερεὺς καὶ ἀρχιερεὺς εἰς χρῆσιν ἔχει ἐπὶ πάσῃ ἱερᾷ τελετῇ. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπαυχένιον εἶναι Χριστῷ τὸν ἱερέα δηλοῖ, ὑπ' ἐκείνῳ τελετάρχη τὰς τελετὰς ὀφείλοντα ἐνεργεῖν, καὶ τῷ τοῦ Χριστοῦ ζυγῷ ἐν ταπεινώσει καθυποκεῖσθαι, καὶ τὰ αὐτοῦ πράττειν μετ' αὐτοῦ, καὶ μηδὲν χωρὶς αὐτοῦ, ὅτι καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐ δυνατόν ποιεῖν τι.»

Επίσκοπος - ὠμοφόριο

«Ὁ ἱεράρχης δὲ σὺν τῷ ἐπιγονατίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς, ἐπεὶ πάντων ἔχει τὴν χάριν, ἐξαιρέτως δὲ καὶ τὴν ἀρχιερατικὴν δύναμιν, καὶ τὸ ἱερὸν περιτίθεται ὠμοφόριον. Ὅ δὲ καὶ ἐξ ἐρίου ὄν, κύκλω περὶ τοὺς ὤμους ἔμπροσθέν τε καὶ ὀπισθεν περιβάλλεται. Τοῦτο δ' αὐτὴν εἰκονίζων ἐστὶν ἐναργῶς, τὴν ἐκ Παρθένου δι' ἡμᾶς σάρκωσιν καὶ ἐνανθρώπησιν τοῦ Λόγου. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐξ ἐρίου, ὅτι τὸ πλανηθὲν τυποῖ πρόβατον, ὃ ἐπὶ τῶν ὤμων ἔλαβεν ὁ Σωτὴρ, τουτέστι τὴν ἡμετέραν φύσιν, καὶ ὅτι ἐκ τῶν οὐρανῶν κατελθὼν ἐσαρκώθη, καὶ ὅτι καὶ αὐτὸς ἀμνὸς ἐκλήθη σφαγιασθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν.»

Συμεὼν Θεσσαλονίκης, «Περὶ τὸ τοῦ θεοῦ ναοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἱερέων τε περὶ καὶ διακόνων, ἀρχιερέων τε καὶ τῶν ὧν ἕκαστος τούτων στολῶν ἱερῶν περιβάλλεται», PG 155, 712-716

Σύνδεσμοι:

<https://www.youtube.com/watch?v=MMRQ3wGa0wI> Ένδυση λειτουργικών ενδυμάτων Ιερέα.
<https://www.youtube.com/watch?v=jc2Ot24WUvM> Ένδυση Αρχιερέα, Ιερά Μητρόπολη Σταγών και Μετεώρων.
<https://www.youtube.com/watch?v=FruO3rV6mz8> Ένδυση Αγίας Τράπεζας (38:25 – 54:16), Ιερά Μητρόπολη Ελευθερουπόλεως.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Σε ένα χαρτόνι επικολλείτε φωτογραφίες με τα άμφια των κληρικών όλων των βαθμών. Συζητείστε γι' αυτά και ασκείτε κριτική ως προς την αισθητική των αμφίων και την πολυτελή ενίοτε αμφίεση των ιερωμένων.

2η Δραστηριότητα

Αναζητείστε ανά ομάδες στο διαδίκτυο τα ιερά άμφια. Στη συνέχεια η κάθε ομάδα να παρουσιάσει στην ολομέλεια της τάξης σε προβολή μικρής διάρκειας την ένδυση του κάθε βαθμού ιερωσύνης, καθώς και τα λόγια που λέγονται κατά την ένδυση.

3η Δραστηριότητα

Έχοντας ως βασική πηγή το λειτουργικό έργο του Αγίου Συμεών Θεσσαλονίκης χωριστείτε σε δυο ομάδες και εντοπίστε τα κείμενα που σχολιάζουν το νόημα κάθε αμφίου. Στη συνέχεια η πρώτη ομάδα θα παρουσιάσει τα κείμενα που αναφέρονται στα άμφια των κληρικών και η δεύτερη τα κείμενα που ερμηνεύουν τα άμφια της Αγίας Τράπεζας.

4η Δραστηριότητα

Οργανώστε επίσκεψη σε εκθεσιακό χώρο ή και σε ένα εργαστήριο παραγωγής ιερών αμφίων και παρατηρείστε την ποικιλία των ιερών αμφίων και συζητείστε για τον τρόπο ύφανσης και κεντητικής διακόσμησης των λειτουργικών αμφίων.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 5

Λειτουργικά βιβλία

Μέχρι τον 4ο αι. μ.Χ. η Θεία Λατρεία ήταν πολύ απλή και τελούνταν με βάση κυρίως την προφορική παράδοση της Εκκλησίας. Οι από την Αγία Γραφή, Παλαιά και Καινή Διαθήκη, αναγνώσεις ήταν βασικό στοιχείο της δομής και της τάξης της Θείας Λειτουργίας. Ο αναγνώστης διάβαζε από τις Πράξεις των Αποστόλων, τις Επιστολές του Αποστόλου Παύλου, την Αποκάλυψη, αλλά και τα συγγράμματα των προφητών «ὅσον ἐγκραεῖ», σε ελεύθερη επιλογή και χωρίς περιορισμό στο μήκος του κειμένου. Από τον 5ο αι. έως τον 7ο αι. η Εκκλησία συγκροτεί και διαμορφώνει το σύστημα των περικοπών που ισχύει μέχρι και σήμερα, με κάποιες βέβαια αλλαγές στο πέρασμα των αιώνων.

Από τον 4ο αι. επίσης μαρτυρούνται και οι πρώτες ευχολογικές συλλογές όπως αυτή του Σεραπίωνος στην Αλεξάνδρεια και των Αποστολικών Διαταγών στην Αντιόχεια. Πληρέστερη εικόνα του Ευχολογίου έχουμε στην χειρόγραφη παράδοση με παλαιότερο κείμενο αυτό του Βαρβερινού Κώδικα 336, τέλη του 8ου αι. Σταθμό στην ιστορία των λειτουργικών βιβλίων αποτελεί η περίοδος της Εικονομαχίας, κατά την οποία, λόγω της ανάπτυξης της υμνογραφίας και μάλιστα των κανόνων, υπήρξε ανάγκη διαμόρφωσης των βιβλίων που περιλαμβάνουν τους ύμνους της Εκκλησίας. Σημαντική συμβολή στην έκδοση και διάδοση των λειτουργικών βιβλίων είχε η τυπογραφία από τον 15ο αι. Οι σχετικές εκδόσεις γίνονταν κυρίως στη Βενετία, λόγω των συνθηκών που επικρατούσαν κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Αξιόλογοι εκδότες, διορθωτές κειμένων και επιμελητές μας διέσωσαν την χειρόγραφη παράδοση, έστω και με πολλά εκδοτικά προβλήματα και λάθη.

Τα λειτουργικά βιβλία, όπως διαμορφώθηκαν διαχρονικά και περιλαμβάνουν τα κείμενα της λειτουργικής προσευχής, διακρίνονται σε τρεις ομάδες. Στην πρώτη ομάδα ανήκουν τα βιβλία που περιέχουν τα βιβλικά αναγνώσματα, στη δεύτερη τα βιβλία που περιέχουν τα ευχολογικά κείμενα και αφορούν τους Ιερείς, και στην τρίτη ομάδα εντάσσονται τα βιβλία που περιέχουν τους λειτουργικούς ύμνους και το Τυπικό.

Α) Βιβλία των αγιογραφικών αναγνωσμάτων

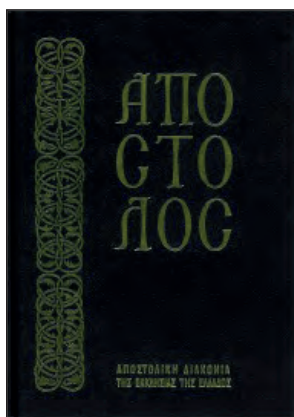
Το Ευαγγέλιο ή Ευαγγελιστάριο ή Εκλογάδιο περιέχει τις περικοπές που διαβάζονται τις Κυριακές όλου του έτους, αρχής γενομέ-

Παλαιότυπο Ψαλτηρίου

Ευαγγέλιο

Απόστολος

Αρχιερατικόν

Ευχολόγιον το Μέγα

νης από το Πάσχα. Από την Κυριακή αυτή σύμφωνα με το τυπικό της Αγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως (10ος αι.) μέχρι την Πεντηκοστή διαβάζονται περικοπές από το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο. Από τη Δευτέρα του Αγίου Πνεύματος έως τα μέσα Σεπτεμβρίου διαβάζονται περικοπές από το Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο. Ακολουθούν τα αναγνώσματα από το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο, την περίοδο μετά την Ύψωση του Τιμίου Σταυρού έως την αρχή της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Την περίοδο αυτή καλύπτουν περικοπές από το κατά Μάρκον Ευαγγέλιο.

Στο Ευαγγέλιο υπάρχει και μία σειρά περικοπών που αναγινώσκονται κατά το Μηνολόγιο –Εορτολόγιο από την 1η Σεπτεμβρίου μέχρι την 31η Αυγούστου. Σε παράρτημα βρίσκονται τα αναγνώσματα των ιερών μυστηρίων, καθώς και τα Εωθινά Ευαγγέλια που διαβάζονται με τη σειρά στον Όρθρο των Κυριακών. Οι ευαγγελικές περικοπές του Όρθρου διαβάζονται μόνο από τον Πρεσβύτερο, ενώ της Θείας Λειτουργίας και των μυστηρίων αναγινώσκονται από τον Πρεσβύτερο ή τον Διάκονο από την Ωραία Πύλη ή τον άμβωνα. Το Ευαγγέλιο βρίσκεται πάντοτε στην Αγία Τράπεζα, εικονίζει μπροστά τη Σταύρωση του Κυρίου και πίσω την Ανάσταση του. Από όλα δε τα βιβλία είναι το μόνο που λιτανεύεται, θυμιάται και προσκυνείται.

Ο Απόστολος ή Πραξαπόστολος περιλαμβάνει περικοπές από τις Πράξεις των Αποστόλων, που διαβάζονται κατά την περίοδο του Πεντηκοσταρίου. Τις επόμενες εβδομάδες διαβάζονται περικοπές από τις Επιστολές του Αποστόλου Παύλου και τις Καθολικές Επιστολές. Οι δεύτερες διαβάζονται τις καθημερινές και οι πρώτες τις Κυριακές όλου του έτους. Την Μεγάλη Τεσσαρακοστή προτιμούνται τα αναγνώσματα από την Προς Εβραίους Επιστολή.

Το Προφητολόγιο περιέχει περικοπές από την Παλαιά Διαθήκη. Μέχρι τον 7ο αι. διαβάζονταν και στη Θεία Λειτουργία. Έκτοτε μετατέθηκαν στους εσπερινούς των εορτών ή στους εσπερινούς της Μεγάλης Τεσσαρακοστής (Γένεση - Παροιμίες) και της Μεγάλης Εβδομάδας (Έξοδος - Ιώβ). Η Παλαιά Διαθήκη προετοιμάζει τον λαό του Θεού, για τη σωτηρία που ο Χριστός έφερε στον κόσμο. Πρόσφατα (2009), η Ελληνική Βιβλική Εταιρία, με έγκριση της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος (συνεδρία 13ης Ιανουαρίου 2005), προέβη στην έκδοση του Προφητολογίου με τα Λειτουργικά Αναγνώσματα από την Παλαιά Διαθήκη (κείμενο - μετάφραση).

Το Ψαλτήριο περιλαμβάνει τους ψαλμούς, που διαβάζονται στις διάφορες Ακολουθίες. Για τη λειτουργική χρήση το βιβλίο αυτό διαιρείται σε 20 μεγάλα τμήματα (καθίσματα). Κάθε κάθισμα έχει τρεις στάσεις και κάθε στάση περιλαμβάνει 1-5 ψαλμούς. Για να διαβαστεί όλο το Ψαλτήριο σε μια εβδομάδα, όπως προβλέπει το Τυπικό, στον Όρθρο στίχο-λογούνται δύο καθίσματα κάθε μέρα και στον Εσπερινό ένα. Κυριακή βράδυ δεν προβλέπεται κάθισμα. Ψαλμούς έχουν και οι Ακολουθίες των Ωρών. Στην ασματική (ενοριακή) παράδοση το Ψαλτήριο διαιρείται σε αντίφωνα, με εφύμνιο μετά από κάθε στίχο για την καλύτερη συμμετοχή

του λαού. Στην περίπτωση αυτή η ανακύκληση γίνεται κάθε δύο εβδομάδες. Το Ψαλτήριο αποτελεί το κέντρο όλων των Ακολουθιών, λόγω του κατανυκτικού και προσευχητικού του περιεχομένου. Στο λειτουργικό βιβλίο του Ψαλτηρίου περιέχονται σε παράρτημα οι εννέα βιβλικές ωδές, που αποτελούν δομικό στοιχείο του Όρθρου.

Β) βιβλία λειτουργικών ευχών και διαφόρων Ακολουθιών

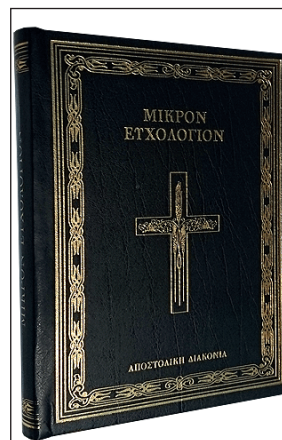
Το Ευχολόγιο στη χειρόγραφη παράδοση μαρτυρείται από τα τέλη του 8ου αι. Περιλαμβάνει τις ευχές των ιερών μυστηρίων με πρώτο αυτό της Θείας Λειτουργίας, τις ευχές διαφόρων ακολουθιών, όπως π.χ. των Εγκαινίων, του Μεγάλου Αγιασμού, της Γονυκλισίας της Πεντηκοστής κ.λπ., καθώς και τις περιστατικές λεγόμενες ευχές, όπως της ανομβρίας, της σποράς κ.λπ. Το Ευχολόγιο στην ολότητά του ονομάζεται Μέγα Ευχολόγιο. Το παλαιό Αγιασμάτριο, που περιείχε μόνο τον μικρό Αγιασμό και κάποιες περιστατικές ευχές, συμπληρώθηκε σταδιακά με νέες ευχές και ακολουθίες, με αποτέλεσμα να αποτελέσει τη συλλογή με το όνομα Μικρό Ευχολόγιο. Για πρακτικούς επίσης λόγους το Μέγα Ευχολόγιο διαιρέθηκε σε μικρότερες συλλογές προς διευκόλυνση των λειτουργών, ανάλογα με τον ιερατικό τους βαθμό. Έτσι, προέκυψε α) το Διακονικό για τους Διακόνους, β) το Ιερατικό για τους Ιερείς και γ) το Αρχιερατικό για τους Αρχιερείς. Στα κείμενα του Ευχολογίου διατυπώνεται άριστα η πίστη της Εκκλησίας για τον Τριαδικό Θεό, τον άνθρωπο και τον κόσμο.

Το Ωρολόγιο στη χειρόγραφη παράδοση είναι γνωστό από τον 9ο αι. Περιλαμβάνει τα σταθερά στοιχεία, κυρίως ευχές των Ωρών, των Ακολουθιών δηλαδή του νυχθημέρου. Οι Ακολουθίες αυτές είναι ο Εσπερινός, το Απόδειπνο, το Μεσονυκτικό, ο Όρθρος και οι Ώρες Α', Γ', ΣΤ' και Θ'. Περιέχονται επίσης τα Αναστάσιμα, Θεοτοκία και Υπακοές των οκτώ ήχων, αλλά και τα Απολυτίκια και τα Κοντάκια του Μηνολογίου όλου του λειτουργικού έτους. Στο Ωρολόγιο εντάχθηκαν και Ακολουθίες, όπως του Ακαθίστου Ύμνου, των Χαιρετισμών, του Τιμίου Σταυρού, της Θείας Μεταλήψεως, των Παρακλητικών Κανόνων.

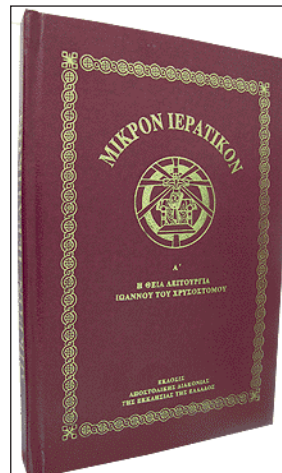
Το Εγκόλπιον του Αναγνώστου περιλαμβάνει τα στοιχεία εκείνα που αφορούν μόνο τον αναγνώστη και τον ψάλτη, όπως π.χ. ο Προοιμιακός στον Εσπερινό, ο Εξάψαλμος στον Όρθρο, τα Αντίφωνα στη Θεία Λειτουργία, το Σύμβολο της Πίστεως, η Κυριακή Προσευχή («Πάτερ Ἡμῶν») κ.λπ.

Γ) Βιβλία της Λειτουργικής Υμνογραφίας και του Τυπικού

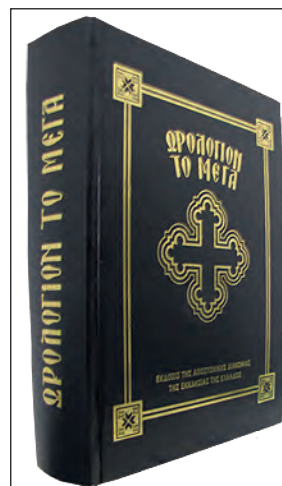
Η Οκτώηχος περιέχει τα αναστάσιμα τροπάρια των Κυριακών σύμφωνα και με την παράδοση της οκτωηχίας. Τα τροπάρια αυτά είναι ποίημα του αγίου Ιωάννου του Δαμασκηνού, η δε εναλλαγή των οκτώ ήχων της βυζα-

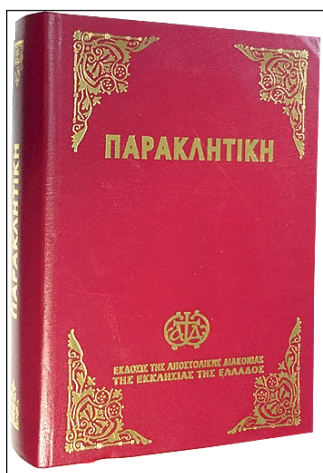
Μικρόν Ευχολόγιον

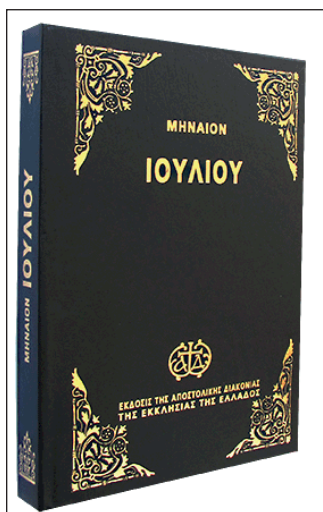
Μικρόν Ιερατικόν

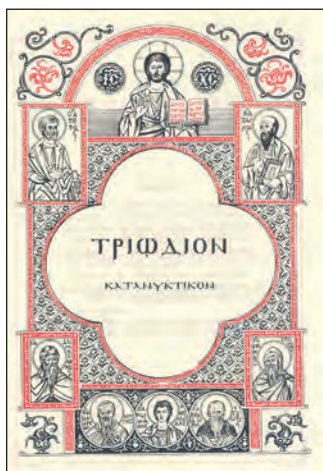
Ωρολόγιον το Μέγα

Παρακλητική

Μηναίον Ιουλίου

Τριώδιον

ντινής μουσικής γίνεται από την Κυριακή του Πάσχα. Τα έντεκα επίσης Εωθινά του Όρθρου των Κυριακών αρχίζουν και διαβάζονται κατά τη σειρά των ήχων από το Πάσχα.

Η Παρακλητική σε ενιαία έκδοση με την Οκτώηχο περιλαμβάνει τα με βάση τους οκτώ ήχους τροπάρια Εσπερινού και Όρθρου των ημερών της εβδομάδας, εκτός της Κυριακής. Τα τροπάρια αυτά αποδίδονται στον Ιωσήφ τον Στουδίτη, έχουν παρακλητικό χαρακτήρα και προσαρμόζονται στο εορτολογικό περιεχόμενο της κάθε ημέρας. Η Δευτέρα π.χ. είναι αφιερωμένη στους αγγέλους, η Τρίτη στον Τίμιο Πρόδρομο, η Τετάρτη και η Παρασκευή στον Σταυρό του Κυρίου, η Πέμπτη στους Αποστόλους και στον Άγιο Νικόλαο και το Σάββατο στους μάρτυρες και στους κεκοιμημένους. Η Παρακλητική αργεί κατά την περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής και της Μεγάλης Εβδομάδας. Αρχίζει από την Κυριακή του Θωμά δια του α' ήχου.

Τα Μηναία περιέχουν τις Ακολουθίες των ακινήτων εορτών όλου του έτους. Στις εορτές αυτές, των οποίων η ημερομηνία δεν αλλάζει, υπάρχει το υμνολογικό μέρος, τα παλαιοδιαθηκικά αναγνώσματα του Εσπερινού και των Μεγάλων Ωρών, καθώς επίσης και τα συναξάρια μετά την στ' ωδή των Κανόνων του Όρθρου. Τα Μηναία, 12 τον αριθμό και με πρώτο αυτό του Σεπτεμβρίου, διαμορφώθηκαν μετά την Εικονομαχία και κυρίως από τον 11ο αι. Προβάλλουν την εορτολογική παράδοση της Κωνσταντινούπολης, αλλά ακολουθούν τη διάταξη των Ακολουθιών του μοναχικού ιεροσολυμιτικού Τυπικού του Αγίου Σάββα. Στις νεότερες εκδόσεις της Αποστολικής Διακονίας, με απόφαση της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδας, έχουν ενταχθεί και Ακολουθίες σύγχρονων αγίων, όπως π.χ. του Αγίου Νεκταρίου. Ακολουθίες τοπικών αγίων εκδίδονται σε ξεχωριστές φυλλάδες και πολλές εξ αυτών εγκρίνονται από την αρμόδια Συνοδική Επιτροπή για τοπική μόνο χρήση.

Το Τριώδιο περιλαμβάνει τα τροπάρια των κινητών εορτών από την Κυριακή του Τελώνου και του Φαρισαίου μέχρι το Μεγάλο Σάββατο. Από την εβδομάδα της Τυρινής οι κανόνες του Όρθρου των καθημερινών είναι με τρεις ωδές, εξ ου και η όλη περίοδος καθώς και το σχετικό βιβλίο ονομάζονται Τριώδιο. Στο βιβλίο αυτό υπάρχουν επίσης αναγνώσματα από το Προφητολόγιο (Παλαιά Διαθήκη) και τα συναξάρια που γράφτηκαν από τον Νικηφόρο Κάλλιστο Ξανθόπουλο.

Το Πεντηκοστάριον περιέχει τις Ακολουθίες και τα συναξάρια των κινητών εορτών από την Κυριακή του Πάσχα μέχρι την Κυριακή των Αγίων Πάντων. Πρόκειται για τις Κυριακές του Θωμά ή του Αντίπασχα, των Μυροφόρων, του Παραλύτου, του Τυφλού, της Σαμαρείτιδος, των Αγίων Πατέρων της Α' Οικουμενικής Συνόδου, της Πεντηκοστής και των Αγίων Πάντων. Υπάρχουν ακόμη οι Ακολουθίες του Πάσχα και της Διακαινησίμου, της Μεσοπεντηκοστής και της Αναλήψεως.

Το Ανθολόγιον δημιουργήθηκε από την ανάγκη εξυπηρέτησης ιερών ναών που δεν είχαν την δυνατότητα προμήθειας όλων των λειτουργικών βιβλίων. Έτσι οι διάφοροι εκδότες στη Βενετία, στη Ρώμη

και αλλού, φρόντισαν να προβούν στην έκδοση Ανθολογίου με τις Θείες Λειτουργίες, το Ψαλτήριο, το Ωρολόγιο και τις Ακολουθίες των πιο γνωστών και σημαντικών εορτών του λειτουργικού έτους. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν και οι Ιερές Συνόψεις ή Συνέκδημοι. Εκεί ο πιστός για δική του χρήση μπορεί να βρει τις Παρακλήσεις, την Ακολουθία της Μεταλήψεως και των Χαιρετισμών, τα σταθερά στοιχεία των Ακολουθιών του νυχθημέρου, ακόμη και τη Θεία Λειτουργία του Ιωάννη Χρυσοστόμου.

Το Τυπικόν είναι αναγκαίο λόγω της πολυπλοκότητας των ιερών Ακολουθιών. Στην παράδοσή μας γνωρίζουμε το ενοριακό Τυπικό που είναι παλαιότερο και διαμορφώθηκε στην Αντιόχεια και την Κωνσταντινούπολη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το Τυπικό της Αγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως (10ος αι.) και το Τυπικό της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης (15ος αι.). Το Τυπικό αυτό έχει μόνο τις Ακολουθίες του Εσπερινού και του Όρθρου για όλο το έτος συν τις Ακολουθίες Τριθέκτης και Παννυχίδος, κατά την περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Στις περιπτώσεις αυτές το Ψαλτήριο αξιοποιείται με τη μορφή των Αντιφώνων προς διευκόλυνση της συμμετοχής των πιστών. Στις ιερές μονές αλλά και στις ενορίες μετά την Εικονομαχία, επικράτησε το Μοναχικό Τυπικό που έχει τις ρίζες του στη Μονή του Αγίου Σάββα στην Παλαιστίνη (Ιεροσόλυμα). Στο Τυπικό αυτό προβλέπονται επτά Ακολουθίες (Εσπερινός, Απόδειπνο, Μεσονυκτικό, Όρθρος και πρώτη Ώρα ως μία, Γ', ΣΤ' και Θ' ώρες) και το Ψαλτήριο αξιοποιείται με τη μορφή των καθισμάτων. Στην πορεία προέκυψαν ανάγκες προσαρμογής του τυπικού αυτού στα δεδομένα της ενορίας. Την πρωτοβουλία αυτή είχε το Οικουμενικό Πατριαρχείο με την έκδοση του Τυπικού του Γεωργίου Βιολάκη (1888) που είναι και το ισχύον τυπικό της Εκκλησίας. Με βάση το τυπικό αυτό και προς διευκόλυνση των ιεροψαλτών και των κληρικών οι Εμμανουήλ Φαρλέκας, Γεώργιος Μπεκατώρος, Απόστολος Παπαχρήστος εργάστηκαν για τον καταρτισμό ετήσιου Ημερολογίου-Τυπικού. Ανάλογη πρωτοβουλία είχε παλαιότερα και ο οικονόμος Γεώργιος Ρήγας, ο οποίος το 1908 εξέδωσε Τυπικό, το οποίο επανεκδόθηκε από το Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών στη Θεσσαλονίκη το έτος 1994. Η Εκκλησία της Ελλάδας το αρχικώς εκδοθέν από τον Εμ. Φαρλέκα Ημερολόγιο το συνέχισε το έτος 1989 με τον τίτλο «Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος». Το έτος 2003 η Αποστολική Διακονία εξέδωσε το έργο του μακαριστού λειτουργιολόγου π. Κωνσταντίνου Παπαγιάννη με τον τίτλο «Σύστημα Τυπικοῦ τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ». Σε ανάλογες πρωτοβουλίες έκδοσης Ημερολογίου - Τυπικού έχουν προβεί τόσο το Οικουμενικό Πατριαρχείο, όσο και η Εκκλησία της Κύπρου.

Το Θεοτοκάριον είναι βιβλίο των μοναχών και περιέχει Κανόνες κατά τους οκτώ ήχους. Οι Κανόνες αυτοί, ποιήματα διαφόρων υμνογράφων, με πιο γνωστό τον Άγιο Νικόδημο τον Αγιορείτη, ψάλλονται προς τιμήν της Θεοτόκου στην Ακολουθία του Αποδείπνου.

Τα Δίπτυχα: Το επίσημο Τυπικό της Εκκλησίας της Ελλάδος

Πεντηκοστάριον

Απόσπασμα από το Μηναῖον Ἰανουαρίου
 Τῇ ΣΤ΄ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΗΝΟΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ
 Τὰ Ἅγια Θεοφάνεια τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.
 ΕΝ Τῷ ΕΣΠΕΡΙΝῳ

Εἰς τό, Κύριε ἐκέκραξα, ἰστῶμεν Στίχους ς' καὶ ψάλλομεν Στιχηρὰ Ἰδιόμελα.
 Στιχηρὰ Ἰδιόμελα

Ἦχος β>

Ἰωάννου Μοναχοῦ

Τὸν φωτισμὸν ἡμῶν, τὸν φωτίσαντα πάντα ἄνθρωπον, ἰδὼν ὁ Πρόδρομος,
 βαπτισθῆναι παραγενόμενον, χαίρει τῇ ψυχῇ, καὶ τρέμει τῇ χειρί· δείκνυσιν αὐτόν,
 καὶ λέγει τοῖς λαοῖς· Ἴδε ὁ λυτρούμενος τὸν Ἰσραήλ, ὁ ἐλευθερῶν ἡμᾶς ἐκ τῆς
 φθορᾶς. Ὡ ἀναμάρτητε, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι. (Δίς)

Ἦχος β>

Τοῦ Λυτρωτοῦ ἡμῶν, ὑπὸ δούλου βαπτιζομένου, καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος παρουσίᾳ
 μαρτυρουμένου, ἔφριξαν ὁρῶσαι Ἀγγέλων στρατιαί, φωνὴ δὲ οὐρανόθεν ἠνέχθη ἐκ
 Πατρός. Οὗτος ὃν ὁ Πρόδρομος χειροθετεῖ, Υἱός μου ὑπάρχει ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ
 ἠυδόκησα, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι. (Δίς)

Σύνδεσμοι:

<http://glt.goarch.org/> Όλα τα λειτουργικά βιβλία της εκκλησίας

http://www.apostoliki-diakonia.gr/pdf/Diptixa_2019.pdf Το Τυπικό των Διπτύχων της Εκκλησίας της Ελλάδος σε μορφή PDF

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Επισκεφθείτε μια ενορία και ζητήστε από τον εφημέριο ή τον Διάκονο να σας παρουσιάσει όλα τα λειτουργικά βιβλία της Εκκλησίας και συζητήστε μαζί του για το περιεχόμενο και τη χρήση του καθενός.

2η Δραστηριότητα

Ανά ομάδες, με τη βοήθεια του εκκλησιαστικού Τυπικού, κατατάξτε τα βιβλία ανάλογα με την εκκλησιαστική περίοδο.

3η Δραστηριότητα

Ανά ομάδες παρουσιάστε στην ολομέλεια της τάξης από ένα λειτουργικό βιβλίο.

4η Δραστηριότητα

Παρατηρήστε την εικόνα του Ευαγγελίου που παρατίθεται στην ενότητα και συζητήστε μεταξύ σας για τους λόγους που οι δημιουργοί του επέλεξαν να διακοσμήσουν κατ' αυτόν τον τρόπον το ιερό αυτό βιβλίο. Ποια είναι τα μηνύματα που θέλουν να περάσουν;

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6

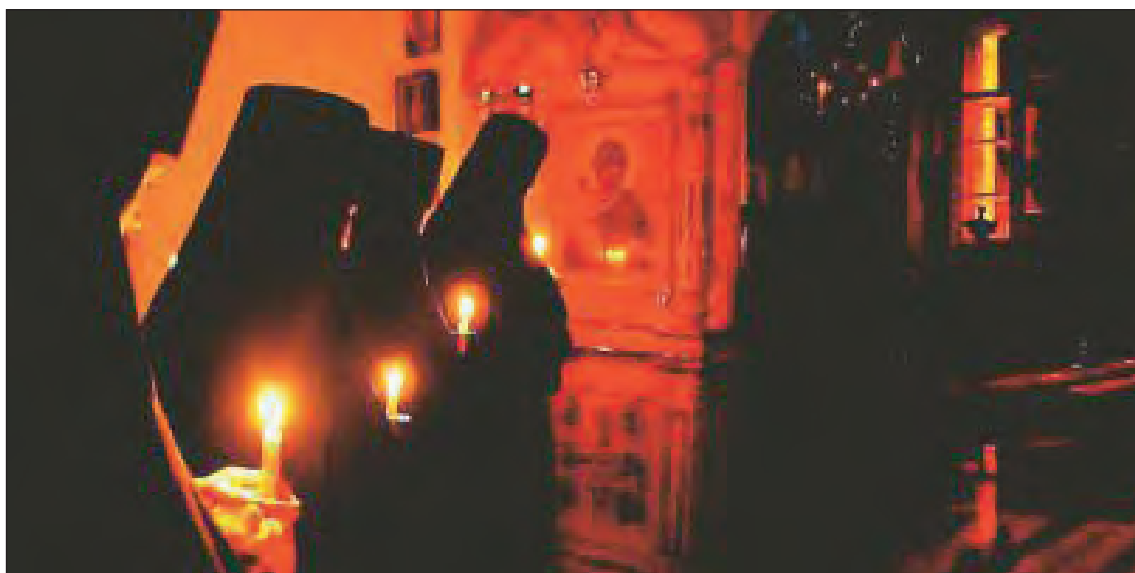
Ασματικό-Ενοριακό και Μοναστηριακό Τυπικό

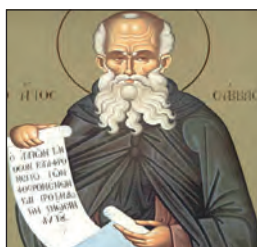
Ψαλμωδία ασματικής τριθέκτης (Ι.Μ. Δημητριάδος και Αλμυρού)

Α) Ασματικό – Ενοριακό Τυπικό

Στη λειτουργική πράξη της Αντιόχειας αλλά και της Κωνσταντινουπόλεως (Αγία Σοφία) διαμορφώθηκε ο ασματικός τρόπος τέλεσης των Ακολουθιών του Νυχθημέρου. Οι ψαλμοί δηλαδή ψάλλονται αντιφωνικά με Εφύμνιο, μετά από κάθε στίχο. Χαρακτηριστικό γνώρισμα του Τυπικού αυτού είναι η διαίρεση του Ψαλτηρίου σε 72 Αντίφωνα, αλλά και οι λιγότερες Ακολουθίες (Εσπερινός, Όρθρος, Τριθέκτη, Παννυχίδα κατά τη Μ. Τεσσαρακοστή). Η πράξη αυτή προϋπέθετε την υποχρεωτική συμμετοχή του Ιερέα αλλά και την αναγκαία ύπαρξη πολυπληθούς χορού.

Λειτουργική ζωή των μοναχών

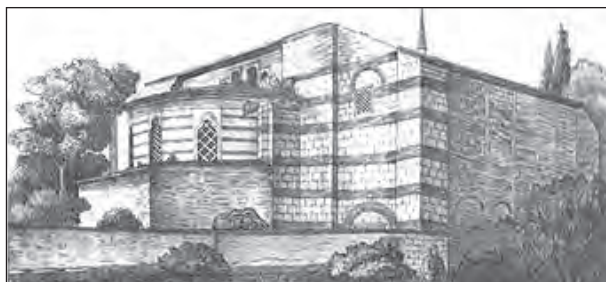
Άγιος Σάββας ο
Ηγιασμένος (δημιουργός
του μοναχικού Τυπικού
στην Παλαιστίνη)

Β) Το Μοναστηριακό Τυπικό

Το Τυπικό αυτό διαμορφώθηκε στο περιβάλλον των ιερών μονών. Ξεκίνησε από την Μονή του Αγίου Σάββα στα Ιεροσόλυμα, ανασυγκροτήθηκε από τους Σωφρόνιο Ιεροσολύμων και Ιωάννη Δαμασκηνό και αργότερα στην Μονή Στουδίου υπέστη την επίδραση της εκεί τάξης. Οι Ακολουθίες του Μοναχικού Τυπικού είναι περισσότερες, επτά τον αριθμό, και κατά τον Άγιο Συμεών Θεσσαλονίκης εντάσσονται στη λογική της αδιάλειπτης προσευχής και λατρείας.

Γ) Σύνθεση Ασματικού και Μοναστηριακού Τυπικού

Η πρώτη σύνθεση - αλληλοπεριχώρηση του μοναχικού Τυπικού με το ασματικό Τυπικό έγινε από τους Στουδίτες. Ο Άγιος Θεόδωρος ο Στουδίτης προέτρεπε τους μοναχούς να ψάλλουν στις ακολουθίες αντιφωνικά. Μετά την Εικονομαχία το ασματικό Τυπικό υποχωρεί υπέρ του μοναχικού, το οποίο επικρατεί σε όλο τον εκκλησιαστικό χώρο. Η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους το 1204 είχε αρνητική επίδραση στο ασματικό Τυπικό και συνέβαλε στην αποδυνάμωσή του. Επικράτησε μόνο στη Θεσσαλονίκη, μέχρι την πτώση της το 1430 στους Τούρκους. Ο Άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης είναι αυτός που με συγκεκριμένες πρωτοβουλίες συνέβαλε στην αναμόρφωσή του.

Ι.Μ. Στουδίου Κωνσταντινουπόλεως (Εδώ έγινε η σύνθεση
ασματικού και μοναχικού τυπικού)

Δ) Προβληματισμοί για την σύνθεση αυτή σήμερα

Σήμερα, όπως αναφέραμε, ισχύει παντού το μοναστικό Τυπικό με στοιχεία από την ασματική παράδοση και με τις δέουσες προσαρμογές στην ενοριακή πράξη. Οι προσαρμογές αυτές αναφέρονται στην παράλειψη π.χ. της στιχολογίας του Ψαλτηρίου και στην μη ψαλμωδία όλων των ωδών των Κανόνων. Προσπάθειες για μια νέα σύνθεση του λειτουργικού Τυπικού έκαναν οι πρωτοψάλτες του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντίνος Βυζάντιος και Γεώργιος Βιολάκης τον 19ο αι. Οι δύο πρωτοψάλτες προέβησαν σε συντμήσεις και διευθετήσεις που επέβαλαν οι νέοι καιροί. Πάντοτε βέβαια σε ποιμαντικό, αλλά και επιστημονικό επίπεδο, υπάρχουν προβληματισμοί και προτάσεις για την τήρηση του λειτουργικού τυπικού «εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν» με σκοπό πάντοτε τη συμμετοχή του λαού του Θεού στα τελούμενα και την ανάδειξη της θεολογίας στον σύγχρονο κόσμο.

Άγιος Ιωάννης ο
Δαμασκηνός (υμνογράφος
- αναμορφωτής του
μοναχικού Τυπικού)

Άγιος Συμεών
Θεσσαλονίκης
(αναμορφωτής
ασματικού Τυπικού
στη Θεσσαλονίκη)

Ε) Κείμενα και εικόνες

Παραδείγματα αντιφωνικού μέλους.
Εσπερινός Χριστουγέννων
Τροπάριον Ὕψος πλ. β>
Λαθὼν ἐτέχθης ὑπὸ τὸ Σπήλαιον, ἄλλ' οὐρανὸς σε πᾶσιν
ἐκήρυξεν, ὥσπερ στόμα, τὸν Ἀστέρα προβαλλόμενος
Σωτήρ· Καὶ Μάγους σοι προσήνεγκεν, ἐν πίστει
προσκυνοῦντάς σε· μεθ' ὧν ἐλέησον ἡμᾶς.
Στίχος α' Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις·

Τέλεση μνημοσύνου κατὰ το ἰσχύον μοναχικὸ Τυπικὸν στὴν Ι.Μ. Γρηγορίου Αγ. Ὁρους

Χορός Αγιορειτών ψαλτών

ἀγαπᾷ Κύριος τὰς πύλας Σιών, ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ.
 Καὶ Μάγους σοι προσήνεγκεν, ἐν πίστει προσκυνοῦντάς σε· μεθ' ὧν ἐλέησον ἡμᾶς.
 Στίχος β' Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ Πόλις τοῦ Θεοῦ· μνησθήσομαι Ῥαὰβ
 καὶ Βαβυλῶνος, τοῖς γινώσκουσί με.
 Καὶ Μάγους σοι προσήνεγκεν, ἐν πίστει προσκυνοῦντάς σε· μεθ' ὧν ἐλέησον ἡμᾶς.
 Στίχος γ' Καὶ ἰδοὺ ἀλλόφυλοι, καὶ Τύρος, καὶ λαὸς τῶν Αἰθιοπῶν.
 Καὶ Μάγους σοι προσήνεγκεν, ἐν πίστει προσκυνοῦντάς σε, μεθ' ὧν ἐλέησον
 ἡμᾶς....
 Δόξα... Καὶ νῦν...
 Λαθὼν ἐτέχθης ὑπὸ τὸ Σπήλαιον, ἀλλ' οὐρανὸς σε πᾶσιν ἐκήρυξεν, ὥσπερ στόμα,
 τὸν Ἀστέρα προβαλλόμενος Σωτήρ. Καὶ Μάγους σοι προσήνεγκεν, ἐν πίστει
 προσκυνοῦντάς σε, μεθ' ὧν ἐλέησον ἡμᾶς.

Εσπερινός Μεγάλου Σαββάτου

Εἴτα ὁ μὲν Ἀναγνώστης λέγει τὸν ἐπόμενον Ὑμνον, ἡμεῖς δὲ μεθ' ἑνα ἕκαστον τῶν
 Στίχων αὐτῶν ψάλλομεν· Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, ὡς ἔπεται.

ΥΜΝΟΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΤΡΙΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς
 τοὺς αἰῶνας.

Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε, Ἄγγελοι Κυρίου, οὐρανοὶ Κυρίου, τὸν Κύριον.

Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε, ὕδατα πάντα τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, πᾶσαι αἱ Δυνάμεις Κυρίου, τὸν
 Κύριον.

Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε, ἥλιος καὶ σελήνη, ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, τὸν Κύριον.

Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.
 Εὐλογεῖτε, φῶς καὶ σκότος, νύκτες καὶ ἡμέραι, τὸν Κύριον.
 Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.
 Εὐλογεῖτε, πᾶς ὄμβρος καὶ δρόσος, πάντα τὰ πνεύματα, τὸν Κύριον.
 Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.
 Εὐλογεῖτε, πῦρ καὶ καῦμα, ψῦχος καὶ καύσων, τὸν Κύριον.
 Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.
 Εὐλογεῖτε δρόσοι καὶ νιφετοί, πάγοι καὶ ψῦχος, τὸν Κύριον.
 Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.
 Εὐλογεῖτε, πάχνη καὶ χιόνες, ἀστραπαὶ καὶ νεφέλαι τὸν Κύριον.
 Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.
 Εὐλογεῖτε, γῆ, ὄρη καὶ βουνοί, καὶ πάντα τὰ φυόμενα ἐν αὐτῇ, τὸν Κύριον.
 Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας...

Σύνδεσμοι:

<https://www.youtube.com/watch?v=PyVljxlvthI> Η ασματική Ακολουθία της Τριθέκτης (α' μέρος)

<https://www.youtube.com/watch?v=FKUlrDhMIE> Η ασματική Ακολουθία της Τριθέκτης (β' μέρος)

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Με τη βοήθεια των συνδέσμων που παρατίθενται στην ενότητα αναζητήστε στο διαδίκτυο και προβάλετε στην τάξη αποσπάσματα με τις Ακολουθίες Τριθέκτης και Παννυχίδος του ασματικού τυπικού.

2η Δραστηριότητα

Αναζητείστε στο διαδίκτυο αποσπάσματα από έναν πανηγυρικό Εσπερινό ή Απόδειπνο και κατά τα δύο Τυπικά. Στη συνέχεια εστιάστε στις διαφορές των δύο Τυπικών ως προς την δομή, τον τρόπο εκφώνησης και τον τρόπο συμμετοχής όσων παρίστανται στο ναό.

3η Δραστηριότητα

Μεταβείτε στον ναό της ενορίας σας και με τη βοήθεια των Ιερέων και των ιεροψαλτών αποδώστε – αναγνώστε διάφορα λειτουργικά κείμενα από το Ψαλτήριο, τον Απόστολο και το Ευαγγέλιο για την εξάσκησή σας στο λειτουργικό Τυπικό.

4η Δραστηριότητα

Ακούστε ήσυχα ένα ηχητικό απόσπασμα από μια ακολουθία ενός μοναστηριού. Στη συνέχεια καταγράψτε δέκα λέξεις ή φράσεις σχετικά με αυτά που ακούσατε. Επαναλάβετε τη διαδικασία και προσθέστε άλλες 10 επιπλέον λέξεις ή φράσεις. Συζητείστε για τις διαπιστώσεις σας.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 7

Καιροί προσευχής του Νυχθημέρου

Α) Ασματικές Ακολουθίες

Στη λειτουργική μας παράδοση, όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη διδακτική ενότητα, από τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους διαμορφώθηκαν δυο Τυπικά, το ενοριακό και το μοναχικό. Το πρώτο είναι αρχαιότερο και καλείται ασματικό, λόγω της κυριαρχίας του άσματος και της αντιφωνικής ψαλμωδίας του Ψαλτηρίου. Το εν λόγω τυπικό έχει 4 ακολουθίες, τον Εσπερινό, τον Όρθρο, την Τριθέκτη και την Παννυχίδα.

Ο ασματικός Εσπερινός αρχίζει με το «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...» και δομεῖται σε οκτώ Αντίφωνα στην αρχή μέχρι τους ψαλμούς του Λυχνικού. Το κάθε ένα από αυτά τα Αντίφωνα έχει μικρή Συναπτή, Εκφώνηση και έναν ψαλμό, που ψάλλεται αντιφωνικά με Εφύμνιο. Μετά τους ψαλμούς του Λυχνικού γίνεται η Εἴσοδος και ακολουθούν τρία μικρά Αντίφωνα, η Απόλυση των κατηχουμένων και η Απόλυση των πιστών.

Ο ασματικός Όρθρος αρχίζει και αυτός με το «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...» και ακολουθούν δώδεκα Αντίφωνα, εκ των οποίων το καθένα έχει μεγάλη Συναπτή, Ευχή, Εκφώνηση και έναν ψαλμό. Μετά τον 50ο ψαλμό ψάλλονται οι Αἶνοι και η μεγάλη Δοξολογία. Στη συνέχεια λέγεται η Συναπτή, αναγιγνώσκεται το Ευαγγέλιο, λέγονται τα Πληρωτικά και γίνεται Απόλυση.

Η Τριθέκτη είναι Ακολουθία της Μεγάλης Τεσσαρακοστής και ψάλλεται τις μέρες που δεν τελείται Θεία Λειτουργία. Είναι πολύ απλή, αποτελούμενη από τρία Αντίφωνα (Συναπτή, Ευχή, Εκφώνηση, ψαλμός), την Εἴσοδο, ευχή και τροπάριο στ' ώρα, ανάγνωσμα από τον Προφήτη Ησαΐα, Εκτενή, δεήσεις υπέρ των κατηχουμένων, Πληρωτικά και Απόλυση.

Η Ακολουθία της Τριθέκτης στην Ι.Μ. Δημητριάδος

Η ασματική Παννυχίδα τελείται στη θέση του Αποδείπνου. Έχει και αυτή τρία Αντίφωνα στην αρχή, τον 50ο ψαλμό, Ευαγγέλιο, το τροπάριο «Ἡ ἀσώματος φύσις...» και την Απόλυση.

Β) Μοναχικές ακολουθίες

Το μοναχικό Τυπικό, που ξεκίνησε από τη μονή του Αγίου Σάββα στην Παλαιστίνη τον 6ο αι. μ.Χ. και μετά την εικονομαχική περίοδο επικράτησε όχι μόνο στα μοναστήρια, αλλά και στις ενορίες, έχει επτά Ακολουθίες: τον Εσπερινό, το Απόδειπνο (μικρό και μεγάλο), το Μεσονυκτικό, τον Όρθρο και τις 4 ώρες Α', Γ', ΣΤ' και Θ'. Βασικό στοιχείο και εδώ είναι το Ψαλτήριο, το οποίο δομείται σε 20 τμήματα (Καθίσματα). Υπάρχει πρόβλεψη για το ποια Καθίσματα στιχολογούνται σε κάθε Ακολουθία με σκοπό την ανακύκλησή του σε κάθε εβδομάδα. Οι εν λόγω Ακολουθίες έχουν σταθερά στοιχεία, όπως τις ευχές, και κάποιους ψαλμούς, αλλά και κινητά στοιχεία όπως είναι οι ύμνοι.

Πίνακας του 19ου αιώνα, Ρωσικός όρθρος

Αναλυτικότερα,

Εσπερινός

Είναι η Ακολουθία που τελείται καθημερινά το εσπέρας ως υποδοχή του εσπερινού φωτός και προοίμιο της επόμενης εορτής. Η τάξη του Εσπερινού έχει ως εξής:

- Εὐλογητὸς ὁ Θεός... από τον Ιερέα.
- Δεῦτε προσκυνήσωμεν ...τρεις
- Προοιμιακός ψαλμός 103ος – Στους εορταστικούς Εσπερινούς ψάλλονται τα «ανοιξαντάρια» από τον στίχο («Ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρα...».
- Μεγάλη Συναπτή (Ειρηνικά) από τον Διάκονο.
- Κάθισμα ψαλτηρίου (η ανάγνωσή του παραλείπεται στις ενορίες. Πολλές φορές, όμως, στους Εσπερινούς του Σαββάτου διαβάζεται το α' Κάθισμα).
- Μικρά Συναπτή
- Ψαλμοί του Λυχνικού (140,141,129,116) – Ψαλλομένου του «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου...» γίνεται θυμίαση.
- Ψαλμωδία των στιχηρῶν τροπαρίων στο τέλος των ψαλμών. Το Σάββατο ψάλλονται δέκα και τις άλλες μέρες οκτώ ἢ ἕξι.
- Εἰσοδος, με εκφώνηση του «Σοφία, ὀρθοί» και τον αρχαῖο ὕμνο «φῶς ἱλαρόν...».
- Αναγνώσματα από την Παλαιά Διαθήκη κατά τους Εσπερινούς των εορτῶν και της Μεγάλης Τεσσαρακοστής.
- Εκτενής.
- «Καταξίωσον, Κύριε...»
- Πληρωτικά.

Πανηγυρικός Εσπερινός χοροστατούντος του Σεβ. Μητροπολίτου Φθιώτιδος κ. Συμεών

- Ευχή κεφαλοκλισίας – Εκφώνηση. Στο σημείο αυτό όταν κάποιος ναός πανηγυρίζει τελείται η τάξη της Λιτής με αρτοκλασία.
- Απόστιχα
- «Νῦν ἀπολύεις...».
- Τρισάγιο κ.λπ.
- Απόλυση.

Εάν χοροστατεί Αρχιερέας εισέρχεται στο ναό μετά το τέλος της Θ΄ Ὠρας, διαβάζει τον Προοιμιακό Ψαλμό, ευλογεί το θυμίαμα στο «Κύριε ἐκέκραξα...», προεξάρχει της ψαλμωδίας του «φῶς ἰλαρόν», λέγει το «Καταξίωσον...» και το «Νῦν ἀπολύεις...» και ευλογεί την Απόλυση.

Ο Εσπερινός των καθημερινών γίνεται χωρίς Εἴσοδο και ο Ιερέας φορά μόνο επιτραχήλιο. Ο Εσπερινός των καθημερινών της Μεγάλης Τεσσαρακοστής τελείται κατ' οικονομία το πρωί, μετά τις ώρες, με αρκετές ιδιορρυθμίες.

Απόδειπνο (μεγάλο και μικρό)

Η Ακολουθία αυτή τελείται μετά το δείπνο ως έκφραση ευχαριστίας για την νύκτα και την ανάπαυση από τον κόπο της ημέρας. Το μέγα Απόδειπνο δομείται σε τρία μέρη και ψάλλεται την Μεγάλη Τεσσαρακοστή από τη Δευτέρα μέχρι Πέμπτη. Το μικρό Απόδειπνο αποτελεί σύντμηση του μεγάλου, ψάλλεται τις Παρασκευές της Μεγάλης Τεσσαρακοστής με τις στάσεις του Ακαθίστου, καθώς επίσης και τις υπόλοιπες ημέρες του έτους διαβάζεται κατ' ιδίαν.

Γ) Άλλες μοναχικές Ακολουθίες

Η Εκκλησία στην προσπάθειά της να εφαρμόσει στην πράξη το «ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι» (Α΄ Θεσ. 3,17) αποδέχθηκε πρωτοβουλίες προερχόμενες από τον κοινοβιακό μοναχισμό, οι

οποίες όμως δεν ευτύχησαν να διατηρηθούν στη λειτουργική πράξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το Τυπικό της εικοσιτετραώρου Ακολουθίας που εμπνεύστηκε ο μοναχός Αλέξανδρος στην Κωνσταντινούπολη τον 5ο αι. Σύμφωνα με το Τυπικό αυτό των Ακοιμήτων, προβλεπόταν κάθε ώρα ημέρας και νύχτας να καλύπτεται από μια Ακολουθία, που περιελάμβανε τρεις ψαλμούς, ευχή και τροπάρια.

Στην κατηγορία των ξεχωριστών μοναχικών Ακολουθιών ανήκει και η Ακολουθία των Τυπικών στο τέλος της ΣΤ' Ώρας κατά τις εορτάσιμες μέρες και στο τέλος της Θ' Ώρας κατά τις ημέρες της νηστείας της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Η Ακολουθία αυτή με συγκεκριμένους ψαλμούς, τους Μακαρισμούς, το Σύμβολο της Πίστης και το «Πάτερ ἡμῶν» κάλυπτε την ώρα της κατ' ἰδίαν κοινωνίας των μοναχών στην ἔρημο. Η αγρυπνία επίσης είναι χαρακτηριστικό της μοναστηριακής λατρείας, η οποία περιελάμβανε τις συνήθειες ακολουθίες της νυκτός.

Η τάξη του Μεγάλου Αποδείπνου

α'

- «Εὐλογητὸς ὁ Θεός...»
- Τρισάγιο
- Ο Εξάψαλμος του Αποδείπνου (69,4,6,24,30,90)
- «Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός»
- Τρία τροπάρια
- «Ἡ ἀσώματος φύσις...»
- Το Σύμβολο της Πίστεως
- «Παναγία Δέσποινα Θεοτόκε»
- Τροπάρια
- Ευχή «Κύριε, Κύριε ὁ ρυσάμενος ἡμᾶς»

β'

- «Δεῦτε προσκυνήσωμεν...» τρις
- Ψαλμός 50ος
- Ψαλμός 101ος
- Προσευχή Μανασσή «Κύριε παντοκράτωρ...»
- Τρία τροπάρια
- Ευχή «Δέσποτα, Θεέ...»

γ'

- «Δεῦτε προσκυνήσωμεν...» τρις
- Ψαλμοί 69,142
- Δοξολογία
- «Κύριε τῶν Δυνάμεων»
- Τροπάρια
- Ευχή «Ὁ ἐν παντὶ καιρῷ...»
- Ευχή «Ἄσπιλε, ἀμόλυντε...»
- Ευχή «Καὶ δὸς ἡμῖν Δέσποτα...»
- Ευχή «Ὑπερένδοξε, ἀειπάρθενε...»
- Ευχή «Ἡ ἐλπίς μου ὁ Πατήρ...»
- Ευχή «Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου...»

Βιβλίο με την Ακολουθία του μικρού και μεγάλου Απόδειπνου

Η τάξη του μικρού αποδείπνου

- «Εὐλογητὸς ὁ Θεός...»
- «Δεῦτε προσκυνήσωμεν...» τρεις
- Ψαλμοί 50, 69, 142
- Δοξολογία
- Σύμβολο της Πίστεως
- «Ἄξιον ἐστίν»
- Ο κανόνας της ημέρας
- Τρισάγιο
- Κοντάκιο

Από την Ακολουθία του Αποδείπνου

Από την Ακολουθία του Μεσονυκτικού

- «Κύριε, ἐλέησον» (40άκις)
- Ευχή «Ὁ ἐν παντὶ καιρῷ...»
- Και τα υπόλοιπα, όπως στο μεγάλο Απόδειπνο

Μεσονυκτικό

Το θέμα του μεσονυκτικού, που τελείται μετά την έγερση από τον ύπνο είναι η ἐλευση του νυμφίου Χριστού, η εγρήγορση για την υποδοχή του, η κρίση και η ἀνάσταση. Διακρίνεται στο καθ' ἡμέραν μεσονυκτικό, στο μεσονυκτικό του Σαββάτου και στο μεσονυκτικό της Κυριακής.

Το καθ' ἡμέραν μεσονυκτικό

- «Εὐλογητὸς ὁ Θεός...», «Βασιλεῦ οὐράνιε...»
- «Δεῦτε προσκυνήσωμεν...» τρις
- Τρισάγιο
- Ψαλμοί 40, 118 (Ἀωμος)
- Το Σύμβολο της Πίστεως
- Τρισάγιο
- Τρία τροπάρια· «ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται...» κ.λπ.
- Ευχή «Ὁ ἐν παντὶ καιρῷ...»
- Ευχή «Κύριε παντοκράτωρ...»
- (Μεσώριον)
- «Δεῦτε προσκυνήσωμεν...» τρις
- Ψαλμοί 120,133
- Τροπάρια νεκρώσιμα τέσσερα
- Ευχή «Μνήσθητι Κύριε...»
- «Εὐξώμεθα...»

Το μεσονυκτικό του Σαββάτου ἀντὶ τοῦ Ἀμώμου ἔχει τοὺς ψαλμοὺς 64-69 καὶ ἀντὶ τῶν τροπαρίων «ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται...» λέγονται τὰ Τριαδικὰ τοῦ β' ἤχου «Ἄκτιστε φύσις...». Στὸ μεσονυκτικό της Κυριακῆς, μετὰ τὸν 50 ψαλμό, ψάλλονται ὁ Τριαδικὸς Κανόνας τοῦ τυχόντος ἤχου καὶ στὴ συνέχεια τὰ τέσσερα Τριαδικὰ καὶ ἀναστάσιμα τροπάρια («Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς τὴν ὑπέρθεον ὑμνεῖν Τριάδα...» κ.λπ.).

Ὁρθρος

Ἡ Ἀκολουθία αὕτη εἶναι εὐχαριστία γιὰ τὴν έγερση ἀπὸ τὸν ύπνο καὶ κοινὴ προσευχή γιὰ τὴν υποδοχὴ τοῦ πρωϊνοῦ φωτός καὶ τὴν εὐδωσὴ τῶν ἔργων τῆς ἡμέρας. Εἶναι ἐκτενέστατη, γι' αὐτὸ καὶ στὶς ἐνορίες κάποια στοιχεῖα παραλείπονται, ὅπως π.χ. τὸ Ψαλτήριον.

Ἡ τάξη τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθροῦ τῶν Κυριακῶν

- Ἐναρξὴ «Εὐλογητὸς ὁ Θεός...»
- Βασιλικὴ Ἀκολουθία με τοὺς ψαλμοὺς 19 καὶ 20. Στὶς ἐνορίες παραλείπεται καὶ λέγεται μόνο στους Ὁρθροὺς τῶν ἡμερῶν τῆς Μεγάλῃς Εβδομάδας
- Εξάψαλμος (ψαλμοί 3, 37,62,87,102 καὶ 142). Κατὰ τὴν ἀνάγνωσή του ὁ ἱερέας διαβάζει τὶς δώδεκα Εὐθινὲς Εὐχές

Ὁ «Ὁρθρος», πίνακας τοῦ Νικηφόρου Λύτρα, ἀπεικονίζει γυναῖκα νὰ διαβάζει με κατάνυξη τὴν Ἀκολουθία τοῦ Ὁρθροῦ

- «Θεὸς Κύριος». Απολυτίκιο
- Στιχολογία Ψαλτηρίου. Στις ενορίες παραλείπεται
- Πολυέλεος – Εκλογή
- Αναβαθμοί
- Ευαγγέλιο Εωθινό
- 50ος ψαλμός
- Στιχολογία των εννέα ωδών - Κανόνες. Στην έκτη ωδή Συναπτή - Κοντάκιο – Οίκος – Συναξάριο
- Τροπάρια - Καθίσματα
- Εξαποστειλάρια – Αίνοι
- Μεγάλη Δοξολογία
- Εκτενής – Πληρωτικά
- Κεφαλοκλισία – Απόλυση

Από την Ακολουθία του Μεσονυκτικού

Όταν χοροστατεί Αρχιερέας εισέρχεται κατά την ανάγνωση του Κοντακίου και του Οίκου, στέκεται στο μέσον του ναού και ακούει το Συναξάριο, ανέρχεται στον θρόνο και ψάλλει τις Καταβασίες, την «Τιμιωτέραν...» και το Εξαποστειλάριο (του δεξιού χορού).

Ώρες

Πρόκειται για τις Ακολουθίες που τελούνται στις επτά το πρωί (Α' ώρα), στις εννέα (Γ' ώρα), στις δώδεκα το μεσημέρι (Στ' ώρα) και στις τρεις το απόγευμα (Θ' ώρα). Τα θέματά τους είναι χριστοκεντρικού περιεχομένου και η κάθε μία από αυτές

σπαρτίζεται από τρεις ψαλμούς, τροπάρια και μια ευχή. Οι μικρές Ώρες τελούνται καθημερινά στις ιερές μονές, ενώ στις ενορίες τελούνται οι μεγάλες Ώρες, οι οποίες έχουν και αναγνώσματα, κατά τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή.

- Η τάξη της ακολουθίας των Ωρών
- «Δεῦτε προσκυνήσωμεν...» τρεις
- Τρεις ψαλμοί (διαφορετικοί σε κάθε ώρα)
- «Δόξα πατρί...»
- «Καὶ νῦν ...» Θεοτοκίον
- Προκείμενο
- Τρισάγιο
- Κοντάκιο
- «Κύριε ἐλέησον» 40 φορές
- Ευχή «Ὁ ἐν παντὶ καιρῷ»
- «Κύριε ἐλέησον» τρεις
- «Τὴν τιμιωτέραν...»
- «Ὁ Θεὸς οἰκτιρῆσαι ἡμᾶς...»
- Η Ευχή της Ώρας

Δ) Κείμενα και εικόνες

Από την Ακολουθία του Εσπερινού

Κύριε ἐκέκραξα πρὸς σέ, εἰσάκουσόν μου, εἰσάκουσόν μου, Κύριε.
Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σέ, εἰσάκουσόν μου πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου,
ἐν τῷ κεκραγέναι με πρὸς σέ εἰσάκουσόν μου, Κύριε.
Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου, ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου
θυσία ἐσπερινή. Εἰσάκουσόν μου, Κύριε.
Φῶς ἱλαρὸν ἀγίας δόξης, ἀθανάτου Πατρός, οὐρανίου, ἀγίου, μάκαρος, Ἰησοῦ
Χριστέ, ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν, ἰδόντες φῶς ἐσπερινόν, ὑμνοῦμεν Πατέρα,
Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα Θεόν. Ἄξιόν σε ἐν πᾶσι καιροῖς, ὑμνεῖσθαι φωναῖς αἰσίσαις,
Υἱὲ Θεοῦ, ζωὴν ὁ διδούς, Διὸ ὁ κόσμος σε δοξάζει.

Από την Ακολουθία του Αποδείπνου

Καὶ δὸς ἡμῖν, Δέσποτα, πρὸς ὕπνον ἀπιοῦσιν, ἀνάπαυσιν σώματος καὶ ψυχῆς,
καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ζοφεροῦ ὕπνου τῆς ἀμαρτίας καὶ ἀπὸ πάσης
σκοτεινῆς καὶ νυκτερινῆς ἡδυπαθείας, Παῦσον τὰς ὁρμὰς τῶν παθῶν, σβέσον τὰ
πεπυρωμένα βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ καθ' ἡμῶν δολίως κινούμενα. Τὰς τῆς σαρκὸς
ἡμῶν ἐπαναστάσεις κατάστειλον καὶ πᾶν γεῶδες καὶ ὑλικὸν ἡμῶν φρόνημα κοίμισον.
Καὶ δώρησαι ἡμῖν, ὁ Θεός, γρήγορον νοῦν, σῶφρονα λογισμόν, καρδίαν νήφουσαν,
ὕπνον ἐλαφρόν καὶ πάσης σατανικῆς φαντασίας ἀπηλλαγμένον. Διανάστησον
δὲ ἡμᾶς ἐν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς ἐστηριγμένους ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου καὶ τὴν
μνήμην τῶν σῶν κριμάτων ἐν ἑαυτοῖς ἀπαράθραυστον ἔχοντας. Παννύχιον ἡμῖν
τὴν σὴν δοξολογίαν χάρισαι εἰς τὸ ὑμνεῖν καὶ εὐλογεῖν καὶ δοξάζειν τὸ πάντιμον καὶ
μεγαλοπρεπὲς ὄνομα σου, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, νῦν
καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Από την Ακολουθία του Ὁρθρου

Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν αἰνεῖτε αὐτὸν
ἐν τοῖς ὑψίστοις· Σοὶ πρέπει ὕμνος τῷ Θεῷ.
Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ Ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν, πᾶσαι αἱ Δυνάμεις αὐτοῦ· Σοὶ
πρέπει ὕμνος τῷ Θεῷ.

Σύνδεσμοι:

<https://www.youtube.com/watch?v=NyEYkA92f6s> Εσπερινός της Μεγάλης Παρασκευής (Ακο-
λουθία της Αποκαθήλωσης) από τον Πάνσεπτο Πατριαρχικό Ναό
<https://www.youtube.com/watch?v=KU4oBmtYNNY> Ὁρθρος καὶ Θεία Λειτουργία των Χρι-
στουγέννων ἀπὸ τὸν Καθεδρικό Ναό Ἀθηνῶν

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Οργανώστε μια επίσκεψη σε έναν ορθόδοξο ναό, προκειμένου να ακούσετε και να λάβετε μέρος σε κάποια από τις Ακολουθίες του νυχθημέρου, Εσπερινού, Αποδείπνου, Όρθρου.

2η Δραστηριότητα

Χωριστείτε σε ομάδες και ασκηθείτε στην ανάγνωση του Ψαλτηρίου και την ψαλμωδία απλών τροπαρίων των Ακολουθιών του νυχθημέρου.

3η Δραστηριότητα

Έχοντας ως βάση το έργο του Αγίου Συμεών Θεσσαλονίκης καταγράψτε ανά ομάδες τα κείμενα που καταγράφουν την τάξη και τους συμβολισμούς των Ακολουθιών του νυχθημέρου.

4η Δραστηριότητα

Καλέστε έναν ιεροψάλτη στην τάξη σας και συνεργαστείτε μαζί του για την εκμάθηση στοιχείων του τυπικού των Ακολουθιών του νυχθημέρου.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 8

Τελετουργικά στοιχεία των ιερών Ακολουθιών

Θυμίαση

A) Ο τρόπος έναρξης των Ακολουθιών

Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές η Θεία Λειτουργία άρχιζε με τον αναστάσιμο χαιρετισμό «Εἰρήνη πᾶσι» από τον προεστώτα της σύναξης. Από τον 9ο αι. μαρτυρείται το «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...» που είναι τρόπος έναρξης και των Ακολουθιών του ασματικού Τυπικού (Ὁρθρος, Εσπερινός, Τριθέκτη, Παννυχίδα). Ὅλες οι άλλες Ακολουθίες, κατά την μοναχική παράδοση, ξεκινούν με το «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν...» ενώ ο Ιερέας έχει φορέσει το επιτραχήλιο. Της ευλογίας προηγείται το «Εὐλόγησον δέσποτα», αν υπάρχει Διάκονος. Στη συνέχεια ο Ιερέας προσκυνεί την Αγία Τράπεζα και ασπάζεται το Ευαγγέλιο και την Αγία Τράπεζα.

B) Προσφορά θυμιάματος

Η θυμίαση γίνεται για τον αγιασμό του χώρου, το συμβολισμό της προσευχής και της ευωδίας του Χριστού, αλλά και για την τιμή τόσο των εικόνων όσο και του προσώπου κάθε πιστού. Προσφορά θυμιάματος γίνεται στην αρχή του Εσπερινού («Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου...»), στην Θ' ωδή του Ὁρθρου, στο τέλος της Προσκομιδῆς πριν την έναρξη της Θείας Λειτουργίας, στο Προκείμενο του Ευαγγελίου (αλληλουάριο) και πριν από τη Μεγάλη Είσοδο.

Μοναχός θυμιάζει με το κατζίον και ποιεί σχήμα

Ευλογείται πρώτα από τον Ιερέα το θυμιατήριο και σφραγίζεται δια της χειρός το θυμίαμα. Στη συνέχεια ο Διάκονος ή ο Ιερέας θυμιάζει ανά τρεις κάθε πλευρά της Αγίας Τράπεζας, την Πρόθεση και όλο το ιερατείο. Στη συνέχεια βγαίνει από τη βόρεια πύλη και θυμιάζει ανά τρεις το δεσποτικό θρόνο, τις εικόνες και μπαίνοντας από τη νότια πύλη στο Ιερό Βήμα θυμιάζει την Αγία Τράπεζα και αυτούς που βρίσκονται στο Ιερό. Σε αρχιερατική χοροστασία ο Διάκονος θυμιάζει πρώτα τον Αρχιερέα τρεις και στη συνέχεια την Αγία Τράπεζα κ.λπ.

Γ) Ψαλμοί, αναγνώσματα, ευχές

Οι ψαλμοί, γεμάτοι κατανυκτικά νοήματα και προσευχητικές αναφορές, αποτελούν δομικό στοιχείο κάθε Ακολουθίας. Στις Ακολουθίες υπάρχουν σταθεροί ψαλμοί, όπως π.χ. ο Προοιμιακός στον Εσπερινό (103ος και ψαλμοί του Λυχνικού 140, 141, 129, 116) και ο Εξάψαλμος στον Όρθρο (3,37,62,87,102,142) καθώς και οι Αίνοι (148,149,150). Υπάρχουν όμως και ψαλμοί που αλλάζουν ανάλογα με την εορτή, όπως των Αντιφώνων, των Προκειμένων, των Κοινωνικών. Άλλοι ψαλμοί επίσης ψάλλονται, όπως του Λυχνικού και των Αίνων και άλλοι στιχολογούνται, όπως είναι οι ψαλμοί των Καθισμάτων στον Εσπερινό, τον Όρθρο και τις Ώρες.

Τα κείμενα της Αγίας Γραφής διαβάζονται, κατά παλαιά παράδοση, στις λατρευτικές συνάξεις. Έτσι ο βιβλικός λόγος γίνεται καθημερινή πνευματική τροφή του λαού του Θεού. Στη Θεία Λειτουργία π.χ. έχουμε συγκεκριμένες περικοπές από τον Απόστολο και το Ευαγγέλιο, παλαιότερα δε από την Παλαιά Διαθήκη. (Το σύστημα των αναγνωσμάτων διαμορφώθηκε από τον 5ο - 7ο αι.). Στον Εσπερινό διαβάζονται περικοπές από την Παλαιά Διαθήκη κατά την Μεγάλη

Τεσσαρακοστή και σε μεγάλες εορτές. Σε κάποιες από αυτές, όπως Χριστούγεννα, Θεοφάνεια, Μέγα Σάββατο, έχουμε και αναγνώσματα από την Καινή Διαθήκη. Στον Όρθρο, μετά τους Αναβαθμούς, διαβάζονται τα Εωθινά – Αναστάσιμα Ευαγγέλια από την Αγία Τράπεζα, ενώ ο Ιερέας έχει ενδυθεί λευκή στολή, κατά τον τύπο του αγγέλου που καθόταν στο λίθο, μετά την ανάσταση. Οι μεγάλες Ώρες επίσης έχουν βιβλικά αναγνώσματα.

Οι ευχές διαβάζονται από τον προεξάρχοντα της λειτουργικής σύναξης «ήσυχως», αλλά εις επήκοον του λαού (ακούγονται δηλαδή χαμηλόφωνα). Πρόκειται για κείμενα με θεολογικό και προσευχητικό περιεχόμενο και αφορούν όλο το πλήρωμα της Εκκλησίας, εκτός από τις ευχές, που είναι για τον Ιερέα, όπως π.χ. η ευχή «Οὐδείς ἄξιος...» πριν από την Μεγάλη Είσοδο της Θείας Λειτουργίας. Στο τέλος κάθε ευχής υπάρχει η Εκφώνηση, η οποία αναγινώσκεται εμμελώς και σε έναν τόνο υψηλό.

Δ) Ύμνοι και ωδές

Εκτός από τα αναγνώσματα και τις ευχές οι ακολουθίες της εκκλησίας έχουν και ύμνους, των οποίων η ψαλμωδία βοηθά στην κατανόησή τους. Η Αγία Γραφή κάνει λόγο για ψαλμούς (ψαλτήριο), ωδές (ποιητικά κείμενα όπως οι εννέα ωδές μεταξύ των οποίων του Ησαΐα, των Τριών Παίδων, του Συμεών και της Θεοτόκου), και ύμνους (ρυθμικά τεμάχια, όπως π.χ. «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος» ή «Μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον...», Α' Τιμ. 3,16) κ.λπ. Όλα αυτά ήταν σε λειτουργική χρήση ήδη από την εποχή της Κ. Διαθήκης και με αυτά διδάχθηκαν οι πιστοί τις αλήθειες της πίστης μας.

Η βιβλική αυτή παράδοση συνεχίστηκε από την Εκκλησία και κατά τους επόμενους αιώνες. Έτσι, γράφτηκαν και διασώθηκαν σπουδαίοι ύμνοι σε αντίδραση του φαινομένου των αιρέσεων, όπως το «φῶς ἰλαρόν», η δοξολογία, ο τρισάγιος και επινίκιος ύμνος «Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος Κύριος Σαββάζωθ», ο χερουβικός ύμνος. Στην πορεία η υμνογραφία αναπτύχθηκε με τα μεμονωμένα τροπάρια, όπως Απολυτίκια, στιχηρά, προσόμοια, ιδιόμελα, αλλά και με άλλους ύμνους πιο σύνθετους. Στην τελευταία κατηγορία ανήκουν τα Κοντάκια, από τον 5ο -7ο αι., δομημένα σε πολλές στροφές-οίκους και με κύριο δημιουργό τον Ρωμανό τον Μελωδό. Από τον 8ο αι. και με αφορμή τα νέα δεδομένα στον θεολογικό χώρο (Εικονομαχία) διαμορφώθηκαν οι Κανόνες στη βάση των εννέα ωδών και με δημιουργούς τους Ιωάννη Δαμασκηνό, Ανδρέα Κρήτης, Στουδίτες κ.α. Όλες αυτές οι μορφές ύμνου δομούν τις Ακολουθίες και προβάλλουν τόσο το δόγμα, όσο και το λειτουργικό υπόβαθρο της Εκκλησίας.

Ε) Διακονικά παραγγέλματα και ιερατικές ευλογίες

Ο Διάκονος δίνει τα παραγγέλματα για τον τρόπο ψαλμωδίας («Ψάλλατε συνετῶς»), για τη στάση του σώματος στις Ακολουθίες («Τάς κεφαλάς ἡμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνωμεν»), για την εγρήγορση, που πρέπει να διακρίνει τους πιστούς («Πρόσχωμεν») κ.α. Τα παραγγέλματα αυτά είναι παλαιότατα και δίνονταν από τον άμβωνα, ο οποίος βρισκόταν στο κέντρο του ναού. Μετά την Εικονομαχία μετατέθηκε στο σημείο που βρίσκεται σήμερα.

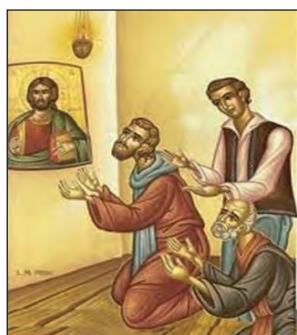
Ο Ιερέας ή ο Επίσκοπος δίνει με ευπρέπεια τις ευλογίες προς τον λαό, όπως το «Εἰρήνη πᾶσι», το «Εἰρήνη σοί» στον αναγνώστη που διαβάζει το Ευαγγέλιο, το «Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν» (Β' Κορ. 13,13). Οι εν λόγω ευλογίες, όπως και αρκετές άλλες, εκφρά-

«Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»

Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών
και πάσης Ελλάδος
κ.κ. Ιερώνυμος ευλογεί
τους πιστούς

Οι πιστοί γονατίζουν μπροστά
στην εικόνα του Χριστού

ζουν την ευγένεια της Εκκλησίας και τον σεβασμό της έναντι του ανθρώπινου προσώπου, αλλά πρωτίστως τονίζουν την κοινωνία του ανθρώπου με τον Τριαδικό Θεό, του οποίου η ορατή έκφραση είναι ο Επίσκοπος και οι Ιερείς.

ΣΤ) Η στάση του σώματος στις ιερές Ακολουθίες

Η δοξολογία του Θεού γίνεται τόσο με το πνεύμα, όσο και με το σώμα. Σε αυτήν την Καινή Διαθήκη οι πιστοί άλλοτε προσεύχονταν υψώνοντες «δόσιους χεῖρας» (Α' Τιμ. 2,8), άλλοτε όρθια και άλλοτε σε στάση γονυκλισίας, όταν επρόκειτο για θερμότερη προσευχή (Πράξ. 7,60·9,40). Αυτό ισχύει και στη λειτουργική ζωή διαχρονικά, όπου το Τυπικό προβλέπει την προσκύνηση (ασπασμό) π.χ. των εικόνων, την κλίση της κεφαλής ως έκφραση υιότητας και αγάπης στον Χριστό, την γονυκλισία την Κυριακή της Πεντηκοστής ως τιμητική αναφορά στους κεκοιμημένους και εκδήλωση σεβασμού στην προσκυνητή Παναγία Τριάδα. Ειδικότερα στη Θεία Λειτουργία δεν προβλέπεται γονυκλισία, σύμφωνα με τον Μεγάλο Βασίλειο, τους κανόνες συνοδικών αποφάσεων και τις θέσεις των Κολλυβάδων. Η άποψη που κάνει λόγο για γονυκλισία στο μυστήριο αυτό την αιτιολογεί ως πράξη ευλάβειας, αλλά αυτή η ευλάβεια ρυθμίζεται από τη θεολογία και τις πηγές της λειτουργικής μας παράδοσης.

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης ασπάζεται την εικόνα του Νυμφίου

Εδαφιαία μετάνοια

Ζ) Τρόπος απολύσεως

Κάθε Ακολουθία ολοκληρώνεται με την Απόλυση, ένα παράγγελμα δηλαδή, όπως «Απολύεσθε ἐν εἰρήνῃ», προκειμένου οι πιστοί να απέλθουν στα σπίτια τους. Σταδιακά η τάξη της Απολύσεως αναπτύχθηκε και διαμορφώθηκε σε μικρή και σε μεγάλη.

Απόλυση Θείας Λειτουργίας

Η μικρή λέγεται στο μεσονυκτικό και τις ώρες και αναφέρονται μόνο η Θεοτόκος, οι Απόστολοι και ο άγιος της ημέρας. Η μεγάλη λέγεται στον Εσπερινό, τον Όρθρο και τη Θεία Λειτουργία. Ο συνήθης τύπος της μεγάλης Απολύσεως είναι «Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν...». Τα Σάββατα, τις Κυριακές και την πασχάλια περίοδο αρχίζει ως εξής: «Ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν...». Στις δεσποτικές εορτές λέγεται το χαρακτηριστικό αυτών. Σε αρχιερατική λειτουργία ή χοροστασία ο Αρχιερέας ευλογεί τον λαό με τον Τίμιο Σταυρό, ενώ οι χοροί ψάλλουν «Τὸν Δεσπότην καὶ Ἀρχιερέα ἡμῶν...». Στη συνέχεια ο Αρχιερέας εκφωνεί «Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν...» και ο Ιερέας λέγει «Δι' εὐχῶν τοῦ ἁγίου Δεσπότη ἡμῶν».

Η) Κείμενα και εικόνες

Ευχή θυμιάματος

Θυμιάμά σοι προσφέρομεν, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς· ὁ προσδεξάμενος εἰς τὸ ὑπερουράνιον σου θυσιαστήριον, ἀντικατάπεμψον ἡμῖν τὴν χάριν τοῦ παναγίου σου Πνεύματος.

Η Απόλυσις του Εσπερινού

Ὁ ἱερεὺς· Δόξα σοι, Χριστέ ὁ Θεός, ἡ ἐλπίς ἡμῶν, δόξα σοι.

Ὁ ἀναγνώστης· Δόξα, Καὶ νῦν. Κύριε, ἐλέησον γ'. Πάτερ ἅγιε εὐλόγησον.

Ὁ ἱερεὺς· Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, ταῖς πρεσβείαις τῆς παναχράντου καὶ παναμώμου ἁγίας αὐτοῦ Μητρός· δυνάμει τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ· προστασίαις τῶν τιμίων, ἐπουρανίων δυνάμεων ἁσωμάτων· ἱκεσίαις τοῦ τιμίου καὶ ἐνδόξου προφήτου, προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου· τῶν ἁγίων, ἐνδόξων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων· τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ καλλινίκων μαρτύρων· τῶν ὁσίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν· τοῦ ἁγίου (τοῦ ναοῦ)· τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου· τῶν ἁγίων καὶ δικαίων θεοπατόρων Ἰωακείμ καὶ Ἀννης· τοῦ ἁγίου (τῆς ἡμέρας), οὗ καὶ τὴν μνήμην ἐπιτελοῦμεν, καὶ πάντων τῶν ἁγίων ἐλεῆσαι καὶ σῶσαι ἡμᾶς ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόνητος.

Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεός, ἐλέησον ἡμᾶς.

Οἱ χοροὶ καὶ σύμπας ὁ λαός· Ἀμήν.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Με βάση τα λειτουργικά Τυπικά συζητείστε για το νόημα και τη σπουδαιότητα της σειράς με την οποία δομούνται οι Ακολουθίες.

2η Δραστηριότητα

Λάβετε μέρος στη Θεία Λειτουργία ή κάποια άλλη Ακολουθία και καταγράψτε τα στοιχεία που σας κάνουν εντύπωση. Συζητείστε επίσης με τον Ιερέα ή τον Διάκονο για τις ιερατικές ευλογίες και τα διακονικά παραγγέλματα που απευθύνονται στον λαό.

3η Δραστηριότητα

Αναζητείστε στο διαδίκτυο οπτικοακουστικό υλικό, όπου πιστοί και κυρίως μοναχοί ασπάζονται τις εικόνες. Παρατηρείστε και σχολιάστε την κίνηση του σώματος, το πότε και γιατί γονατίζουν και πότε και γιατί το σώμα είναι σε όρθια θέση.

4η Δραστηριότητα

Παρατηρείστε την εικόνα που παρτίθεται στην ενότητα με τον άνθρωπο που κάνει εδαφιαία μετάνοια. Στη συνέχεια χωρισθείτε σε ομάδες, συζητήστε για τους πιθανούς λόγους και τα κίνητρα της πράξης του και προσπαθήστε να γράψετε την ιστορία του. Στη συνέχεια η κάθε ομάδα να παρουσιάσει την δική της εκδοχή.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 9

Το μυστήριο της Ιερωσύνης

Χειροτονία πρεσβυτέρου

Το μυστήριο της Ιερωσύνης στηρίζεται στην ιερωσύνη του Χριστού (Εβρ. 4. Κεφ.6) και είναι χάρισμα και δωρεά του Τριαδικού Θεού, που παρέχεται μέσω της χειροτονίας, ως συμμετοχή στο τριπλό αξίωμα του Κυρίου (προφητικό, αρχιερατικό, βασιλικό). Ο Χριστός, ως Μέγας Αρχιερέας, κατήργησε την ιερωσύνη της Παλαιάς Διαθήκης, που είχε μεσιτικό και νομικό χαρακτήρα. Με τον Σταυρό και την Ανάστασή του έδωσε νέο περιεχόμενο σ' αυτήν. Χάρη μάλιστα της σωτηρίας του ανθρώπου και του κόσμου, κάλεσε τους Αποστόλους, τους ενεφύσησε Πνεύμα Άγιο και τους απέστειλε σε όλον τον κόσμο ως οικονόμους «ποικίλης χάριτος τοῦ Θεοῦ» (Α' Πέτρ. 4,10).

Α) Οι βαθμοί της ιερωσύνης

Οι βαθμοί της ιερωσύνης είναι τρεις, του Επισκόπου, του Πρεσβυτέρου και του Διακόνου. Στην Καινή Διαθήκη οι όροι επίσκοπος και πρεσβύτερος ταυτίζονται. Οι Διάκονοι είχαν την ευθύνη της διακονίας στα τραπέζια, αλλά, όπως βλέπουμε στην περίπτωση του Στεφάνου και του

Φιλίππου, μετείχαν ενεργά και στη διδαχή. Από τον 3ο μ.Χ. αι. οι όροι διακρίνονται με σαφήνεια. Ο Επίσκοπος είναι ο προεστώς της σύναξης και ιερουργεί όλα τα μυστήρια. Ο Πρεσβύτερος, εξ ονόματος του Επισκόπου, τελεί όλα τα μυστήρια εκτός της χειροτονίας. Ο Διάκονος υπηρετεί απλώς σε όλα τα μυστήρια και εκφωνεί τα διάφορα παραγγέλματα προς το πλήρωμα της Εκκλησίας. Κατά τον Άγιο Συμεών Θεσσαλονίκης, ο οποίος ακολουθεί τη θεολογία του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτη, ο Επίσκοπος καλείται «φωτιστικός», διότι έχει μέσα του την τελειότατη χάρη, ο Πρεσβύτερος καλείται «τελεστικός», διότι έχει την τελεστική χάρη και ο Διάκονος ονομάζεται «λειτουργικός», διότι έχει ως έργο να δι-
ακονεί κατά το λειτουργικό έργο των αγγέλων.

Χειροτονία Επισκόπου
στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας

Β) Ο Ιερέας ως τελετουργός των μυστηρίων

Ο Ιερέας θεωρείται και είναι ο ιερουργός των θείων μυστηρίων. Μετά τη χειροτονία του, με τη χάρη του Θεού και την ευλογία του Επισκόπου, βαπτίζει τα νέα μέλη της Εκκλησίας, ευλογεί τη συζυγία ανδρός και γυναικός στο μυστήριο του Γάμου, εξομολογεί τους ανθρώπους δίνοντάς τους την άφεση των αμαρτιών τους και αγιάζει με ειδικές ευχές τα έργα, ιερουργεί το Ευαγγέλιο και κυρίως το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας.

Χειροτονία Πρεσβυτέρου

Γ) Χειροτονίες

Η τάξη των χειροτονιών μαρτυρείται από τις αρχαίες λειτουργικές πηγές. Αποτελείται από το κεντρικότερο στοιχείο που είναι η «θεία χάρις...», δύο ευχές, τον ιερό χορό, τα Ειρηνικά και την ένδυση, η οποία εικονίζει τη Σάρκωση του Χριστού, τον σταυρό του, τη δύναμή του, τη χάρη του, το πλανηθέν πρόβατο – τον άνθρωπο που πήρε στους ώμους του. Οι χειροτονίες γίνονται εντός της Θείας Λειτουργίας. Του Επισκόπου τελείται πριν από το αποστολικό ανάγνωσμα, διότι έργο του είναι η διδαχή του λόγου του Θεού. Κύριο και διακριτικό άμφιο του Επισκόπου είναι το ωμοφόριο. Του Πρεσβυτέρου η χειροτονία τελείται πριν από τον καθαιγιασμό των Αγίων Δώρων και μάλιστα μετά την Μεγάλη Είσοδο, επειδή στη συνέχεια θα είναι τιμητικός λειτουργός. Χαρακτηριστικό της χειροτονίας αυτής είναι η επίδοση του αγίου άρτου (Παρακαταθήκη) από τον Επίσκοπο. Αυτόν τον άρτο ο πρεσβύτερος, καθώς στέκεται πίσω από την Αγία Τράπεζα, κρατά μέχρι την ώρα της Θείας Κοινωνίας. Κύριο

Χειροτονία Διακόνου

Χειροτονία Επισκόπου

Χειροθεσία Αρχιμανδρίτου

Χειροθεσία αναγνώστη από τον Σεβ. Μητροπολίτη Λαρίσης κ. Ιερώνυμο.

άμφιο του πρεσβυτέρου είναι το επιτραχήλιο. Η χειροτονία του Διακόνου τελείται μετά τον καθαγιασμό των Τιμίων Δώρων, διότι το έργο του δεν είναι ιερουργικό αλλά υπηρετικό. Κύριο άμφιο του Διακόνου είναι το οράριο.

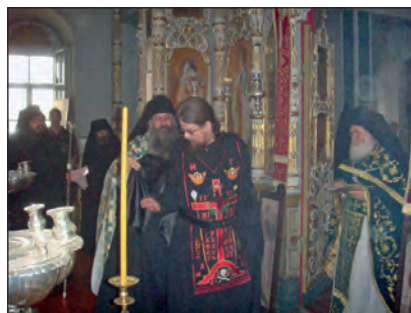
Δ) Χειροθεσίες

Οι χειροθεσίες γίνονται εκτός του μυστηρίου της Θείας Λειτουργίας, εκτός του Ιερού Βήματος και με μια ευχή.

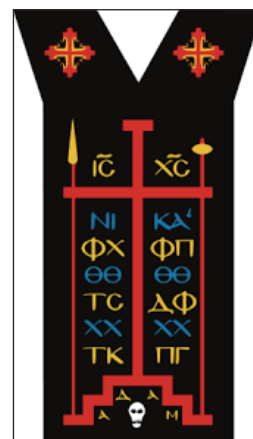
Ο Θεσμός του Υποδιακόνου μαρτυρείται από τον 4ο μ.Χ. αι. για τις ανάγκες του λειτουργικού και ποιμαντικού έργου. Ο Υποδιάκονος βοηθούσε π.χ. στην πράξη της χερνιβίας των λειτουργών και μάλιστα του Επισκόπου. Εκτελούσε επίσης χρέη πυλωρού του ναού, για να μην εισέρχονται στον ναό οι μη μνημένοι, συμμετείχε στις λιτανείες και βοηθούσε στην ένδυση του Επισκόπου. Η χειροτονία κάποιου σε Διάκονο προϋποθέτει την χειροθεσία σε Υποδιάκονο.

Ο αναγνώστης ή ιεροψάλτης χειροθετείται στο τέλος του Όρθρου ή και σε ξεχωριστή Ακολουθία. Ο αναγνώστης, όπως και ο ψάλτης, μαρτυρούνται από την Αγία Γραφή (Α' Έσδρα 5,42· Λουκ. 4,16· Αποκ. 1,3.). Ο πρώτος διάβαζε τα βιβλικά κείμενα και τα ερμήνευε, όπου χρειαζόταν, κάτι που έκανε και ο ίδιος ο Κύριος, και ο δεύτερος έψαλλε ή έγραφε ψαλμούς. Κατά τη χειροθεσία, ο Επίσκοπος κείρει σταυροειδώς το κεφάλι αυτού που χειροθετείται, τον ντύνει με το στικάριο (φελώνιο) και στον αναγνώστη δίνει τον Απόστολο, στον δε ψάλτη το Ψαλτήριο. Στην πορεία των αιώνων και κυρίως στις μέρες μας, ο Θεσμός του ψάλτη ενισχύθηκε περισσότερο. Σε κάθε περίπτωση και τα δύο αυτά διακονήματα έχουν ξεχωριστή αποστολή και ευθύνη στην Εκκλησία. Τόσο ο αναγνώστης οφείλει να διαβάζει σωστά και ιεροπρεπώς τα αναγνώσματα σε εμμελή ανάγνωση, όσο και ο ψάλτης να αποδίδει τους ύμνους με ηρεμία, κατάνυξη και λειτουργική ευπρέπεια.

Κατά την τάξη της μοναχικής κουράς ο υποψήφιος μοναχός προσφέρεται μετά την Είσοδο της Θείας Λειτουργίας, γίνεται η κατήχηση και η κουρά και ακολουθούν η ένδυση, η Συναπτή του Τρισαγίου, το «Όσοι εις Χριστόν...» αντί του Τρισαγίου, τα αναγνώσματα, η Εκτενής και συνεχίζεται η Θεία Λειτουργία.

Κουρά μεγάλοςχημου μοναχού

Το μέγα και αγγελικό σχήμα

ε) Κείμενα και εικόνες

Αποστολικό ανάγνωσμα χειροτονίας Επισκόπου (Πράξ. 2, 1-11)

Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς ἦσαν ἅπαντες οἱ ἀπόστολοι ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό. Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος ὥσπερ φερομένης βροχῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον οὗ ἦσαν καθήμενοι· καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὥσει πυρός, ἐκάθισέ τε ἐφ' ἓνα ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἐπλήρωθησαν ἅπαντες Πνεύματος Ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέροις γλώσσαις καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. Ἦσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι, ἄνδρες εὐλαβεῖς ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν· γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης συνήλθε τὸ πλῆθος καὶ συνεχύθη,

ὅτι ἤκουον εἷς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. Ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ ἐθαύμαζον λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· Οὐκ ἰδοὺ πάντες οὗτοί εἰσιν οἱ λαλοῦντες Γαλιλαῖοι; Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἐγεννήθημεν, Πάρθοι καὶ Μήδοι καὶ Ἑλαμίται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυρήνην, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοί τε καὶ προσήλυτοι, Κρῆτες καὶ Ἀραβες, ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ;

Ευχὴ χειροτονίας πρεσβυτέρου

Ἡ θεία Χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλείποντα ἀναπληροῦσα, προχειρίζεται (τὸν δεῖνα) τὸν εὐλαβέστατον Διάκονον εἰς Πρεσβύτερον, εὐξώμεθα οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα ἔλθῃ ἐπ' αὐτον ἡ χάρις τοῦ Παναγίου Πνεύματος.

...

Ὁ Θεὸς ὁ ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος, ὁ πάσης κτίσεως πρεσβύτατος ὑπάρχων, ὁ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ πρεσβυτέρου τιμήσας τοὺς ἐν τῷ βαθμῷ τούτῳ ἀξιοθέντας ἱεουργεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Αὐτός, Δέσποτα τῶν ἀπάντων, καὶ τοῦτον, ὃν εὐδόκησον ὑποδέξασθαι τὴν μεγάλην ταύτην χάριν τοῦ Ἁγίου σου Πνεύματος, καὶ τέλειον ἀνάδειξον δοῦλόν σου, ἐν πᾶσιν εὐαρεστοῦντά σοι, καὶ ἀξίως πολιτευόμενον τῆς δωρηθείσης αὐτῷ, ὑπὸ τῆς σῆς προγνωστικῆς δυνάμεως, μεγάλης ταύτης ἱερατικῆς τιμῆς. «Ὅτι σὸν τὸ κράτος, καὶ σοῦ ἐστὶν ἡ Βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Σύνδεσμοι:

<https://www.youtube.com/watch?v=upmo> Χειροτονία Διακόνου
<https://www.youtube.com/watch?v=2HmpJrXPI-o> Χειροτονία Πρεσβυτέρου
<https://www.youtube.com/watch?v=lxXLg6e8XIM> Χειροτονία Επισκόπου
<https://www.youtube.com/watch?v=L6JPYQjtKeo> Κουρά μοναχού, Ιερά Μονή Ομπλού Πατρών

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Αξιοποιώντας τους συνδέσμους που παρατίθενται στην ενότητα να προβάλλετε στην τάξη τις χειροτονίες και των τριών βαθμών σε σύντομης διάρκειας βίντεο.

2η Δραστηριότητα

Αναζητήστε στο διαδίκτυο αγιογραφικές εικόνες παλαιότερων εποχών, καθώς και σύγχρονες που αναπαριστούν την ενδυμασία Αρχιερέων. Σχολιάστε τις ομοιότητες και διαφορές της κάθε εποχής.

3η Δραστηριότητα

Αναζητείστε στο διαδίκτυο εικόνες από λειτουργίες διαφόρων ορθόδοξων δογμάτων. Παρατηρείστε την ενδυμασία των συμμετεχόντων λειτουργών, Διακόνων, Πρεσβυτέρων και Αρχιερέων, και συζητείστε για τις ομοιότητες και τις διαφορές στην ενδυμασία τους.

4η Δραστηριότητα

Οργανώστε την παρουσία σας σε μια Θεία Λειτουργία κατά την οποία τελείται κάποια χειροτονία ενός κληρικού.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 10

Θεία Λειτουργία διαφόρων λειτουργικών παραδόσεων

Η μετάληψη των Ιερέων στη Θεία Λειτουργία του Αγίου Ιακώβου του Αδελφοθέου (Ι.Μ. Πατρών).

Α) Αρχαϊκή μορφή της Θείας Λειτουργίας

Από τον 2ο μ.Χ. αι. και σύμφωνα με τις πληροφορίες του Ιουστίνου, η ευχαριστιακή σύναξη, γεγονός υπαρκτό ήδη από τον πρώτο αιώνα, έχει συγκεκριμένη δομή, όπου κυριαρχούν πρώτα τα αναγνώσματα και το κήρυγμα (λειτουργία του Λόγου) και δεύτερον το καθαρά ευχαριστιακό μέρος (λειτουργία των πιστών) με την προσφορά άρτου, οίνου, ύδατος και τη συμμετοχή όλου του λαού του Θεού στη Θεία Κοινωνία. Προηγούνταν ο ασπασμός και η ακρόαση των ευχών από τον λαό, ο οποίος στο τέλος απαντούσε με το «Ἀμήν». Τīs ευχές τις έλεγε ο προεξάρχων από στήθους (=απ' έξω), γιατί δεν είχαν καταγραφεί ακόμη τα λει-

τουργικά κείμενα. Αυτό άρχισε να γίνεται από τον 3ο αι. και κυρίως τον 4ο αι. στην τότε ομιλούμενη ελληνική γλώσσα. Η μη ανάγνωση των ευχών, ώστε να τις ακούει ο λαός, ήταν την εποχή εκείνη αιτία σχίσματος και διαίρεσης του εκκλησιαστικού σώματος. Ο Ιππόλυτος μας διασώζει την παλαιότερη ευχαριστήρια ευχή (Αναφορά) με τον εισαγωγικό διάλογο, την ανάμνηση και την επίκληση του Αγίου Πνεύματος. Οι Αποστολικές Διαταγές (τέλος 4ου αι.) μας παραδίδουν σπουδαιότατο υλικό για τη χειραψία, τις ομάδες των ανθρώπων, που άκουγαν το πρώτο μέρος της λειτουργίας, την αναφορά και τον τρόπο κοινωνίας από τα δύο ευχαριστιακά είδη.

Ο Μέγας Βασίλειος συνέγραψε το θεολογικότερο κείμενο Θείας Λειτουργίας

Β) Θείες Λειτουργίες του Βυζαντινού Τύπου

Από τον 4ο μ.Χ. αι., λόγω των νέων δεδομένων που διαμορφώθηκαν με την μεταφορά της πρωτεύουσας του ρωμαϊκού κράτους στο Βυζάντιο (Κωνσταντινούπολη, ως Νέα Ρώμη), την ελευθερία στην έκφραση και την παρουσία μεγάλων Πατέρων στην Εκκλησία, γράφονται τα λειτουργικά κείμενα στην ελληνική γλώσσα. Διαμορφώνονται επίσης οι λειτουργικοί τύποι στα όρια των πέντε Πατριαρχείων (Ρώμης, Αντιόχειας, Αλεξάνδρειας, Κωνσταντινούπολης και Ιεροσολύμων) με ξεχωριστές Θείες Λειτουργίες ο καθένας και με λειτουργικά στοιχεία που αποτυπώνουν βέβαια την κοινή βιβλική λειτουργική εμπειρία, αλλά και με νέα πρότυπα που εκφράζουν τον πολιτισμό και την παράδοση του κάθε τόπου, της κάθε λειτουργικής οικογένειας.

Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος, ο δημιουργός της ομώνυμης Θείας Λειτουργίας

Στην Κωνσταντινούπολη διαμορφώνεται ο Βυζαντινός Λειτουργικός Τύπος με λειτουργικά πρότυπα από την Αντιόχεια και τις τοπικές παραδόσεις της Μικράς Ασίας και της Θράκης. Ο Ιερός Χρυσόστομος προερχόμενος από την Αντιόχεια, ως Πατριάρχης, συνέβαλε στην εξέλιξη αυτή. Οι Λειτουργίες του Βυζαντινού Τύπου, ο οποίος μετά τον 10ο αι. κυριάρχησε σε όλο τον ορθόδοξο κόσμο, είναι τρεις: α) η Λειτουργία του Ιερού Χρυσοστόμου, β) η Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου και γ) η Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων. Οι δύο πρώτες είναι έργα γνήσια και ως προς το πρωτογενές κείμενο, την Αγία Αναφορά, είναι γραμμένες από τους ιεράρχες, που φέρουν αντίστοιχα το όνομά τους. Αρχαιότερη, εκτενέστερη και πιο θεολογική είναι αυτή του Μεγάλου Βασιλείου, η οποία τελείται δέκα φορές τον χρόνο (Κυριακές Μεγάλης Τεσσαρακοστής, παραμονές Χριστουγέννων και Θεοφανείων, Μεγάλη Πέμπτη, Μέγα Σάββατο και ανήμερα της μνήμης του αγίου. Παλαιότερα τελούνταν και την Πεντηκοστή, τη Μεταμόρφωση και την Ύψωση του Τιμίου Σταυρού. Έχουν κοινά στοιχεία μέχρι τις ευχές των Κατηχουμένων και μετά διαφοροποιούνται. Η λειτουργία των

Η Είσοδος της Ακολουθίας των Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων

Προηγιασμένων Δώρων είναι Εσπερινός με Θεία Κοινωνία. Τελείται τις μέρες Δευτέρα έως Παρασκευή της Μεγάλης Τεσσαρακοστής επειδή δεν επιτρέπεται η τέλεση της πλήρους Θείας Λειτουργίας. Η συνήθεια αυτή μαρτυρείται από τον 7ο αι. στον ορθόδοξο χώρο και υπηρετεί τις ανάγκες της συνεχούς μετάληψης των χριστιανών.

Γ) Θείες Λειτουργίες άλλων λειτουργικών τύπων

Όπως αναφέραμε, οι ιστορικές εξελίξεις από τον 4ο μ.Χ. αι. συνέβαλαν στη διαμόρφωση διαφορετικών Λειτουργιών στα διάφορα μητροπολιτικά κέντρα της Εκκλησίας. Στην Αντιόχεια π.χ. έχει τις ρίζες της η Λειτουργία των Αποστολικών Διαταγών. Είναι έργο αγνώστου συγγραφέα, αποδίδεται χωρίς να αποδεικνύεται, στον Κλήμεντα Ρώμης, και περιέχεται στην κανονικολειτουργική συλλογή των Διαταγών των Αγίων Αποστόλων, κείμενο του τέλους του 4ου αι. Η συγκεκριμένη Λειτουργία διασώζει αρχαϊκά ευχαριστιακά πρότυπα και είναι πολύ σημαντική για τη μελέτη της ιστορίας και θεολογίας της Θείας Λειτουργίας γενικότερα. Αρχίζει με το «Εἰρήνη πᾶσι» του προεστώτα και τα αναγνώσματα, τρία από την Παλαιά Διαθήκη και δύο από την Καινή. Ακολουθεί το κήρυγμα. Μαρτυρούνται σ' αυτήν οι ομάδες των «ἀκρωμένων», των «κατηκουμένων», των «ἐνεργουμένων ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων», των «ἐν μετανοίᾳ», των «φωτιζομένων» και των «πιστῶν». Δεν υπάρχει το Σύμβολο της Πίστεως και η Κυριακή Προσευχή («Πάτερ ἡμῶν»). Στην Μεγάλη Είσοδο κρατείται η χερνιβία και ως Χερουβικό ψάλλεται ο 23ος ψαλμός «Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν...». Η Αναφορά της συγκεκριμένης Θείας Λειτουργίας έχει έντονο ιουδαϊκό στοιχείο και ξεχωρίζει για την προβολή του έργου της θείας δημιουργίας με ιδέες ξεχωριστές για το περιβάλλον και την οικολογία.

Στα Ιεροσόλυμα διαμορφώθηκε η Θεία Λειτουργία του Αγίου Ιακώβου, πρώτου Επισκόπου αυτής της πόλης. Αποδίδεται στον Απόστολο Ιάκωβο, χωρίς να μπορεί να αποδειχθεί κάτι τέτοιο, διότι ο απόστολος έζησε τον πρώτο αιώνα, ενώ το κείμενο της Λειτουργίας είναι του 4ου αι. Παραπέμπει όμως στην ιστορία και την παράδοση των Ιεροσολύμων, στους προσκυνητές των Αγίων Τόπων και στο μνημόσυνο του Πατριάρχη Ιεροσολύμων. Είναι εκτενέστατη, γιατί έχει

Με το «Εἰρήνη πᾶσι» ξεκινά η Θεία Λειτουργία των Αποστολικών Διαταγών. Επίσης είναι η συνηθέστερη ευλογία που χρησιμοποιούν οι Θείες Λειτουργίες (ιδίως Χρυσοστόμου και Μ. Βασιλείου)

εξελιχθεί με στοιχεία από τη Βυζαντινή Λειτουργία, όπως π.χ. η Μεγάλη Είσοδος. Έχει τρία αναγνώσματα, το ένα από την Παλαιά Διαθήκη, ως Χερουβικό το «Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία...» και στην Αναφορά προβλέπονται ιδιαίτεροι ύμνοι («τὸν θάνατόν σου ...», «Ὁ γὰρ λαός σου...», «Ἄνες, ἄφες, ...»). Η συγκεκριμένη Λειτουργία τελείται στις 23 Οκτωβρίου, ημέρα μνήμης του Αγίου Ιακώβου και την πρώτη Κυριακή μετά τα Χριστούγεννα.

Στην Αλεξάνδρεια έχει τις ρίζες της η ομώνυμη Θεία Λειτουργία του Αγίου Μάρκου. Η σύνδεσή της με τον απόστολο και πρώτο Επίσκοπο Αλεξανδρείας γίνεται διότι μέσα από το εν λόγω κείμενο αναδεικνύεται η λειτουργική παράδοση του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας. Γίνεται π.χ. αναφορά στα νερά του Νείλου ποταμού και στον Πάπα Αλεξανδρείας. Χαρακτηριστικό αυτής της Λειτουργίας, που αντικαταστάθηκε πλέον από την βυζαντινή, είναι τα τέσσερα αναγνώσματα, οι διαφορετικές

Ο σεβ. Μητροπολίτης Πατρών κ. Χρυσόστομος μεταδίδει το Σώμα του Κυρίου και ο Ιερέας το Αίμα

βέβαια ευχές και οι ιδιαίτερες διακονικές προτροπές, όπως «Ἐκτείνετε οἱ πρεσβύτεροι», «Πετάσατε», «Πρὸς ἀνατολὰς βλέψατε» κ.α.

Γενικότερα οι δύο παραπάνω Λειτουργίες δεν έχουν επίσης ζέον και η κοινωνία των πιστών γίνεται όπως των Ιερέων, ξεχωριστά ο ἄρτος και ξεχωριστά ο οἶνος. Σε περίπτωση ὅμως τέλεσής τους και για λόγους πρακτικούς όλα αυτά μπορούν να γίνουν κατὰ τὴ βυζαντινὴ πράξη.

Κατὰ τὴν τέλεση των Λειτουργιών ἄλλων λειτουργικῶν παραδόσεων, και κυρίως αὐτῆς του Ἁγίου Ιακώβου που, ὡς αναφέρθηκε, τελείται δύο φορές τὸν χρόνο, εἰθισται να προΐσται Ἀρχιερέας, χωρὶς αὐτό να εἶναι επιβεβλημένο. Σε κάθε περίπτωση, για τὸν καλύτερο συντονισμό, οἱ ἱερεῖς με ὁμοιόμορφες μάλιστα ιερατικές στολές, οἱ ιεροψάλτες και οἱ ἀναγνώστες θα πρέπει να εἶναι καλὰ προετοιμασμένοι. Εἶναι δυνατόν οἱ Λειτουργίες αὐτές να τελούνται ἐξ ὁλοκλήρου ἐκτός του Ἱεροῦ Βήματος, και συγκεκριμένα στον σολεά (= τόπος προ τῆς Ωραίας Πύλης), προκειμένου

Ο Απόστολος και Ευαγγελιστής Μάρκος στον οποίον φέρεται ἡ ὁμώνυμη Θεία Λειτουργία

Ο ασπασμός της αγάπης, μεταξύ κλήρου και λαού: βασικό στοιχείο της Θείας Λειτουργίας, από τα αρχαία κιόλας χρόνια. Σήμερα τον δίδουν μόνο οι Ιερείς στο Άγιο Βήμα

οι λειτουργοί, καθόσον απαιτείται συλλειτουργοί με Ιερείς και Διακόνους, να βλέπουν προς τον λαό και οι πιστοί να έχουν πλήρη εποπτεία των τελουμένων. Αυτό βέβαια προϋποθέτει την μεταφορά εκεί όλων των αναγκαίων λειτουργικών σκευών και πρωτίστως την ύπαρξη αντιμηνσίου. Υπάρχει επίσης η δυνατότητα το πρώτο μέρος (Λειτουργία του Λόγου) μέχρι τα Κατηχούμενα να τελείται στον σολέα και το δεύτερο μέρος, από την Μεγάλη Είσοδο έως το τέλος, το μυστήριο των πιστών να ολοκληρώνεται επί της Αγίας Τραπέζης. Η διαδικασία αυτή διευκολύνει πρακτικά το όλο τελετουργικό και συμβάλλει στη διατήρηση της παράδοσης που θέλει τον λειτουργό Ιερέα, ως προεστώτα της σύναξης, να βλέπει «πρὸς ἀνατολάς», τον τόπο που συμβολικά παραπέμπει στον Χριστό.

Δ) *Κείμενα και εικόνες*

Από την ευχή της Αγίας Αναφοράς της Θείας Λειτουργίας του Αποστόλου Μάρκου (αλεξανδρινής παράδοσης

Ἀληθῶς γὰρ ἄξιον ἔστι καὶ δίκαιον, ὅσιόν τε καὶ πρέπον, καὶ ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἐπωφελές, ὁ ὢν, Δέσποτα Κύριε Θεέ, Πάτερ παντοκράτορ, σὲ αἰνεῖν, σὲ ὑμνεῖν, σοὶ εὐχαριστεῖν, σοὶ ἀνθομολογεῖσθαι νύκτωρ τε καὶ καθ' ἡμέραν ἀκαταπαύστῳ στόματι καὶ ἀσιγήτοις χεῖλεσι καὶ ἀσιωπήτῳ καρδίᾳ· σοὶ τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ, γῆν καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, θάλασσαν, πηγάς, ποταμούς, λίμνας, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· σοὶ τῷ ποιήσαντι τὸν ἄνθρωπον κατ' ἰδίαν εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν, ᾧ καὶ ἐχαρίσω τὴν ἐν παραδείσῳ τρυφήν· παραβάντα δὲ αὐτὸν οὐκ ὑπερίδες, οὐδὲ ἐγκατέλιπες, ἀγαθέ, ἀλλὰ πάλιν ἀνεκαλέσω διὰ νόμου, ἐπαιδαγωγήσας διὰ προφητῶν, ἀνέπλασας καὶ ἀνεκαίνισας διὰ τοῦ φρικτοῦ καὶ ζωοποιοῦ καὶ οὐρανοῦ μυστηρίου τούτου· πάντα δὲ ἐποίησας διὰ τῆς σῆς σοφίας, τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ σοὶ σὺν αὐτῷ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι εὐχαριστοῦντες, προσφέρομεν τὴν λογικὴν καὶ ἀναίμακτον λατρείαν ταύτην, ἣν προσφέρει σοι, Κύριε, πάντα τὰ ἔθνη, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ μέχρι δυσμῶν, ἀπὸ ἄρκτου καὶ μεσημβρίας· ὅτι μέγα τὸ ὄνομά σου ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὀνόματι ἀγίῳ σου καὶ θυσία καὶ προσφορά.

The Liturgies of S. Mark, S. James, S. Clement, S. Chrysostom, S. Basil or according to the use of Churches of Alexandria, Jerusalem, Constantinople and the formula of the Apostolic Constitutions, edited by J.M. Neale, London 1859, p. 17-18.

Από την ευχή της Αγίας Αναφοράς της Θείας Λειτουργίας του Αγ. Ιωάννη του Χρυσοστόμου

Ἄξιον καὶ δίκαιον σὲ ὑμνεῖν, σὲ εὐλογεῖν, σὲ αἰνεῖν, σοὶ εὐχαριστεῖν, σὲ προσκυνεῖν ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας σου. Σὺ γὰρ εἴ Θεὸς ἀνέκφραστος, ἀπερινόητος, ἀόρατος, ἀκατάληπτος, ἀεὶ ὢν ὡσαύτως ὢν· σὺ καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ Ἅγιον. Σὺ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς παρήγαγες καὶ παραπεσόντας ἀνέστησας πάλιν καὶ οὐκ ἀπέστης πάντα ποιῶν ἕως ἡμᾶς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγες καὶ τὴν βασιλείαν σου ἐχαρίσω τὴν μέλλουσαν. Ὑπὲρ τούτων ἀπάντων εὐχαριστοῦμέν σοι καὶ τῷ μονογενεῖ σου Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματί σου τῷ Ἁγίῳ· ὑπὲρ πάντων ὧν ἴσμεν καὶ ὧν οὐκ ἴσμεν, τῶν φανερῶν καὶ ἀφανῶν εὐεργεσιῶν, τῶν εἰς ἡμᾶς γεγεννημένων. Εὐχαριστοῦμέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς λειτουργίας ταύτης, ἣν ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν δέξασθαι κατηξίωσας, καίτοι σοι παρεστήκασι χιλιάδες ἀρχαγγέλων καὶ μυριάδες ἀγγέλων, τὰ Χερουβεὶμ καὶ τὰ Σεραφεῖμ, ἑξαπτέρυγα, πολυόμματα, μετάρσια, πτερωτά. Τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ᾄδοντα, βοῶντα, κεκραγότα, καὶ λέγοντα.

Από την ευχή της Αγίας Αναφοράς της Θείας Λειτουργίας του Μεγάλου Βασιλείου

Ὁ ὢν, Δέσποτα, Κύριε Θεέ, Πάτερ Παντοκράτορ προσκυνητέ, ἄξιον ὡς ἀληθῶς, καὶ δίκαιον καὶ πρέπον τῇ μεγαλοπρεπεῖᾳ τῆς ἀγιωσύνης σου, σὲ αἰνεῖν, σὲ ὑμνεῖν, σὲ εὐλογεῖν, σὲ προσκυνεῖν, σοὶ εὐχαριστεῖν, σὲ δοξάζειν τὸν μόνον ὄντως ὄντα Θεόν, καὶ σοὶ προσφέρειν ἐν καρδίᾳ συντετριμμένη, καὶ πνεύματι ταπεινώσεως τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν ἡμῶν, ὅτι σὺ εἴ ὁ χαρισάμενος ἡμῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς σῆς ἀληθείας. Καὶ τίς ἵκανὸς λαλῆσαι τὰς δυναστείας σου; ἀκουστὰς ποιῆσαι πάσας τὰς αἰνέσεις σου; ἢ διηγῆσασθαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου ἐν παντὶ καιρῷ; Δέσποτα τῶν ἀπάντων, Κύριε οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ πάσης κτίσεως, ὀρωμένης τε καὶ οὐκ ὀρωμένης, ὁ καθήμενος ἐπὶ θρόνου δόξης, καὶ ἐπιβλέπων ἀβύσσους, ἄναρχε, ἀόρατε, ἀκατάληπτε, ἀπερίγραπτε, ἀναλλοίωτε, ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, ὃς ἐστὶν εἰκὼν τῆς σῆς ἀγαθότητος, σφραγὶς ἰσότυπος, ἐν ἑαυτῷ δεικνὺς σε τὸν Πατέρα, Λόγος ζῶν, Θεὸς ἀληθινός, ἡ πρὸ αἰώνων σοφία, ζωὴ, ἀγιασμός, δύναμις, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, παρ' οὗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξεφάνη, τὸ τῆς ἀληθείας Πνεῦμα, τὸ τῆς υἰοθεσίας χάρισμα, ὁ ἀρραβὼν τῆς μελλούσης κληρονομίας, ἡ ἀπαρχὴ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, ἡ ζωοποιὸς δύναμις, ἡ πηγὴ τοῦ ἀγιασμοῦ, παρ' οὗ πᾶσα κτίσις λογικὴ τε καὶ νοερά, δυναμουμένη, σοὶ λατρεύει, καὶ σοὶ τὴν αἴδιον ἀναπέμπει δοξολογίαν, ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σά· Σὲ γὰρ αἰνοῦσιν Ἄγγελοι, Ἀρχάγγελοι, θρόνοι, Κυριότητες, Ἀρχαί, Ἐξουσαίαι, Δυνάμεις, καὶ τὰ πολυόμματα Χερουβεὶμ, Σοὶ παρίστανται κύκλῳ τὰ Σεραφεῖμ, ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνί, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνί, καὶ ταῖς μὲν δυοὶ κατακαλύπτουσι τὰ πρόσωπα ἑαυτῶν, ταῖς δὲ δυοὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυοὶ πετόμενα, κέκραγεν ἕτερον πρὸς τὸ ἕτερον, ἀκαταπαύστοις στόμασιν, ἀσιγήτοις δοξολογίαις.

Τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ᾄδοντα, βοῶντα, κεκραγότα, καὶ λέγοντα.

Σύνδεσμοι:

<https://www.youtube.com/watch?v=IWYDhEjixFo>

Η Θεία Λειτουργία του Αγίου Ιακώβου του Αδελφοθέου, τελεσθείσα από τον μακαριστό Αρχιεπίσκοπο Αθηνών κ. Χριστόδουλο στον Ι.Ν. Αγ. Διονυσίου Αρεοπαγίτου Αθηνών το 1999

<https://www.youtube.com/watch?v=uReaGxr5lhI>

Η Θεία Λειτουργία των Αποστολικών Διαταγών

<https://www.youtube.com/watch?v=76KYYtrK0wk>

Η Θεία Λειτουργία του Αποστόλου Μάρκου

https://books.google.co.uk/books?id=vr8S5r587zwC&dq=Liturgy+of+S.+Mark&printsec=frontcover&source=bl&ots=qMI_4PdS26&sig=0yBNCT45cXqZXGZkayCgxePGmYY&hl=en&ei=RSgtStPVM4HBsAaD8NWeDA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=8#v=onepage&q=Liturgy%20of%20S.%20Mark&f=false

Οι Θείες Λειτουργίες του Αγ. Μάρκου, του Αγ. Ιακώβου και των Αποστολικών Διαταγών (κείμενο)

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Οργανώστε, σε συνεργασία με τον Ιερέα της ενορίας και τους ιεροψάλτες, την τέλεση μίας ή περισσότερων από τις Λειτουργίες άλλων λειτουργικών παραδόσεων και στο τέλος συζητήστε μαζί τους τις ιδιαιτερότητες και τα τελετουργικά χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν.

2η Δραστηριότητα

Στην παραπάνω δραστηριότητα να συμμετάσχετε στην ανάγνωση των βιβλικών αναγνωσμάτων και στην ψαλμωδία των εν λόγω Λειτουργιών. Διατυπώστε στη συνέχεια τις εντυπώσεις και την εμπειρία σας.

3η Δραστηριότητα

Ανά ομάδες καταγράψτε ομοιότητες και τελετουργικές διαφορές μεταξύ των κειμένων των Λειτουργιών όλων των λειτουργικών τύπων. Στη συνέχεια παρουσιάστε τις στην ολομέλεια της τάξης και συζητήστε για την πολυποίκιλη λειτουργική πράξη της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

4η Δραστηριότητα

Δημιουργείστε ένα κολάζ με φωτογραφίες που θα επιλέξετε από Λειτουργίες όλων των λειτουργικών τύπων. Συζητήστε στην τάξη για τους λόγους που επιλέξατε τις συγκεκριμένες φωτογραφίες.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 11

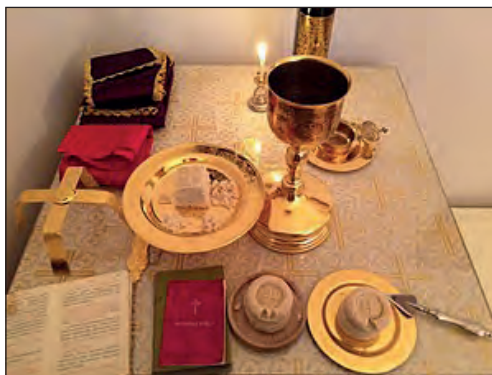
Δομή, περιεχόμενο και τάξη των Λειτουργιών Ιωάννου Χρυσοστόμου και Μεγάλου Βασιλείου

Α) προετοιμασία για την Θεία Λειτουργία

Από την προηγούμενη μέρα της τέλεσης της Θείας Λειτουργίας ο Ιερέας ετοιμάζεται με την ευχαριστική νηστεία και την Ακολουθία της Θείας Μεταλήψεως. Την ημέρα της Λειτουργίας ετοιμάζεται με την τάξη του Καιρού και την ένδυση, για να ακολουθήσει η Προσκομιδή για την προετοιμασία των Τιμίων Δώρων.

Ευχαριστιακή νηστεία σημαίνει ότι ο λειτουργός δεν θα φάει και δεν θα πιεί τίποτα μετά από το τελευταίο δείπνο της προηγούμενης μέρας. Η Ακολουθία της Μεταλήψεως είναι για την κατ' ιδίαν προσευχή όσων θα κοινωνήσουν, επομένως και του Ιερέα. Γι' αυτό το πρώτο μέρος μπορεί να διαβαστεί στο σπίτι την προηγούμενη ημέρα. Η Ακολουθία του Καιρού γίνεται στον ναό, εκτός του Ιερού Βήματος και συνήθως στα καθίσματα (τροπάρια) του Όρθρου. Πρόκειται για ευλογία, άδεια, για να λειτουργήσει ο Ιερέας ή οι Ιερείς. Η πράξη αυτή περιλαμβάνει προσκύνηση του δεσποτικού θρόνου, Τρισάγιο, ασπασμό των εικόνων του τέμπλου, τέσσερα τροπάρια και την ευχή «Κύριε ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρα σου...». Όταν παρίσταται Αρχιερέας, ο Καιρός λαμβάνεται μετά την ψαλμωδία των δύο πρώτων στίχων των Αίνων, ενώ ψάλλεται αργά το «Τὸν δεσπότην καὶ ἀρχιερέα...».

Ακολουθεί η ένδυση στο σκευοφυλάκιο. Ο Διάκονος πριν ενδυθεί ζητά ευλογία από τον Ιερέα, ασπάζεται το χέρι του και σε κάθε άμφιο λέει το σχετικό στίχο. Το ίδιο και ο Ιερέας, ευλογεί με το χέρι του κάθε άμφιο, το ασπάζεται στο σημείο του σταυρού και ενδυόμενος λέγει κάθε φορά τον ανάλογο στίχο. Ο Αρχιερέας ενδύεται εκτός του Ιερού Βήματος και συγκεκριμένα στον σολέα στο τέλος της Δοξολογίας. Σύμφωνα με την παράδοσή μας το χρώμα των αμφίων θα πρέπει να ανταποκρίνεται στην περίοδο του λειτουργικού έτους. Το λευκό χρώμα είναι για την πασχάλια περίοδο, ενώ το πορφυρό ή μωβ ή μαύρο για την Μεγάλη Τεσσαρακοστή. Αυτή η διαδικασία προετοιμασίας του Ιερέα ολοκληρώνεται

Προσκομιδή

Πρόσφορα

Εξαγωγή αμνού

Το άγιο δισκάριο με τις μερίδες

με την χερνιψία ως σύμβολο καθαρότητας. Τη στιγμή αυτή ο Ιερέας λέει το «Νίψομαι ἐν ᾠρώοις τὰς χεῖρας μου...».

Στη συνέχεια γίνεται η Προσκομιδή στον χώρο της Πρόθεσης. Από τον πρώτο ἄρτο εξάγεται ο αμνός, με τη βοήθεια της λόγχης και τοποθετείται στο κέντρο του δισκαρίου. Τον γυρίζει κατόπιν με την ψίχα προς τα πάνω και χαράσσει σταυρό βαθειά με τη λόγχη. Στη συνέχεια γυρίζει τον αμνό με την σφραγίδα προς τα πάνω και «νύττει διὰ τῆς λόγχης κάτω ἀπὸ τὸ σημεῖο ΙΣ». Από δεύτερη προσφορά εξάγεται η μερίδα της Θεοτόκου, η οποία τίθεται δεξιά του αμνού κατὰ τὸ «Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου». Ο Διάκονος βάζει στο Ἅγιο Ποτήριο οἶνο (νάμα) και ὕδωρ. Από τρίτη προσφορά βγαίνουν οι εννέα μερίδες των ταγμάτων των ἁγίων, οι οποίες και τίθενται αριστερά του αμνού. Στη συνέχεια εξάγονται μερίδες υπὲρ ζώντων και τεθνεώτων, που τοποθετούνται κάτω ἀπὸ τον αμνό. Συνεχίζεται η Ακολουθία με την ευχή του θυμιάματος, την τοποθέτηση του αστερίσκου, τη θυμίαση των καλυμμάτων και την κάλυψη των δώρων, την ευχή της προθέσεως «ὁ Θεός, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὸν οὐράνιον ἄρτον...» και την ἀπόλυση.

B) Η Λειτουργία του Λόγου

Το τμήμα της Θείας Λειτουργίας ἀπὸ την ἐναρξη ἕως και τις ευχές των κατηχουμένων λέγεται Λειτουργία του Λόγου, διότι κυριαρχοῦν τα ἀναγνώσματα. Γίνεται η προθυμίαση ως προπαρασκευή και καθαγιασμός του χώρου, προηγείται ο διάλογος μεταξύ Ιερέα και Διακόνου («καιρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ...»), που σημαίνει εἶναι ὥρα να λειτουργήσει ο Κύριος.

Η ἐναρξη της Θείας Λειτουργίας γίνεται μετὰ τη Δοξολογία και το Απολυτίκιο στο τέλος του Ὁρθρου. Ο Διάκονος, αν υπάρχει, λέγει τὸ «Εὐλόγησον Δέσποτα» και ο Ιερέας, σταυρώνοντας ἐπὶ του ειλητοῦ τὸ Ευαγγέλιο, εκφωνεῖ τὸ «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...». Καλεῖται η βασιλεία του Θεοῦ να εἶναι παρούσα στη Θεία Λειτουργία. Ὁλη η Θεία Λειτουργία εἶναι ἀναβίωση του μυστηρίου της θείας οικονομίας, ἀπὸ τη δημιουργία ἕως τα ἔσχατα. Τα Ειρηνικά ἀναδεικνύουν τὸ μήνυμα της εἰρήνης, που βιώνει ο πιστὸς στη Θεία Λειτουργία ἀνταποκρινόμενος σε κάθε αἴτημα με τὸ «Κύριε ἐλέησον». Τα Αντίφωνα, στίχοι ἀπὸ τους ψαλμούς 91,92,94, ἔχουν ἀναστάσιμο περιεχόμενο και ψάλλονται ἀντιφωνικά και ἀναφέρονται προφητικά στην παρουσία του Υἱοῦ του Θεοῦ. Η ευχή, που ἀκολουθεῖ, ἀποτελεῖ ἀνακεφαλαίωση των αἰτημάτων, η δε Ἐκφώνηση ἀπαγγέλεται μελωδικά. Τα τυπικά, που κάποιες φορές ψάλλονται (Ψαλμοί 102 και 145), προέρχονται ἀπὸ τη μοναχική παράδοση. Οι δεσποτικές και θεομητορικές εορτές ἔχουν τους δικούς τους ψαλμούς ως Αντίφωνα.

Μετά την ψαλμωδία των Αντιφώνων γίνεται η Μικρά Είσοδος, ενώ προπορεύεται αναμμένη λαμπάδα, που συμβολίζει το θείο φως. Η λιτανεία, που ξεκινά από το Ιερό Βήμα, σταματά στο κέντρο του ναού, όπου και διαβάζεται χαμηλόφωνα η ευχή της Εισόδου «Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν...». Ασπάζεται ο Ιερέας το Ευαγγέλιο και ο Διάκονος υψώνοντάς το λέγει «Σοφία, ὀρθοί». Με το Ευαγγέλιο δηλώνεται ο Χριστός, η μόνη αληθινή σοφία, που σαρκώθηκε για να σώσει τον κόσμο.

Ο Τρισάγιος ύμνος έχει βιβλικές ρίζες, αποτελούμενος από τον αγγελικό ύμνο «Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαββαώθ...» (Ησ.6,3), τον ψαλμικό στίχο «Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν, τὸν ζῶντα» (Ψαλμ 41,3) και τον Τρισάγιο ύμνο των τεσσάρων ζώων της Αποκάλυψης (4,

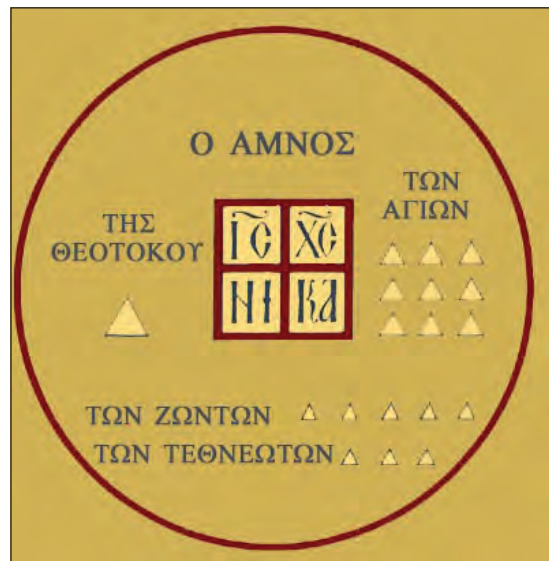
8). Μπήκε στη Θεία Λειτουργία από πολύ νωρίς και ψάλλεται τρεις φορές, έπειτα «Δόξα...», «καὶ νῦν...», «Ἅγιος ἀθάνατος». Ο Διάκονος λέει «Δύναμις» και ψάλλεται πάλι ολόκληρος. Την ώρα αυτή παλαιότερα γινόταν η τάξη της «ἄνω καθέδρας». Οι Ιερείς δηλαδή, μετά την είσοδό τους στο θυσιαστήριο, ανέρχονταν στο πίσω από την Αγία Τράπεζα σύνθρονο. Το κέντρο του συνθρόνου λεγόταν «ἄνω καθέδρα» και εκεί καθόταν ο επιχώριος (τοπικός) Επίσκοπος.

Ακολουθούν τα Αναγνώσματα, Απόστολος και Ευαγγέλιο, που αναγινώσκονται με εμμελή απαγγελία. Ο αναγνώστης και ο ευαγγελιστής ευλογούνται με το «Εἰρήνη σοί». Στο αλληλουάριο, που είναι προκείμενο του Ευαγγελίου, γίνεται η θυμίαση και όχι την ώρα που διαβάζεται ο Απόστολος. Η θέση του κηρύγματος είναι αμέσως μετά τα αναγνώσματα. Η Εκτενής είναι δομικό στοιχείο στη Θεία Λειτουργία και δείχνει το οικουμενικό της πνεύμα. Γι' αυτό και δεν πρέπει να παραλείπεται. Το ίδιο και οι δεήσεις υπέρ των κατηχουμένων, που μαρτυρούν ότι υπάρχουν ακόμη αβάπτιστοι στον κόσμο που καλούνται να ενταχθούν στο σώμα της Εκκλησίας.

Γ) Η Λειτουργία των πιστών

Μετά τα Αναγνώσματα και το κήρυγμα στη Θεία Λειτουργία στην αρχαία Εκκλησία παρέμεναν μόνο οι βαπτισμένοι. Από τον 5ο - 6ο αι. διαμορφώθηκε η Μεγάλη Είσοδος, όπως είναι σήμερα με τον χερουβικό ύμνο και την ευχή «Οὐδεὶς ἄξιος...» για την κάλυψη του χρόνου αυτής της διαδικασίας. Τα Δώρα εισοδεύονται με τον Διάκονο να κρατά στο ύψος της κεφαλής του ή επί της κεφαλής του τιμητικά το δισκάριο με τον αμνό και τις μερίδες. Ο Ιερέας ακολουθεί κρατώντας το Ἅγιο Ποτήριο στο ύψος του στήθους του. Η Μεγάλη Είσοδος συμβολίζει την πορεία του Χριστού προς το Πάθος. Τα Δώρα εναποτίθενται στην Αγία Τράπεζα πάνω στο ειλητό, που είναι ήδη απλωμένο και σκεπάζονται με τον μεγάλο αέρα.

Τα Πληρωτικά είναι μια σειρά αιτημάτων, που συμπληρώνουν την πριν από τη μεγάλη είσοδο εκτενή. Ο ασπασμός της αγάπης που μαρτυρείται στην Καινή Διαθήκη (π.χ. Α' Θεσ. 5,26) και η ομολογία της πίστεως που εισήχθη με το «Πιστεύω» τον 5ο αι. από το μυστήριο του Βαπτίσματος, αποτελούν το ενδιάμεσο τμήμα μεταξύ των Αναγνωσμάτων και της Ανα-

Το άγιο δισκάριο με τις μερίδες

Παράσταση της Θείας Λειτουργίας

φοράς. Θέλουν δε να επισημάνουν ότι η προσέλευση στη θεία κοινωνία απαιτεί την αγάπη και την κοινή πίστη. Το Σύμβολο της Πίστεως, κατά παλαιά παράδοση, λέγεται από όλους τους πιστούς μαζί. Την ώρα αυτή αίρεται ο αέρας από τα Δώρα και ανασείεται πάνω από αυτά, παραπέμποντας στην πράξη του αρχαίου ριπισμού για την απομάκρυνση των εντόμων. Για τους άλλους συμβολισμούς του αέρα έχουμε ήδη μιλήσει.

Από τα σπουδαιότερα τμήματα της Θείας Λειτουργίας είναι η Αγία Αναφορά, η ευχή που εισάγεται με τον σχετικό διάλογο και περιλαμβάνει την ευχαριστία στον δημιουργό Θεό και τον επινίκιο ύμνο, τα ιδρυτικά του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας λόγια «Λάβετε, φάγετε...» και «πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες...», την επίκληση του Παναγίου Πνεύματος με την τριπλή δια της χειρός σφράγι-

Ο Ιερέας ρίπτει το ζέον στο Άγιο Ποτήριο

ση των Δώρων με σκοπό το καθαγιασμό τους, και τέλος τα δίπτυχα ζώντων και κεκοιμημένων. Στο τέλος γίνεται η ύψωση του άρτου της Παναγίας επί της Αγίας Τραπέζης. Κάποιοι νομίζουν ότι αυτό είναι η ευλογία του αντιδώρου (κατακλαστόν) που έχει ήδη ευλογηθεί στην Προσκομιδή, καθόσον πρόκειται περί του υπόλοιπου του άρτου, από τον οποίον εξήχθη ο αμνός.

Το τελευταίο τμήμα της Θείας Λειτουργίας είναι η προετοιμασία για τη Θεία Κοινωνία με την Κυριακή Προσευχή («πάτερ ἡμῶν»), την ύψωση του αγίου άρτου (μόνο του αμνού και όχι όλου του δισκαρίου), τον μελισμό του αμνού σε τέσσερα μέρη και την ένωση. Ρίπτεται στο Ποτήριο πρώτα η μερίδα που γράφει ΙΣ. Ακολούθως ο Ιερέας ρίπτει ζεστό νερό (ζέον) για τους λόγους που έχουμε αναφέρει. Κοινωνούν κατόπιν οι Ιερείς, χωριστά το σώμα και χωριστά

το αίμα. Στο «Μετὰ φόβου Θεοῦ...» ανοίγουν το Βήμα, που από το «Πρόσχωμεν, τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις...» ήταν κλειστό, και κοινωνούν οι πιστοί με τη λαβίδα και από τα δύο είδη. Την ώρα της κοινωνίας, τόσο των Ιερέων όσο και των πιστών, ο ψάλτης ψάλλει το Κοινωνικό. Πρόκειται για ψαλμό ολόκληρο ή ψαλμικό στίχο που δίκην προκειμένου επαναλαμβάνεται μετά από κάθε στίχο του ψαλμού, όπως π.χ. το «Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστός ὁ Κύριος...», που είναι στίχος του 33ου ψαλμού. Υπάρχουν και Κοινωνικά από την Καινή Διαθήκη ή εξωβιβλικά. Είναι πολύ σημαντικό να ψάλλονται τα Κοινωνικά που προβλέπονται από το Τυπικό και να μην είναι τυχαία η επιλογή. Το Κοινωνικό έχει ευχαριστιακό χαρακτήρα και βοηθά τους πιστούς να ζουν στο κλίμα που απαιτεί η ιερή αυτή στιγμή.

Δ) Ιερατικά συλλείτουργα

Συλλείτουργο υπάρχει όταν λειτουργούν πολλοί Ιερείς μαζί. Στην περίπτωση αυτή τον κύριο λόγο τον έχει ο πρώτος τη τάξει ο οποίος διαβάζει τις ευχές και δίνει τις ευλογίες. Υπάρχει και

Αρχιερατικό συλλείτουργο του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου με τον Αρχιεπίσκοπο Ιερώνυμο στον Ιερό Ναό της Παναγίας Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης, 2019

η άποψη ότι οι ευχές κατανέμονται ανάλογα. Και σε αυτήν την περίπτωση όμως οι κύριες ευλογίες και ευχές, όπως αυτή της Αναφοράς, ανήκουν στον πρώτο. Στο συλλείτουργο επίσης οι λειτουργοί συνιστούν τον τρίτο χορό και συμμετέχουν στην ψαλμωδία ψάλλοντας το Εισοδικό, το Κοντάκιο και τον Τρισάγιο ύμνο.

Ε) Αρχιερατική Θεία Λειτουργία και χοροστασία

Όταν λειτουργεί Αρχιερέας αυτός έχει τον κύριο λόγο σε όλα. Στο Ιερό εισέρχεται κατά την Μικρή Είσοδο, ψάλλει τον Τρισάγιο ύμνο, ευλογεί την καθέδρα, ευλογεί τους πιστούς με τα δικηροτρίκηρα μετά από κάθε στίχο του Τρισαγίου, υποδέχεται τα Δώρα στη Μεγάλη Είσοδο, στο Σύμβολο της Πίστεως κλίνει την κεφαλή του και οι Ιερείς ανασείουν τον αέρα πάνω από το κεφάλι του. Μνημονεύεται στα Ειρηνικά, την Εκτενή και στο «Έν πρώτοις μνησθητι Κύριε...». Η μνημόνευση του Αρχιερέα εκφράζει την εν τω Επισκόπῳ ενότητα της Εκκλησίας. Στη Θεία Κοινωνία, αφού μεταλάβει πρώτος, προσκαλεί και μεταδίδει στους Ιερείς και Διακόνους από τον άγιο άρτο και το Άγιο Ποτήριο. Στο τέλος της Λειτουργίας κάνει την Απόλυση.

Όταν ο Αρχιερέας δεν λειτουργεί, αλλά χοροστατεί (στέκεται στον θρόνο εντός του ιερού βήματος) μνημονεύεται στα Ειρηνικά, την Εκτενή και στο «Έν πρώτοις μνησθητι Κύριε...», δίνει τις ευλογίες που προβλέπονται από την τάξη, πολυχρονίζεται στην Απόλυση και συνήθως δίνει το αντίδωρο.

Πατριαρχική Χοροστασία στον Πατριαρχικό Ναό του Αγίου Γεωργίου στο Φανάρι

ΣΤ) Κείμενα και εικόνες

Η Θ' ευχή της Ακολουθίας της Θείας Μεταλήψεως (Ιωάννου του Δαμασκηνού)
 Πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ ναοῦ σου παρέστηκα καὶ τῶν δεινῶν λογισμῶν οὐκ ἀφίσταμαι,
 ἀλλὰ σύ, Χριστὲ ὁ Θεός, ὁ Τελώνην δικαίωσας καὶ Χαναναίαν ἐλεήσας καὶ τῷ
 Λησιτῇ παραδείσου πύλας ἀνοίξας, ἄνοιξόν μοι τὰ σπλάγχνα τῆς φιλανθρωπίας
 σου καὶ δέξαι με προσερχόμενον καὶ ἀπτόμενόν σου, ὡς τὴν Πόρνην καὶ τὴν
 Αἰμόρρουν· ἡ μὲν γάρ, τοῦ κρασπέδου σου ἀψαμένη εὐχερῶς τὴν ἴασιν ἔλαβεν,
 ἡ δέ, τοὺς σοὺς ἀχράντους πόδας κρατήσασσα, τὴν λύσιν τῶν ἁμαρτημάτων
 ἐκομίσαστο. Ἐγὼ δὲ ὁ ἐλεεινός, ὅλον τὸ Σῶμα τολμῶν δέξασθαι, μὴ καταφλεχθεῖν·
 ἀλλὰ δέξαι με, ὥσπερ ἐκεῖνας, καὶ φώτισόν μου τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια,
 καταφλέγων μου τὰ τῆς ἁμαρτίας ἐγκλήματα, πρεσβείαις τῆς ἀσπόρως τεκούσης σε
 καὶ τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων. Ὅτι εὐλογητὸς εἶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Η εξαγωγή των εννέα μερίδων κατά την Ακολουθία της Προθέσεως
 Εἴτα λαβὼν τὴν τρίτην προσφορὰν (ἢ τὴν αὐτήν, ἐλλείψει ἄλλης) ἐξάγει ἐξ αὐτῆς
 ἐννέα μερίδας πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων καὶ θέτει αὐτὰς εἰς τὰ ἀριστερὰ τοῦ Ἄμνου
 εἰς τρεῖς τάξεις ἀνὰ τρεῖς μερίδας ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, ἥτοι τὴν δευτέραν
 κάτωθεν τῆς πρώτης, τὴν τρίτην κάτωθεν τῆς δευτέρας, τὴν τετάρτην πλησίον τῆς
 πρώτης, τὴν πέμπτην πλησίον τῆς δευτέρας κ.ο.κ. λέγων·

Εἰς τὴν α' μερίδα·

Εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν παμμεγίστων ταξιαρχῶν Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ καὶ πασῶν τῶν
 ἐπουρανίων δυνάμεων ἁσωμάτων.

Εἰς τὴν β' μερίδα·

Τοῦ τιμίου καὶ ἐνδόξου προφήτου, προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τῶν ἁγίων
 ἐνδόξων προφητῶν Μωσέως καὶ Ἀαρών, Ἡλιοῦ καὶ Ἑλισσαίου, Δαβίδ καὶ Ἰεσσαί, τῶν
 ἁγίων τριῶν Παίδων καὶ Δανιὴλ τοῦ προφήτου καὶ πάντων τῶν ἁγίων προφητῶν.
 κ.λπ.

Ο τρισάγιος ὕμνος

Ὁ διάκονος· Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός· Κύριε ἐλέησον.

Ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχήν·

Ὁ Θεὸς ὁ Ἅγιος, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος, ὁ τρισανίῳ φωνῇ ὑπὸ τῶν Σεραφεὶμ
 ἀνυμνούμενος καὶ ὑπὸ τῶν Χερουβείμ δοξολογούμενος, καὶ ὑπὸ πάσης ἐπουρανίου
 δυνάμεως προσκυνούμενος ὁ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν τὰ
 σύμπαντα ὁ κτίσας τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα σὴν καὶ ὁμοίωσιν καὶ παντὶ σου
 χαρίσματι κατακοσμήσας, ὁ διδοὺς αἰτοῦντι σοφίαν καὶ σύνεσιν, καὶ μὴ παρορῶν
 ἁμαρτάνοντα, ἀλλὰ θέμενος ἐπὶ σωτηρίᾳ μετάνοιαν, ὁ καταξιώσας ἡμᾶς, τοὺς
 ταπεινοὺς καὶ ἀναξίους δούλους σου, καὶ ἐν τῇ ᾠρᾷ ταύτῃ στήναι κατενώπιον
 τῆς δόξης τοῦ ἁγίου σου θυσιαστηρίου, καὶ τὴν ὀφειλομένην σοὶ προσκύνησιν
 καὶ δοξολογίαν προσάγειν. Αὐτός, Δέσποτα, πρόσδεξαι καὶ ἐκ στόματος ἡμῶν
 τῶν ἁμαρτωλῶν τὸν Τρισάγιον ὕμνον καὶ ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ἐν τῇ χρηστότητί σου.
 Συγχώρησον ἡμῖν πᾶν πλημμέλημα, ἐκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον, ἁγιάσον ἡμῶν τὰς

ψυχὰς καὶ τὰ σώματα καὶ δὸς ἡμῖν ἐν ὁσιότητι λατρεύειν σοι πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν, πρεσβείαις τῆς ἁγίας Θεοτόκου, καὶ πάντων τῶν Ἁγίων, τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων.

Ἐκφώνως·

Ὅτι ἅγιος εἶ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ,

Ὁ διάκονος· Καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ α' χορός· Ἀμήν. Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος· ἐλέησον ἡμᾶς.

Ὁ β' χορός· Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος· ἐλέησον ἡμᾶς.

Ὁ α' χορός· Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος· ἐλέησον ἡμᾶς.

Ὁ β' χορός· Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι.

Ὁ α' χορός· Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὁ β' χορός· Ἅγιος ἀθάνατος· ἐλέησον ἡμᾶς.

Ὁ διάκονος· Δύναμις.

Ὁ α' χορός· Ἅγιος ὁ Θεός.

Ὁ β' χορός· Ἅγιος ἰσχυρός.

Ὁ α' χορός· Ἅγιος ἀθάνατος.

Ὁ β' χορός· Ἐλέησον ἡμᾶς.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Χρησιμοποιεῖστε το λειτουργικό βιβλίο ἱερατικό καὶ εντοπίστε τις ἰδιαίτερες ἀκολουθίες:

- 1) Ἀκολουθία Θείας Μεταλήψεως
- 2) Ἀκολουθία Καιροῦ
- 3) Ἀκολουθία τῆς Προθέσεως

2η Δραστηριότητα

Αναζητεῖστε στο διαδίκτυο βίντεο που νὰ δείχνουν

- 1) τὴν ἐνδυση ἱερῶν ἀμφίων με τοὺς εἰδικούς στίχους
- 2) τὴν νύξη τῶν χειρῶν Πρεσβυτέρου ἢ Ἐπισκόπου με τὸ κερνιβόξεστον

3η Δραστηριότητα

Φέρτε στὴν τάξη πρόσφορα καὶ συζητεῖστε γιὰ τὸ ποία εἶναι τὰ καλύτερα, ὥστε νὰ τὰ προσφέρετε στὸν ναό. Τὰ κριτήρια τῆς ἐπιλογῆς θὰ τὰ ἔχετε συμφωνήσει προηγουμένως.

4η Δραστηριότητα

Αναζητεῖστε πληροφορίες ἀπὸ άτομα που ζυμῶνουν πρόσφορα σχετικά με τὰ υλικά, τὸν τρόπο προετοιμασίας καὶ τὴν διαδικασία τῆς παρασκευῆς τους. Στὴ συνέχεια φέρτε τὰ υλικά στὴν τάξη καὶ ζυμώστε οἱ ἴδιοι πρόσφορα. Ἀφού διευθετήσετε ἀνάλογα τὸν τρόπο ψησίματός τους, φέρτε τὰ στὴν τάξη, ἀξιολογεῖστε τὰ καὶ ἀποφασίστε ἐάν θὰ τὰ πάτε στὸν ναό.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 12

Δομή, περιεχόμενο και τάξη της Θείας Λειτουργίας των Προηγιασμένων Δώρων

*Α) Η ένταξη της Λειτουργίας των Προηγιασμένων Δώρων στο λειτουργικό
Τυπικό της Μεγάλης Τεσσαρακοστής*

Από την Ακολουθία της Προηγιασμένης

Τέλεση Προηγιασμένης Θείας Λειτουργίας
από τον Μητροπολίτη Βεροίας, Ναούσης και
Καμπανίας κ. Παντελεήμων

Η Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων είναι Εσπερινός με Θεία Ευχαριστία, που κρατούνται από προηγούμενη, κατά το Σάββατο ή την Κυριακή, Θεία Λειτουργία. Τελείται κατά τη διάρκεια της Αγίας και Μεγάλης Τεσσαρακοστής, λόγω της νηστείας αυτής της περιόδου. Υπάρχουν κανόνες, που απαγορεύουν την τέλεση πλήρους Θείας Λειτουργίας όλες τις ημέρες της εν λόγω περιόδου, εκτός Σαββάτου και Κυριακής (Κανόνας 49 Λαοδικείας). Η παλαιά όμως πρακτική να κρατούν οι χριστιανοί Θεία Ευχαριστία και να κοινωνούν καθημερινά στο σπίτι τους, όπως επίσης και οι ασκητές στην έρημο, συνέβαλε, ώστε η Εκκλησία να βρει τρόπο να μην στερείται το πλήρωμά της τη δυνατότητα μετοχής στο ποτήριο της ζωής και κατά την περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Έτσι, από τον 7ο αι. μ.Χ. (βλ. «Πασχάλιο Χρονικό») μαρτυρείται η κοινωνία από Προηγιασμένα Δώρα. Η τάξη αυτή εντάχθηκε στον Εσπερινό διότι το όριο της νηστείας κατά τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή, που προβλέπεται φαγητό (αλάδωτο) μια φορά την ημέρα, είναι η Θ' ώρα.

Αρχικά η Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων τελούνταν όλες τις μέρες της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, εκτός Σαββάτου και Κυριακής (Κανόνας 52 της εν Τρούλλω Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου). Περιορίσθηκε όμως η τέλεσή της σε δύο μέρες της εβδομάδας, Τετάρτη και Παρασκευή, προφανώς διότι, κατά αρχαιότητα παράδοση, τις μέρες αυτές προβλέπεται αυστηρότερη νηστεία. Δεν αποκλείεται όμως η τέλεσή της και οποιαδήποτε άλλη μέρα, όταν υπάρχει ανάγκη να κοινωνήσουν οι πιστοί. Τελείται επίσης την Πέμπτη της Ε' Εβδομάδας για τον Μέγα Κανόνα, σε μνήμες αγίων που εορτάζουν εντός καθημερινής της Μεγάλης Τεσσαρακοστής (π.χ. των τεσσαράκοντα μαρτύρων), και τις τρεις πρώτες μέρες της Μεγάλης Εβδομάδας.

Β) Θ' Ὁρα

Την Θ' Ὁρα ο Ιερέας και ο Διάκονος παίρνουν Καιρό με πολύ απλό τρόπο. Ενώ η Ωραία Πύλη είναι κλεισμένη, εξέρχονται από τη βόρεια είσοδο και προσκυνούν προ του αρχιερατικού θρόνου. Έρχονται ενώπιον της Ωραίας Πύλης, προσκυνούν τρεις φορές λέγοντας «Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ θεός, ἐλέησον ἡμᾶς». Ασπάζονται στη συνέχεια τις εικόνες του τέμπλου, ζητούν συγχώρεση από τον λαό και εισέρχονται στο Ιερό, προκειμένου, αφού προσκυνήσουν και ασπαστούν την Αγία Τράπεζα, να ενδυθούν και να αρχίσουν τη Θεία Λειτουργία. Κατά την ένδυση της πένθιμης στολής ο Ιερέας σφραγίζει και ασπάζεται κάθε ἄμφιο λέγοντας μόνο το «Δι' εὐχῶν...». Σφραγίζει και τα ἄμφια του Διακόνου λέγοντας πάλι το «Δι' εὐχῶν...». Ακολουθεί κερνισία, προσκύνηση της Αγίας Τράπεζας (τρεις) με το «ὁ Θεός, ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ καὶ ἐλέησόν με», ασπασμός του Ευαγγελίου και της Αγίας Τραπέζης, θυμίαση στους μακαρισμούς, το «Ὁ Θεὸς οἰκτιρῆσαι ἡμᾶς...», το «Κύριε ἐλέησον» 12άκις από τον αναγνώστη, η ευχή «Παναγία Τριάς, το ὁμοούσιον κράτος...», και η μικρή απόλυση.

Βιβλίο που περιέχει το κείμενο της Ακολουθίας της Προηγιασμένης Θείας Λειτουργίας

Γ) Προοιμιακός και οι τρεις στάσεις των «Προς Κύριον». Μεταφορά των Τιμίων Δώρων από την Αγία Τράπεζα στην Πρόθεση

Μετά το «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...» ο προεστώς (ή ο αναγνώστης) διαβάζει τον Προοιμιακό ψαλμό (103ο: «Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριο...») και ο Ιερέας λέει τις ευχές του Λυχνικού εκτός από τις τέσσερις πρώτες. Ακολουθούν τα Ειρηνικά και η στιχολογία του Ψαλτηρίου. Διαβάζεται δηλαδή το ΙΗ'(18ο) Κάθισμα (τα «πρὸς Κύριον», ὅπως λέγεται), το οποίο, κατά τα πρότυπα της ασματικής παράδοσης, δομεῖται σε τρεις στάσεις, μεταξύ των οποίων υπάρχουν μικρές Συναπτές, ευχές και Εκφωνήσεις.

Κατά την πρώτη στάση του εν λόγω καθίσματος γίνεται και η προετοιμασία των Τιμίων Δώρων, με δύο τρόπους. Σύμφωνα με παλαιότερη τάξη, ο Ιερέας, ενώ προηγείται ο Διάκονος με λαμπάδα και θυμιατό, μεταφέρει το αρτοφόριο στην Πρόθεση και εκεί γίνεται η απόθεση του προηγιασμένου ἄρτου στο δισκάριο, η τοποθέτηση του αστερίσκου και του καλύμματος, και η θυμίαση. Στη συνέχεια, ρίχνεται οἶνος και ὕδωρ στο Ἅγιο Ποτήριο. Κατά μια ἄλλα συνήθεια, ὅλα τα παραπάνω γίνονται πάνω στην Αγία Τράπεζα.

Από Προηγιασμένη Θεία Λειτουργία

Ακολουθία των Ωρών και του Εσπερινού και τέλεση Προηγιασμένης Θείας Λειτουργίας
στον Ιερό Μητροπολιτικό Ναό της Αγίας Παρασκευής Λαγκαδά

Εσπερινή Προηγιασμένη Θεία Λειτουργία στην Ι.Μ. Καστορίας

Δ) Ψαλμοί του Λυχνικού, τροπάρια, Μικρή Είσοδος

Αφού ολοκληρωθεί η στιχολογία (ανάγνωση) του ΙΗ΄ Καθίσματος του Ψαλτηρίου ανοίγεται το καταπέτασμα της Ωραίας Πύλης και ψάλλονται οι ψαλμοί του Λυχνικού («Κύριε ἐκέκραξα...» κ.λπ.) με τα στιχηρά τροπάρια της ημέρας. Κατά τη συνήθη τάξη ο Διάκονος ή ο Ιερέας θυμιάζει εντός του Ιερού Βήματος και ακολούθως όλο τον ναό. Η έξοδος γίνεται από τη βόρεια θύρα με θυμιατό ή Ευαγγέλιο, αν προβλέπεται η ανάγνωσή του (Μεγάλη Εβδομάδα), και στο μέσο του ναού ο Ιερέας διαβάσει χαμηλόφωνα την ευχή της Εισόδου «Εσπέρας καὶ πρωὶ καὶ μεσημβρίας αἰνοῦμεν...», αφού πρώτα ευλογήσει τον λαό. Ο Διάκονος αναφωνεί «Σοφία, ὀρθοί». Το «φῶς ἰλαρόν» δεν ψάλλεται, αλλά αναγινώσκεται και γίνεται η είσοδος στο Ιερό Βήμα.

Ε) Αναγνώσματα, «Φῶς Χριστοῦ...», «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου...»

Ακολουθούν δύο αναγνώσματα από την Παλαιά Διαθήκη, ένα από τη Γένεση ή την Έξοδο και ένα από τις Παροιμίες. Μεταξύ των δύο αναγνωσμάτων ο Ιερέας, κρατώντας λαμπάδα και θυμιατό, λέει ενώπιον της Αγίας Τραπέζης «Σοφία, ὀρθοί» και ευλογώντας τον λαό αναφωνεί «Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι». Πρόκειται για αναδίπλωση της ευλογίας του εσπερινού φωτός. Στο σημείο αυτό ανάβουν τα φώτα στον ναό και ο Ιερέας θυμιάζει μπροστά από την Αγία Τράπεζα ψάλλοντας μεγαλόφωνα το «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου...». Το «Κατευθυνθήτω...» επέχει θέση προκειμένου. Οι χοροὶ επαναλαμβάνουν το ίδιο τέσσερις φορές, ενώ ο Ιερέας λέει ψαλτά τους αντίστοιχους στίχους από τον 140ο ψαλμό. Η θυμίαση των εικόνων και του λαού συνεχίζεται από την Ωραία Πύλη. Το «Κατευθυνθήτω...» στο σημείο αυτό επέχει θέση προκειμένου ή αλληλουαρίου, διότι εάν τύχει μνήμη αγίου διαβάζεται στη συνέχεια Απόστολος και Ευαγγέλιο. Το ίδιο και τις τρεις πρώτες μέρες της Μεγάλης Εβδομάδας, που το Τυπικό προβλέπει ανάγνωση Ευαγγελίου.

Με την ψαλμωδία του «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου...», τα καινοδιαθηκικά αναγνώσματα και το κήρυγμα, ολοκληρώνεται το τμήμα του Εσπερινού της Ακολουθίας, στο οποίο συμμετέχουν και οι κατηχούμενοι, αυτοί δηλαδή που ετοιμάζονταν για να βαπτισθούν το Πάσχα. Από την Τετάρτη της μεσονηστήμου εβδομάδας μέχρι την Μεγάλη Τετάρτη λέγονται τα «διπλοκατηχούμενα», οι δεήσεις δηλαδή «ὑπὲρ τῶν πρὸς τὸ φῶτισμα εὐτρεπιζομένων». Είναι χαρακτηριστικό ότι η Προηγιασμένη, ως Λειτουργία της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, περιόδου προετοιμασίας για το βάπτισμα κατά την εορτή του Πάσχα, διατηρεῖ αυτή την αρχαία συνήθεια της ένταξης των κατηχουμένων στη Θεία Λειτουργία, κάτι που σήμερα στην πλήρη Λειτουργία δυστυχώς ξεχάστηκε και δεν λέγεται.

ΣΤ) Είσοδος των Τιμίων Δώρων

Ακολουθούν οι δεήσεις υπέρ των πιστών και η Μεγάλη Είσοδος, ενώ ψάλλεται ο κερουβικός ύμνος «Νῦν αἱ δυνάμεις...». Το τροπάριο αυτό, που μαρτυρεῖται από τον 7ο αι., αναφέρεται στη μυστική και «τετελειωμένη» θυσία και καλεῖ τους πιστούς να προσέλθουν με πίστη και πόθο στο μυστήριο της ζωής και της αθανασίας, τη Θεία Ευχαριστία. Αφού γίνει η θυμίαση, κατά τη συνήθη τάξη, ο Ιερέας τοποθετεῖ στον ώμο του ή πάνω στο κεφάλι του τον αέρα, για

Εσπερινή Προηγιασμένη Θεία Λειτουργία στην Ι.Μ. Καστορίας

λόγους μετάνοιας και ευλάβειας. Ενώ ο Διάκονος προηγείται και θυμιάζει, γίνεται η είσοδος του Ιερέα, κρατώντας τον άγιο δίσκο στο κεφάλι και το Άγιο Ποτήριο στο δεξί χέρι. Τα Δώρα εισοδεύονται σιωπηρά, χωρίς μνημόνευση ζώντων και κεκοιμημένων. Οι πιστοί γονατίζουν και τα άγια, αφού μεταφερθούν στο θυσιαστήριο, όπου ήδη έχει απλωθεί το ειλητό, αποκαλύπτονται, σκεπάζονται μόνο με τον αέρα και θυμιάζονται. Παραμένουν δε καλυμμένα με τον αέρα μέχρι τον μελισμό. Αυτό σημαίνει ότι κατά την ύψωση, η οποία έχει γίνει στην πλήρη Θεία Λειτουργία, ο Ιερέας «ᾗπτεται» μόνο ή «δεικνύει» τον άγιο άρτο «(επι)κεκαλυμμένων ὄντων των ἁγίων».

Ζ) Θεία Κοινωνία

Επειδή το τμήμα της Αναφοράς λείπει στη Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων και τα Δώρα είναι καθαγιασμένα ήδη, γι' αυτό η Ακολουθία συνεχίζεται με τις δεήσεις «ὕπὲρ τῶν προτεθέντων καὶ προαγιασμένων τιμίων δώρων», και στην προετοιμασία για τη θεία μετάληψη με την Κυριακή Προσευχή («πάτερ ἡμῶν...»), την κεφαλοκλισία, την ύψωση και τον μελισμό. Προηγείται, ως συνήθως, η μετάληψη των λειτουργῶν και ακολουθεῖ ἡ θεία κοινωνία των πιστῶν.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θείας κοινωνίας κλήρου και λαοῦ ψάλλεται τὸ παλαιότερο Κοινωνικό «Γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρῆστος ὁ Κύριος», που εἶναι στίχος τοῦ 33ου ψαλμοῦ «Εὐλόγησω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ...». Μαρτυρεῖται ἀπὸ τις Διαταγές των Ἀγίων Ἀποστόλων (τέλη 4ου μ.Χ. αἰ.) ως προτρεπτικό για τὴ θεία μετάληψη. Τὸ ἀρίστο θὰ ἦταν βέβαια νὰ ψάλλεται, κατὰ τὸν ἀρχαῖο τρόπο, δηλαδή ἡ ολόκληρος ὁ ψαλμός ἀντιφωνικά κατὰ στίχο ἢ σε κάθε στίχο νὰ ψάλλεται ως ἐφύμνιο τὸ «Γεύσασθε καὶ ἴδετε...». Ἀκολουθεῖ ἡ εὐχή «μετὰ τὸ μεταλαβεῖν πάντας», και γίνεται ἡ ἀπόλυση με τὸ «Ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν», τὴν οπισθάμβωνο εὐχή, τὴν εὐχή «Ἐν τῷ συστῆλαι τὰ ἅγια» και τὸ «Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν...».

Προηγιασμένη Θεία Λειτουργία για μαθητές στην Ι.Μ. Λαρίσης

Η) Κείμενα και εικόνες

Κείμενο για την Προηγιασμένη

«Η Προηγιασμένη είναι μια εξαιρετικά μελετημένης δομής ακολουθία, που συνδυάζει την εσπερινή ακολουθία με διδασκαλία και τη θεία κοινωνία μέσα στα κατανυκτικά πλαίσια της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Παρέχει θαυμάσια ευκαιρία διδασκαλίας σε θέματα κυρίως ερμηνείας των περικοπών της Παλαιάς Διαθήκης και αποτελεί μια έμπρακτη υπόμνηση για συχνότερα συμμετοχή στη θεία κοινωνία, κατά το σκοπό της Εκκλησίας και τη διδασκαλία των πατέρων. Η τέλεσή της το πρωί την αδικεί, γιατί δεν είναι δυνατή η συμμετοχή σ' αυτή των εργαζομένων. Γι' αυτό και η προσπάθεια επαναφοράς της στον φυσικό και παραδοσιακό χρόνο τελέσεως της κατά το εσπέρας της Τετάρτης αποτελεί σπουδαιότατο βήμα για την αξιοποίησή της. Αρκεί να συλλαμβάνεται και να διδάσκεται σωστά το μήνυμά της, που είναι η συμμετοχή στα άχρονα μυστήρια μετά από άσκηση νηστείας όλης της ημέρας».

Ιωάννου Φουντούλη, *Λειτουργική Α΄. Εισαγωγή στη Θεία Λατρεία*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 268.

Από την Προηγιασμένη της Μεγάλης Τρίτης

ὁ Διάκονος: Ἑσπέρας.

Ὁ Προεστὼς ἢ ὁ Ἀναγνώστης:

Προκείμενον ᾠχος πλ.β΄ Ψαλμὸς ρλα΄

Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, σὺ καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ ἁγιάσματος σου.

Στίχ. Μνήσθητι Κύριε, τοῦ Δαυΐδ, καὶ πάσης τῆς πρᾶότητος αὐτοῦ.

Διάκονος: Σοφία.

Τῆς Ἑξόδου τὸ Ἀνάγνωσμα

Διάκονος: Πρόσχωμεν.

(Κεφ. Β΄, 5-10)

«Κατέβη ἡ θυγάτηρ Φαραὼ λούσασθαι ἐπὶ τὸν ποταμόν, καὶ αἱ ἄβραι αὐτῆς παρεπορεύοντο παρὰ τὸν ποταμόν. Καὶ ἰδοῦσα θίβην ἐν τῷ ἔλει, ἀποστείλασα τὴν ἄβραν, ἀνείλετο αὐτήν. Ἀνοίξασα δέ, ὁρᾷ παιδίον κλαῖον ἐν τῇ θίβῃ, καὶ ἐφείσατο αὐτοῦ ἡ θυγάτηρ Φαραῶ, καὶ ἔφη. Ἀπὸ τῶν παιδίων τῶν Ἑβραίων τοῦτο. Καὶ εἶπεν ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ τῇ θυγατρὶ Φαραῶ, θέλεις καλέσω σοι γυναῖκα τροφεύουσαν ἐκ τῶν Ἑβραίων, καὶ θηλάσει σοι τὸ παιδίον; Καὶ εἶπεν αὐτῇ ἡ θυγάτηρ, Φαραῶ, πορεύου. Ἐλθοῦσα δὲ ἡ νεᾶνις, ἐκάλεσε τὴν μητέρα τοῦ παιδίου. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτήν ἡ θυγάτηρ Φαραῶ. Διατήρησόν μοι τὸ παιδίον τοῦτο, καὶ θήλασόν μοι αὐτό, ἐγὼ δὲ δώσω σοι τὸν μισθόν.» Ἐλαβε δὲ ἡ γυνὴ τὸ παιδίον, καὶ ἐθήλαζεν αὐτό. Ἀνδρυνθέντος δὲ τοῦ παιδίου, εἰσήγαγεν αὐτὸ πρὸς τὴν θυγατέρα Φαραῶ. Καὶ ἐγενήθη αὐτῇ εἰς υἱόν, ἐπωνόμασε δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μωϋσῆν, λέγουσα Ἐκ τοῦ ὕδατος αὐτὸν ἀνείλόμην».

Προκείμενον ᾠχος δ΄ Ψαλμὸς ρλβ΄

Ἰδοὺ δὴ τὶ καλόν, ἢ τὶ τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἐπὶ τὸ αὐτό;

Στίχ. Ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα.

ὁ Ἀναγνώστης: Κέλευσον!

Ὁ ἱερεὺς κρατῶν λαμπάδα ἀνημμένην καὶ θυμιατὸν ἐξηρητημένον, ἵσταται ἔμπροσθεν τῆς Ἁγίας Τραπέζης καὶ σφραγίζων διὰ τῆς λαμπάδος σταυροειδῶς, ἐκφωνεῖ:

Σοφία, Ὁρθοί.

Εἶτα ὁ ἱερεὺς, στρεφόμενος πρὸς τὸν λαὸν καὶ ἱστάμενος ἐπὶ τῆς Ὡραίας Πύλης, ἐκφωνεῖ:

+ Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι.

Καὶ εὐλογῶν διὰ τῆς λαμπάδος σταυροειδῶς, ἐπανέρχεται ἐν τῷ Ἱερῷ.

Εἶτα ὁ Προεστὼς ἢ ὁ Ἀναγνώστης:

Ἰὼβ τὸ Ἀνάγνωσμα (Κεφ. Α', 13-22)

Διάκονος: Σοφία. Πρόσχωμεν

Ἐγένετο ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, οἱ υἱοὶ Ἰὼβ, καὶ αἱ θυγατέρες αὐτοῦ, ἡσθιον καὶ ἔπινον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν τοῦ πρεσβυτέρου. Καὶ ἰδοὺ ἄγγελος ἦλθε πρὸς Ἰὼβ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. Τὰ ζεύγη τῶν βοῶν ἡροτρία, καὶ αἱ θήλειαι ὄνοι ἐβόσκοντο ἐχόμενοι αὐτῶν, καὶ ἐλθόντες οἱ αἰχμαλωτεύοντες, ἤχμαλώτευσαν αὐτάς, καὶ τοὺς παῖδας ἀπέκτειναν ἐν στόματι μαχαίρας, σωθεὶς δὲ ἐγὼ μόνος, ἦλθον τοῦ ἀπαγγεῖλαί σοι. Ἔτι τούτου λαλοῦντος, ἦλθεν ἕτερος ἄγγελος πρὸς Ἰὼβ, καὶ εἶπε. Πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ κατέκαυσε τὰ πρόβατα, καὶ τοὺς ποιμένας κατέκαυσεν ὁμοίως, καὶ σωθεὶς ἐγὼ μόνος, ἦλθον τοῦ ἀπαγγεῖλαί σοι. Ἔτι τούτου λαλοῦντος, ἦλθεν ἕτερος ἄγγελος πρὸς Ἰὼβ, καὶ λέγει αὐτῷ. Οἱ ἵππεῖς ἐποίησαν ἡμῖν ἀρχὰς τρεῖς, καὶ ἐκύκλωσαν τὰς καμήλους, καὶ ἤχμαλώτευσαν αὐτάς, καὶ τοὺς παῖδας ἀπέκτειναν ἐν μαχαίραις, ἐσώθην δὲ ἐγὼ μόνος, καὶ ἦλθον τοῦ ἀπαγγεῖλαί σοι. Ἔτι τούτου λαλοῦντος, ἄλλος ἄγγελος ἔρχεται πρὸς Ἰὼβ, λέγων. Τῶν υἱῶν σου καὶ τῶν θυγατέρων σου ἐσθιόντων καὶ πινόντων παρὰ τῷ υἱῷ σου, τῷ ἀδελφῷ αὐτῶν τῷ πρεσβυτέρῳ, ἐξαίφνης πνεῦμα μέγα ἦλθεν ἀπὸ τῆς ἐρήμου, καὶ ἦψατο τῶν τεσσάρων γωνιῶν τῆς οἰκίας, καὶ ἔπεσεν ἡ οἰκία ἐπὶ τὰ παιδία σου, καὶ ἐτελεύτησαν, καὶ ἐσώθην ἐγὼ μόνος, καὶ ἦλθον τοῦ ἀπαγγεῖλαί σοι. Οὕτως ἀκούσας Ἰὼβ, ἀναστὰς διέρρηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐκέρατο τὴν κόμην τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ πεσὼν χαμαὶ προσεκύνησε τῷ Κυρίῳ, καὶ εἶπεν Ὁ Κύριος ἔδωκεν ὁ Κύριος ἀφείλετο, ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο, εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ, οὐδὲν ἤμαρτεν Ἰὼβ ἔναντι Κυρίου, οὐδὲ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔδωκεν ἀφροσύνην τῷ Θεῷ.

ὁ ἱερεὺς: Εἰρήνη σοι.

Καὶ εὐθὺς ὁ ἱερεὺς θυμιῶν τὴν ἁγίαν Τράπεζαν ψάλλει:

Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου· ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή.

Σύνδεσμοι

<https://www.youtube.com/watch?v=iRWAwacqWMA>

Ακολουθία των Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων από τον Γολγοθά.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Μελετήστε κατά ομάδες το τυπικό της Λειτουργίας των Προηγιασμένων Δώρων και καταγράψτε σε ένα χαρτόνι τα κυριότερα στάδια της.

2η Δραστηριότητα

Οργανώστε τη συμμετοχή σας σε μια Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων στον ναό της ενορίας σας.

3η Δραστηριότητα

Συζητείστε με τον Ιερέα και τους ιεροψάλτες του ναού της ενορίας σας τις επιμέρους πτυχές του τελετουργικού της Λειτουργίας των Προηγιασμένων Δώρων.

4η Δραστηριότητα

Κοιτάξτε επί δύο λεπτά την εικόνα, που παρατίθεται στην ενότητα, με την Είσοδο της Ακολουθίας των Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων. Στη συνέχεια καταγράψτε σε ένα χαρτί δέκα λέξεις ή φράσεις με τα συναισθήματά σας. Έπειτα παρουσιάστε στην τάξη τα όσα καταγράψατε και συζητείστε για τον τρόπο που η εικόνα «μίλησε» στον καθένα σας και αναδείξτε τις ομοιότητες και τις διαφορές των συναισθημάτων σας.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 13

Τα μυστήρια του Βαπτίσματος και του Χρίσματος

Βάπτισμα στην ορθόδοξη ιεραποστολή

Α) Ιστορικές και θεολογικές προϋποθέσεις

Το άγιο βάπτισμα εντάσσει τον βαπτιζόμενο στο σώμα της Εκκλησίας. Προεικονίζεται στην Παλαιά Διαθήκη με τον κατακλυσμό του Νώε (Α΄ Πέτρ. 3,20-21), το πέρασμα της Ερυθράς Θάλασσας (Εξοδ.14:15) και την περιτομή (Κολ. 2,10-13) και θεμελιώνεται στην Καινή Διαθήκη από τον ίδιο τον Κύριο με τη βάπτισή του και το «πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος» (Ματθ. 28,19). Ο Απόστολος των Εθνῶν Παῦλος ερμηνεύει το βάπτισμα ως συνταφή και συνανάσταση με τον Χριστό (Ρωμ. 6,4), εφόσον πεθαίνει ο παλαιός άνθρωπος ως προς την αμαρτία και γεννιέται από νερό και πνεῦμα (Ιω. 3,5) ο νέος εν Χριστῷ άνθρωπος (Κολ. 3,10). Γι' αυτό και στην πατερική παράδοση το βάπτισμα χαρακτηρίζεται ως φῶτισμα, λουτρό παλιγγενεσίας, πρώτη ἀνάσταση, καινούργια γέννηση και ἀνάπλαση. Ο νεοφώτιστος αποκτά καινούργια μέλη και νέες αισθήσεις, αφού στην ψυχή του εγχαράσσεται η μορφή του Χριστού. Το χρίσμα και η μετάδοση των χαρισμάτων του Ἁγίου Πνεύματος δινόταν με ἐπίθεση των χειρῶν των Αποστόλων (Πράξ. 8,14-15 και 19,5-6).

Το βάπτισμα συνδέθηκε από πολύ νωρίς με το Πάσχα ως την εορτή του θανάτου και της ανάστασης του Χριστού. Όσοι επιθυμούσαν να βαπτισθούν, γράφονταν σε ειδικούς καταλόγους και προετοιμάζονταν από ένα έως τρία χρόνια με προσευχή, νηστεία, εξομολόγηση, επιτιμήσεις του διαβόλου (εξορκισμούς), γονυκλισίες, αγρυπνίες, έτσι ώστε ο κατηχούμενος να γνωρίζει καλά την πίστη και το ήθος της Εκκλησίας. Στη συστηματική αυτή πριν το βάπτισμα κατήχηση παραπέμπει και η μέχρι σήμερα σωζόμενη «Εὐχή εἰς τὸ ποιῆσαι κατηχούμενον (ᾠὲ Ἐπὶ τῷ ὀνόματι σου Κύριε ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας...»)). Το σώμα αυτό των κατηχουμένων συμμετείχε μέχρι τα αναγνώσματα και το κήρυγμα στη Θεία Λειτουργία και ετοιμαζόταν πιο εντατικά, κατά την περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Από δω και η τάξη των φωτιζομένων από τα μέσα αυτής της περιόδου.

Την Μεγάλη Παρασκευή γινόταν η εξέτασή τους από τον Πατριάρχη ή τον κατά τόπους Επίσκοπο, μια διαδικασία που ολοκληρωνόταν με την απόταξη, τη σύνταξη και την ομολογία της πίστεως. Το βράδυ του Μεγάλου Σαββάτου, κατά τη διάρκεια της Παννυχίδας και συγκεκριμένα την ώρα που διαβάζονταν στον Εσπερινό τα 15 αναγνώσματα, τελούνταν ομαδικά το βάπτισμα στο βαπτιστήριο. Στη συνέχεια γινόταν η ένδυση, το χρίσμα και οι νεοφώτιστοι εισέρχονταν στον ναό κρατώντας λαμπάδες, προκειμένου να συμμετάσχουν στη Θεία Λειτουργία και να κοινωνήσουν. Πριν το βάπτισμα προβλεπόταν η άλειψη με το εμπορικιστό έλαιο στα καίρια σημεία του σώματος για συμβολικούς, όπως θα δούμε παρακάτω, λόγους. Κατά την Διακαινήσιμο Εβδομάδα που ακολουθούσε οι νεοφώτιστοι κοινωνούσαν καθημερινά, φορούσαν λευκό χιτώνα και άκουγαν τις «μυσταγωγικές κατηχήσεις», που αναφέρονται στη θεολογία των μυστηρίων Βαπτίσματος, Χρίσματος και Θείας Ευχαριστίας. Την όγδοη ημέρα, πάλι για συμβολικούς λόγους, γινόταν η τριχοκουρία και η απόλουση.

Την τάξη αυτή του βαπτίσματος των ενηλίκων διασάλευσε η εξέλιξη την οποία επέβαλε ο νηπιοβαπτισμός. Σίγουρα στην αποστολική εποχή και στους πρώτους αιώνες με τους ενήλικες θα βαπτίζονταν και παιδιά. Από τον 4ο αι. μ.Χ. επικρατεί ο νηπιοβαπτισμός για συγκεκριμένους λόγους, όπως ο φόβος του θανάτου, ο κίνδυνος των αιρέσεων κ.α. Αυτό είχε ως συνέπεια κάποιες τελετουργικές πράξεις, όπως εξορκισμοί, απόταξη, σύνταξη, ομολογία πίστεως να συγκεντρωθούν στην αρχή της Ακολουθίας, ενώ τελούνταν σε διαφορετική ημέρα. Ο ανάδοχος επίσης από εγγυητής και μάρτυρας, όπως ήταν αρχικά, έγινε αντιπρόσωπος και υπεύθυνος δάσκαλος της πίστης στον εξαιτίας της νηπιότητας ακατήχητο νεοφώτιστο. Το εμπορικιστό έλαιο έγινε τυπική διαδικασία. Η τριχοκουρία έχασε το νόημά της. Το χρίσμα δινόταν αμέσως μετά το βάπτισμα, για να μην παραμείνει για πολύ γυμνό το βρέφος. Αποσιπάσθηκε το Βάπτισμα από τη Θεία Ευχαριστία και η Θεία Κοινωνία μετατέθηκε στην επόμενη Θεία Λειτουργία. Σταδιακά διαμορφώθηκαν και νέες προβαπτισματικές Ακολουθίες για τις οποίες θα μιλήσουμε στη συνέχεια.

Β) Προβαπτισματικές Ακολουθίες

Η πρώτη ακολουθία είναι αυτή της πρώτης ημέρας γέννησης του παιδιού με τρεις ευχές που έχουν βέβαια χαρακτήρα άφεσης και συγχώρησης, αλλά αναφέρονται κυρίως στην ενδυνάμωση της γυναίκας, από τον κόπο του τοκετού («ἀνάστησον αὐτὴν ἀπὸ τῆς κλίνης»), καθώς και στην προστασία και διαφύλαξή της «μέχρι τῆς ἐσχάτης αὐτῆς τελειώσεως». Κάνουν ακόμη λόγο για το βρέφος, την υγεία του, τη θεία επίβλεψή του και την μη δέσμευσή του από τις δυνάμεις του κακού που κυριαρχούν στον κόσμο.

Η Ακολουθία του Εκκλησιασμού (Σαραντισμού) από τον μακαριστό Μητροπολίτη Φθιώτιδος Νικόλαο

Η δεύτερη Ακολουθία που γίνεται προ των πυλών του ναού ή στο σπίτι έχει ως θέμα την ονοματοδοσία του παιδιού την όγδοη ημέρα από τη γέννησή του. Είναι γνωστή από τον 8ο τουλάχιστον αι. και αποτελεί κάτι ανάλογο με την καταγραφή του ονόματος στους καταλόγους των κατηχουμένων που ίσχυε στην αρχαία Εκκλησία. Θυμίζει επίσης την πράξη της περιτομής, που στην εβραϊκή παράδοση γινόταν την όγδοη ημέρα. Η μέρα αυτή στην Εκκλησία παραπέμπει στην αιώνια ζωή και τη βασιλεία του Θεού. Το παιδί σφραγίζεται με το σημείο του σταυρού και λαμβάνει το όνομα χριστιανός, με την ευχή να μην το αρνηθεί ποτέ στη ζωή του. Το όνομα του Χριστού δίνει νόημα και στο όνομα του αγίου που δίνεται στον καθένα ως κλήση στο δρόμο της αγιότητας και της ζωής εν Χριστώ. Στην εποχή μας η Ακολουθία αυτή έχει περιπέσει σε αχρηστία. Το όνομα, άλλωστε, το καταχωρίζουν οι γονείς στους καταλόγους του ληξιαρχείου και στο βάπτισμα απλώς ανακοινώνεται.

Η τρίτη Ακολουθία είναι του εκκλησιασμού του παιδιού κατά την 40η ημέρα από τη γέννησή του (σαραντισμός). Αποτελείται από 4 ευχές, από τις οποίες οι δύο πρώτες αναφέρονται στη μητέρα και οι δύο άλλες στο παιδί. Η πράξη αυτή έχει ως πρότυπο το παράδειγμα του Κυρίου και της μητέρας του, της Παναγίας. Η Εκκλησία ευλογεί τη μητέρα γιατί γίνεται συνδημιουργός του Θεού. Ο τελετουργικός της καθαρισμός, κατά τον τύπο της Παλαιάς Διαθήκης, τηρείται ως έκφραση επιστροφής της στον ναό της δόξης μετά από 40 ημέρες και ως δυνατότητα μετοχής της στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, μετά την για σαράντα μέρες απουσία της από τη μυστηριακή ζωή, λόγω της αδυναμίας της. Ευλογείται επίσης και εκκλησιάζεται και το παιδί. Προσφέρεται δηλαδή στον Θεό, όπως και ο Χριστός μετά την εκπλήρωση των ημερών του καθαρισμού προσφέρθηκε στον ναό και ο δίκαιος Συμεών τον βάσταξε στην αγκαλιά του. Η ευχή τώρα είναι να αξιωθεί το παιδί το άγιο βάπτισμα και να έχει τη χαρά της βασιλείας

του Θεού. Η προσφορά αυτή και η ένταξη του νεογέννητου ανθρώπου στην Εκκλησία ολοκληρώνεται με την είσοδο του βρέφους στο Ιερό. Παλαιότερα αυτό γινόταν αδιακρίτως φύλου (Συμεών Θεσσαλονίκης, PG 155, 212B) και από την εποχή της Τουρκοκρατίας μέχρι σήμερα εισάγεται στο Ιερό μόνο το αγόρι.

Γ) Το κυρίως βάπτισμα

Ο Ιερέας, ντυμένος λευκή στολή (επιτραχήλιο και φελώνιο), εισέρχεται με τον βαπτιζόμενο και όλους τους παρισταμένους από τον νάρθηκα στο κέντρο του ναού, όπου βρίσκεται η κολυμβήθρα, την οποία και θυμιάζει. Η Ακολουθία αρχίζει με το «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...», το σημείο του σταυρού με το Ευαγγέλιο πάνω από την κολυμβήθρα και τα Ειρηνικά. Ακολουθεί ο αγιασμός του ύδατος, κατά την ανάγνωση της ευχής «Μέγας εἶ Κύριε καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου...». Το νερό είναι σύμβολο καθαρμού, ζωής και θανάτου. Κατά την πρώτη δημιουργία ξεπήδησε από αυτό η ζωή. Στο βάπτισμα, με την δύναμη του Πνεύματος, ο άνθρωπος αποκτά τη νέα εν Χριστώ ζωή. Πεθαίνει το παλαιό σώμα της αμαρτίας και γεννιέται ο νέος εν Χριστώ άνθρωπος. Κατά την ανάγνωση της ευχής «Δέσποτα Κύριε...», αγιάζεται στη συνέχεια το έλαιο που ονομάζεται επορκιστό, λόγω του εξορκιστικού του χαρακτήρα. Το λάδι γενικότερα έχει φυσικές θεραπευτικές ιδιότητες, είναι φωτιστικό και μας είναι γνωστό ως σύμβολο της ειρήνης και της συμφιλίωσης. Στον αθλητικό χώρο χρησιμοποιείται ως φυσική μέθοδος τόνωσης του σώματος. Ο βαπτιζόμε-

Ο Ιερέας ευλογεί το νερό του βαπτίσματος

Ο ανάδοχος ετοιμάζεται να χρίσει με έλαιο τον βαπτιζόμενο

Βαπτίζεται ο δούλος του Θεού εις τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν.

νος χρίεται με το έλαιο σε διάφορα μέρη του σώματος του από τον Ιερέα, αλλά και σε όλο του το σώμα από τον ανάδοχο, σε ένδειξη ότι ο άνθρωπος από την «αγριέλαιο» της αμαρτίας μπολιάζεται στην «καλλιέλαιον» του Χριστού. Ενώνεται με τον Χριστό και εμφυτεύεται στην Εκκλησία.

Ο Ιερέας παίρνει το παιδί στα χέρια του, το κρατά πάνω από την κολυμβήθρα βλέποντας προς την Ανατολή και το βαπτίζει (βυθίζει) στο νερό τρεις φορές. Η βάπτισμα συνοδεύεται από το «Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (τάδε) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς (πρώτη κατάδυση – ανάδυση) και του υἱοῦ (δεύτερη κατάδυση – ανάδυση) καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (τρίτη κατάδυση – ανάδυση)». Ο τύπος αυτός είναι εικόνα του θανάτου και της ανάστασης του Χριστού. Ψάλλεται στη συνέχεια ο πρώτος στίχος, τρεις φορές ή μια, του 31ου ψαλμού «Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἁνομίαι...» προς κάλυψη του χρόνου, που χρειάζεται για το χρίσμα και την ένδυση που ακολουθούν.

Δ) Χρίσμα

Αρχικά, πρώτα ο νεοφώτιστος ενδύεται και μετά δεχόταν το χρίσμα με το άγιο μύρο. Ο νηπιόβαπτισμός και γενικότερα πρακτικοί λόγοι συνέβαλλαν στο να προηγείται το χρίσμα. Διαβάζεται πρώτα η σχετική ευχή, που αναφέρεται στη σπουδαιότητα αυτού του μυστηρίου για τον νεοφώτιστο. Στη συνέχεια, προς μετάδοση των χαρισμάτων του Αγίου Πνεύματος, ο Ιερέας χρίει τον νεοφώτιστο σε διάφορα σημεία του σώματός του, λέγοντας κάθε φορά «Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος Ἁγίου· Ἀμήν». Το χρίσμα ή άγιο μύρο είναι το ορατό σημείο, η σφραγίδα της μετάδοσης της δωρεάς του Αγίου Πνεύματος και παρασκευάζεται από 40 αρώματα και λάδι για να συμβολίζει το εύοσμο της αγιοσύνης του Πνεύματος, αλλά και την ευωδία του Χριστού. Υπάρχει παράδοση το άγιο μύρο να καθαγιάζεται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και εκπροσώπους Αρχιερείς άλλων Εκκλησιών την Μεγάλη Πέμπτη κάθε δέκα χρόνια. Από εκεί παίρνει και η Εκκλησία της Ελλάδος το άγιο μύρο σε ένδειξη των σχέσεων των δύο Εκκλησιών.

Μετά το χρίσμα ενδύεται ο νεοφώτιστος τον λευκό χιτώνα, που λέγεται «ἀναβόλιο», μια παράδοση που μαρτυρείται από τον 4ο αι. Στην πατερική σκέψη γίνεται λόγος για λευκά και λαμπρά πνευματικά ιμάτια, με αναφορά στα λευκά ως το φως ιμάτια του Χριστού (Ματθ. 17,2· Μάρκ. 9,3· Λουκ. 9,29) αλλά και στο λευκό σαν το χιόνι ένδυμα του αγγέλου στην ανάσταση (Ματθ. 28,3· Μάρκ. 16,5· Ιω. 20,12). Τα λευκά ενδύματα του νεοφώτιστου συμβολίζουν τη λαμπρότητα της ψυχής και την εσωτερική ομορφιά που δημιουργεί το φως του βαπτίσματος.

Μετά το χρίσμα και την ένδυση δίνεται στον νεοφώτιστο ο σταυρός, για να θυμάται ότι η ζωή του απαιτεί πνεύμα θυσίας και αυταπάρνησης εν Χριστώ, κατά το «Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν... ἄρατω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ» (Ματθ. 10,38· Μάρκ. 8,34· Λουκ. 9,23). Η λαμπάδα επίσης, που δίνεται στη συνέχεια, είναι σύμβολο του φωτισμού του Χριστού, αλλά και της παρουσίας του ανθρώπου ως φωτός

Χρίσμα: «Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος Ἁγίου»

«Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἄρατω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθήτω μοι»
(Μάρκ. 8, 34).

στον κόσμο (Ματθ. 5,16). Ακολουθεῖ ο ιερός χορός, ο κύκλος δηλαδή γύρω από την κολυμβήθρα, ενώ ψάλλεται το «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Ἀλληλούια» (τρεις φορές). Στην αρχαιότητα εἴχαμε την τριπλὴ περιφορά του βρέφους γύρω από την οικογενειακὴ εστία την ὄγδοη ἡμέρα από την γέννηση, ως πράξη καθιέρωσης και ἑντάξης στην οικογένεια. Τριπλὴ περιφορά, που συνδέεται με χορό, ἔχουμε ἐπίσης στη χειροτονία και στον γάμο ως ἔκφραση της ἐν Χριστῷ ευφροσύνης (PG 155, 531B). Στο βάπτισμα ο Ἀρχιερέας ἢ ο ἱερέας «τρίς τὴν κολυμβήθραν κυκλοῖ» (PG 155,233A). Στη συνέχεια διαβάζονται τα Ἀναγνώσματα. Ὁ Ἀπόστολος εἶναι ἀπὸ την Προς Ῥωμαίους Ἐπιστολή (6,3-11), ὅπου γίνεται λόγος για την συνταφή και την συνάνσταση με τον Χριστό. Ἡ ευαγγελικὴ περικοπὴ ἐπιλέγεται ἀπὸ τον Ματθαῖο (28, 16-20) με ἀναφορά στην ἀποστολὴ των μαθητῶν στα ἔθνη και τη βάπτισή τους «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος».

Ε) Μεταβαπτισματικές Ακολουθίες

Ὡς μεταβαπτισματικὲς Ακολουθίες θεωροῦνται ἡ ἀπόλουση και ἡ τριχοκουρία, που κατὰ την ἀρχαία τάξη τελοῦνται οκτὼ μέρες μετὰ το βάπτισμα. Ὁ νηπιοβαπτισμὸς συνέβαλε, ὥστε να εἶναι ἐνταγμένες στην τάξη του βαπτίσματος και του χρίσματος. Ἡ ἀπόλουση γινόταν στο τέλος της Διακαινησίμου Ἑβδομάδας και σ' αὐτὴν ο ἱερέας ξέπλενε «ἐν σπόγγῳ καὶ ὕδατι» τα μέρη αὐτοῦ που χρίστηκε. Στη συνέχεια ο νεοφώτιστος λουζόταν κανονικὰ και ἔπλενε τα ἐνδύματά του, χύνοντας μάλιστα τα νερά σε εἰδικὸ τρόπο, λόγω της ιερότητάς του ὕδατος του βαπτίσματος και του μύρου του χρίσματος. Σήμερα ἡ ἀπόλουση γίνεται συμβολικὰ μετὰ την ἀνάγνωση του Ευαγγελίου. Ἡ τριχοκουρία εἶναι ἔθιμο ἀρχαῖο, που στην Ἐκκλησίᾳ ἔλαβε νέο νόημα και περιεχόμενο. Τόσο στον εἰδωλολατρικὸ κόσμο, ὅσο και στην Ἀγία Γραφή τα μαλλιά των νέων, μετὰ την ωρίμανσή τους, κόβονταν και προσφέρονταν ὡς ἀπαρχή και θυσία στους θεοὺς ἢ τον Θεό

Η τριχοκουρία

αντίστοιχα (βλ. Μεγάλου Αθανασίου, Ρήσεις καὶ ἔρμηνεία παραβολῶν τοῦ Εὐαγγελίου, PG 28, 720Α καὶ Αριθμ. 6,13). Με αὐτὴν τὴν ἐννοία ἀντιλαμβάνεται καὶ ἡ Ἐκκλησία τὴν κουρά των νεο-φωτίστων, ὡς σύμβολο δηλαδὴ τοῦ ὅτι εἶναι ἰδιοκτηρία τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὅτι ἀνήκουν ἐξολοκλήρου σὲ αὐτόν. Στὴ νεότερη τάξη ἡ τριχοκουρία δὲν τελεῖται οκτῶ ἡμέρες μετὰ τὸ βάπτισμα, ἀλλὰ ἀμέσως μετὰ τὸ χρίσμα.

ΣΤ) Βάπτισμα ἀνάγκης

Σε περιπτώσεις ποὺ ἡ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ ἢ καὶ μεγάλου σὲ ἡλικία ἀνθρώπου κινδυνεύει ὑπάρχει ἀπὸ τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας ἡ πρόβλεψη τέλεσης μικρότερης ἀπὸ τὴν κανονικὴ ἀκολουθίας. Ἡ ευχή π.χ. «Πρὸς τὸ πρὸς ὥραν βαπτίζειν... ὁ ὦν, δέσποτα Κύριε, ὁ ποιήσας...», ποὺ ἀναγινώσκεται πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπόταξη καὶ τὴ σύνταξη, παραπέμπει σὲ περιπτώσεις βαπτίσματος ἀνάγκης, καθὼς μπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσει ὅλα τὰ πρὶν τὸ μυστήριον προβαπτισματικὰ στοιχεῖα (ἐξορκισμοί, ἀπόταξη, σύνταξη, ὁμολογία πίστεως). Οἱ καθαγιαστικὲς ευχὲς ἐπίσης ὕδατος καὶ ελαίου παραλείπονται καὶ τὸ βάπτισμα γίνεται με ἐπίχυση τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ελαίου τῆς κανδύλας. Τὸ χρίσμα ἐπίσης δίνεται χωρὶς τὴν ευχή «Εὐλογητὸς εἶ Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ...». Μολοντὶ ἀσκήθηκε κριτικὴ σὲ αὐτὸ τὸ κατ' οἰκονομία βάπτισμα δια ραντισμοῦ καὶ ἐπιχύσεως, ἡ Ἐκκλησία τὸ κάνει δεκτό, ἀκόμη καὶ εἰάν ἐγίνει καὶ ἀπὸ λαϊκό, ἀρκεῖ νὰ τελεσθεῖ σὲ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδας. Ἀν ὁ βαπτισμένος ἐπιζήσει, τότε σὲ αὐτόν τελούνται μόνον τὰ υπόλοιπα τοῦ βαπτίσματος, δηλαδὴ τὸ χρίσμα, τὸ «Ὅσοι εἰς Χριστόν...», τὰ ἀναγνώσματα, ἡ μετάδοση τῆς Θείας Κοινωνίας, ἡ ἀπόλυση καὶ ἡ τριχοκουρία. Σήμερα πιο γνωστὸ καὶ ὡς κατ' οἰκονομία βάπτισμα εἶναι τὸ αεροβάπτισμα. Δὲν ἔχει ὅμως καμιά ἱστορικὴ δικαίωση καὶ εἰάν ὁ βαπτισμένος ἐπιζήσει, τότε τελεῖται ὁλόκληρη ἡ Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος.

Ζ) Βάπτισμα και Θεία Λειτουργία

Όπως όλα τα μυστήρια έτσι και το Βάπτισμα μέχρι τον 10ο αι. ήταν συνδεδεμένο με τη Θεία Λειτουργία. Κατάλοιπο αυτής της σύνδεσης είναι ο τρόπος έναρξης της Ακολουθίας με το «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...», τα Ειρηνικά, τα Αναγνώσματα και το «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε...» ἀντὶ τοῦ Τρισαγίου. Σε περίπτωση επανασύνδεσης αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου με τὴ Θεία Λειτουργία ἡ θέση τοῦ εἶναι μεταξύ μεγάλης Συναπτῆς καὶ Τρισαγίου. Στὴν περίπτωση αὐτή, τὰ σχετικά με τὴν κατήχηση πρέπει νὰ γίνουν τὴν παραμονή, στὸν Εσπερινό. Ἀνήμερα τελείται ἡ Ακολουθία τοῦ Ὁρθροῦ, μετὰ τὴν ἀπόλυση τῆς ὁποίας ἀρχίζει με τὸ «Εὐλογημένη...» ἡ Θεία Λειτουργία ἀπὸ τὸ κέντρο τοῦ ναοῦ ποῦ βρίσκεται ἡ κολυμβήθρα. Εκεί λέγονται τὰ Ειρηνικά, καθαγιάζεται με τὶς σχετικές εὐχές τὸ νερό καὶ τὸ λάδι, γίνεται ἡ τριπλὴ ἀλείψις, ἡ τριπλὴ κατάδυση καὶ ἡ ἐνδυση. Διαβάζεται στὴ συνέχεια ἡ εὐχή τοῦ ἁγίου μύρου καὶ γίνεται ἡ χρῆση. Δίνεται στὴ συνέχεια ὁ σταυρός καὶ ἡ λαμπάδα καὶ γίνεται ὁ ιερὸς χορός. Ακολουθεῖ ἡ εἴσοδος στὸ Ἱερό Βῆμα γιὰ νὰ συνεχισθεῖ ἡ Θεία Λειτουργία. Μετὰ τὴν ὀπισθάμβωνο εὐχή ἢ τὴν ὁδοὴ ἡμέρα, γίνεται ἡ ἀπόλυση καὶ ἡ τριχοκουρία.

Η) Διάγραμμα τῆς Ακολουθίας τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος

- 1) Προβαπτισματικές Ακολουθίες
 - Τῆς 1ης ἡμέρας ἀπὸ τὴν γέννηση τοῦ παιδιοῦ
 - Τῆς 8ης ἡμέρας, δηλαδὴ τῆς ὀνοματοδοσίας
 - Τῆς 40ης ἡμέρας, δηλαδὴ τοῦ ἐκκλησιασμοῦ τοῦ παιδιοῦ
 Τα τῆς κατήχησης (ἐξορκισμοί, ἀπόταξη, σύνταξη, ὁμολογία πίστεως)
- 2) Κυρίως Βάπτισμα
 - «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...»
 - Ειρηνικά
 - Εὐχή καθαγιασμοῦ τοῦ ὕδατος «Μέγας εἶ κύριε...»
 - Εὐχή ἐπορκιστοῦ ἐλαίου «Δέσποτα Κύριε...»
 - Χρῆση με ἐπορκιστό ἐλαίο
 - Βάπτισμα με τριπλὴ κατάδυση - ἀνάδυση
- 3) Χρίσμα
 - Εὐχή τοῦ χρίσματος
 - Χρῆση σταυροειδῶς στὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος
 - Ἐνδυση
 - Επίδοση σταυροῦ καὶ λαμπάδας
 - Ιερὸς χορός
 - Αναγνώσματα
- 4) Μεταβαπτισματικές Ακολουθίες
 - Απόλυση
 - Τριχοκουρία

Θ) *Κείμενα και εικόνες*

Κείμενο για το Βάπτισμα

Αυτό είναι το μυστήριο: το δώρο του θανάτου και της Ανάστασης του Χριστού στον καθένα μας, το δώρο που είναι η χάρη του Βαπτίσματος. Είναι το δώρο, η χάρη της συμμετοχής μας σ' ένα γεγονός που, επειδή γίνεται για μας και είναι η σωτηρία μας, απευθύνεται στον καθένα μας, είναι εξαρχής και ολοκληρωτικά ένα δώρο που μπορεί και πρέπει να ληφθεί, να γίνει αποδεκτό, να αγαπηθεί και να οικειοποιηθεί από τον καθένα μας. Στο Βάπτισμα ο Θάνατος και η Ανάσταση του Χριστού αληθινά εκπληρώνονται ως ο Θάνατός Του για μένα, η Ανάστασή Του για μένα και συνεπώς ο θάνατός μου εν Χριστώ και η ανάστασή μου εν Αυτώ.

Alexander Schmemmann, *Εξ ύδατος και πνεύματος*, Εκδ. Δόμος, Αθήνα 21990, σ. 99.

ΠΡΟΒΑΠΤΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΕΣ ΚΑΙ ΕΥΧΕΣ

Ευχή της πρώτης ημέρας από την γέννηση του παιδιού

Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τεχθεὶς ἐκ τῆς παναχράντου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ ὡς νήπιον ἐν φάτνῃ ἀνακλιθεὶς, καὶ ὡς βρέφος ἀναδειχθεὶς· αὐτὸς καὶ τὴν παροῦσαν δούλην σου (τήνδε) τὴν σήμερον τέξασαν τὸ παρὸν παιδίον, ἐλέησον, καὶ συγκώρησον τὰ ἐκούσια καὶ τὰ ἀκούσια αὐτῆς πταίσματα καὶ διαφύλαξον αὐτὴν ἀπὸ πάσης τοῦ Διαβόλου τυραννίδος. Καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς κυηθὲν νήπιον διατήρησον ἀπὸ πάσης φαρμακείας, ἀπὸ πάσης χαλεπότητος, ἀπὸ πάσης ζήλης τοῦ ἀντικειμένου, ἀπὸ πνευμάτων πονηρῶν, ἡμερινῶν τε καὶ νυκτερινῶν. Ταύτην δὲ διατήρησον ὑπὸ τὴν κραταίαν χεῖρά σου, καὶ δὸς αὐτῇ ταχινὴν ἐξανάστασιν, καὶ τοῦ ῥύπου κάθαρσον καὶ τοὺς πόνους θεράπευσον, καὶ ῥῶσιν καὶ εὐρωστίαν ψυχῇ τε καὶ σώματι δώρησαι, καὶ δι' Ἀγγέλων φαιδρῶν καὶ φωτεινῶν ταύτην περίθαλψον, καὶ περιφρούρησον ἀπὸ πάσης ἐπελεύσεως τῶν ἀοράτων πνευμάτων. Ναί, Κύριε, ἀπὸ νόσου καὶ μαλακίας, ἀπὸ ζήλου καὶ φθόνου, καὶ ὀφθαλμῶν βασκανίας, καὶ ἐλέησον αὐτὴν καὶ τὸ βρέφος, κατὰ τὸ μέγα σου ἔλεος· καὶ καθάρισον αὐτὴν ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ ῥύπου καὶ τῶν ποικίλων αὐτῇ ἐπερχομένων σπλαγχνικῶν ἐνοχλήσεων, καὶ ἔξαξον αὐτήν, διὰ τῆς ταχινῆς σου ἐλεημοσύνης, ἐν τῷ ταπεινῷ αὐτῆς σώματι εἰς ἐπανόρθωσιν· καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς κυηθὲν νήπιον ἀξίωσον προσκυνῆσαι τὸν ἐπίγειον ναόν, ὃν ἡτοίμασας εἰς τὸ δοξολογεῖσθαι τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον· Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ευχὴ 40ης ἡμέρας, τοῦ ἐκκλησιασμοῦ τοῦ παιδιοῦ

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις, βρέφος τῷ νομικῷ Ναῷ προσαχθεὶς ὑπὸ Μαρίας τῆς ἀπειρογάμου καὶ ἀγίας σου Μητρός, καὶ ἐν ταῖς ἀγκάλαις τοῦ δικαίου Συμεὼν βασταχθεὶς, Αὐτὸς, Δέσποτα παντοδύναμε, καὶ τὸ προσαχθὲν τοῦτο βρέφος, ἐμφανισθῆναί σοι τῷ πάντων Ποιητῇ, εὐλόγησον, καὶ εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν καὶ σοὶ εὐάρεστον αὐξήσον, ἀποσοβῶν ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν ἐναντίαν δύναμιν, διὰ τῆς σημειώσεως τοῦ τύπου τοῦ Σταυροῦ σου· σὺ γὰρ εἶ ὁ φυλάσσων τὰ νήπια, Κύριε· «ἵνα, καταξιωθὲν τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος»^{*1} τύχη τῆς μερίδος τῶν ἐκλεκτῶν τῆς βασιλείας σου, φυλαττόμενον σὺν ἡμῖν τῇ χάριτι τῆς ἀγίας, καὶ ὁμοουσίῳ, καὶ ἀδιαιρέτῳ Τριάδος. Σοὶ γὰρ πρέπει πᾶσα δόξα καὶ εὐχαριστία καὶ

προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ευχὴ τοῦ μύρου

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ Παντοκράτωρ, ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν, ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, ὁ λάμπας τοῖς ἐν σκότει φῶς σωτηρίας, διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν καὶ χαρισάμενος ἡμῖν τοῖς ἀναξίοις τὴν μακαρίαν κάθαρσιν ἐν τῷ ἁγίῳ Βαπτίσματι, καὶ τὸν θεῖον ἁγιασμὸν ἐν τῷ ζωοποιῷ χρίσματι· ὁ καὶ νῦν εὐδοκήσας ἀναγεννῆσαι τὸν δοῦλόν σου τὸν (τὴν δούλην σου τὴν) νεοφώτιστον δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, καὶ τὴν τῶν ἐκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων ἄφεσιν αὐτῷ (αὐτῇ) δωρησάμενος· Αὐτὸς οὖν, Δέσποτα παμβασιλεῦ εὐσπλαγχνε, χάρισαι αὐτῷ καὶ τὴν σφραγίδα τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου καὶ παντοδυνάμου, καὶ προσκυνητοῦ σου Πνεύματος, καὶ τὴν μετάληψιν τοῦ ἁγίου Σώματος, καὶ τοῦ τιμίου Αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου. Φύλαξον αὐτὸν (αὐτήν) ἐν τῷ σῷ ἁγιασμῷ· βεβαίωσον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ πίστει ῥῦσαι ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, καὶ πάντων τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ, καὶ τῷ σωτηρίῳ σου φόβῳ, ἐν ἀγνείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ (αὐτῆς) διατήρησον ἵνα, ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ εὐαρεστῶν (εὐαρεστοῦσά) σοι, υἱὸς (θυγατέρα) καὶ κληρονόμος τῆς ἐπουρανίου σου γένηται βασιλείας. Ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, Θεὸς τοῦ ἐλεεῖν καὶ σῶζειν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ Ἀγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ενδεικτικὲς Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Αναζητεῖστε στο διαδίκτυο καὶ παρουσιάστε στὴν τάξη βίντεο μικρῆς διάρκειας γιὰ τὸ πῶς γίνονται οἱ προβαπτισματικὲς Ακολουθίες, ἡ Βάπτισμα καὶ τὸ Χρίσμα, ἀλλὰ καὶ οἱ μεταβαπτισματικὲς πράξεις.

2η Δραστηριότητα

Εντοπίστε στὸ Ευχολόγιο τὰ κείμενα τῆς βάπτισμας καὶ τοῦ χρίσματος.

3η Δραστηριότητα

Αναζητεῖστε στὸ διαδίκτυο πληροφορίες γιὰ τὸ πῶς γίνεται τὸ ἅγιο μύρο στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, καθὼς καὶ τὰ ἀρώματα τὰ ὁποῖα αὐτὸ περιέχει.

4η Δραστηριότητα

Ανά ομάδες ἀναζητεῖστε τὰ κείμενα τῶν προβαπτισματικῶν καὶ μεταβαπτισματικῶν Κατηχήσεων (κυρίως τῶν Κυρίλλου Ἱεροσολύμων καὶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου) καὶ καταγράψτε τὰ τελετουργικὰ στοιχεῖα καὶ τὸ νόημα ποὺ ἀποδίδουν σὲ αὐτὰ οἱ ἐν λόγῳ παλαιὲς πηγές τῆς ἐκκλησίας. Τὰ υπόλοιπα τοῦ βαπτίσματος, δηλαδὴ τὸ χρίσμα, τὸ «Ὅσοι εἰς Χριστόν...», τὰ ἀναγνώσματα, ἡ μετάδοση τῆς Θείας Κοινωνίας, ἡ ἀπόλυση καὶ ἡ τριχοκουρία. Σήμερα πῶς γνωστὸ καὶ ὡς κατ'οικονομία βάπτισμα εἶναι τὸ αεροβάπτισμα. Δὲν ἔχει ὅμως καμιά ἱστορικὴ δικαίωση καὶ ἐὰν ὁ βαπτισμένος ἐπιζήσει, τότε τελεῖται ὁλόκληρη ἡ Ακολουθία τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 14

Το μυστήριο του Γάμου

Το μυστήριο του Γάμου

A) Ιστορία της ιερολογίας του γάμου

Ο γάμος άνδρα και γυναίκας ευλογήθηκε από τον ίδιο τον Θεό στην αρχή της δημιουργίας του ανθρώπου με τον λόγο «ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν» (Γέν. 2,24). Στην Παλαιά Διαθήκη ο γάμος διακρίνεται για την ιερότητά του, έχει οικογενειακό – ιδιωτικό χαρακτήρα με αρκετά τελετουργικά στοιχεία, όπως τα δακτυλίδια, τα στέφανα (Ώσμα Ασμάτων 3,11), το κοινό ποτήριο και την άρμωση των χειρῶν (Τωβ. 7, 12-14) που γινόταν από τον πατέρα του γαμπρού. Ορισμένοι εδώ διαβλέπουν μια μορφή ιερολογίας, χωρίς όμως το περιεχόμενο και το νόημα που δίνουμε σήμερα στο γεγονός αυτό.

Στην Καινή Διαθήκη ο γάμος αποκτά νέα διάσταση εν Χριστώ, χωρίς όμως συγκεκριμένη ιερολογική διαδικασία. Το γεγονός ότι οι πρώτοι χριστιανοί ήταν μέλη της Εκκλησίας και είχαν έντονη λειτουργική ζωή, το γαμήλιο επίσης λεξιλόγιο των κειμένων της Καινής Διαθήκης, η θέση να είναι «τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι» (Εφ. 13,4), η παρουσία του Χριστού στον γάμο της Κανά, όπου μετέβαλε το νερό σε κρασί (Ιω.2,2) και η κατά τον Απόστολο Παύλο εξύψωση του γάμου σε μυστήριο κατά το πρότυπο της σχέσης Χριστού και Εκκλησίας (Εφ. 5,32) αναδεικνύουν τη σπουδαιότητα του γάμου και θέτουν τις βάσεις για την μετέπειτα ανάπτυξη της ιερολογίας του στο ναό. Το κρασί π.χ. είναι σύμβολο της ευχαριστίας και στο γεγονός αυτό στηρίχθηκε η Εκκλησία για τη μετέπειτα σύνδεση του γάμου με τη Θεία Ευχαριστία.

Ο Γάμος της Κανά σε τοιχογραφία της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου του Ορφανού στην Θεσσαλονίκη

Σημαντικές πληροφορίες από αυτήν ακόμη την μεταποστολική εποχή δείχνουν ότι ο γάμος ήταν συνδεδεμένος με το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας και ευλογούνταν από τους Ιερείς της Εκκλησίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η μαρτυρία του Αγίου Ιγνατίου Αντιοχείας ότι ο γάμος γίνεται «μετά γνώμης τοῦ ἐπισκόπου» (ΒΕΠΕΣ 2, 283), δηλαδή στο πλαίσιο της Θείας Ευχαριστίας, της οποίας προΐσταται ο Επίσκοπος. Ο Μέγας Βασίλειος αποκαλεί τον γάμο «ζυγὸν διὰ τῆς εὐλογίας» (PG 29,160B). Ο Ιερός Χρυσόστομος κάνει λόγο για τις ευχές και τις ευλογίες με τις οποίες ευλογείται και αγιάζεται ο γάμος (PG 66,1485A).

Από τον 9ο αι. συνέβη μια ιστορική αλλαγή. Ο αυτοκράτορας Λέων Στ' ο Σοφός ανύψωσε τον γάμο σε πράξη του αστικού δικαίου, με αποτέλεσμα να είναι για όλους υποχρεωτική η ιερολογία του μυστηρίου. Στην πράξη αυτή οδηγήθηκε αναγνωρίζοντας το κύρος της Εκκλησίας στην κοινωνία και για να αποφύγει τις αρνητικές κοινωνικές συνέπειες που δημιουργούσαν τα έκτροπα της κλεψιγαμίας και της παλλακίας. Η εξέλιξη αυτή κρίνεται από τη μια θετική και από την άλλη αρνητική, διότι αναγκάζει την Εκκλησία να αποσυνδέσει το γάμο από τη Θεία Ευχαριστία. Δεν ήταν δυνατόν π.χ. να κοινωνούν όσοι κάνουν μεικτό γάμο, ή όσοι τελούν δεύτερο γάμο, δεδομένου ότι οι διαζευγμένοι είχαν ως επιτίμιο τη διειρήνη τους από το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης ήταν να μείνει ο γάμος μέχρι και σήμερα μόνο με το κοινό ποτήριο.

Β) Ακολουθία των Μνήστρων – Αρραβώνα: Δομή, τάξη, συμβολισμός

Ο αρραβώνας ως προοίμιο του στεφανώματος - γάμου τελείται συνδεδεμένα με αυτόν. Σε αυτόν ευλογούνται και ανταλλάσσονται τα δαχτυλίδια και επιβεβαιώνεται έτσι δημόσια η συγκατάθεση του άνδρα και της γυναίκας, να συνάψουν γάμο και να μεταμορφώσουν τον φυσικό

δεσμό σε πνευματικό. Τους μελλονύμφους παραλαμβάνει ο Ιερέας από τον νάρθηκα και τους εισάγει στο κέντρο του ναού, όπου υπάρχει ευτρεπισμένο τραπέζι με το Ευαγγέλιο και τα δαχτυλίδια. Παλαιότερα, που ο αρραβώνας γινόταν στον νάρθηκα, την εισόδευση κάλυπτε η ψαλμωδία του 127ου ψαλμού «Μακάριοι πάντες οί φοβούμενοι τὸν Κύριον...» ως γαμήλιο εμβατήριο πριν την έναρξη του γάμου. Σήμερα ψάλλεται το «Ἄξιον ἔστί», επειδή η Θεοτόκος θεωρείται η προστάτιδα της οικογένειας. Παλαιότερα, κατά την ιερολογία του αρραβώνα, ήταν αναγκαία και η συγκατάθεση των μελλονύμφων, η διαπίστωση της οποίας γινόταν με συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο.

Η Ακολουθία αρχίζει με το «Εὐλογητὸς ὁ Θεός...» και τα Ειρηνικά, τα οποία μιλούν για την μεταξύ των συζύγων τέλεια αγάπη, την αλληλοβοήθεια, την ομόνοια, την άμεμπτη βιοτή και την τεκνογονία. Ακολουθεί η ανάγνωση δύο ευχών, που μαρτυρούνται από τον 8ο μ.Χ. αι. και κάνουν λόγο, η πρώτη για την ευλογία των μνηστευομένων και η δεύτερη για την ευλόγηση των μνηστρων και την ένωση των μνηστευομένων με ειρήνη και ομόνοια.

Μετά τη δεύτερη ευχή «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν ἐξ ἔθνων προμνηστευσάμενος Ἐκκλησίαν...» γίνεται η επίδοση και η αλλαγή των δαχτυλιδιών. Ο Ιερέας τα ευλογεί στο Ευαγγέλιο και σφραγίζει με αυτό σταυροειδῶς τα μέτωπα των μνηστευομένων, λέγοντας αντίστοιχα «Ἀρραβωνίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (τάδε) τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ (τάδε)...» τρεις φορές και «Ἀρραβωνίζεται ἡ δούλη τοῦ Θεοῦ (τάδε) τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ (τάδε)...» πάλι τρεις φορές. Κάθε φορά που λέγει «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν» σφραγίζει ὅλο το σῶμα καθενὸς ἀπὸ τοὺς μελλονύμφους. Κατόπιν, ο Ιερέας τοποθετεῖ τα δαχτυλίδια στο τέταρτο δάκτυλο του δεξιού χεριού και τα αλλάζει ο ανάδοχος τρεις φορές σταυροειδῶς. Η Ακολουθία ολοκληρώνεται με την ευχή «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τῷ παιδί τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ...» που εἶναι πολὺ νεότερη. Απόλυση δεν γίνεται, διότι αρχίζει αμέσως μετὰ ἡ Ακολουθία τοῦ Στεφανώματος.

Ζευγάρι νυμφευόμενων στον ιερό ναό

Ευτρεπισμένο τραπέζι γάμου

Γ) Ακολουθία του Γάμου: Δομή, τάξη, συμβολισμός

Η Ακολουθία του Στεφανώματος αρχίζει με το «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...», που λεγόταν πάνω ἀπὸ τὴν Ἁγία Τράπεζα, ὅταν γινόταν Θεία Λειτουργία. Σήμερα λέγεται πάνω ἀπὸ τὸ εἰδικὸ τραπέζι, που βρίσκεται στο μέσο του ναοῦ. Ο Ιερέας στρέφεται πρὸς τὴν Ανατολή, ὁπότε καὶ ἔχει τὰ νῶτα τοῦ πρὸς τοὺς νεόνυμφους. Προσφέρει ὅμως τὸ Ευαγγέλιο πρὸς αὐτοὺς, γιὰ νὰ το ἀσπασθοῦν. Το νὰ λέγεται τὸ «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...» πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν μελλονύμφων προήλθε προφανῶς ἀπὸ κάποια παρανόηση. Ὅπως αναφέρθηκε, ὁ ψαλμὸς 127

Επίσκοπος τελεί το μυστήριο του Γάμου

νείς ευχές που μνημονεύουν πολλά ζευγάρια από την Παλαιά Διαθήκη, πρότυπα αγάπης όπως π.χ. ο Αβραάμ και η Σάρα, ο Ισαάκ και η Ρεβέκκα. Στην τρίτη ευχή «Ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ πλάσας ἐκ κοῦδος τὸν ἄνθρωπον...» που εἶναι και ἡ παλαιότερη, γίνεται ἡ ἄρμωση τῶν χειρῶν στὴ φράση «...καὶ ἄρμωσον τὸν δοῦλον σου (τάδε) καὶ τὴν δούλην σου (τάδε), ὅτι παρὰ σοῦ ἄρμόζεται ἄνδρὶ γυνή». Ἡ πράξη αὐτή, που μαρτυρεῖται στὴν εἰδωλολατρικὴ ἀρχαιότητα, στὴν Παλαιά Διαθήκη (Τωβ. 7,13) καὶ στὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία (Γρηγόριος Θεολόγος, PG 37,313 ἐξ.), εἶναι τὸ καθιερωτικὸ στοιχεῖο στὸν γάμο καὶ δηλώνει «τὸ τέλειον τῆς ἐνώσεως» (PG 155, 509C).

Ακολουθεῖ ἡ στέψη. Συγκεκριμένα, ὁ ἱερέας κρατᾷ στὸ δεξιὸ του χέρι τὰ δύο στέφανα καὶ κάνοντας με αὐτὰ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ στὸ κεφάλι τοῦ νυμφίου λέει τρεῖς φορές «Στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (τάδε) τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ (τάδε)...». Κάθε φορά στὸ τέλος αὐτῆς τῆς πράξης, σταυρώνει με τὰ στέφανα ὁλόκληρο τὸ σῶμα τοῦ νυμφίου. Τὸ ἴδιο κάνει καὶ στὴ νύφη λέγοντας τὸ «Στέφεται ἡ δούλη τοῦ Θεοῦ (τάδε) τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ (τάδε)...». Στὴ συνέχεια θέτει τὰ στέφανα στὰ κεφάλια τους καὶ ψάλλει με τὸν λαὸ τὸ «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν δόξη καὶ τιμὴ στεφάνωσον αὐτούς» (στίχος ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὸν 8ο ψαλμὸ), γιὰ νὰ θυμούνται τὴν τιμὴ καὶ τὴ δόξα με τὴν ὁποία τους στόλισε ὁ Θεός, ἀφοῦ ἄλλωστε αποτελοῦν καὶ τὸ κόσμημα τῆς ὅλης δημιουργίας. Τὰ στέφανα ἐρχονται νὰ ἀναδείξουν αὐτὴν τὴν ἀλήθεια, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπιβραβεύονται, ὅπως καὶ οἱ ἅγιοι, γιὰ τὸν μέχρι τώρα πνευματικὸν τους ἀγῶνα.

Ἡ ἀποστολικὴ περικοπὴ στὴν Ἀκολουθία τοῦ Γάμου εἶναι ἀπὸ τὴν Πρὸς Εφεσίους Ἐπιστολὴ (Εφ. 5,30-33), ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸν γάμο ὡς μυστήριον καὶ τονίζεται ἡ ἀμοιβαῖότητα τῶν σχέσεων μετὰ τῶν συζύγων. Τὸ Εὐαγγέλιον εἶναι ἀπὸ τὸν Ἰωάννη (Ιω. 2, 1-11), ὅπου περιγράφεται ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ στὸ γάμον τῆς Κανά. Στὴ συνέχεια λέγεται ἡ Ἐκτενής, ἡ Κυριακὴ

Ὁ ἱερός χορός

«Μακάριοι πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον...» βρίσκεται ἀνάμεσα στὸν ἀρραβῶνα καὶ τὸ στέφανωμα ὡς γαμήλιο προανάκρουσμα καὶ εἰσαγωγικός ψαλμὸς στὴν Ἀκολουθία τοῦ Στεφανώματος. Εἶναι συνδεδεμένος με τὸν γάμον ἀπὸ τὸν 4ο αἰ. ὡς ὁ πλέον ἀρμόδιος ψαλμὸς κατὰ τὸν Ἅγιον Συμεὼν Θεσσαλονίκης (PG 155,509A), γιὰτί ἀναφέρεται στὴν οἰκογένεια, στὴ γυναῖκα καὶ στὰ παιδιὰ τοῦ εὐσεβοῦς ἀνθρώπου.

Τὸ ἐπόμενο λειτουργικὸ – τελετουργικὸ στοιχεῖο εἶναι τὰ Εἰρηνικά, με ἀναφορά στὸν γάμον ὡς κοινωνία ἀγάπης καὶ ζωῆς. Ακολουθοῦν δύο ἐκτε-

Προσευχὴ ὡς στοιχεῖο τῆς παλαιᾶς σύνδεσης γάμου καὶ Θεῆς Εὐχαριστίας καὶ δίνεται τὸ κοινὸ ποτήριον ὡς σημεῖο τῆς εὐφροσύνης που ἐπιφέρει ἡ ἐνωση με τὸν Θεό. Ἀπὸ τὰ τελευταῖα τελετουργικὰ στοιχεῖα τοῦ γάμου εἶναι ὁ ἱερός χορὸς γύρω ἀπὸ τὸ τραπέζι. Ἐκφράζει τὴ χαρὰ τῶν νεόνυμφων, ἀλλὰ καὶ τὴν νοσταλγία τοῦ παραδείσου καὶ τὴν ἀναζήτησιν τῆς αἰωνιότητος. Τὸ ρύζι, που ρίχνεται αὐτὴ τὴ στιγμὴ, εἶναι κατάλοιπον ἀρχαίου ἐθίμου. Τὰ τροπάρια που ψάλλονται κατὰ τὴν τριπλὴ περιφορὰ εἰσέχθησαν ἀργότερα στὴν Ἀκολουθία καὶ ἐκφράζουν τὴν ἐν Χριστῷ χαρὰ

«Ο Γάμος της Κανά», πίνακας του Πάολο Βερονέζε (Μουσείο του Λούβρου)

και ευφροσύνη των συζύγων. Ιδιαίτερα το «Ἡσαΐα χόρευε, ἡ Παρθένος ἔσχεν ἐν γαστρί...» ψάλλεται για να τονισθεί η σχέση του γάμου με το μυστήριο της σαρκώσεως και τον ρόλο που έπαιξε σε αυτό η Παναγία. Το «ἅγιοι μάρτυρες...» και «Δόξα σοι Χριστέ ὁ Θεός...» μαρτυρούν ότι οι νεόνυμφοι πρέπει με τη ζωή τους να γίνουν κοινωνοί του Χριστού και των αγίων.

Ακολουθούν τα «Μεγαλύνθητι, νυμφίε, ὡς ὁ Ἀβραάμ...» και το «Καὶ σύ, νύμφη, μεγαλύνθητι ὡς ἡ Σάρρα...» που είναι οι συγχαρητήριες ευχές του Ιερέα προς τους νεόνυμφους. Αφαιρούνται κατόπιν τα στέφανα από τα κεφάλια των νεονύμφων, μια πράξη με εσχατολογικό χαρακτήρα «ἀνάλαβε τοὺς στεφάνους αὐτῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ σου». Η Ακολουθία ολοκληρώνεται με τη λύση των χειρῶν των νεονύμφων με τὸ Ευαγγέλιο και την Απόλυση. Οι ευχές «Ἐπὶ λύσει στεφάνων τη ὁγδόῃ ἡμέρᾳ» διαβάζονται σπάνια, όταν το ζητούν οι νεόνυμφοι.

Δ) Ακολουθία εἰς δῖγαμον

Το διαζύγιο είναι μια πράξη οικονομίας και φιλανθρωπίας της Εκκλησίας προς τον αμαρτωλό άνθρωπο. Γι' αυτό και ο δεύτερος γάμος και ο τρίτος χαρακτηρίζονται μυστηριακά ανεπαρκείς γάμοι και γίνονται δεκτοί κατ' οικονομία. Σήμερα η Ακολουθία εἰς δῖγαμον γίνεται μόνον όταν και οι δύο μελλονύμφοι κάνουν δεύτερο γάμο. Η Ακολουθία αρχίζει με το «Εὐλογητὸς ὁ Θεός...» και συνεχίζεται με Τρισάγιο, το Απολυτίκιο της ημέρας και τα Ειρηνικά. Λείπει το τέλος του αρραβώνα (τελική ευχή, εκτενής, απόλυση) και η αρχή του στεφανώματος (ψαλμός, «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...», ειρηνικά) και έτσι οι δυο Ακολουθίες ενώνονται σε μια. Οι δύο πρώτες ευχές είναι διαφορετικές από αυτές του γάμου και το περιεχόμενο τους αναφέρεται

στη μετάνοια των μελλονύμφων. Η τρίτη ευχή της άρμοσης είναι η ίδια, όπως και τα υπόλοιπα στοιχεία της ακολουθίας είναι ίδια με αυτά της συνήθους.

Ε) Γάμος στο πλαίσιο της Θείας Λειτουργίας

Ο ιερός χορός

Όπως ήδη αναφέραμε, ο γάμος αρχικά γινόταν στο πλαίσιο της Θείας Λειτουργίας και καταλάμβανε το πρώτο μέρος της μέχρι και τα Αναγνώσματα. Στόχος αυτής της πράξης ήταν να κοινωνήσουν οι νεόνυμφοι. Υπήρχε και η παράδοση, αρκετά διαδεδομένη, να κρατούνται Δώρα από τη Θεία Λειτουργία και μετά από αυτήν, οποιαδήποτε ώρα, να κοινωνούν οι νεόνυμφοι από τα κρατηθέντα (προηγιασμένα) Τίμια Δώρα. Αυτήν την τάξη γνωρίζει και ο Άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης. Έκτοτε έμεινε η Ακολουθία μόνο με το κοινό ποτήριο, σε ανάμνηση της παλαιάς αυτής

πράξης. Σε περίπτωση επανασύνδεσης του μυστηρίου με την Θεία Λειτουργία, γίνεται ο αρραβώνας στον νάρθηκα μετά την Απόλυση του Όρθρου και οι μελλονύμφοι εισοδεύουν προς το κέντρο του ναού ενώ ψάλλεται ο 127ος ψαλμός («Μακάριοι πάντες οί φοβούμενοι τὸν Κύριον...»). Εκεί το «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...», τα Ειρηνικά και η ευχή της Αρμόσεως. Οι δύο εκτενείς ευχές παραλείπονται, τελείται στη συνέχεια η στέψη και γίνεται η Είσοδος. Ψάλλονται τα Απολυτίκια και το Τρισάγιο και διαβάζονται τα Αναγνώσματα. Λέγεται κατόπιν η Εκτενής, ψάλλεται το Χερουβικό και συνεχίζεται η Θεία Λειτουργία. Μετά την οπισθάμβωνο ευχή δίνεται το κοινό ποτήριο και ακολουθεί ο ιερός χορός. Η Ακολουθία ολοκληρώνεται με το «Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου...» και την Απόλυση.

ΣΤ) Παρεκτροπές του μυστηρίου του Γάμου

Το μυστήριο του Γάμου, όπως και όλα τα μυστήρια, δεν είναι γεγονός ιδιωτικού χαρακτήρα, αλλά πράξη της Εκκλησίας. Γι' αυτό και δεν πρέπει να τελείται σε ιδιωτικούς ναούς, κτήματα και μέρη ειδυλλιακά. Το φαινόμενο επίσης να τελείται γάμος και βάφτιση μαζί είναι σύνηθες στις μέρες μας και απασχολεί ποιμαντικά την Εκκλησία.

Ζ) Διάγραμμα της ακολουθίας του γάμου

- 1) Ακολουθία του αρραβώνα
 - Είσοδος των μελονύμφων
 - «Εὐλογητὸς ὁ Θεός...». Ειρηνικά
 - Ευχές αρραβώνα
 - Σφράγιση με τα δαχτυλίδια και παράδοση τους
 - Τελική ευχή

- (Εκτενής και Απόλυση)

2) Ακολουθία του γάμου-στεφανώματος

- Εισαγωγικός ψαλμός 127ος
- «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία ...». Ειρηνικά
- Ευχές στεφανώματος
- Σφράγιση με τα στέφανα και στέψη
- Απόστολος και Ευαγγέλιο
- Εκτενής και ευχές
- Πληρωτικά και Κυριακή Προσευχή
- Ευλόγηση και προσφορά του κοινού ποτηρίου
- Ιερός χορός
- Τελικές ευχές – άρση των στεφάνων
- Απόλυση

Η) Κείμενα και εικόνες

Ευχή του αρραβώνα

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν ἐξ ἔθνων προμνηστευσάμενος Ἐκκλησίαν παρθένον ἀγνήν, εὐλόγησον τὰ μνηστρα ταῦτα, καὶ ἔνωσον, καὶ διαφύλαξον τοὺς δούλους σου τούτους ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ. Σοὶ γὰρ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. (Ἀμήν.)

Ευχὴ ἀρμόσεως των χειρῶν: ἡ στιγμή της καθιέρωσης του γάμου

Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος, ὁ πλάσας ἐκ κοῶς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἀνοικοδομήσας γυναῖκα, καὶ συζεύξας αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν, διὰ τὸ οὕτως ἀρέσαι τῇ σῇ μεγαλειότητι, μὴ μόνον εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς· αὐτὸς καὶ νῦν, Δέσποτα, ἐξαπόστειλον τὴν χειρὰ σου ἐξ ἁγίου κατοικητηρίου σου, καὶ ἄρμωσον (τούτου λεγομένου, ὁ ἱερεὺς ἀρμόζει τὰς δεξιὰς τῶν νυμφευομένων) τὸν δοῦλόν σου (τόν δε) καὶ τὴν δούλην σου (τὴν δε), ὅτι παρὰ σοῦ ἀρμόζεται ἄνδρι γυνή. Σύζευξον αὐτοὺς ἐν ὁμοφροσύνῃ· στεφάνωσον αὐτοὺς εἰς σάρκα μίαν· χάρισαι αὐτοῖς καρπὸν κοιλίας, εὐτεκνίας ἀπόλαυσιν. Ὅτι σὸν τὸ κράτος, καὶ σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Σύνδεσμοι:

<http://www.orthmad.gr/faq/%CF%84%CE%BF-%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8C-%CE%BC%CF%85%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B3%CE%AC%CE%BC%CE%BF%CF%85>

Ερωτοαπαντήσεις σχετικά με το μυστήριο του Γάμου.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Μελετήστε το κείμενο της Ακολουθίας του Γάμου από το Ευχολόγιο και σχολιάστε τις σχετικές τυπικές διατάξεις, αλλά και τις κατά τη γνώμη σας πιο ενδιαφέρουσες λέξεις – έννοιες από τα αναγνώσματα και τις ευχές της Ακολουθίας.

2η Δραστηριότητα

Δημιουργείστε ένα κολάζ με φωτογραφίες από γάμους συγγενών ή γνωστών σας, μεγαλύτερης και νεότερης ηλικίας. Συζητείστε για τις πιθανές διαφορές των σύγχρονων γάμων από αυτούς μιας παλαιότερης εποχής.

3η Δραστηριότητα

Αναζητείστε την ευκαιρία και τη δυνατότητα παρουσίας σας στο μυστήριο του Γάμου τελούμενο κατά τη διάρκεια της Θείας Λειτουργίας.

4η Δραστηριότητα

Αναζητείστε τα λειτουργικά κείμενα σε δίγαμο και τρίγαμο και εντοπίστε τις λειτουργικές διαφορές από την ιερολογία του πρώτου γάμου.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 15

Το μυστήριο της Μετανοίας – Εξομολογήσεως

Α) Ιστορικές προϋποθέσεις

Στην Παλαιά Διαθήκη η μετάνοια κατείχε πολύ σπουδαία θέση και ο Θεός συχνά εμφανίζεται να καλεί τον άνθρωπο σε μετάνοια και επιστροφή στον ηθικό νόμο και τη θεϊκή τάξη. Στην Καινή Διαθήκη η μετάνοια αποκτά νέα διάσταση, καθώς συνδέεται με το έργο του Χριστού και της Εκκλησίας στον κόσμο. Η σύσταση του μυστηρίου έγινε από τον ίδιο τον Κύριο μετά την ανάστασή του και την εντολή του «δεσμεῖν» και του «λύειν» στον Απόστολο Πέτρο και τους λειτουργούς της Εκκλησίας γενικότερα. Υπήρχε η ομολογία των αμαρτιών και η μεταξύ τους εξομολόγηση. Αναφέρεται ακόμη η παρουσία Επισκόπου και η άφεση των αμαρτιών του μετανοούντος με επίθεση των χειρών.

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των πηγών της αρχαϊκής Εκκλησίας, κατά τους πρώτους μεταποστολικούς χρόνους, η εξομολόγηση γινόταν δημόσια και τελούνταν ενόψει της Θείας Ευχαριστίας. Η άφεση των αμαρτιών ήταν έργο του Επισκόπου, αλλά σταδιακά εξομολογούσαν και οι Πρεσβύτεροι, οι δοκιμασμένοι γι' αυτό το μυστήριο. Από τον τρίτο αιώνα διαδίδεται και ο μυστικός τρόπος εξομολόγησης, κάτι που γενικεύθηκε στους επόμενους αιώνες και ισχύει μέχρι σήμερα.

Η παλαιότερη πλήρης Ακολουθία για εξομολογούμενους, εκτενέστατη μάλιστα, είναι αυτή που αποδίδεται στον όσιο Ιωάννη τον Νηστευτή (6ος αι.). Η Ακολουθία όμως δεν είναι παλαιότερη του 11ου αι. και διαιρείται σε τέσσερα μέρη: α) στην Ιλαστήριο Ακολουθία, β) στην Κατήχηση, γ) στην Εξαγόρευση (εξομολόγηση) και δ) στην Συγχώρηση και Απόλυση. Με το θέμα αυτό της εξομολόγησης ασχολούνται και τα Εξομολογητάρια της Τουρκοκρατίας, με πιο χαρακτηριστικό αυτό του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτη.

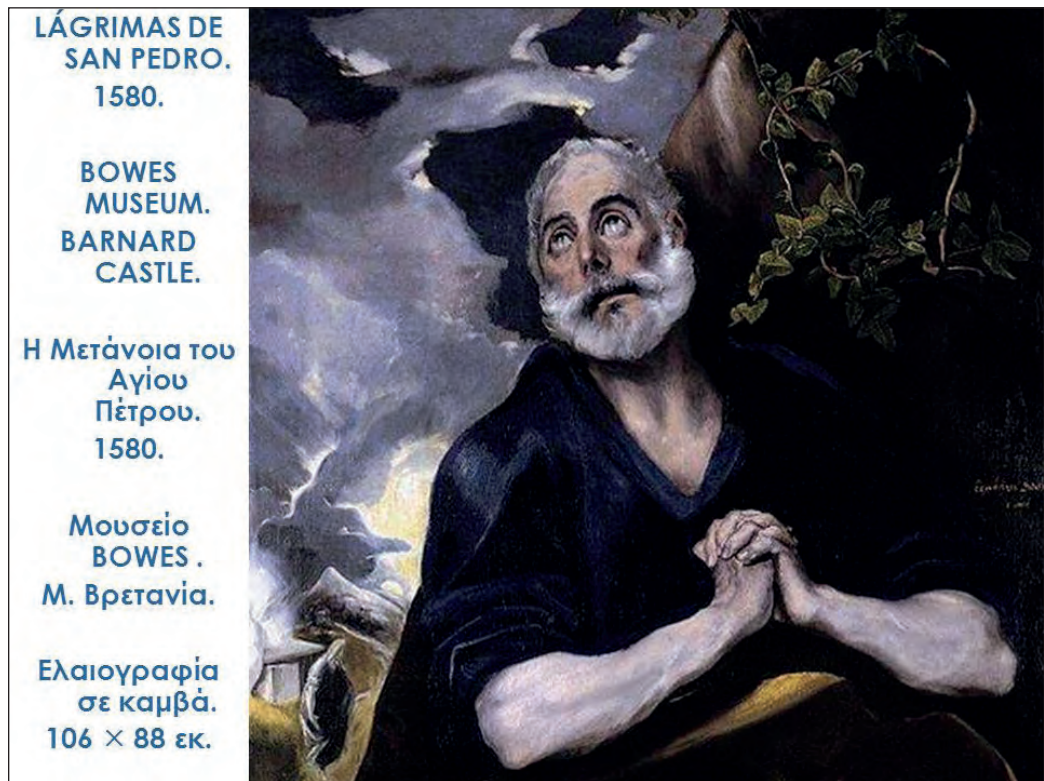
Η μετάνοια του Πέτρου

«Καταφιλήσω τοὺς ἀχράντους σου πόδας». Μεγάλη Τετάρτη, η μετάνοια της πόρνης και η αρχή προς τον Μυστικό Δείπνο

Ο ιερέας διαβάζει τη συγχωρητική ευχή

«Η μετάνοια». Πίνακας του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου

Β) Η Ακολουθία της Εξομολόγησης σύμφωνα με το Ευχολόγιο

Στα έντυπα Ευχολόγια διασώθηκαν μεμονωμένες ευχές μετανοίας, εξομολόγησης και άφεσης, ευχές επιτιμίων και λύσης αφορισμού, δύο Ακολουθίες σε λύση Ιερέα ή κοσμικού που έχουν αφορισθεί, και δύο Ακολουθίες των εξομολογουμένων, από τις οποίες η μια είναι Παρακλητικός Κανόνας. Στο Μέγα Ευχολόγιο, που σήμερα χρησιμοποιείται, η Ακολουθία των Εξομολογούμενων αρχίζει με το «Εὐλόγητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε...» και μικρή Συναπτή. Στη συνέχεια λέγεται η ευχή «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος...», το Τρισάγιο, το «Δεῦτε προσκυνήσωμεν...», ο 50ος ψαλμός και τα τροπάρια· ἤχος πλ. β΄, «Ἐλέησον ἡμᾶς...». «Δόξα... Κύριε ἐλέησον ἡμᾶς...». «Καὶ νῦν...». «Τῆς εὐσπλαχνίας τὴν πύλιν...». Το «Κύριε ἐλέησον με». Ο δε εξομολογούμενος λέει· «Ἠμάρτον Κύριε, συγχώρησόν μοι». Και το «Ὁ Θεός, ἰλάσθητί μοι τῶ ἁμαρτωλῷ».

Η εξομολόγηση

Ακολουθεί η ευχή «Ὁ Θεός, ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ὁ διὰ τοῦ προφήτου σου Νάθαν...». Ο εξομολογούμενος κλίνει τα γόνατα και υψώνοντας τα χέρια του λέει «Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς...». Τότε ο πνευματικός με ἰλαρὴ φωνὴ λέει «Ἀδελφέ, δι' ὃ ἤλθες πρὸς τὸν Θεόν...». Και ρωτᾷ αὐτόν ο πνευματικός για ὅλα του τα ἁμαρτήματα και μετὰ τις ἐρωτήσεις του λέει «τέκνον μου πνευματικόν, ὁ τῇ ἐμῇ ταπεινότητι ἐξομολογούμενος...». Στη συνέχεια επισυνάπτεται η συγχωρητικὴ ευχή «Ὁ Θεός, ὁ συγχωρήσας Δαυὶδ, διὰ Νάθαν τοῦ προφήτου...».

Ο σπλαγχνικός πατέρας δέχεται πίσω τον άσωτο υιό

Γ) Συντετμημένη μορφή της Ακολουθίας. Πως γίνεται στην ενοριακή πράξη

Στα έντυπα ευχολόγια έχει προβλεφθεί και πιο σύντομη Ακολουθία των εξομολογουμένων.

Σύμφωνα με την τάξη αυτή ο Ιερέας, αφού φορέσει το επιτραχήλιο, λέει «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεί...», το τρισάγιο καὶ τα τροπάρια: «Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς...». «Δόξα... Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, ἐπὶ σοὶ γὰρ πεποιθήαμεν...», «Καὶ νῦν... Τῆς εὐσπλαχνίας τὴν πύλην ἄνοιξον ἡμῖν...». Καὶ ο Ἱερέας ρωτᾷ τον εξομολογούμενο καὶ του βάζει το ἐπιτίμιο. Ἐπειτα λέει σ' αὐτόν «Προσκυνοῦ».

Καὶ εἰάν θέλει λέει αὐτὴν τὴν εὐχή «Ὁ Θεός, ὁ συγκωρήσας Δαυὶδ διὰ Νάθαν τοῦ προφήτου...».

Ἐπειτα ο Ἱερέας «λύει» (συγκωρεῖ) τον εξομολογούμενο λέγοντας τὴν εὐχή τῆς λύσης «Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Θεός, ὁ τὴν ἐντολὴν ταύτην δεδωκώς...». Λέγοντας τὸ τέλος αὐτῆς τῆς εὐχῆς σφραγίζει τον μετανοοῦντα. Μετὰ τὴν εξομολόγηση ὅλων λέει «Ἄξιόν ἐστίν...», Δόξα...» Καὶ νῦν...» καὶ κάνει τὴν Απόλυση.

Στὴ σύγχρονη πράξη δὲν τελεῖται καμία Ακολουθία ἀπὸ αὐτὲς που υπάρχουν στο Ευχολόγιο. Ἀντὶ αὐτῆς ο Ἱερέας, φορώντας τὸ ἐπιτραχήλιο, ἀρχίζει με μιὰ προσευχή καὶ ο εξομολογούμενος λέει τὶς ἀμαρτίες του. Στὴ συνέχεια ο πνευματικὸς θέτει τὸ χέρι του στὸ κεφάλι του μετανοοῦ-

Ἡ εξομολόγηση

Ο Χριστός και ο Ζακχαίος

ντα και του διαβάζει τη συγχωρητική ευχή. Για να μην είναι όμως το μυστήριο απογυμνωμένο από κάθε στοιχείο, που παρακινεί τον αμαρτωλό σε μετάνοια, έχει διατυπωθεί η πρόταση να τελείται η Ακολουθία μέχρι το σημείο της Εξαγόρευσης σε όλους όσοι έχουν προσέλθει για εξομολόγηση και στη συνέχεια να διαβάζεται στον καθένα η συγχωρητική ευχή. Ο Ιερέας οφείλει επίσης να βοηθά τον προσερχόμενο στην εξομολόγηση, να αποφεύγει παρεκτροπές, όπως είναι π.χ. το αίτημα για ανάγνωση της συγχωρητικής ευχής, χωρίς εξομολόγηση και εκδήλωση μετάνοιας.

Δ) *Κείμενα και εικόνες*

Ευχή συγχωρητική σε εξομολογούμενους

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τῷ Πέτρῳ καὶ τῇ πόρνῃ διὰ δακρύων ἄφεσιν ἁμαρτιῶν δωρησάμενος, καὶ τὸν τελώνην τὰ ἴδια ἐπιγνόντα πταίσματα δικαιώσας, πρόσδεξαι τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ δούλου σου (τοῦ δεῖνος) καὶ εἴτι ἐπλημμέλησεν ἐκούσιον ἢ ἀκούσιον ἁμάρτημα, ἐν λόγῳ ἢ κατὰ διάνοιαν, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς συγχώρησον. Σὺ γὰρ εἶ ὁ μόνος ἐξουσίαν ἔχων ἀφιέναι ἁμαρτίας, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Το παλιατζίδικό μας, Γέρων Πορφύριος ο Κausοκαλυβίτης

Κάποτε ο Γέροντας μου είπε: «Πολλές από σας τις γυναίκες, ὅτι κατεστραμμένο και ἀχρηστο ἔχετε, παλιά και τρύπια κατσαρολικά, ἐπιπλα, παπούτσια και ἄλλα

φθαρμένα πράγματα, πάτε και τα πετάτε σε κάποια απόμερη αποθήκη σας, κλειδώνετε την πόρτα και ησυχάζετε. Δεν ξέρετε όμως, ότι θα έρθει στιγμή, που αυτό το παλιατζίδικό σας θα το βρουν και θα εκτεθείτε». Έμεινα έκπληκτη από τα λόγια του Γέροντα. Διάβαζα εκείνες τις ημέρες, βιβλία ποιμαντικής ψυχολογίας, που μιλούσαν για την απώθηση τραυματικών βιωμάτων από το συνειδητό στον ασυνείδητο χώρο της ψυχής και για ανάδυσή του σε απροσδόκητο χρόνο. Το ζωντανό παράδειγμα του Γέροντα, για την αποθήκη απορριμμάτων μου έλεγε πολύ περισσότερα από ό,τι τα επιστημονικά εγχειρίδια. Ήταν σαφής ο συμβολισμός, ο αναφερόμενος στα αμαρτήματά μας, που δεν εξαλείψαμε με τη μετάνοια και την εξομολόγησή μας, αλλά τα πετάξαμε βιαστικά στην αποθήκη της λήθης, για να απαλλαγούμε από την ενοχλητική παρουσία τους, και που θα τα βρει ο Θεός, για να τα επαναφέρει στη μνήμη μας, «έν ημέρα κρίσεως». Ήδη τα γνωρίζει, ενώ εμείς τα αγνοούμε.

Ανθολόγιο συμβουλών Γέροντος Πορφυρίου, 176-177.

«Η επιστροφή του Ασώτου». Πίνακας του Ρέμπραντ (1668-9),
Μουσείο Ερμιτάζ, Αγία Πετρούπολη

Σύνδεσμοι:

<http://www.orthmad.gr/faq/> (Ερωτοαπαντήσεις για το μυστήριο της εξομολόγησης).

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Εντοπίστε στο ευχολόγιο την ακολουθία σε εξομολογούμενο και σχολιάστε το περιεχόμενο της, καθώς και τα σημεία που σας έκαναν εντύπωση.

2η Δραστηριότητα

Δημιουργείστε ένα κολάζ με φωτογραφίες που δείχνουν το πώς γίνεται το μυστήριο της εξομολόγησης.

3η Δραστηριότητα

Μεταβείτε στον ναό ή καλέστε στην τάξη σας έναν έμπειρο πνευματικό για να συζητήσετε μαζί του για το μυστήριο της εξομολόγησης.

4η Δραστηριότητα

Ορίστε στην τάξη σας έναν νοητό διάδρομο με τις δύο άκρες του να αποτελούν ή μια το θετικό και η άλλη το αρνητικό. Στη συνέχεια απαντήστε στο ερώτημα, αν είστε υπέρ ή κατά της συχνής συμμετοχής στο μυστήριο της εξομολόγησης. Όποιοι μαθητές επιλέξουν το ναι θα μεταβούν στην θετική άκρη, όσοι το όχι στην αρνητική. Στο κέντρο μπορούν να παραμείνουν όσοι έχουν αμφιβολίες ή δεν θέλουν αρχικά να απαντήσουν. Συζητείστε μεταξύ σας για την επιλογή σας. Στο τέλος επιλέξτε ξανά τις θέσεις σας έχοντας τη δυνατότητα να αλλάξετε την επιλογή σας, αν το επιθυμείτε.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 16

Το μυστήριο του Ευχελαίου

Τέλεση του μυστηρίου του Ευχελαίου από τον Μητροπολίτη Νέας Ιωνίας στο Κωνσταντοπούλειο
Γενικό Νοσοκομείο Νέας Ιωνίας «η Αγία Όλγα»

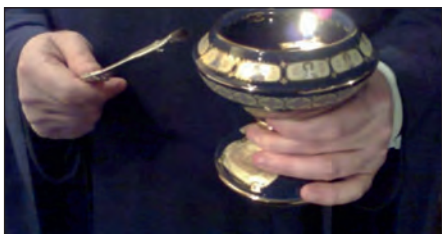
Α) Ιστορική εξέλιξη

Η Εκκλησία, από την πρώτη στιγμή της ζωής και παρουσίας της στον κόσμο, είδε τον άνθρωπο ως ψυχοσωματική οντότητα και την ασθένεια του σώματος ότι έχει σχέση με την ασθένεια της ψυχής, που είναι η αμαρτία. Έτσι, η ασθένεια γίνεται υπόθεση όλης της Εκκλησίας και η θεραπεία τόσο της ψυχής, όσο και του σώματος, γίνεται στο πλαίσιο της ζωντανής σχέσης και της πλήρους ενότητας, που πρέπει να έχουν οι πιστοί με την Εκκλησία.

Στην εκκλησιολογική αυτή βάση κατανοείται και η σύσταση που κάνει ο Απόστολος Ιάκωβος να αξιολογείται η θεραπευτική ιδιότητα του ελαίου, γνωστή και από άλλα σχετικά γεγονότα στην Καινή Διαθήκη (Μάρκ. 6,13) και να προσκαλούνται οι Πρεσβύτεροι

Τέλεση Ευχελαίου
στο Συνοδικό Μέγαρο Αθηνών

Η κανδήλα και η χριαλίδα

ευχή αγιασμού ελαίου, η οποία γίνεται στο πλαίσιο της Θείας Λειτουργίας. Ανάλογη πληροφορία υπάρχει και στο αλεξανδρινής προέλευσης Ευχολόγιο του Σεραπίωνος (4ος αι.), καθώς και στις Διαταγές των Αγίων Αποστόλων.

Από τον 8ο μέχρι τον 15ο αι. η Ακολουθία του Ευχελαίου γνωρίζει τη μεγαλύτερη ανάπτυξη της. Αρχικά πολύ απλή και αργότερα εκτενέστατη, πολύπλοκη και με πολλές εκδοχές. Τον 11ο αι. η Ακολουθία του Ευχελαίου μας είναι γνωστή με τη συμμετοχή επτά Ιερέων και τελείται στο πλαίσιο της Θείας Λειτουργίας. Νέα ανάπτυξη της Ακολουθίας έχουμε τον 12ο αι. Αυξάνονται οι ευχές και στο Ευχέλαιο ψάλλονται νέα τροπάρια και Αντίφωνα. Η μεγαλύτερη ανάπτυξη της Ακολουθίας γίνεται τον 13ο αι., οπότε και το επταδικό σύστημα ολοκλη-

της Εκκλησίας στο σπίτι του ασθενούς, προκειμένου με την προσευχή και την άλειψη με έλαιο στο όνομα του Κυρίου, να επιτευχθεί η θεραπεία του ασθενούς (Ιακ. 5, 14-15).

Κατά τους δύο πρώτους αιώνες της ζωής της Εκκλησίας υπάρχει σαφής έλλειψη μαρτυριών για ξεχωριστή Ακολουθία του Ευχελαίου. Στην Αποστολική Παράδοση του Ιππολύτου (3ος αι.) μαρτυρείται για πρώτη φορά

ρώνεται και σταθεροποιείται. Από αυτήν την εποχή αρχίζει σταδιακά και η αποδέσμευση του Ευχελαίου από τη Θεία Λειτουργία, διότι διαφορετικά γινόταν μακρόσυρτη. Η οριστική αποδέσμευση έγινε τον 15ο αι., όπως μάλιστα φαίνεται και από την περιγραφή που κάνει ο Άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης. Στα έντυπα Ευχολόγια έχει αποτυπωθεί το σχήμα της Ακολουθίας του Ευχελαίου, όπως αυτή διαμορφώθηκε μετά τον 13ο αι. Αυτό ισχύει και στη σημερινή λειτουργική πράξη.

Η Ακολουθία διαιρείται σε δύο βασικά μέρη, το προκαταρκτικό που είναι ένας υποτυπώδης όρθρος, και το μυστηριακό, όπου γίνεται ο καθαγιασμός του ελαίου και λέγονται από έναν κυρίως Ιερέα αυτά, που θα έλεγαν κανονικά επτά Ιερείς.

Από Ευχέλαιο σε ναό

Β) Πότε και γιατί τελείται το Ευχέλαιο

Σύμφωνα με τις πληροφορίες της παράδοσής μας για το Ευχέλαιο, η Ακολουθία αυτή τελείται κυρίως στον ναό, αλλά και στα σπίτια, για την θεραπεία των ασθενών, αλλά και προς άφεση αμαρτιών όλων των οικείων ή των εκκλησιαζομένων. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι το Ευχέλαιο αντικαθιστά το μυστήριο της Εξομολόγησης. Το Ευχέλαιο συνδέεται με εορτές μεγάλων αγίων και κυρίως με την εορτή του Αγίου Θεοδώρου,

Το ιερό Ευχέλαιο της Μεγάλης Τετάρτης

το Α΄ Σάββατο των Νηστειών, ή το Σάββατο του Λαζάρου. Τελείται επίσης κάθε χρόνο το βράδυ της Μεγάλης Τετάρτης, λόγω του παραλληλισμού του ελαίου με το μύρο της πόρνης (Λουκ. 7, 37-38), αλλά και λόγω της ετοιμασίας των πιστών για τη συμμετοχή την επομένη στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας.

Γ) Δομή, τάξη και συμβολισμοί

Το πρώτο μέρος της Ακολουθίας αποτελεί η ειδική Ακολουθία που έχει τη δομή του Όρθρου. Αυτή όμως δεν ψάλλεται, παρά μόνο ο Κανόνας στο τέλος της, κατά τη χρίση. Για την τέλεση του Ευχελαίου ετοιμάζεται στο κέντρο του ναού ή στον σολέα ειδικό τραπέζι με το Ευαγγέλιο επάνω, αναμμένη καντήλα και σκεύος με σιτάρι ή αλεύρι για την τοποθέτηση και το άναμμα επτά λαμπάδων.

Το δεύτερο μέρος είναι το μυστηριακό. Οι επτά Ιερείς στέκονται ημικυκλικά γύρω από το τραπέζι βλέποντας προς τον λαό. Η Ακολουθία αρχίζει με το «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...», όπως όταν

Από Ευχέλαιο σε ναό

Ο ιερέας έτοιμος να χρίσει τους πιστούς

Λεπτομέρεια από το έργο «Τα Επτά Μυστήρια» (1445) του Ροχέρ φαν ντερ Βέιντεν που αναπαριστά το Μυστήριο του Ευχελαίου

ήταν συνδεδεμένη με την Θεία Λειτουργία. Λέγεται στη συνέχεια η ευχή του καθαγιασμού του ελαίου από όλους τους Ιερείς, οι οποίοι και ευλογούν το έλαιο στη φράση «ἀγιάσον καὶ τὸ ἔλαιον τοῦτο». Ψάλλονται στη συνέχεια τα τροπάρια και καθένας από τους Ιερείς ευλογεί τον αναγνώστη του Αποστόλου και διαβάζει το Ευαγγέλιο και τη σχετική ευχή. Κατά την παλαιά παράδοση η χρίση γίνεται μετά από κάθε Ευαγγέλιο. Σήμερα γίνεται στο τέλος μετά την συγχωρητική ευχή.

Από τον 11ο αι. άρχισε να καθιερώνεται το επτάπαδο στην Ακολουθία του Ευχελαίου. Εάν όμως δεν υπάρχουν επτά Ιερείς, η Ακολουθία γίνεται με τρεις, ακόμη και με έναν Ιερέα, αν αυτό χρειαστεί. Καλό είναι να τονισθεί ότι, όταν κάποιος καλεί τον Ιερέα στο σπίτι για την τέλεση του Ευχελαίου, οφείλει να γνωρίζει ότι όλα πρέπει να είναι τακτοποιημένα και καθαρά. Πρωτίστως είναι αναγκαία η συμμετοχή των οικείων στα τελούμενα.

Δ) Κείμενα και εικόνες

Α' Αποστολικό ανάγνωσμα (Ιακ. 5, 10-16) Ακολουθίας του Ευχελαίου
 Άδελφοί, υπόδειγμα λάβετε, άδελφοί μου, τής κακοπαθείας και τής μακροθυμίας τούς προφήτας, οί έλάλησαν τῷ ὀνόματι Κυρίου. Ἴδοιι μακαρίζομεν τούς ὑπομένοντας· τήν ὑπομονήν ἰῶβ ἠκούσατε, και τὸ τέλος Κυρίου εἶδετε, ὅτι πολυέσπλαγχνός ἐστιν ὁ Κύριος και οἰκτίρμων. Πρὸ πάντων δέ, άδελφοί μου, μη ὀμνύετε μήτε τὸν οὐρανὸν μήτε τήν γῆν μήτε ἄλλον τινά ὄρκον· ἦτω δέ ὑμῶν τὸ ναί ναί, και τὸ οὐ. οὐ, ἵνα μη εἰς ὑπόκρισιν πέσητε. Κακοπαθεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσευχέσθω· εὐθυμεῖ τις; ψαλλέτω· ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τούς πρεσβυτέρους τής ἐκκλησίας, και προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου· και ἡ εὐχή τής πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, και ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποικώς, ἀφεθήσεται αὐτῷ. Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, και εὐχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅπως ἰαθῇτε· πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη.

Ευχή συγκωρητική στο τέλος της Ακολουθίας του Ευχελαίου
 Βασιλεῦ ἅγιε, εὐσπλαγχνε, και πολυέλεε, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ και Λόγε τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ μη θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι και ζῆν αὐτόν· οὐ τίθημι ἐμὴν χεῖρα ἁμαρτωλὸν ἐπὶ τήν κεφαλὴν τοῦ προσελθόντος σοι ἐν ἁμαρτίαις και αἰτουμένου παρὰ σοῦ δι' ἡμῶν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· ἀλλὰ σὴν χεῖρα κραταῖαν και δυνατήν, τήν ἐν τῷ ἁγίῳ Εὐαγγελίῳ τούτῳ, ὃ οἱ συλλειτουργοί μου κατέχουσιν ἐπὶ τήν κεφαλὴν τοῦ δούλου σου (τοῦδε), ἔκτεινον· και δέομαι σὺν αὐτοῖς και ἵκετεύω τήν συμπαθεστάτην και ἀμνησίκακόν σου φιλανθρωπίαν· ὁ Θεός, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ διὰ τοῦ προφήτου σου Νάθαν μετανοήσαντι τῷ Δαυῖδ ἐπὶ τοῖς ἰδίῳις ἁμαρτημασιν ἄφεσιν δωρησάμενος, και τοῦ Μανασσῆ τήν ἐπὶ μετανοίᾳ προσευχὴν δεξάμενος, αὐτὸς και τὸν δούλον σου (τόνδε) μετανοοῦντα ἐπὶ τοῖς ἰδίῳις αὐτοῦ πλημμελήμασι, πρόσδεξαι τῇ συνήθει σου φιλανθρωπίᾳ, παρορών αὐτοῦ πάντα τα παραπτώματα. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ και ἐβδομηκοντάκις ἐπτὰ ἀφιέναι κελεύσας τοῖς περιπίπτουσιν ἐν ἁμαρτίαις· ὅτι ὡς ἡ μεγαλυσύνη σου, οὕτω και τὸ ἔλεός σου. Καὶ σοὶ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμή, και προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ και τῷ παναγίῳ σου Πνεύματι, νῦν και ἀεὶ και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Σύνδεσμοι:

<https://www.youtube.com/watch?v=WvNqxwJVjgg>

Ακολουθία του Ιερού Ευχελαίου από το Πατριαρχεῖο Ιεροσολύμων.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Αναζητείστε στο Ευχολόγιο την Ακολουθία του Ευχελαίου και εντοπίστε το επταδικό αποστολο-ευαγγέλιο και τις επτά ευχές.

2η Δραστηριότητα

Ανά ομάδες αναζητείστε πληροφορίες για το πότε, πώς και πού τελείται το Ευχέλαιο, και να διακρίνετε τις διαφορές του από τον Αγιασμό, τα μυστήρια και τις Ακολουθίες.

3η Δραστηριότητα

Οργανώστε τη συμμετοχή σας σε ένα Ευχέλαιο στην ενορία και ζητείστε από τον εφημέριο του ναού ή τον υπεύθυνο της νεότητας να σας εξηγήσει τα δρώμενα κατά την τέλεση του Ευχελαίου.

4η Δραστηριότητα

Με αφορμή την εικόνα που παρατίθεται στην ενότητα σχετικά με την τέλεση του μυστηρίου του Ευχελαίου από τον Μητροπολίτη Νέας Ιωνίας στο Κωνσταντοπούλειο Γενικό Νοσοκομείο Νέας Ιωνίας «η Αγία Όλγα» χωριστείτε σε 4 ομάδες. Η κάθε μία ομάδα θα προσεγγίζει το μυστήριο από διαφορετική σκοπιά: η μία θα έχει τον ρόλο του ασθενούς, η άλλη τον ρόλο ενός συνοδού του ασθενούς, η άλλη τον ρόλο ενός γιατρού και η άλλη τον ρόλο ενός συμμετέχοντος στο μυστήριο κληρικού. Τα μέλη της κάθε ομάδας θα συζητήσουν μεταξύ τους για τα συναισθήματα και τις προσδοκίες από την τέλεση του μυστηρίου και θα συντάξει ένα μικρό κείμενο γι' αυτές. Στη συνέχεια οι ομάδες θα παρουσιάσουν στην ολομέλεια της τάξης τα κείμενά τους.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 17

Νεκρώσιμα Τελετουργικά

Ο Χριστός υπερνικά τον θάνατο

Α) Ακολουθία εις Ψυχορραγούντα

Υπάρχουν περιπτώσεις που για διάφορους λόγους, όπως είναι π.χ. ο φθόνος του πονηρού δαίμονα, η κατάρρα από Ιερέα, η πίκρα των γονέων κ.α., δεν ελευθερώνεται εύκολα η ψυχή κάποιου ανθρώπου. Η σχετική Ακολουθία που έχει μορφή Όρθρου αρχίζει με το «Εὐλογητὸς ὁ Θεός...», ακολουθούν το Τρισάγιο, «Κύριε ἐλέησον» 12 φορές, «Δεῦτε προσκυνήσωμεν...» τρεις φορές, και τους ψαλμούς 69 («Ὁ Θεὸς εἰς τὴν βοήθειαν μου πρόσχευε...»), 87 («Κύριε, ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου...»), 142 («Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου...»). Στη συνέχεια, τα τροπάρια, ο 50ος ψαλμός και ο σχετικός Κανόνας του Αγίου Ανδρέα Κρήτης. Ψάλλονται ακόμη απόστιχα τροπάρια στο τέλος και η Ακολουθία ολοκληρώνεται με τις ευχές «Εἰς ψυχὴν κρινομένην» («Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ...») και «Εἰς ψυχορραγοῦντα» («Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τῇ σῇ ἀρρήτῳ σοφίᾳ δημιουργήσας τὸν ἄνθρωπον...»). Στα παραπάνω κείμενα περιγράφεται ο επώδυνος χωρισμός της ψυχῆς από το σώμα και γίνεται προσευχή στον Θεό να μην παραταθεί η επιθανάτια αγωνία του αμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ γρήγορα να ἀπολυθεῖ ἡ ψυχὴ του και να ἀναπαυθεῖ στον παράδεισο μαζί με τους ἀγίους.

«Δεύτε τελευταῖον ἀσπασμόν»

Β) Η Εξόδιος Νεκρώσιμη Ακολουθία: Ιστορική εξέλιξη και σημερινή τάξη

εκκλησιαστική κήδευση από πολύ παλαιά αντιμετωπίστηκε ως γεγονός μυστηριακό, κάτι που μαρτυρεί την ενότητα ζώντων και τεθνεώτων μέσα στην Εκκλησία. Οι ρίζες της νεκρώσιμης λειτουργικής προσευχής βρίσκονται στην Αγία Γραφή. Στην Παλαιά Διαθήκη ο σεβασμός στους κεκοιμημένους είναι μεγάλος, με μαρτυρίες για προσευχή υπέρ των «μετ' εὐσεβείας κοιμωμένων» με την έννοια του μνημοσύνου ή της εξιλαστήριας θυσίας (Β' Μακκαβαίων 12, 43-45). Αυτούσιες επίσης φράσεις από την Παλαιά Διαθήκη, όπως «γῆ εἴ και εἰς γῆν ἀπελεύσῃ» (Γεν. 3,19) και «ἐνθα ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμός» (Ψαλμ. 35,10·51,11) μαρτυρούνται στη νεκρώσιμη Ακολουθία.

Κόλλυβα μνημοσύνου

Στην Καινή Διαθήκη θεωρείται αυτονόητος ο σεβασμός των νεκρών, αφού κυριαρχούν τα γεγονότα του Σταυρού και της Ανάστασης του Κυρίου, που είναι «ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή» (Ιω. 11,25). Στη βάση αυτή, και στην προοπτική της κοινῆς ἀνάστασης και του οράματός της ενότητος των μελών της Εκκλησίας «ἐν τῇ βασιλείᾳ των ουρανῶν» (Ματθ. 8,11) θεμελιώνεται και η λειτουργικὸς χαρακτήρα προσευχῆς υπέρ των κεκοιμημένων. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτω-

ση του Αποστόλου Πέτρου με την νεκρή Ταβιθά (Πράξ. 9,36-43), η περίπτωση του Αποστόλου Παύλου με τον Εύτυχο (Πράξ. 20, 7-12), η σύστασή του προς τους πιστούς να προσεύχονται «περί πάντων τῶν ἁγίων» (Εφ.6,18), αλλά και η δική του προσωπική έγνοια υπέρ της σωτηρίας της ψυχής του Ονησιφόρου κατά την ημέρα της κρίσης (Β΄ Τιμ. 1, 16-18). Μνημειώδης επίσης είναι και ο λόγος του για την Ανάσταση του Χριστού και της δικής μας (Α΄ Κορ. Κεφ. 15).

Κόλλυβα μνημοσύνου

Οι πρώτες μαρτυρίες για νεκρώσιμες ευχές βρίσκονται σε παλαιές ευχολογικές συλλογές του 4ου μ.Χ. αι., όπως είναι π.χ. οι αντιοχειανής προέλευσης Διαταγές των Αγίων Αποστόλων και το αλεξανδρινό Ευχολόγιο του Σεραπίωνος. Την εμπειρία της Εκκλησίας, όσον αφορά την τάξη της νεκρώσιμης Ακολουθίας, κατά τους πέντε πρώτους αιώνες, καταγράφουν τα συγγράμματα που φέρονται στο όνομα του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτη (τέλος 5ου - αρχές 6ου αι.). Προσεγγίζει θεολογικά το «Μυστήριον ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων», όπως ονομάζει τη νεκρώσιμη Ακολουθία, αλλά δίνει και σημαντικές πληροφορίες για την τάξη της Ακολουθίας αυτής. Μνημονεύει π.χ. αναγνώσματα, ψαλμικές ωδές, κεντρική ευχή, ασπασμό, επίκυση ελαίου στο λείψανο του εκλιπόντος. Μιλά επίσης για τη μνημόνευση των κεκοιμημένων στα δίπτυχα της Θείας Λειτουργίας, πληροφορία γνωστή και από τον Άγιο Κύριλλο Ιεροσολύμων παλαιότερα (4ος αι.).

Από την εποχή αυτή φαίνεται πως διαμορφώθηκε και η τριμερής διαίρεση της Ακολουθίας: α) στο τυπικό που αφορά το διάστημα που ο εκλιπών βρίσκεται στο σπίτι, β) στα όσα συμβαίνουν κατά την έξοδο και εκφορά του στον ναό και γ) στην τάξη της ταφής. Σύμφωνα με τον άγιο Ιωάννη τον Δαμασκηνό η νεκρώσιμη Ακολουθία για διάφορους λόγους είχε αρχίσει από την εποχή του να εξελίσσεται και να αυξάνει (PG 95, 261B). Τον 10ο αι. έχουμε την πρώτη πλήρη νεκρώσιμη Ακολουθία με τίτλο «Ἀκολουθία εἰς κοιμηθέντας». Αρχίζει με το «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...», έχει εξάψαλμο ἢ τον 90ο ψαλμό. Ακολουθούν ο Ἄμωμος, ο Κανόνας με το Κοντάκιο μετά την στί΄ ωδή, τρία ψαλμικά Αντίφωνα, τα Αναγνώσματα, τον ασπασμό, την ευχή του ελαίου, τροπάρια, επίκυση του ελαίου και ταφή.

Τους δύο επόμενους αιώνες, 11ο και 12ο, η συγκεκριμένη Ακολουθία εξελίσσεται περισσότερο και λαμβάνει τη μορφή που σε μεγάλο βαθμό έχει μέχρι σήμερα. Την εποχή αυτή εντάσσονται στην Ακολουθία οι Μακαρισμοί, τα πολλά στιχηρά και τα Ευλογητάρια ως τροπάρια – στιχηρά του Ἀμώμου. Η ποικιλομορφία μάλιστα της Ακολουθίας που μαρτυρείται από τους 15ο – 16ο αιώνες συνέβαλε, ώστε να επικρατήσει μια κοινή για όλους Ακολουθία με τον τίτλο «Ἀκολουθία νεκρώσιμος εἰς κοσμικούς» ἢ «Ἀκολουθία τοῦ ἐξοδιαστικοῦ». Το κείμενο αυτό εντάχθηκε στα έντυπα ευχολόγια και δομεῖται στη βάση της Ακολουθίας του Ὁρθρου. Περιλαμβάνει:

α) την ψαλμωδία του νεκρωσίμου τρισαγίου στο σπίτι. Πρόκειται για σύντομη ακολουθία, η οποία αποτελείται από τον Τρισάγιο ύμνο «Ἄγιος ὁ Θεός», τα τροπάρια «Μετὰ πνευμάτων δικαίων...» κ.λπ., δέηση, συγχωρητική ευχή και Απόλυση.

β) Τὴν τάξη στον ναό. Ο Ιερέας φορά λευκό επιτραχήλιο και φελώνιο και καθοδὸν προς τον ναό ψάλλεται το «Ἄγιος ὁ Θεός...». Στον ναό το λείψανο τοποθετεῖται κατὰ τέτοιο τρόπο, ώστε το πρόσωπό του να βλέπει προς την Ανατολή. Επάνω στο νεκρό τοποθετεῖται συνήθως ἡ εικόνα της Ανάστασης και ἡ Ακολουθία αρχίζει με το «Εὐλογητὸς ὁ Θεός...». Ψάλλονται στη συνέχεια στίχοι ἀπὸ τον Ἄμωμο (118ος ψαλμός), ο οποίος δομεῖται σε τρεις στάσεις και

Το λείψανο του κεκοιμημένου τοποθετείται στον τάφο.

διεγείρει προς μετάνοια και κατάνυξη. Ακολουθούν τα Ευλογητάρια, το Κοντάκιο «Μετὰ τῶν ἁγίων ἀνάπαυσον, Χριστέ...» και τα ιδιόμελα τροπάρια του Αγίου Ιωάννη του Δαμασκηνού, τα οποία θεολογούν για τον θάνατο, τη ματαιότητα της ζωής και το νόημά της σε σχέση με την αιωνιότητα. Ψάλλονται οι Μακαρισμοί και διαβάζονται τα Αναγνώσματα, ο Απόστολος από την Α' προς Θεσσαλονικείς (4, 13-17) και το Ευαγγέλιο από τον Ιωάννη (5, 24-30). Ακολουθεί δέηση και η ευχή «Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός...», για την ανάπαυση της ψυχής του κεκοιμημένου. Δίνεται ο ασπασμός ως έκφραση του χωρισμού, αλλά και της κοινωνίας με τον απελθόντα, και γίνεται η Απόλυση.

γ) Το σύντομο τρισάγιο πριν τον ενταφιασμό και η ταφή. Αφού ο εκλιπών μεταφερθεί στον τάφο, ο Ιερέας ρίχνει χώμα επάνω του λέγοντας «Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς...», σφραγίζει με τον σταυρό τον τάφο και επιχέει στο λείψανο έλαιο σταυροειδώς ως ένδειξη ότι ο νεκρός έζησε ευσεβώς και θα αξιωθεί του Θείου ελέους και φωτός.

Γ) Ακολουθία των Μνημοσύνων

Από τον 4ο αι. μ.Χ. μαρτυρείται η μνημόνευση των κεκοιμημένων στη Θεία Λειτουργία και συγκεκριμένα στα δίπτυχα, που βρίσκονται στο τέλος της Αγίας Αναφοράς. Ο Άγιος Κύριλλος Ιεροσολύμων είναι ο πρώτος που κάνει λόγο για τη δέηση υπέρ των κεκοιμημένων, διότι βρίσκουν «μεγίστην ὤνησιν (=ωφέλεια)» (Ε' Μυσταγωγική Κατήχηση, 9). Από τον 4ο επίσης αι. και συγκεκριμένα στις Διαταγές των Αγίων Αποστόλων γίνεται αναφορά στα τριήμερα («διὰ τὸν διὰ τριῶν ἡμερῶν ἐγερθέντα», στα εννιάμερα («εἰς ὑπόμνησιν τῶν περιόντων καὶ τῶν κε-

Αρχιερατικό Μνημόσυνο στη Μητρόπολη Νέας Κρήνης και Καλαμαριάς

κοιμημένων») και στα σαραντάμερα, καθώς «Μωυσῆν γὰρ οὕτως ὁ λαὸς ἐπένθησε», και στα ετήσια «ὑπὲρ μνείας αὐτοῦ» (Βιβλίο Η', 42). Στη Θεία Λειτουργία υπάρχουν και άλλα σημεία στα οποία γίνεται μνημόνευση των νεκρών, όπως π.χ. η Εκτενής και Προσκομιδή.

Αργότερα και ιδιαίτερα από τον 13ο αι. διαμορφώθηκε πλήρης Ακολουθία του Μνημοσύνου ανάλογη με την τάξη των κεκοιμημένων, με τα εξής στοιχεία:

- «Ευλογητός ο Θεός...»
- Ο 90ος ψαλμός («Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ...») χύμα (διαβαστά)
- Συναπτή μεγάλη
- «Ἀλληλούια», τρις, τετράκις με ειδικούς στίχους
- «Ὁ βάθει σοφίας...»
- «Σὲ καὶ τεῖχος καὶ λιμένα...»
- Συναπτή μικρή
- Ο Ἄμωμος (Ψαλμός 118ος, «Μακάριοι οἱ ἄμωμοι...») σε δύο στάσεις
- Τα νεκρώσιμα Ευλογητάρια
- Καθίσματα «Ἀνάπαυσον, Σωτήρ...» και «Ὁ ἐκ παρθένου ἀνατειλας...»
- Ο 50ος ψαλμός («Ἐλέησον με ὁ Θεός...»)
- Μεσώδιο κάθισμα στην γ' ὠδή «Ἀληθῶς ματαιότης...»· «Παναγία Θεοτόκε, τὸν χρόνον...»
- Κοντάκιο στην σ' ὠδή «Μετὰ τῶν Ἁγίων...», ο οἶκος «Αὐτὸς μόνος ὑπάρχεις ἀθάνατος...»
- Τρισάγιο, «Παναγία τριάς», «Πάτερ ἡμῶν»
- «Μετὰ πνευμάτων δικαίων» κ.λπ. (Απόστολος και Ευαγγέλιο)
- Εκτενής

Από την Ακολουθία του Μνημοσύνου

- Ευχή «Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων...»
- Απόλυση
- «Αἰωνία ἡ μνήμη» τρις ἀνά τρεις
- «Δι' εὐχῶν...»

Το μνημόσυνο με την παραπάνω δομή τελείται στον Εσπερινό ανήμερα της μνήμης των κτητόρων των ιερών μονών (κτητορικό μνημόσυνο). Στη Θεία Λειτουργία και συγκεκριμένα πριν την Απόλυση και μετά το δεύτερο «Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου...» τελείται ἡ σύντομη μορφή του μνημοσύνου. Αυτή προβλέπει:

- Τον Ἄμωμο (στίχοι κατ' ἐκλογή σε τρεις στάσεις, ὅπως στη νεκρώσιμη ακολουθία)
- Τα νεκρώσιμα Ευλογητάρια
- Το Κοντάκιο «Μετὰ τῶν ἁγίων ἀνάπαυσον...»
- Τα τέσσερα νεκρώσιμα τροπάρια «Μετὰ πνευμάτων δικαίων...» κ.λπ.
- Την Εκτενή «Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ Θεός...»
- Την ευχή «Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων...» με την ἐκφώνηση «Ὅτι σὺ εἶ ἡ ἀνάστασις...»
- Το «Αἰωνία ἡ μνήμη» τρις ἐπὶ τρεις

Στην περίπτωση αυτή, ὅπως και στην προηγούμενη, προβλέπονται και τα κόλλυβα, διότι το σιτάρι συμβολίζει τὸ ἀνθρώπινο σῶμα που θάβεται, ἀλλά θα ἀναστηθεῖ κατὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία (Ιω. 6,39 και 12,24).

Στην καθημερινή λειτουργική πράξη υπάρχει και επιμνημόσυνη δέηση εκτός Θείας Λειτουργίας, στον ναό ή στα μνήματα ή στα σπίτια, με κόλλυβα ή χωρίς κόλλυβα, που είναι γνωστή και ως Τρισάγιο. Η δομή του πολύ σύντομα έχει ως εξής:

- «Εὐλογητὸς ὁ Θεός...»
- Τρισάγιο κ.λπ.
- Τα τροπάρια «Μετὰ πνευμάτων...» κ.λπ.
- Η Εκτενής
- Η ευχή «Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων...»
- Απόλυση

Κόλλυβα Ψυχοσάββατου

Κάποιες φορές η μικρή αυτή Ακολουθία γίνεται ακόμη πιο σύντομη με τα τροπάρια, την Εκτενή και την ευχή ή με το Θεοτοκίο «Ἡ μόνη ἀγνή...», την Εκτενή και την ευχή, ή ακόμη με την Εκτενή και την ευχή.

Δ) Τα Ψυχοσάββατα

Όλα τα Σάββατα είναι αφιερωμένα στους κεκοιμημένους ως μέρα κατάπαυσης του Θεού από τα έργα της δημιουργίας και ως ημέρα που ο Χριστός ήταν στον τάφο. Γι' αυτό και κανονικά τότε τελούνται τα ιερά μνημόσυνα. Είναι γνωστή η κατά τον 18ο αι. έριδα για το θέμα αυτό και η συμβολή των Κολλυβάδων, του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου κ.λπ., στη θεολογική στήριξη του Σαββάτου ως ημέρας των μνημοσύνων. Το Σάββατο της Απόκριω και το Σάββατο πριν την Πεντηκοστή είναι τα κατεξοχήν Ψυχοσάββατα και σε αυτά «μνήμην ἐπιτελοῦμεν πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένων ὀρθοδόξων χριστιανῶν, πατέρων καὶ ἀδελφῶν».

Ιερά μνημόσυνα δεν τελούνται από το Σάββατο του Λαζάρου μέχρι και την Κυριακή του Θωμά, καθώς και τις καθημερινές της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, διότι εξαιτίας της νηστείας δεν επιτρέπεται η τέλεση Θείας Λειτουργίας. Εάν κάποιος κοιμηθεί αυτήν την περίοδο, τότε τα τρίτα τελούνται το πρώτο Σάββατο μετά την κοίμησή του, τα ένατα κατά το επόμενο και τα σαράντα το Σάββατο, που θα συμπληρωθούν οι ημέρες. Το σαρανταλείτουργο αρχίζει από την Κυριακή του Θωμά. Μνημόσυνα δεν γίνονται επίσης κατά τις μεγάλες δεσποτικές εορτές.

Τις Κυριακές τα μνημόσυνα γίνονται κατ' οικονομία, διότι είναι ημέρα της Ανάστασης του Κυρίου. Στην περίπτωση αυτή δεν πρέπει την συγκεκριμένη ημέρα να ψάλλεται π.χ, το κοντάκιο «Μετὰ τῶν ἀγίων...» στη Θεία Λειτουργία και ο Ἄμωμος την ώρα του Κοινωνικού.

Ε) Κείμενα και εικόνες

Ὁ Ἄμωμος. Ψαλμὸς ριη' (118).

ΣΤΑΣΙΣ Α΄. Ἦχος πλ. β'.

Ἄμωμοι ἐν ὁδῷ, Ἀλληλούϊα.

Εὐλογητὸς εἶ Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου. Ἀλληλούϊα.

Ἐπεπόθησεν ἡ ψυχὴ μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι τὰ κρίματά σου ἐν παντὶ καιρῷ. Ἀλληλούϊα.

Ἐνύσταξεν ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ ἀκηδίας, βεβαίωσόν με ἐν τοῖς λόγοις σου. Ἀλληλοῦϊα.
Κλῖνον τὴν καρδίαν μου εἰς τὰ μαρτύριά σου, καὶ μὴ εἰς πλεονεξίαν. Ἀλληλοῦϊα.
Ἀθυμία κατέσχε με ἀπὸ ἁμαρτωλῶν, τῶν ἐγκαταλιμπανόντων τὸν νόμον σου.
Ἀλληλοῦϊα.
Μέτοχος ἐγὼ εἶμι πάντων τῶν φοβουμένων σε, καὶ τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολάς
σου. Ἀλληλοῦϊα.

Νεκρώσιμα Ἰδιόμελα.
(Ἰωάννου Μοναχοῦ, τοῦ Δαμασκηνοῦ).

Ἦχος α΄.

Ποία τοῦ βίου τρυφὴ διαμένει λύπης ἀμέτοχος; Ποία δόξα ἔστηκεν ἐπὶ γῆς
ἀμετάθετος; Πάντα σκιᾶς ἀσθενέστερα, πάντα ὀνείρων ἀπατηλότερα· μία ῥοπή, καὶ
ταῦτα πάντα θάνατος διαδέχεται. Ἄλλ’ ἐν τῷ φωτί, Χριστέ, τοῦ προσώπου σου, καὶ
τῷ γλυκασμῷ τῆς σῆς ὠραιότητος, ὃν ἐξελέξω ἀνάπαυσον, ὡς φιλόανθρωπος.

Ἦχος γ΄.

Πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα, ὅσα οὐκ ὑπάρχει μετὰ θάνατον· οὐ παραμένει ὁ
πλοῦτος, οὐ συνοδεύει ἡ δόξα· ἐπελθὼν γὰρ ὁ θάνατος, ταῦτα πάντα ἐξηφάνισται.
Διὸ Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ Βασιλεῖ βοηθώμεν· Τόν μεταστάντα ἐξ ἡμῶν ἀνάπαυσον,
ἐνθα πάντων ἐστὶν εὐφραινομένων ἡ κατοικία.

Εὐχή

Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, ὁ τὸν θάνατον καταργήσας, τὸν δὲ
διάβολον καταπατήσας, καὶ ζωὴν τῷ κόσμῳ σου δωρησάμενος· αὐτός, Κύριε,
ἀνάπαυσον τὴν ψυχὴν τοῦ κεκοιμημένου δούλου σου (τοῦδε) ἐν τόπῳ φωτεινῷ,
ἐν τόπῳ χλοερῷ, ἐν τόπῳ ἀναψύξεως, ἐνθα ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμός.
Πᾶν ἁμάρτημα τὸ παρ’ αὐτοῦ πραχθὲν ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ ἢ διανοίᾳ, ὡς ἀγαθὸς καὶ
φιλόανθρωπος Θεός, συγχώρησον· ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, ὃς ζήσεται καὶ οὐκ
ἁμαρτήσῃ· σὺ γὰρ μόνος ἐκτὸς ἁμαρτίας ὑπάρχεις· ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη
εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ λόγος σου ἀλήθεια.

Ὅτι σὺ εἶ ἡ ἀνάστασις, ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀνάπαυσις τοῦ κεκοιμημένου δούλου σου
(τοῦδε), Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου
Πατρί, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Στιχηρὸ τῶν Κεκοιμημένων Ψυχοσαββάτου

Ἦχος πλ. δ>

Ὁ ἐν Ἐδέμ Παράδεισος

Τῶν ἀπ’ αἰῶνος σήμερον νεκρῶν, ἀπάντων κατ’ ὄνομα, μετὰ πίστεως ζησάντων
εὐσεβῶς, μνήμην τελοῦντες οἱ πιστοί, τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον, ἀνυμνήσωμεν,
αἰτοῦντες ἐκτενῶς, τούτους ἐν ὥρᾳ τῆς κρίσεως, ἀπολογίαν ἀγαθὴν, δοῦναι αὐτῷ
τῷ Θεῷ ἡμῶν, τῷ πᾶσαν κρίνοντι τὴν γῆν, τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ παραστάσεως τυχόντας
ἐν χαρᾷ, ἐν μερίδι Δικαίων, καὶ ἐν Ἁγίῳ κλήρῳ φωτεινῷ, καὶ ἀξίους γενέσθαι, τῆς
οὐρανοῦ βασιλείας αὐτοῦ.

Σύνδεσμοι:

<https://www.youtube.com/watch?v=o-ckwgmeEms>

Η εξόδιος Ακολουθία του μακαριστού Μητροπολίτη Λαρίσης Ιγνατίου.

<https://www.pemptousia.gr/video/propepontos-ton-makaristo-geronta-spiridona-mikragiannaniti/>

Στιγμές από την εξόδιο Ακολουθία του γέροντος Σπυρίδωνος του Μικραγιαννανίτου.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Εντοπίστε στο Ευχολόγιο τις ιδιαίτερες Ακολουθίες που αναφέρονται στην ενότητα και δώστε ιδιαίτερη προσοχή στα κόκκινα γράμματα που αφορούν τυπικές διατάξεις και που βοηθούν τον κληρικό να επιτελέσει σωστά τις ακολουθίες αυτές.

2η Δραστηριότητα

Εντοπίστε την Ακολουθία σε ψυχορραγούντες και εκφράστε την άποψή σας για την ανακουφιστική δύναμη της προσευχής για τον ψυχορραγούντα και την παρηγορητική ενέργειά της στους συγγενείς.

3η Δραστηριότητα

Αναζητείστε στο διαδίκτυο την τέλεση ενός μνημοσύνου και σχολιάστε τα τελετουργικά δρώμενα.

4η Δραστηριότητα

Καταγράψτε τις προλήψεις και δεισιδαιμονίες που υπάρχουν για τις περιπτώσεις των Ακολουθιών της διδακτικής αυτής ενότητας και συζητείστε για το πώς αυτές συνιστούν λειτουργικά έκτροπα των Ακολουθιών.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 18

Μυστηριοειδείς τελετές

Από τα εγκαίνια ναού

Α) Η τελετή των Εγκαινίων

Η καθιέρωση του ναού γίνεται από τον Αρχιερέα, που είναι τύπος του Χριστού, ενώ για την όλη τελετή χρησιμοποιούνται αρκετά υλικά, όπως κερί καθαρό, μαστίχα, σμύρνα, θυμίαμα, λείψανα μαρτύρων, άγιο μύρο, μαρμαροσάπουνα, ροδόσταμο, κρασί, αντιμήγνια, κατασάρκιο της Αγίας Τράπεζας κ.α.

α) η λιτανεία των ιερών λειψάνων

Το απόγευμα της προηγούμενης ημέρας ο Αρχιερέας μεταφέρει στον ναό, που πρόκειται να εγκαινιασθεί, τα ιερά λείψανα, τα οποία εναποθέτει σε ένα άγιο δισκάριο στην Αγία Τράπεζα. Το πρωί, αφού τελειώσει ο Όρθρος με την ψαλμωδία σχετικών τροπαρίων, γίνεται τριπλή περιφορά γύρω από τον ναό. Ο Αρχιερέας, ντυμένος με λευκή στολή, σύμβολο της καθαρότητας και της αγνότητας, φέρει στο κεφάλι του τον ειδικό δίσκο με τα λείψανα σκεπασμένα με το ίδιο κάλυμμα, με το οποίο σκεπάζονται τα Θεία Δώρα. Οι Ιερείς κρατούν το Ευαγγέλιο, τον σταυρό και εικόνες, οι δε λαϊκοί προπορεύονται με λαμπάδες. Σε κάθε στάση διαβάζονται ορισμένα αναγνώσματα από την Καινή Διαθήκη. Η είσοδος στον ναό γίνεται

με ιδιόμορφο τρόπο. Οι θύρες είναι κλειστές και ο Αρχιερέας προστάζει αυτούς που είναι πίσω από τις πόρτες να τις ανοίξουν λέγοντας τα λόγια του Δαυίδ «Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ἡμῶν...» (Ψαλ. 23ος), και ακούγονται από μέσα τα λόγια, που οι ἄγγελοι ἔλεγον αναμεταξύ τους κατά την ανάληψη του Κυρίου «Τὶς ἔστιν οὗτος ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης». Η πληροφορία γι' αυτόν τον διάλογο μεταξύ των ἀγγέλων δεν στηρίζεται στο βιβλικό κείμενο, ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ὑμνολογία τῆς εορτῆς. Με λαμπρό λοιπὸν καὶ πανηγυρικό τρόπο εἰσοδεύονται τὰ λείψανα μέχρι τὸ θυσιαστήριο, ὅπου ὁ Αρχιερέας, ἀφού τὰ βάλει σὲ εἰδική θήκη, θυμιάζει, τὰ μυρώνει καὶ τὰ τοποθετεῖ στο στυλίσκο που βρίσκεται στο μέσον τῆς Ἁγίας Τράπεζης, ὡς τὸ πιο κατάλληλο θεμέλιο. Κανένα ἄλλο θεμέλιο δὲν εἶναι καλύτερο ἀπὸ τὰ ἅγια λείψανα.

β) Ο καθαρισμός της Τράπεζης

Μετά τὴν τοποθέτηση τῶν ἱερῶν λειψάνων, ὁ Αρχιερέας παίρνει ἓνα δοχεῖο με κηρομαστίχα καὶ ἀρώματα καὶ τὰ ἐκκύνει στὴν ὀπή τῆς Ἁγίας Τράπεζας γιὰ τὴ στερέωση τοῦ ἀνεγειρομένου τάφου. Κατόπιν τοποθετεῖται ἡ πλάκα στὴν ὀπή τῆς Ἁγίας Τράπεζης, ἐνῶ ψάλλονται ὁ 142ος ψαλμός «Ὑψώσω σε ὁ Θεός μου, ὁ Βασιλεὺς μου καὶ εὐλογῶ τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα» σαν εὐχαριστία καὶ ἀνάμνηση τῶν θαυμασίων τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ 22ος «Κύριος ποιμαίνει με», που ὑμνεῖ τὴν φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ. Στὸ μεταξύ ὁ Αρχιερέας, ἀφού βάλει πάνω ἀπὸ τὰ ἀρχιερατικά του ἄμφια στὸν λαιμό του τὸ λεγόμενο σάβανο, λευκοῦ χρώματος, που συμβολίζει τὴν σινδόνη με τὴν ὁποία τυλίχτηκε τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, διαβάζει γονατιστός τὴν εὐχή «Ὁ Θεὸς ὁ ἄναρχος καὶ αἰῶδιος», με τὴν ὁποία παρακαλεῖ τὸν Θεὸ νὰ ἀποστείλει τὸ Πανάγιο Πνεῦμα του καὶ νὰ ἀγιάσει τὸν νέο ναό. Ἀκολουθεῖ ἡ πλύση καὶ ὁ καθαρισμός τῆς Ἁγίας Τράπεζας με σαποῦνι καὶ ζεστό νερό, σύμβολο καὶ αὐτὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τοῦ ὁποίου ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα πλέον θὰ εἶναι ὄργανο ἡ Ἁγία Τράπεζα. Ἡ ὅλη τελετὴ θυμίζει βάπτισμα, καθὼς ἡ Ἁγία Τράπεζα εἰκονίζει τὸν Σωτῆρα καὶ δέχεται τὰ τοῦ βαπτίσματος ὅπως ἐκεῖνος.

γ) ἡ χρήση τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου

Μετά τὴν κάθαρση τῆς Ἁγίας Τράπεζας ὁ Αρχιερέας ραντίζει τὸ ἱερὸ θυσιαστήριο με ροδόσταμο γιὰ νὰ ευωδιάσει.

«Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ἡμῶν»

Ἀπὸ τὰ ἐγκαίνια ναοῦ

Ἀπὸ τὰ ἐγκαίνια ναοῦ

Από τα εγκαίνια ναού

Από τα εγκαίνια ναού

δ) η ένδυση της Αγίας Τράπεζης

Αφού πλυθεί και μυρωθεί η Αγία Τράπεζα τοποθετείται στην κάθε μια από τις τέσσερις γωνίες της ένα κομμάτι λινό ύφασμα, στο οποίο είναι αγιογραφημένος ένας ευαγγελιστής. Κατόπιν τυλίγεται σταυροειδώς στην Αγία Τράπεζα το πρώτο ένδυμα, το λεγόμενο κατασάρκιο, σύμβολο της σινδόνης με την οποία τυλίχτηκε το σώμα του Χριστού. Στη συνέχεια τοποθετείται ο «ἐπενδύτης ή άγία ένδυτή ή τραπεζόφορον» κατά τον Συμεών Θεσσαλονίκης. Είναι το βασι-

κό άμφιο της Αγίας Τράπεζας, πολυτελές σύμβολο δόξας κατά τον Συμεών, αφού κατά τον ίδιο η Αγία Τράπεζα «τάφος έστί και θρόνος του Ἰησοῦ». Τέλος, τοποθετείται και το ειλητό, το οποίο μπήκε στους βυζαντινούς χρόνους και αργότερα αντικαταστάθηκε από το αντιμήνσιο. Επάνω σε αυτό τοποθετείται το Ευαγγέλιο και η τελετή τελειώνει με τη μύρωση και θυμίαση όλου του ναού. Οι ευχές που διαβάζονται στο τέλος είναι γεμάτες ευχαριστίες στον Θεό και παράκληση να γεμίσει δόξα, αγιασμό και χάρη το νέο θυσιαστήριο, έτσι ώστε πάνω σε αυτό να μεταβάλλεται η αναίμακτη θυσία σε σώμα και αίμα Χριστού και να αγιάζεται ο λαός με τη συμμετοχή του σε αυτό το μυστήριο.

Θυρανοξία ναού

Β) Ακολουθία θυρανοξίων ναού

Πρόκειται για το άνοιγμα ενός νεόδμητου ναού με πανηγυρικό τρόπο με σύντομη ακολουθία ανεξάρτητη από την τελετή των εγκαίνιων. Γίνεται πριν τον Εσπερινό, στον νάρθηκα του νέου ναού και στο πλαίσιο της Ακολουθίας του μικρού Αγιασμού. Στο τέλος της Ακολουθίας αυτής διαβάζεται η ευχή «Ὁ Θεός

καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ...» καὶ, κατὰ το πρότυπο των εγκαινίων, ψάλλονται αντιφωνικά οι στίχοι 7-10 του 23ου ψαλμοῦ «Ἄρατε πύλας...». Ψάλλονται ἐπίσης το ἀπολυτίκιο καὶ το κοντάκιο των εγκαινίων «Ὡς τοῦ ἄνθ' στερεώματος τὴν εὐπρέπειαν...» καὶ «Οὐρανὸς πολὺφωτος ἡ ἐκκλησία» ἀντίστοιχα. Ὁ Ἀρχιερέας ραντίζει τὸν νέο ναὸ με τὸν ἁγιασμό καὶ δίνει τὴν εὐλογία νὰ ἀρχίσει ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ «τῆς τυχούσης ἡμέρας κατὰ τάξιν».

Θυρανοίξια ναοῦ

Γ) Καθιέρωση ἀντιμνήσιου

Τα ἀντιμνήσια (ἀντὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης) που μαρτυροῦνται στὴ λειτουργικὴ μας παράδοση ἀπὸ τὸν 8ο αἰ. καθιερῶνται στὴν Ἀκολουθία των Εγκαινίων, τὴν ὥρα που πλένεται καὶ μυρώνεται ἡ Ἁγία Τράπεζα. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἡ δυνατότητα καθιέρωσης των ἀντιμνήσιων σε ξεχωριστὴ Ἀκολουθία, που τελεῖται πρὶν ἀπὸ τὴ Θεία Λειτουργία με ἐκκυση οινάνθης στὰ ἀντιμνήσια, ἐνῶ λέγονται οἱ ψαλμικοὶ στίχοι «Ραντιεῖς με ὕσώπῳ καὶ καθαρισθήσομαι...». Προσά-

Θυρανοίξια ναοῦ

Ἀντιμνήσιο

γονται επίσης αγγείο μύρου και λείψανα, στα οποία ο Αρχιερέας επιχέει το μύρο. Οι σχετικές ευχές κάνουν λόγο τόσο για την απόθεση των ιερών λειψάνων στο θυσιαστήριο, όσο και για τον αγιασμό του θυσιαστηρίου, στο οποίο προσφέρεται η αναίμακτη θυσία του Τιμίου Σώματος και Αίματος του Σωτήρα Ιησού Χριστού. Θέση θυσιαστηρίου επέχει και το αντιμήνσιο για μη καθαγιασμένη Αγία Τράπεζα, αλλά και για την τέλεση της Θείας Λειτουργίας σε περιπτώσεις ανάγκης.

Δ) Κείμενα και εικόνες

Αποστολικό ανάγνωσμα Ακολουθίας των Εγκαινίων (Εβρ. 9, 1-7)

Ἀδελφοί, εἶχεν ἡ πρώτη σκηνὴ δικαιώματα λατρείας τό τε Ἅγιον κοσμικόν. Σκηνὴ γὰρ κατεσκευάσθη ἡ πρώτη ἐν ᾗ ἦ τε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, ἣτις λέγεται Ἅγια. Μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα σκηνὴ ἡ λεγομένη Ἅγια Ἁγίων, χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης περικεκαλυμμένην πάντοθεν χρυσίῳ, ἐν ᾗ στάμνος χρυσοῦ ἔχουσα τὸ μάννα καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης, ὑπεράνω· δὲ αὐτῆς Χερουβὶμ δόξης κατασκήνουν τὸ ἱλαστήριον· περὶ ὧν οὐκ ἔστι νῦν λέγειν κατὰ μέρος. Τούτων δὲ οὕτω κατεσκευασμένων εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηνὴν διὰ παντὸς εἰσίσαισι οἱ ἱερεῖς τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἄπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, οὐ χωρὶς αἵματος, ὃ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων.

Τροπάριον Ἐγκαινίων. ᾠδὴ α΄.

Ἐγκαινίζου, ἐγκαινίζου ἡ νέα Ἱερουσαλήμ· ἦκει γάρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκε. Τοῦτον τὸν Οἶκον ὁ Πατὴρ ὠκοδόμησε· τοῦτον τὸν Οἶκον ὁ Υἱὸς ἐστερέωσε· τοῦτον τὸν Οἶκον τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἀνεκαίνισε, τὸ φωτίζει, καὶ στηρίζει, καὶ ἀγιάζει τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Σύνδεσμοι:

https://www.youtube.com/watch?v=vEqa_-EWSCg

Εγκαίνια ναού.

<https://www.youtube.com/watch?v=V6PAaiDD4wc>

Εγκαίνια ναού, Ιερά Μητρόπολη Λαγκαδά.

https://www.youtube.com/watch?v=8Mgg_dynGvw

Θυρανοίξια ναού, Ιερά Μητρόπολη Μεσσηνίας.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Εντοπίστε στο Ευχολόγιο την Ακολουθία των Εγκαινίων και δώστε ιδιαίτερη έμφαση στα κόκκινα γράμματα για καλύτερη κατανόηση και εμπέδωση των λειτουργικών πράξεων.

2η Δραστηριότητα

Αναζητείστε στο διαδίκτυο βίντεο σχετικά με τα εγκαίνια ενός ναού και αναλύστε τα κυριότερα στάδιά του.

3η Δραστηριότητα

Μεταβείτε στον ναό της ενορίας σας και ζητείστε από τον εφημέριο να σας δείξει ένα αντιμήνσιο, την Αγία Τράπεζα, καθώς επίσης σε ποιο μέρος βρίσκονται το φυτόν και τα καλύμματα της Αγίας Τράπεζας.

4η Δραστηριότητα

Αναζητείστε στο αρχείο του ναού της ενορίας σας, στο αρχείο του τοπικού τύπου, ή και όπου αλλού κρίνετε εσείς, φωτογραφίες και πληροφορίες από τα εγκαίνια του ναού της ενορίας σας και δημιουργείτε ένα κολάζ με αυτές.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 19

Περιστατικές Ευχές, Ακολουθίες και άλλες λειτουργικές πράξεις

Ο Μητροπολίτης Μαντινείας στον αμπελώνα της Ι. Μονής Προδρόμου

Α) Ευχές σε διάφορες περιστάσεις του βίου των ανθρώπων

Η Εκκλησία αγκαλιάζει όλη τη ζωή του ανθρώπου ως δημιουργήματος του Θεού και κάνει αντικείμενο προσευχής όλες τις στιγμές του βίου του. Ευλογεί και αγιάζει επίσης όλη την υλική κτίση, η οποία τίθεται στην υπηρεσία του ανθρώπου, ως δώρο του Θεού. Γι' αυτό και η λειτουργική μας προσευχή εκφράζει την ευχαριστιακή μας στάση απέναντι σε αυτή τη δωρεά και ευλογία.

Στο Ευχολόγιο υπάρχουν πολλές σύντομες Ακολουθίες αυτού του περιεχομένου με συγκεκριμένες ευχές, τροπάρια και αναγνώσματα. Αναφέρουμε ενδεικτικά τις ευχές «ὕπὲρ εὐκρασίας ἀέρος καὶ καιρῶν εἰρηνικῶν», «εἰς τὸ εὐλογῆσαι ποίμνην», «εἰς τὸ φύτευμα ἀμπελῶνος», «εἰς τὸν τρῦγον», «Ἀκολουθία εἰς φόβον σεισμοῦ» κ.α.

Αγιασμός

Β) Ο μικρός Αγιασμός

Τελείται στον ναό κάθε πρώτη του μηνός, αλλά και στα σπίτια ή σε διάφορες περιστάσεις όπως αγιασμό κτηρίου, αυτοκινήτου, σχολικής περιόδου κ.λπ. Με

την επίκληση του Αγίου Πνεύματος και την εμβάπτιση του Τιμίου Σταυρού το νερό αγιάζεται και γίνεται ιαματικό ψυχών και σωμάτων, αλλά και αποτρεπτικό κάθε επιρροής του διαβόλου. Ο Ιερέας φέρει επιτραχήλιο και φελώνιο και ο Διάκονος οράριο. Η δομή του μικρού Αγιασμού μοιάζει με αυτήν του Όρθρου, με ιδιαίτερη αναφορά στην Θεοτόκο. Με ευχές που μιλούν για την χιονοφεγγόφωτη στολή του βαπτίσματος και την κάθαρση από τον ρύπο των παθών. Τα αναγνώσματα επίσης μιλούν για τον εν Χριστώ αγιασμό του ανθρώπου και τον συμβολισμό του νερού της κολυμβήθρας της Βηθεσδά.

Αγιασμός του ύδατος

Γ) Η Ακολουθία της Παρακλήσεως

Κατά το πρώτο δεκαπενθήμερο του Αυγούστου τελούνται δύο Παρακλητικοί Κανόνες προς τιμήν της υπεραγίας Θεοτόκου, της οποίας η Εκκλησία τιμά την κοίμηση. Στο τέλος του Εσπερινού καθημερινά, εκτός Σαββάτου, ψάλλεται εναλλάξ η μικρή και η μεγάλη Παράκληση. Η πρώτη θεωρείται ως έργο του μοναχού Θεοστηρίκτου ή του Θεοφάνη και η δεύτερη, που λέγεται μεγάλη, γιατί έχει εκτενέστερα τροπάρια και ψαλλόταν πανηγυρικότερα, είναι έργο του Θεόδωρου Λάσκαρη, αυτοκράτορα της Νίκαιας (1222-1258). Έχουν και οι δύο δομή Όρθρου και το περιεχόμενό τους είναι ικετευτικό για την αντιμετώπιση των λυπών του βίου και των πειρασμών της ζωής μας. Η Θεοτόκος είναι η μάνα όλων των ανθρώπων, με παρρησία στον Κύριο, ώστε να χαρακτηρίζεται «ὁ γλυκασμὸς τῶν ἀγγέλων, τῶν θλιβομένων ἢ χαρά, χριστιανῶν ἢ προστάτις».

Παράκληση στην Παναγία από τον Μητροπολίτη Μεσσηνίας στον ναό της Παναγίας της Πεταλιδιωτίσσης

Τελετή Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού

Δ) Εξαγωγή αμνού κατά την Μεγάλη Πέμπτη για τις περιστάσεις Θείας Μετάληψης

Η Μεγάλη Πέμπτη είναι η ημέρα παράδοσης του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας κατά τον Μυστικό Δείπνο του Κυρίου. Από τον 10ο-11ο αι. είναι γνωστό το έθος προετοιμασίας των Τιμίων Δώρων για τις έκτακτες ανάγκες, όπως ασθένεια, φυλάκιση κ.λπ. κατά τη συ-

Το μικρό Αρτοφόριο. Απαραίτητο σκεύος για τη μεταφορά της Θείας Κοινωνίας και τη μετάληψη των ασθενών.

γκεκριμένη άγια ημέρα. Οι Ιερέας φροντίζει να βγάλει και δεύτερο αμνό, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Προηγιασμένης κατά τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή. Τον αμνό αυτόν ποτίζει με την λαβίδα με ζωοποιό αίμα και τον αποθέτει στο αρτοφόριο με πολλή προσοχή, έχοντας από κάτω το σκεύος που λέγεται μούσα. Στο τέλος της θείας μετάληψης απλώνει στην Αγία Τράπεζα το αντιμήνσιο, βγάζει από το αρτοφόριο τον αμνό, τον τοποθετεί στο δισκάριο και τον μελίζει, αφού πρώτα τον θυμιάσει. Στη συνέχεια τοποθετεί στο δεξιό μέρος της Αγίας Τραπεζής σκαμνί ή μικρό τραπέζακι. Επάνω σε αυτό τοποθετεί πήλινο, ή χάλκινο ή σιδερένιο σκεύος με κάρβουνα για την αποξήρανση - ψήσιμο του αμνού. Όταν ολοκληρωθεί αυτή η διαδικασία, με προσοχή για να μην καούν οι μερίδες, τις βάζει

στο αρτοφόριο, το οποίο διπλώνει με το αντιμήνσιο και το βάζει στον τόπο του. Η μεταφορά του άρτου για την κοινωνία γίνεται με κάθε τιμή, αλλά και διάκριση για την αποφυγή του θορύβου που δημιουργεί η ενοχλητική περιέργεια των ανθρώπων.

Ε) Η τελετή της Ύψωσης του Τιμίου Σταυρού στις 14 Σεπτεμβρίου κατά την εορτή της Σταυροπροσκυνήσεως

Η τελετή αυτή γίνεται στο τέλος του Όρθρου και συγκεκριμένα την ώρα που ψάλλεται αργά το ασματικό Τρισάγιο της Δοξολογίας. Ο Τίμιος Σταυρός τοποθετείται στην Αγία Τράπεζα σε δίσκο με κλαδιά βασιλικών και τρία κεριά. Ο Ιερέας θυμιάζει τον Τίμιο Σταυρό, παίρνει τον δίσκο και κρατώντας τον στο κεφάλι του περιέρχεται την Αγία Τράπεζα και όλον τον ναό, ενώ προπορεύονται λαμπάδες και εξαπτέρυγα. Οι ψάλτες ψάλλουν το «Άγιος ὁ Θεός...», ενώ ο Διάκονος θυμιάζει. Στο κέντρο του ναού βρίσκεται ευτρεπισμένο τραπέζι, το οποίο ο Ιερέας περιέρχεται τρεις φορές. Αφήνει τον δίσκο στο τραπέζι και θυμιάζει ανά τρεις φορές κάθε πλευρά του, ψάλλοντας το «Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου...». Στη συνέχεια παίρνει τον σταυρό στα χέρια του και από το σημείο αυτό τον υψώνει διαδοχικά προς όλα τα σημεία του ορίζοντα, ενώ οι χοροί κάθε φορά ψάλλουν 100 φορές το «Κύριε ἐλέησον». Ανάλογη τελετή προβλέπεται και κατά την Γ' των Νηστειών Κυριακή της Σταυροπροσκυνήσεως.

Η Ύψωση του Τιμίου Σταυρού

Η Ύψωση του Τιμίου Σταυρού

Η εορτή της Ύψωσης του Τιμίου Σταυρού στη Νέα Ιωνία

Συνοδικός εορτασμός της Κυριακής της Ορθοδοξίας στον Ι.Ν. Αγ. Διονυσίου Αρεοπαγίτου Αθηνών.

Η Αναστήλωση των Εικόνων κατά την Κυριακή της Ορθοδοξίας

ΣΤ) Η τελετή της Αναστήλωσης των Εικόνων κατά την Κυριακή της Ορθοδοξίας

Στο τέλος του Όρθρου ή συνηθέστερα στο τέλος της Θείας Λειτουργίας γίνεται λιτάνευση των ιερών εικόνων γύρω από τον ναό ή εντός του ναού ως εξής: Μετά την οπισθάμβωνο ευχή ο Αρχιερέας, που προεξάρχει, εκφωνεί «Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ πάντοτε, νῦν καὶ ἀεί...». Ο χορός λέει «Ἀμήν» και ἔπειτα ο προεξάρχων διαβάζει ἀπὸ τα βημόθυρα το προοίμιο τοῦ Συνοδικοῦ τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Στὴν συνέχεια ξεκινάει ἡ πομπή. Προηγούνται τα λάβαρα καὶ τα εξαπτέρυγα. Ακολουθοῦν αὐτοὶ που κρατοῦν τὶς εἰκόνες, ἔπειτα οἱ ἱερεῖς καὶ ὁ Αρχιερέας με τοὺς Διακόνους καὶ στο τέλος ὁ λαός. Γίνονται τέσσερις στάσεις, στὴ νότια πλευρὰ τοῦ ναοῦ, στὴν ἀνατολική, στὴ βόρεια καὶ στὴ δυτική. Σὲ κάθε στάση διαβάζεται τμήμα ἀπὸ το Συνοδικό τῆς

Ορθοδοξίας, ἐνῶ ὁ λαός λέει τρεῖς φορές «Αἰωνία ἡ μνήμη», καὶ ψάλλονται τροπάρια ἀπὸ τον Κανόνα τοῦ Ἀγίου Θεόδωρου τοῦ Στουδίτη στὶς ἁγίες εἰκόνες.

Στο τέλος τῆς λιτανείας λέγονται οἱ συνηθισμένες εὐχές τῆς λιτῆς καὶ ψάλλεται το «Τὶς Θεὸς μέγας...». Μπαίνουν ὅλοι στον ναό γιὰ τὴν ἀπόλυση τῆς Θείας Λειτουργίας. Εἴαν ὅλη ἡ τελετὴ γίνῃ στο τέλος τοῦ Όρθρου, τότε συνεχίζεται ἡ τάξη τῆς Θείας Λειτουργίας.

Ζ) Κείμενα και εικόνες

Κείμενο για τις περιστατικές ευχές

Η σχέση του ανθρώπου με την κτίση αποτελεί ιδιαίτερο θέμα της εκκλησιαστικής λατρείας, που αναπτύσσεται σε ειδικές Ευχές και Ακολουθίες, που συνιστούν έκφραση της εκκλησιαστικής καταφάσεως της υλικής κτίσεως, η οποία πραγματώνεται με την πρόσληψή της στη «σάρκα» του Χριστού και τον αγιασμό της, δηλαδή την είσοδό της στο βασίλειο της Χάρης. Μέσω της ενανθρωπήσεως του Χριστού και της θεώσεως του ανθρώπου συντελείται η ανύψωση και ο ενθρονισμός «τῆς πηλοῦ εἰς τόν θρόνον τοῦ Θεοῦ» (Ιωάννης της Κλίμακος). Στη λειτουργική πράξη ευλογούνται και αγιάζονται το ὕδωρ, οι τροφές, ο χώρος κατοικίας και του επαγγέλματος του ανθρώπου, η πανίδα και η χλωρίδα, τα φυσικά φαινόμενα (άνεμος, βροντή, σεισμός), με αναφορά πάντα στον άνθρωπο, για τη βοήθεια και σωτηρία του οποίου αγιάζεται η κτίση.

Γεωργίου Δ. Μεταλληνού (Πρωτ/ρου), *Η θεολογική μαρτυρία της εκκλησιαστικής λατρείας*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1995, σ. 381-382.

Ευχὴ καθαγιασμοῦ τοῦ ὕδατος

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὸ πικρὸν ὕδωρ ἐπὶ Μωϋσέως τῷ λαῷ εἰς γλυκὺ μεταποιήσας· καὶ τὰ βλαβερὰ ὕδατα ἐπὶ Ἑλισσαίου ἄλατι θεραπεύσας· καὶ τὰ Ἰορδάνεια ῥεῖθρα ἀγιάσας τῇ Ἀχράντου σου ἐπιφανείᾳ· Αὐτὸς καὶ νῦν, Δέσποτα, ἀγιάσον τὸ ὕδωρ τοῦτο, τῇ ἐνεργείᾳ καὶ ἐπιφοιτήσει τοῦ Ἀγίου Σου Πνεύματος (Υ΄). Καὶ ποιήσον αὐτὸ γενέσθαι πᾶσι τοῖς τε ἁρυσόμενοις καὶ μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ εὐλογίας πηγὴν, ἱατρεῖον παθῶν, ἀγιασμὸν οἴκων, πάσης ἐπιβουλῆς ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου ἀλεξιτήριον. Ἐλθέτω τὸ Πνεῦμα Σου τὸ Ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ κατασκήνωσον ἐν τῷ ὕδατι τούτῳ, καὶ τοὺς σπύλους τῶν προσερχομένων ἱσάμενος, εἰσάγαγε πάντας ἡμᾶς εἰς τὴν οὐράνιον Σου Βασιλείαν· Σὺ γὰρ εἶ ὁ ἀγιασμὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ευχὴ «ἐπὶ θεμελίου οἴκου»

Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν ἐν συνέσει, καὶ θεμελιώσας τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς, ὁ κτίστης καὶ δημιουργὸς τῶν ἀπάντων, ἔπιδε ἐπὶ τὸν δοῦλον σου (τόνδε) τὸν ἐλόμενον ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος σου, ἐγεῖραι οἶκον εἰς κατοικίαν καὶ τῷ κτίσματι αὐτὸν ἀνεγεῖραι· ἔδρασον αὐτὸν ἐπὶ τὴν στερεὰν πέτραν, ἣν, κατὰ τὴν σὴν θείαν ἐν Εὐαγγελίοις φωνήν, οὐκ ἄνεμος, οὐκ ὕδωρ, οὐκ ἕτερόν τι καταβλάψαι ἰσχύσει, εὐδόκησον αὐτὸν εἰς τέλος ἀναχθῆναι, καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ μέλλοντας κατοικεῖν ἐκ πάσης ἐπιβουλῆς τοῦ ἀντικειμένου ἐλευθέρωσον. Ὅτι σὸν τὸ κράτος, καὶ σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Σύνδεσμοι:

<https://www.youtube.com/watch?v=TStOB1skocU>

Μικρός Αγιασμός, Ιερά Μονή Αγίας Τριάδος Σπαρμού Ολύμπου

<https://www.youtube.com/watch?v=0G7C8BFW10I>

Μικρή Παράκληση στην Υπεραγία Θεοτόκο, Ιερά Μονή Αγίας Τριάδος Σπαρμού Ολύμπου.

<https://www.youtube.com/watch?v=kflrRLltTgk>

Τελετή Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, Ιερά Μητρόπολη Ιλίου, Αχαρνών και Πετρουπόλεως.

<https://www.youtube.com/watch?v=v04pUqkdsRI>

Τελετή Σταυροπροσκυνήσεως, Ιερά Μητρόπολη Νέας Ιωνίας και Φιλαδελφείας.

<https://www.youtube.com/watch?v=h1af2lFR5Xg>

Τελετή Αναστήλωσης των Εικόνων, Καθεδρικός Ναός Αθηνών.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες***1η Δραστηριότητα***

Εντοπίστε στο «Τυπικόν» ή στο «Σύστημα Τυπικού των Ιερών Ακολουθιών» όλες τις ετήσιες έκτακτες και περιστασιακές λειτουργικές Ακολουθίες.

2η Δραστηριότητα

Οργανώστε επίσκεψη στον ναό της ενορίας σας όταν ο Ιερέας επιτελεί μια από τις Ακολουθίες της ενότητας και ζητείστε να σας εξηγήσει όλες τις τελετουργικές πράξεις του.

3η Δραστηριότητα

Οργανώστε επίσκεψη στον ναό της ενορίας σας και συζητείστε με τον εφημέριο την διαδικασία προετοιμασίας της αποξήρανης του αμνού της Μεγάλης Πέμπτης βήμα προς βήμα.

4η Δραστηριότητα

Αναζητείστε στα ευχολογικά κείμενα των Ακολουθιών της ενότητας τα ανθρωπολογικά και οικολογικά μηνύματα που περιέχονται σε αυτά.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 20

Ο Εορτολογικός κύκλος του Δωδεκαημέρου

Α) Προεόρτιος περίοδος των Χριστουγέννων

Η εορτή των Χριστουγέννων είναι ο πυλώνας του ακινήτου εορτολογίου. Αντικατέστησε την εορτή του αήττητου ήλιου, που οι ειδωλολάτρες γιόρταζαν κατά το χειμερινό ηλιοστάσιο. Στη θέση της από τον 3ο – 4ο αι. καθιερώθηκε η γιορτή του ηλίου της δικαιοσύνης, του Χριστού, η οποία είχε ως πρότυπο την εορτή του Πάσχα. Η σαρανταήμερη νηστεία του Πάσχα, η νυχτερινή λειτουργία στον ναό της Βηθλεέμ, τα βαπτίσματα όπως στην Παννυχίδα του Πάσχα, οι μεγάλες Ώρες την παραμονή κατά τον τύπο των Ωρών της Μεγάλης Παρασκευής είναι μερικά από τα κοινά στοιχεία των δύο μεγάλων εορτών. Γι' αυτό τα Χριστούγεννα λέγονται και Πάσχα.

Της γιορτής των Χριστουγέννων προηγούνται δύο προπαρασκευαστικές Κυριακές. Η πρώτη λέγεται των Αγίων Προπατόρων και σε αυτήν τιμούνται οι σαρκικοί πρόγονοι του Χριστού. Πέφτει μεταξύ 11ης και 17ης Δεκεμβρίου και ως ευαγγελική περικοπή έχει την παραβολή του Μεγάλου Δείπνου (Λουκ. 14, 16-24). Η Ακολουθία αυτής της Κυριακής συμπάλλεται με την αναστάσιμη. Εάν συμπέσει μνήμη εορτάζοντος αγίου (Σπυρίδωνος, Ελευθερίου) τότε συμπάλλεται και η Ακολουθία του αγίου. Η δεύτερη προεόρτια Κυριακή ονομάζεται Κυριακή προ της Χριστού Γεννήσεως. Στο Μηναίο βρίσκεται μετά την 17η Δεκεμβρίου. Σε αυτήν τιμούνται οι δίκαιοι, πριν από τον Χριστό, και ως ευαγγελική περικοπή διαβάζεται η αναφερόμενη στο γενεαλογικό δέντρο του Ιησού (Ματθ. 1, 1-25). Ψάλλεται επίσης με την αναστάσιμη Ακολουθία. Εάν όμως πέσει 24 Δεκεμβρίου, στον Εσπερινό παραλείπεται η αναστάσιμη Ακολουθία και συμπάλλεται αυτή της Κυριακής με την προεόρτια. Από την 20η Δεκεμβρίου αρχίζει και η Μεγάλη Εβδομάδα των Χριστουγέννων, όπου σε όλους τους ύμνους κυριαρχεί το προεόρτιο στοιχείο.

Οι Άγιοι Προπάτορες

Β) Η εορτή των Χριστουγέννων και μεθεόρτια της μέχρι την απόδοση

Η Γέννηση του Χριστού

Μετά την απόλυση του Όρθρου, την παραμονή της γιορτής, ψάλλονται οι μεγάλες Ώρες και στη συνέχεια ο Εσπερινός με τη Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου. Αν η παραμονή τύχει Σάββατο ή Κυριακή, οι μεγάλες Ώρες ψάλλονται την Παρασκευή χωρίς Θεία Λειτουργία στη συνέχεια. Τις ίδιες πάλι μέρες τελείται η Θεία Λειτουργία του Αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου και του Μεγάλου Βασιλείου. Η αποστολική περικοπή, κατά την γιορτή των Χριστουγέννων, είναι από την Προς Γαλάτας Επιστολή (4, 4-7), στην οποία γίνεται λόγος για την απελευθέρωσή μας εν Χριστώ. Η ευαγγελική περικοπή, από το κατά Ματθαίον (2, 1-12), αναφέρεται στην προσκύνηση των μάγων.

Κατά την μεθεόρτιο περίοδο, εορτάζεται την επομένη η σύναξη της Θεοτόκου και η φυγή στην Αίγυπτο του Ιωσήφ και της οικογένειάς του. Την 29η εορτάζεται η μνήμη των νηπίων της Βηθλεέμ που σφαγιάστηκαν. Η Κυριακή μετά την Γέννηση του Χριστού είναι αφιερωμένη στον Ιωσήφ τον μνήστορα, στον Απόστολο Ιάκωβο και τον προπάτορα του Ιησού προφήτη Δαβίδ. Κατά την περίοδο αυτή συμπλέκονται τα τροπάρια των Χριστουγέννων με αυτά των καθ' ημέρα αγίων. Την 31η Δεκεμβρίου, ημέρα της απόδοσης της γιορτής, επαναλαμβάνεται ολόκληρη η Ακολουθία των Χριστουγέννων, όπως συμβαίνει άλλωστε σε όλες τις αποδόσεις των εορτών.

Η Γέννηση του Χριστού.

Η φυγή στην Αίγυπτο

Γ) Εορτή της Περιτομής και του Μεγάλου Βασιλείου

Η εορτή της Περιτομής του Κυρίου είναι κάτι ανάλογο με την εορτή - Κυριακή του Θωμά μετά το Πάσχα. Η οκταήμερη δηλαδή περιτομή βεβαιώνει το τέλειο της ενανθρώπησης του Λόγου του Θεού. Την ίδια ημέρα τιμάται και η μνήμη του Αγίου Βασιλείου και τελείται η ομώνυμη Θεία Λειτουργία.

Η Περιτομή του Χριστού

Δ) Εορτή των Θεοφανείων και ο μέγας Αγιασμός

Ο Αρχιερέας ρίπτει τον σταυρό και ευλογεί τα ύδατα κατά τα Θεοφάνεια

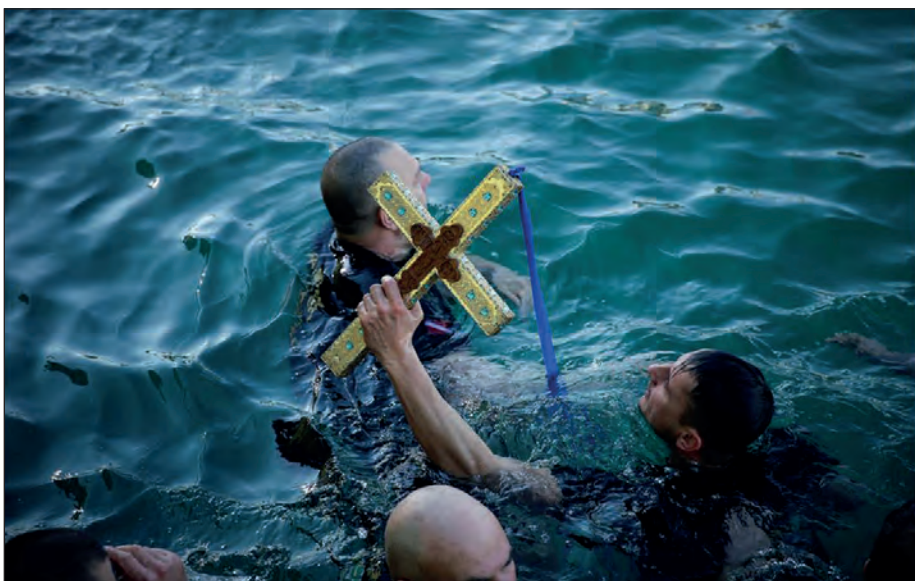

Αγιασμός των υδάτων κατά τα Θεοφάνεια

του νερού. Με την γιορτή των Θεοφανείων κλείνει και το Άγιο Δωδεκάημερο, μια λαμπρή περίοδος που προβλέπεται κατάλυση σε όλα. Η μόνη ημέρα αυστηρής νηστείας είναι αυτή της παραμονής των Θεοφανείων, η οποία καθιερώθηκε από παλαιά, για την ετοιμασία όσων ήθελαν να βαπτισθούν κατά τη γιορτή των Θεοφανείων. Η όλη Ακολουθία της γιορτής επαναλαμβάνεται στην απόδοσή της στις 14 Ιανουαρίου.

Από τις 2-5 Ιανουαρίου ψάλλονται τα προεόρτια των Θεοφανείων. Για τις Ώρες ισχύει ό,τι και στην γιορτή των Χριστουγέννων. Κατά την εορτή αυτή γιορτάζουμε τη βάφτιση του Χριστού στον Ιορδάνη. Αρχικά Γέννηση και Βάπτιση συνεορτάζονταν στις 6 Ιανουαρίου ως Θεοφάνεια κατά το «Ἐπεφάνη ἡ χάρις ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις» (Τίτ. 2, 11). Η υμνογραφία της εορτής είναι πλουσιότατη και έργο μεγάλων υμνογράφων, όπως π.χ. του Κοσμά του Μαΐουμά.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτής της εορτής είναι ο μέγας Αγιασμός. Τελείται τόσο την παραμονή, όσο και την ημέρα της εορτής. Πρόκειται για την ίδια ακριβώς Ακολουθία, με μόνη διαφορά τον πρόλογο «Τριὰς ὑπερούσιε...» που υπάρχει στην ευχή του Αγιασμού της 6ης Ιανουαρίου. Ο αγιασμός του νερού γίνεται στην ευχή «Μέγας εἰ Κύριε...», που με μικρές παραλλαγές είναι ίδιος με αυτήν του μυστηρίου του Βαπτίσματος. Ο μέγας Αγιασμός αποτελεί ανάμνηση του βαπτίσματος του Κυρίου, γι' αυτό και ο Ιερέας μπορεί να τελέσει βάπτισμα χωρίς να χρειασθεί νέος αγιασμός

Αγιασμός των υδάτων – Οι κολυμβητές πίνουν τον Σταυρό στη θάλασσα.

Ε) Κείμενα και εικόνες

Προεόρτια
Προεόρτια Δοξαστικά

Προεόρτιον

Ἦχος πλ. β'

Σπήλαιον εὐτρεπίζου· ἡ, Ἀμνὰς γὰρ ἤκει, ἔμβρυον φέρουσα Χριστόν. Φάτνη δὲ ὑποδέχου, τὸν τῷ λόγῳ λύσαντα τῆς ἀλόγου πράξεως, ἡμᾶς τοὺς γηγενεῖς. Ποιμένες ἀγραυλοῦντες, μαρτυρεῖτε θαῦμα τὸ φρικτόν, καὶ Μάγοι ἐκ Περσίδος, χρυσὸν καὶ λίβανον καὶ σμύρναν τῷ Βασιλεῖ προσάξατε, ὅτι ὤφθη Κύριος ἐκ Παρθένου μητρός· ὄνπερ καὶ κύψασα δουλικῶς, ἡ Μήτηρ προσεκύνησε, καὶ προσεφθέγγετο, τῷ ἐν ἀγκάλαις αὐτῆς· Πῶς ἐνεσπάρης μοι; ἢ πῶς μοι ἐνεφύης, ὁ λυτρωτής μου καὶ Θεός;

Ἦχος πλ. δ>

Ὑπόδεξαι Βηθλεέμ, τὴν τοῦ Θεοῦ Μητρόπολιν· φῶς γὰρ τὸ ἄδυτον, ἐπὶ σὲ γεννῆσαι ἤκει. Ἄγγελοι θαυμάσατε ἐν οὐρανῷ, ἄνθρωποι δοξάσατε ἐπὶ τῆς γῆς. Μάγοι ἐκ Περσίδος, τὸ τρισσόκλειον δῶρον προσκομίσате. Ποιμένες ἀγραυλοῦντες, τὸν Τρισάγιον ὕμνον μελωδήσατε. Πᾶσα πνοή, αἰνεσάτω τὸν παντουργήτην.

Εορτὴ των Χριστουγέννων
Στιχηρό ιδιόμελο του Εσπερινού

Ἦχος β>

Τι σοι προσενέγκωμεν Χριστέ, ὅτι ὤφθης ἐπὶ γῆς ὡς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς; ἕκαστον γὰρ τῶν ὑπὸ σοῦ γενομένων κτισμάτων, τὴν εὐχαριστίαν σοι προσάγει· οἱ Ἄγγελοι τὸν ὕμνον, οἱ οὐρανοὶ τὸν Ἀστέρα, οἱ Μάγοι τὰ δῶρα, οἱ Ποιμένες τὸ θαῦμα, ἡ γῆ τὸ σπήλαιον, ἡ ἔρημος τὴν φάτνην· ἡμεῖς δὲ Μητέρα Παρθένον. Ὁ πρὸ αἰώνων Θεὸς ἐλέησον ἡμᾶς.

Καταβασίες

Ἦχος α'

Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε. Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν ἀπαντήσατε. Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε. Ἀσάτε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν εὐφροσύνῃ, ἀνυμνήσατε λαοί, ὅτι δεδόξασται

Ἐσωσε λαόν, θαυματοργῶν Δεσπότης,

Ὑγρὸν θαλάσσης κῦμα κερσώσας πάλαι·

Ἐκὼν δὲ τεχθεὶς ἐκ Κόρης, τρίβον βατήν,

Πόλου τίθησιν ἡμῖν· ὃν κατ' οὐσίαν,

Ἰσὸν τε Πατρί, καὶ βροτοῖς δοξάζομεν.

Θεὸς ὢν εἰρήνης, Πατὴρ οἰκτιρμῶν, τῆς μεγάλης Βουλῆς σου τὸν Ἄγγελον, εἰρήνην παρεχόμενον ἀπέστειλας ἡμῖν· ὅθεν θεογονωσίας, πρὸς φῶς ὁδηγηθέντες, ἐκ νυκτός ὀρθρίζοντες, δοξολογοῦμέν σε Φιλάνθρωπε.

Μεγάλυνον ψυχὴ μου, τὴν τιμιωτέραν, καὶ ἐνδοξοτέραν τῶν ἄνω στρατευμάτων.

Μυστήριον ξένον, ὁρῶ καὶ παράδοξον! οὐρανὸν τὸ Σπήλαιον· θρόνον Χερουβικόν, τὴν Παρθένον· τὴν φάτνην χωρίον· ἐν ᾧ ἀνεκλίθη ὁ ἀχώρητος, Χριστὸς ὁ Θεός· ὃν ἀνυμνοῦντες μεγαλύνομεν.

Δοξαστικὸν

Ἦχος πλ. β'

Γερμανοῦ

“Ότε καιρός, τῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας σου, πρώτη ἀπογραφή τῇ οἰκουμένη ἐγένετο, τότε ἔμελλες τῶν ἀνθρώπων ἀπογράφεσθαι τὰ ὀνόματα, τῶν πιστευόντων τῷ τόκῳ σου· διὰ τοῦτο τὸ τοιοῦτον δόγμα, ὑπὸ Καίσαρος ἐξεφωνήθη· τῆς γὰρ αἰωνίου σου βασιλείας, τὸ ἄναρχον ἐκαινουργήθη. Διὸ σοι προσφέρομεν καὶ ἡμεῖς, ὑπὲρ τήν χρηματικὴν φορολογίαν, ὀρθοδόξου πλουτισμὸν θεολογίας, τῷ Θεῷ καὶ Σωτῆρι τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Εορτὴ της Περιτομῆς του Κυρίου

Στιχηρὸν ἰδιόμελο του Εσπερινού

Ἦχος πλ. δ>

Συγκαταβαίνων ὁ Σωτήρ, τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, κατεδέξατο σπαργάνων περιβολήν, οὐκ ἐβδελύξατο σαρκὸς τὴν περιτομήν, ὁ ὀκταήμερος κατὰ τὴν Μητέρα, ὁ ἄναρχος κατὰ τὸν Πατέρα. Αὐτῷ πιστοὶ βοήσωμεν. Σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐλέησον ἡμᾶς.

Απολυτίκιο Μεγάλου Βασιλείου

Ἦχος α>

Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος σου, ὡς δεξαμένην τὸν λόγον σου, δι> οὗ θεοπρεπῶς ἐδογματίσας, τὴν φύσιν τῶν ὄντων ἐτράνωσας, τὰ τῶν ἀνθρώπων ἤθη κατεκόσμησας, Βασίλειον Ἱεράτευμα, Πάτερ Ὅσιε, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἱκέτευε, δωρήσασθαι ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος.

Εορτὴ των Θεοφανείων

Από την Θ΄ ωδή του Κανόνος

Ἦχος β΄

Ἀπορεῖ πᾶσα γλῶσσα, εὐφημεῖν πρὸς ἀξίαν, ἱλιγγίᾳ δὲ νοῦς καὶ ὑπερκόσμιος, ὑμνεῖν σε Θεοτόκε ὁμως ἀγαθὴ ὑπάρχουσα, τὴν πίστιν δέχου καὶ γὰρ τὸν πόθον οἶδας, τὸν ἔνθεον ἡμῶν σὺ γὰρ Χριστιανῶν εἶ προστάτις, σὲ μεγαλύνομεν.

Στιχηρά ἰδιόμελα των Αίνων

Φῶς ἐκ φωτός, ἔλαμψε τῷ κόσμῳ, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἐπιφανεῖς Θεός, τοῦτον λαοὶ προσκυνήσωμεν.

Τὸ ἀληθινὸν φῶς ἐπεφάνη, καὶ πᾶσι τὸν φωτισμὸν δωρεῖται. Βαπτίζεται Χριστὸς μεθ’ ἡμῶν, ὁ πάσης ἐπέκεινα καθαρότητος ἐνίησι τὸν ἁγιασμὸν τῷ ὕδατι, καὶ ψυχῶν τοῦτο καθάρσιον γίνεται ἐπίγειον τὸ φαινόμενον, καὶ ὑπὲρ τοὺς οὐρανοὺς τὸ νοούμενον διὰ λουτροῦ σωτηρία, δι’ ὕδατος τὸ Πνεῦμα διὰ καταδύσεως, ἢ πρὸς Θεὸν ἡμῶν ἄνοδος γίνεται θαυμάσια τὰ ἔργα σου Κύριε! δόξα σοι.

Σύνδεσμοι:

<https://www.youtube.com/watch?v=mD4GZTVwabA>

Ο Όρθρος και η Θεία Λειτουργία των Χριστουγέννων από τον Πάνσεπτο Πατριαρχικό Ναό.

<https://www.youtube.com/watch?v=NFUqS4DslhM>

Δοξολογία για την έναρξη του νέου έτους από τον Καθεδρικό Ναό Αθηνών.

<https://www.youtube.com/watch?v=d9z40ouOvjQ>

Ο μέγας Αγιασμός από τον Πανίερο Ναό της Αναστάσεως.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Βρείτε πληροφορίες στο διαδίκτυο ή στη βιβλιογραφία για την σχέση της εορτής των Χριστουγέννων με την εορτή του αήττητου ήλιου της ειδωλολατρικής αρχαιότητας και σχολιάστε τα σημεία που συνδέουν τον χριστιανικό με τον αρχαίο κόσμο.

2η Δραστηριότητα

Σε συνεργασία με τον φιλόλογο του σχολείου σας, αναζητείστε διάφορα κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας που αναφέρονται στις γιορτές του Δωδεκαημέρου.

3η Δραστηριότητα

Λάβετε μέρος στον Εσπερινό των Χριστουγέννων και τον Αγιασμό των Θεοφανείων και καταγράψτε τα συναισθήματα και τα εμπειρικά βιώματα των πιστών.

4η Δραστηριότητα

Αναζητείστε σε βιβλικά, πατερικά και σύγχρονα επιστημονικά κείμενα πληροφορίες για τους τρεις μάγους, τους ποιμένες και το άστρο της Βηθλεέμ.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 21

Λειτουργικός κύκλος του Τριωδίου

Κυριακή Τελώνου και Φαρισαίου: Η πρώτη Κυριακή του Τριωδίου

Α) Η διαμόρφωση του Τριωδίου

Η λειτουργική αυτή περίοδος δομεΐται στις τρεις προπαρασκευαστικές εβδομάδες - προπύλαια της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, στην Μεγάλη Τεσσαρακοστή και στην Μεγάλη Εβδομάδα. Η περίοδος αυτή ονομάσθηκε Τριώδιο, γιατί οι κανόνες των καθημερινών από την επομένη της Τυρινής έχουν μόνο τρεις ωδές. Τις Κυριακές επίσης του Τριωδίου παραλεί-

πεται η Ακολουθία του Μηναίου και ψάλλεται η αναστάσιμη και η του Τριωδίου. Μετά τον 50ο ψαλμό, αντί για τα συνηθισμένα τροπάρια «Ταῖς τῶν Ἀποστόλων...» λέγονται αυτά του Τριωδίου « Δόξα... Τῆς μετανοίας ἄνοιξόν μοι πύλας...», «και νυν... Τῆς σωτηρίας εὐθύνόν μοι τρίβους...», «Ἐλεῆμον... Τὰ πλήθη...». Δοξαστικό επίσης των Αίνων λέγεται πάντα αυτό του Τριωδίου.

Β) Προπαρασκευαστική περίοδος του Τριωδίου (Κυριακές Τελώνου και Φαρισαίου, Ασώτου, Κρίσεως ή των Απόκρεω, Τυρινής)

Από τον 5ο έως τον 7ο αι. μ.Χ. πριν την Μεγάλη Τεσσαρακοστή προστέθηκαν τρεις Κυριακές ως περίοδος προετοιμασίας. Πρόκειται για τις Κυριακές Τελώνου και Φαρισαίου, Ασώτου και Απόκρεω. Η τελευταία είναι η παλαιότερη και έδωσε το όνομά της και στις άλλες δύο. Από την περικοπή που διαβάζεται στην κάθε μια από τις Κυριακές αυτές αναπτύχθηκε και η υμνογραφία τους και αναδείχθηκε το πνευματικό τους περιεχόμενο. Αυτή του Τελώνου και του Φαρισαίου έχει ως θέμα την προσευχή και την ποιότητά της. Αυτή του Ασώτου προβάλλει την μετάνοια. Της Απόκρεω αναδεικνύει την αγάπη ως κριτήριο της σωτηρίας μας. Τις καθημερινές αυτών των εβδομάδων δεν υπάρχουν ειδικές Ακολουθίες, αλλά κυριαρχεί η Παρακλητική και το Μηνολόγιο. Το Σάββατο της Απόκρεω είναι αφιερωμένο ως κατεξοχήν Ψυχοσάββατο στους νεκρούς. Η Κυριακή της Τυρινής, που ως θέμα της έχει την έξωση του ανθρώπου από τον παράδεισο, αποτελεί ενδιάμεσο σταθμό μεταξύ των εβδομάδων της προετοιμασίας και της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Το πριν από αυτήν Σάββατο είναι αφιερωμένο στους όσιους Πατέρες που έλαμψαν με την άσκησή τους. Σε όλη την εβδομάδα, που προηγείται, παραλείπονται τα απόστιχα της Παρακλητικής και λέγονται αυτά του Τριωδίου. Τετάρτη και Παρασκευή δεν τελείται Θεία Λειτουργία, εκτός και εάν τύχει μνήμη εορτάζοντος αγίου. Το βράδυ της Κυριακής ψάλλεται ο Εσπερινός της Συγγνώμης.

Η έξωση από τον Παράδεισο

Η έξωση από τον Παράδεισο

Γ) Αγία και Μεγάλη Τεσσαρακοστή

Είναι περίοδος αυστηρής νηστείας. Αρχίζει από την Καθαρά Δευτέρα και ολοκληρώνεται την Παρασκευή, πριν του Λαζάρου. Οι σαράντα αυτές ημέρες αποτελούν το ένα δέκατο του ετήσιου χρόνου και προσφέρεται στον Θεό για την ευλογία και κάθαρση της ψυχής από τα πάθη. Η πρώτη Κυριακή είναι της Ορθοδοξίας και γιορτάζουμε τη νίκη κατά των εικονομάχων και τη δυ-

Κυριακή της Ορθοδοξίας – Η Αναστήλωση των Εικόνων στον Καθεδρικό Ναό Αθηνών

νατότητα να εικονίζουμε τον Χριστό που σαρκώθηκε, την Παναγία και τους αγίους προσκυνώντας όχι το ξύλο και το χρώμα, αλλά το πρωτότυπο. Την δεύτερη Κυριακή τιμούμε τη μνήμη του Αγίου Γρηγορίου Παλαμά. Την τρίτη Κυριακή προσκυνούμε τον Τίμιο Σταυρό, για να πάρουμε δύναμη στη μέση της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Η τέταρτη Κυριακή είναι αφιερωμένη στη μνήμη του Αγίου Ιωάννη της Κλίμακος και την πέμπτη τιμούμε την Οσία Μαρία την Αιγυπτία.

Οι Ακολουθίες της Μεγάλης Τεσσαρακοστής έχουν τα δικά τους χαρακτηριστικά. Έχουν κατανυκτικότερα τροπάρια, στον Όρθρο ψάλλεται το «Άλ-

ληλούια» αντί του «Θεὸς Κύριος...», ψάλλεται το μέγα Απόδειπνο και τελείται η Προηγιασμένη κάθε Τετάρτη και Παρασκευή, λέγεται η ευχή του Αγίου Εφραίμ του Σύρου «Κύριε και δέσποτα τῆς ζωῆς μου...» σε κάθε Ακολουθία με τις σχετικές μετάνοιες. Κάθε Παρασκευή επίσης ψάλλεται τμηματικά με το μικρό Απόδειπνο το Κοντάκιο του Ακαθίστου Ὑμνου (Χαιρετισμοί) ως προεόρτιο και μεθεόρτιο υμνογραφικό στοιχείο της γιορτῆς του Ευαγγελισμού. Την Πέμπτη επίσης της πέμπτης εβδομάδας των Νηστειῶν ψάλλεται ο Μέγας Κανόνας του Αγίου Ανδρέα Κρήτης.

Από την τελετή της Σταυροπροσκυνήσεως

Η Ακολουθία των Χαιρετισμών. Μια από τις πιο λαοφιλείς ακολουθίες της Μεγάλης Τεσσαρακοστής

Δ) Η Αγία και Μεγάλη εβδομάδα

Τις τρεις πρώτες ημέρες της Μεγάλης Εβδομάδας κυριαρχούν οι Ακολουθίες του Νυμφίου με το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ο Όρθρος να τελείται το βράδυ και ο Εσπερινός το πρωί με την Προηγιασμένη. Το βράδυ της Μεγάλης Τετάρτης ψάλλεται η Ακολουθία του Νιπτήρος και τελείται η Ακολουθία του Ευχελαίου. Η Μεγάλη Πέμπτη είναι η ημέρα του Μυστικού Δείπνου και της Θείας Ευχαριστίας, ενώ τελείται η Θεία Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου. Το βράδυ της ίδιας ημέρας τελείται η αναπαράσταση των Παθών του Κυρίου με την ανάγνωση

«Ίδου ὁ Νυμφίος ἔρχεται»

«Σήμερον κρεμάται ἐπὶ ξύλου»
- Όρθρος Μεγάλης
Παρασκευής

Εναπόθεση του Επιταφίου πάνω στην Αγία Τράπεζα μετά την περιφορά

δώδεκα Ευαγγελίων και την τοποθέτηση του εσταυρωμένου στο κέντρο του ναού, ενώ ψάλλεται το 15ο Αντίφωνο «Σήμερον κρεμάται...».

Το πρωί της Μεγάλης Παρασκευής τελείται η Ακολουθία των μεγάλων Ωρών. Κατά τον Εσπερινό γίνεται η Αποκαθήλωση του σώματος του Χριστού. Το βράδυ αυτής της ημέρας ψάλλονται τα Εγκώμια ως στιχηρά τροπάρια του Αμώμου, γίνεται η περιφορά του Επιταφίου, του νεκρού δηλαδή Χριστού, και στο τέλος γίνεται η ταφή του Χριστού στην Αγία Τράπεζα. Εκεί δηλαδή τοποθετείται ο Επιτάφιος. Το Σάββατο το πρωί, ημέρα σιγής και ανάπαυσης, τα τελούμενα αποτελούν προανάκρουσμα της Ανάστασης.

Δ) Κείμενα και εικόνες

Ιδιόμελο Εσπερινού Τρίτης Α' Εβδομάδας των Νηστειών
 Ὕψος γ>

Νηστεύσωμεν νηστείαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ, ἀληθὴς νηστεία, ἡ τῶν κακῶν ἀλλοτρίωσις, ἐγκράτεια γλώσσης, θυμοῦ ἀποχή, ἐπιθυμιῶν χωρισμός, καταλαλιᾶς, ψεύδους, καὶ ἐπιπορκίας· ἡ τούτων ἔνδεια, νηστεία ἐστίν, ἀληθὴς καὶ εὐπρόσδεκτος.

Από το συνοδικό της Κυριακής της Ορθοδοξίας

Οἱ Προφῆται ὡς εἶδον, οἱ Ἀπόστολοι ὡς ἐδίδαξαν, ἡ Ἐκκλησία ὡς παρέλαβεν, οἱ Διδάσκαλοι ὡς ἐδογματίσαν, ἡ Οἰκουμένη ὡς συμπεφώνηκεν, ἡ χάρις ὡς ἔλαμψεν, ἡ ἀλήθεια ὡς ἀποδέδεικται, τὸ ψεῦδος ὡς ἀπελήλათαι, ἡ σοφία ὡς ἐπαρρησιάσατο, ὁ Χριστὸς ὡς ἐβράβευσεν, οὕτω φρονοῦμεν, οὕτω λαλοῦμεν, οὕτω κηρύσσομεν Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ τοὺς Αὐτοῦ Ἁγίους ἐν λόγοις τιμῶντες, ἐν συγγραφαῖς, ἐν νοήμασιν, ἐν θυσίαις, ἐν Ναοῖς, ἐν Εἰκονίσμασι, τὸν μὲν ὡς Θεὸν καὶ Δεσπότην προσκυνοῦντες καὶ σέβοντες, τοὺς δὲ διὸ τὸν κοινὸν Δεσπότην

ὡς Αὐτοῦ γνησίους θεράποντας τιμώντες καὶ τὴν κατὰ σχέσιν προσκύνησιν ἀπονέμονες. Αὕτη ἡ πίστις τῶν Ἀποστόλων, αὕτη ἡ πίστις τῶν Πατέρων, αὕτη ἡ πίστις τῶν Ὁρθοδόξων, αὕτη ἡ πίστις τὴν Οἰκουμένην ἐστήριξεν. Ἐπὶ τούτοις τοὺς τῆς εὐσεβείας Κήρυκας ἀδελφικῶς τε καὶ πατροποθήτως εἰς δόξαν καὶ τιμὴν τῆς εὐσεβείας, ὑπὲρ ἧς ἀγωνίσαντο, ἀνευφημοῦμεν καὶ λέγομεν· Τῶν τῆς Ὁρθοδοξίας προμάχων εὐσεβῶν Βασιλέων, ἀγιωτάτων Πατριαρχῶν, Ἀρχιερέων, Διδασκάλων, Μαρτύρων, Ὁμολογητῶν, Αἰωνία ἡ μνήμη.

Από την Ακολουθία του μεγάλου Απόδειπνου

Ἦχος πλ. β>

Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, γνῶτε ἔθνη καὶ ἡττάσθε.

Ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός.

Ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς,

Ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός.

Ἰσχυρότεες ἡττάσθε.

Ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός.

Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, καὶ πάλιν ἡττηθήσεσθε.

Ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός.

Καὶ ἦν ἂν βουλὴν βουλευέσθαι, διασκεδάσει Κύριος.

Ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός...

Από τον Ὁρθρο της Μεγάλης Δευτέρας

Ἦχος πλ. δ'

Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός, καὶ μακάριος ὁ δοῦλος, ὃν εὐρήσει γρηγοροῦντα, ἀνάξιος δὲ πάλιν, ὃν εὐρήσει ῥαθυμοῦντα. Βλέπε οὖν ψυχὴ μου, μὴ τῷ ὑπνῳ κατενεχθῆς, ἵνα μὴ τῷ θανάτῳ παραδοθῇς, καὶ τῆς βασιλείας ἔξω κλεισθῇς, ἀλλὰ ἀνάνηψον κράζουσα· Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος εἶ ὁ Θεός, διὰ τῆς Θεοτόκου ἐλέησον ἡμᾶς.

Από τον Ὁρθρο του Μεγάλου Σαββάτου

Ἦχος πλ. β'

Κύματι θαλάσσης, τὸν κρύψαντα πάλαι, διώκτην τύραννον, ὑπὸ γῆς ἔκρυψαν, τῶν σεσωσμένων οἱ Παῖδες, ἀλλ' ἡμεῖς ὡς αἱ Νεάνιδες, τῷ Κυρίῳ ᾄσωμεν· Ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

Ἦχος πλ. α'

Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ, κατετέθης Χριστέ, καὶ Ἀγγέλων στρατιαὶ ἐξεπλήττοντο, συγκατάβασιν δοξάζουσαι τὴν σὴν.

Ἄξιόν ἐστι, μεγαλύνειν σε τὸν Ζωοδότην, τὸν ἐν τῷ Σταυρῷ τὰς χεῖρας ἐκτείναντα, καὶ συντρίψαντα τὸ κράτος τοῦ ἐχθροῦ.

Ἦχος γ'

Αἱ γενεαὶ πᾶσαι, ὕμνον τῇ Ταφῇ σου, προσφέρουσι Χριστέ μου.

Παράδειγμα Τριωδίου – Τρίτη Δ' Εβδομάδας

Κανὼν α>, Ὡδὴ β>, Τριωδίου

Ἦχος πλ. δ'

Ἰδετε ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, ὁ πάλαι τὸν Ἰσραήλ, ἐν ἐρυθρᾷ θαλάσῃ διαγαγών, καὶ σώσας καὶ θρέψας, καὶ ἐκ δουλείας πικρᾶς, ἐλευθερώσας Φαραώ.

Μέσον τῆς Κτίσεως, ὃν καθυπέμεινας Σταυρόν, Μεσσία Λόγε Θεοῦ, τῷ τῆς Νηστείας σήμερον μεσασμῶ, πιστῶς προσκυνοῦμεν, αἰτούμενοι κατιδεῖν, καὶ τὴν Ἀνάστασιν τὴν σὴν.

Ῥάβδω δυνάμεως, προτυπωθείση τῷ Μωσῇ, τὴν θάλασσαν τῶν παθῶν, διατεμόντες φθάσωμεν πρὸς γῆν, τῆς ἐπαγγελίας, καὶ μάννα τοῦ νοητοῦ, ἐμφορηθῶμεν δαψιλῶς.

Τίς μὴ θρηνήσει σε; τίς μὴ πενήσει σε ψυχὴ, ποθοῦσαν τὰ πονηρά, οὐκ ἐκζητοῦσαν πόθω τὰ ἀγαθὰ, δικαίου Κριτοῦ δέ, καταφρονοῦσαν ἀεὶ, μακροθυμοῦντος ἐπὶ σοί;

Θεοτοκίον

Σάρκα γενόμενον, ἀναλλοιώτως τὸν Χριστόν, Παρθένε κυοφορεῖς, ὃν ἐκτενῶς ἰκέτευε, σαρκικῶν παθῶν ἀπαλλάξαι, τοὺς προσκυνοῦντας Σταυρόν, ὃν καθυπέμεινε σαρκί.

Σύνδεσμοι:

<https://www.youtube.com/watch?v=w7BzbUt3Yck>

Μέγα Απόδειπνο ἀπὸ τὴν Ι.Μ. Αγ. Τριάδος Σπαρμού.

<https://www.youtube.com/watch?v=Pzc9cE2QaWs>

Ακολουθία τοῦ Ακαθίστου Ὑμνου ἀπὸ τὸν Καθεδρικό Ναό Αθηνών.

<https://www.youtube.com/watch?v=h1af2lFR5Xg>

Ὁρθρος, Θεία Λειτουργία καὶ Αναστήλωση τῶν Εικόνων ἀπὸ τὸν Καθεδρικό Ναό Αθηνών.

https://www.youtube.com/watch?v=bkpWPB7U_d4

Ὁρθρος Μεγάλης Δευτέρας ἀπὸ τὸν Καθεδρικό Ναό Αθηνών.

<https://www.youtube.com/watch?v=8qBLwheZLP8>

Ὁρθρος Μεγάλης Τετάρτης ἀπὸ τὸν Ἱερό Καθεδρικό Ναό τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας Θεσσαλονίκης.

https://www.youtube.com/watch?v=M_edQ_oaGGo

Ὁρθρος Μεγάλης Παρασκευῆς ἀπὸ τὸν Πάνσεπτο Πατριαρχικό Ναό.

<https://www.youtube.com/watch?v=aaDNjMcCb2o>

Εσπερινὸς τῆς Αποκαθήλωσης ἀπὸ τὸν Καθεδρικό Ναό Αθηνών.

<https://www.youtube.com/watch?v=2jSiNHAbjbE>

Ὁρθρος Μεγάλου Σαββάτου καὶ περιφορά τοῦ Επιταφίου ἀπὸ τὸν Καθεδρικό Ναό Αθηνών.

1. <https://www.youtube.com/watch?v=8AhAIPQg4W8>
2. <https://www.youtube.com/watch?v=Nq3fkdWnl5A>
3. <https://www.youtube.com/watch?v=wsqiyakAQw>
4. <https://www.youtube.com/watch?v=TNE0LHUDyro>

Εσπερινός και Θεία Λειτουργία Μ. Σαββάτου από τον Καθεδρικό Ναό Αθηνών.

<https://www.youtube.com/watch?v=0WfdCzboSD8>

Ακολουθία της Παννυχίδας και της Αναστάσεως από τον Καθεδρικό Ναό Αθηνών.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Παρακολουθείτε και συμμετάσχετε ψάλλοντας σε σπουδαίες Ακολουθίες της περιόδου του Τριωδίου όπως είναι π.χ. ο Ακάθιστος Ύμνος και ο Μέγας Κανών.

2η Δραστηριότητα

Προσεγγίστε το φαινόμενο των τριωδίων κανόνων δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην γλωσσική και ποιητική τους αξία, στους υμνογράφους και στον τρόπο ψαλμωδίας τους.

3η Δραστηριότητα

Αναζητείστε πληροφορίες για το πότε, πώς, πού, από ποιόν και γιατί συντέθηκε ο Ακάθιστος Ύμνος.

4η Δραστηριότητα

Συζητείστε στην τάξη για τα οφέλη της νηστείας και συγκρίνετέ την με τις σύγχρονες αντιλήψεις περί δίαιτας και άσκησης του ανθρώπινου σώματος.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 22

Λειτουργικός Κύκλος του Πεντηκοσταρίου

Η Ανάσταση του Χριστού

Α) Η Εορτή του Πάσχα

Το πρωί του Μεγάλου Σαββάτου τελείται ο Εσπερινός και η Θεία Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου. Η Ακολουθία αυτή αρχικά τελούνταν το βράδυ του Μεγάλου Σαββάτου στο πλαίσιο της Παννυχίδας του Πάσχα, κατά την οποία βαπτίζονταν οι φωτιζόμενοι. Την ώρα του Τρισαγίου και μετά τον Απόστολο, που ακούγεται το «Ἀνάστα ὁ Θεός...» (πρώτη ανάσταση), ο Ιερέας έχει φορέσει τη λευκή στολή, την αναστάσιμη. Σύμφωνα με μια άλλη παράδοση, η αλλαγή των ενδυμάτων γίνεται το βράδυ της Μεγάλης Παρασκευής στα αναστάσιμα Ευλογητάρια. Κατά μια άλλη επίσης τάξη, η αλλαγή αυτή γίνεται στην Αποκαθήλωση.

Η Παννυχίδα του Πάσχα σήμερα στις ενορίες αρχίζει στις 11 το βράδυ. Ξεκινά με το Μεσονυκτικό, στο πλαίσιο του οποίου ψάλλεται ο Κανόνας «Κύματι θαλάσσης...», ποίημα της Κασσιανής. Στο τέλος του Κανόνα λέγεται το Τρισάγιο, το Απολυτίκιο «Ὅτε κατήλθες...», η Εκτενής και γίνεται Απόλυση. Ο Ιερέας στη συνέχεια από την Ωραία Πύλη κρατώντας αναμμένη λαμπάδα ψάλλει το «Δεῦτε λάβετε φῶς...». Όλοι οι πιστοί ανάβουν τις λαμπάδες τους και

βγαίνουν έξω, όπου αναγινώσκεται το Β΄ Εωθινό Ευαγγέλιο, από ειδική εξέδρα, και ψάλλεται το Απολυτίκιο της εορτής του Πάσχα «Χριστὸς Ἀνέστη...» κατά την τάξη. Ακολουθεί ο Ὁρθρος του Πάσχα εντός του ναού, με τα ωραία αναστάσιμα τροπάρια του, και στη συνέχεια η Θεία Λειτουργία του Αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου. Αντί του Τρισαγίου ψάλλεται το «Ὅσοι εἰς χριστόν...». Στο τέλος διαβάζεται ο κατηχητικός λόγος του αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου, ενώ η θέση του είναι στο τέλος του Ὁρθρου, ως προτρεπτικός για τη θεία μετάληψη.

Β) Ο Εσπερινός της Αγάπης

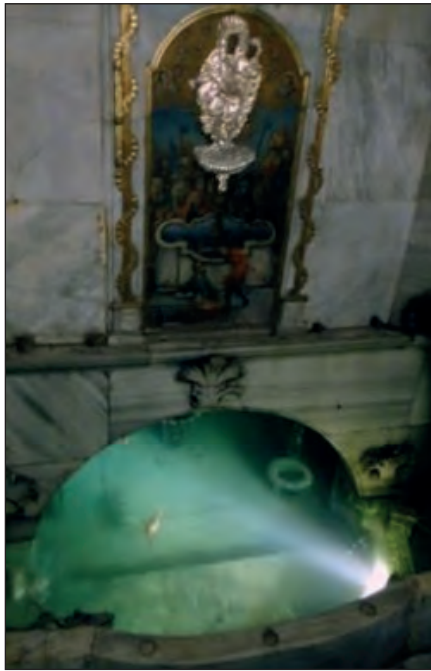
Μετά το «Δόξα τῇ ἀγίᾳ καὶ ὁμοουσίῳ...» ψάλλεται το «Χριστὸς Ἀνέστη...» με τους σχετικούς στίχους. Στη συνέχεια ψάλλονται οι ψαλμοὶ του Λυχνικού με τα στιχηρά τροπάρια και γίνεται εἰσοδος με το Ευαγγέλιο. Μετά το Προκείμενο «Τὶς Θεὸς μέγας...» διαβάζεται η ευαγγελική περικοπή. Το χαρακτηριστικό είναι ὅτι διαβάζεται σε πολλές γλώσσες, σε τρεις στάσεις. Πρώτα ελληνικά σε κάθε στάση, μετά σε άλλες γλώσσες και στη συνέχεια πάλι στα ελληνικά. Ακολουθούν τα υπόλοιπα του Εσπερινού και ενώ ψάλλονται τα απόστιχα, ασπάζονται ὅλοι το Ευαγγέλιο. Ὅπως γίνεται αντιληπτό, η Ακολουθία αὐτή περνά το οικουμενικό μήνυμα της πασχάλιας ἀγάπης και παραπέμπει στο πρωτοχριστιανικό ἔθος των Αγαπών.

Γ) Διακαινήσιμος Εβδομάδα

Η εβδομάδα αὐτή θεωρεῖται ως μια ημέρα και παραπέμπει στην ὀγδοημέρα και την αἰωνιότητα της βασιλείας του Θεοῦ. Σε αὐτὴν στην πρώτη Ἐκκλησία οἱ νεοφώτιστοι φορούσαν το λευ-

Ο Εσπερινός της Αγάπης στη Μητρόπολη Αθηνών

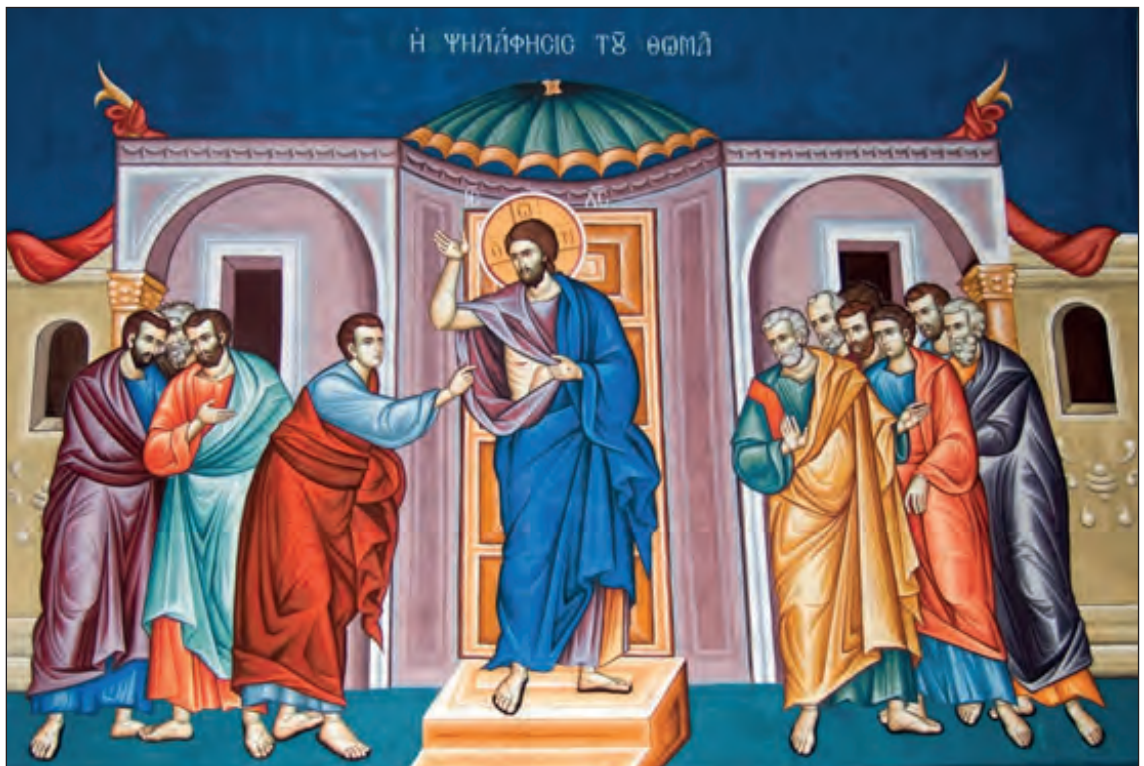

Το Αγίασμα της Ζωοδόχου Πηγής στο Μπαλουκλή Κωνσταντινουπόλεως

κό χιτώνα του βαπτίσματος, κοινωνούσαν κάθε μέρα και άκουγαν θεολογικά κηρύγματα για τα μυστήρια. Σήμερα αυτά δεν υφίστανται, αλλά η Διακαινήσιμος Εβδομάδα δεν έχει χάσει το ιδιαίτερο λειτουργικό της περιεχόμενο, όπως π.χ. την ομοιόμορφη τέλεση των Ωρών, του Μεσονυκτικού και του Αποδείπνου. Οι συγκεκριμένες Ακολουθίες περιλαμβάνουν το «Χριστὸς Ἀνέστη...», το «Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι...», την Υπακοή και το Κοντάκιο του Πάσχα, καθώς και άλλα αναστάσιμα τροπάρια. Η Παρασκευή αυτής της Εβδομάδας είναι αφιερωμένη στην εορτή της Ζωοδόχου Πηγής, σε ανάμνηση της πηγής αγιάσματος στον Ναό της Θεοτόκου στην Κωνσταντινούπολη.

Δ) Οι Κυριακές του Πεντηκοσταρίου

Η πρώτη Κυριακή μετά το Πάσχα είναι του Θωμά, ή Κυριακή του Αντίπασχα. Θεωρείται ως πρώτη αλλά και όγδοη με συμβολισμό εσχατολογικό. Η δεύτερη Κυριακή είναι των Μυροφόρων γυναικών, που πρώτες έμαθαν για την Ανάσταση, αλλά και του Ιωσήφ Αριμαθαίας. Η τρίτη

Η ψηλάφηση του Θωμά

Ο Χριστός θεραπεύει τον παράλυτο

Ο Χριστός θεραπεύει τον τυφλό

του αναστημένου Χριστού και τονίζει την αλήθεια ότι αυτός είναι που ξεδιψά τον άνθρωπο αιώνια. Στις Λειτουργίες επίσης αυτών των Κυριακών ψάλλονται τα Αντίφωνα του Πάσχα, ενώ στον Όρθρο συμπλέκονται ο Κανόνας της Αναστάσεως με αυτόν της Κυριακής.

Κυριακή είναι του Παραλύτου. Η τέταρτη είναι της Σαμαρείτιδας. Η πέμπτη του Τυφλού. Μεσολαβεί η γιορτή της Αναλήψεως και λίγες ημέρες πριν η της Μεσοπεντηκοστής, που είναι αφιερωμένη στον Χριστό ως η σοφία του Θεού. Η επόμενη Κυριακή είναι των Αγίων Πατέρων προς τιμή και μνήμη των 318 θεοφόρων Πατέρων της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου (325 μ.Χ.).

Στις παραπάνω Κυριακές διαβάζονται περικοπές από τις Πράξεις και το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο. Η μνημόνευση θαυμάτων ή περιστατικών, πολλά από τα οποία έχουν σχέση με το νερό, προβάλλει το έργο

Ε) Η Εορτή της Πεντηκοστής

Το Σάββατο πριν την Κυριακή της Πεντηκοστής είναι αφιερωμένο στις ψυχές των κεκοιμημένων. Αυτή η μεγάλη εορτή συνδέεται με το γεγονός της επιφοίτησης του Αγίου Πνεύματος στους Αποστόλους και τη φανέρωση της Εκκλησίας ως θεσμού. Την ημέρα αυτή γιορτάζει όλη η Παναγία Τριάδα, ενώ τη Δευτέρα, μετά την Πεντηκοστή, τιμάται ειδικά το Άγιο Πνεύμα. Ιδιαίτερο γνώρισμα της Κυριακής της Πεντηκοστής είναι ο Εσπερινός με τα γονατίσματα. Ενώ κανονικά τελείται το βράδυ, για πρακτικούς λόγους μετατέθηκε το πρωί. Οι πιστοί γονα-

Η Πεντηκοστή

Ο Εσπερινός της Γονυκλισίας στη Μητρόπολη Αθηνών

τίζουν και προσκυνούν την Αγία Τριάδα, που δημιούργησε τα πάντα και μας έδειξε τον δρόμο προς τα έσχατα. Γονατίζουν επίσης προσευχόμενοι για τους κεκοιμημένους και την ανάπαυσή τους «ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ». Την περίοδο αυτήν στην αρχαιότητα υπήρχε γιορτή προς τιμή των νεκρών. Στη θέση της η Εκκλησία έβαλε τα γονατίσματα την ημέρα της Πεντηκοστής. Γι' αυτό και οι πιστοί φέρνουν στον ναό φύλλα καρυδιάς, η οποία είναι νεκρικό δέντρο λόγω του μαύρου χρώματος που βγάζει.

ΣΤ) Η εορτή των Αγίων Πάντων

Μαρτυρείται από τον 7ο αι. ως συνέχεια της μνήμης όλων των μαρτύρων για την οποία ο Ιερός Χρυσόστομος έχει γράψει ξεχωριστή ομιλία.

Οι Άγιοι Πάντες

Ε) Κείμενα και εικόνες

Από τον Κανόνα της Αναστάσεως
 Ὡδὴ α' Ὡχος α' εἰρμὸς
 «Ἀναστάσεως ἡμέρα λαμπρυνθῶμεν Λαοί, Πάσχα Κυρίου, Πάσχα· ἐκ γὰρ θανάτου
 πρὸς ζωὴν, καὶ ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν, Χριστὸς ὁ Θεός, ἡμᾶς διεβίβασεν, ἐπινίκιον
 ᾄδοντας».
 Καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις, καὶ ὁψόμεθα, τῷ ἀπροσίτῳ φωτὶ τῆς ἀναστάσεως,
 Χριστὸν ἐξαστράπτοντα, καί, Χαίρετε, φάσκοντα, τρανῶς ἀκουσόμεθα, ἐπινίκιον
 ᾄδοντες...

Καταβασία
 Ἀναστάσεως ἡμέρα...
 Ὡδὴ θ'
 Μεγάλυνον, ψυχὴ μου, τὸν ἐθελουσίως παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἐξαναστάντα
 τριήμερον ἐκ τάφου.
 Φωτίζου, φωτίζου ἡ νέα Ἱερουσαλήμ· ἡ γὰρ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνέτειλε. Χόρευε
 νῦν, καὶ ἀγάλλου Σιών· σὺ δὲ ἀγνή, τέρπου, Θεοτόκε, ἐν τῇ ἐγέρσει τοῦ τόκου σου.
 Χριστὸς τὸ καινὸν Πάσχα, τὸ ζωόθυτον θῦμα, ἀμνὸς Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν
 κόσμου...
 Καταβασία
 Ὁ ἄγγελος ἐβόα τῇ κεχαριτωμένῃ· Ἀγνή Παρθένε, χαῖρε, καὶ πάλιν ἐρῶ· Χαῖρε· ὁ
 σὸς υἱὸς ἀνέστη τριήμερος ἐκ τάφου.
 Φωτίζου, φωτίζου...

Δοξαστικό εσπερινού Κυριακής του Παραλύτου
 Ὡχος πλ. α'
 Ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐπὶ τῇ Προβατικῇ κολυμβήθρᾳ, τῇ λεγομένῃ κατὰ
 Ἰουδαίους Βηθεσδά, πέντε στοὰς ἐκούσῃ· ἐν ταύταις γὰρ κατέκειτο πλῆθος τῶν
 ἀσθενούντων. Ἄγγελος γὰρ τοῦ Θεοῦ, κατὰ καιρὸν ἐπιφοιτῶν, διετάραττεν αὐτήν,
 καὶ ῥῶσιν ἐχαρίζετο τοῖς προσιοῦσιν ἐν πίστει. Καὶ ἰδὼν ὁ Κύριος χρονιοῦντα
 ἄνθρωπον, λέγει πρὸς αὐτόν· θέλεις ὑγιὲς γενέσθαι; ὁ ἀσθενῶν ἀπεκρίνατο· Κύριε,
 ἄνθρωπον οὐκ ἔχω, ἴνα, ὅταν ταραχθῇ τὸ ὕδωρ, βάλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν·
 ἰατροῖς κατηγάλωσα τὸν ἅπαντά μου βίον, καὶ ἐλέους τυχεῖν οὐκ ἤξιώθην. Ἄλλ' ὁ
 ἰατρὸς τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων λέγει πρὸς αὐτόν· Ἄρὸν σου τὸν κράββατον
 καὶ περιπάτει, κηρύττων μου τὴν δύναμιν, καὶ τὸ μέγα ἔλεος ἐν τοῖς πέρασιν.

Στιχηρά ιδιόμελα Εσπερινοῦ Πεντηκοστής
 Πεντηκοστὴν ἐορτάζομεν, καὶ Πνεύματος ἐπιδημίαν, καὶ προθεσμίαν ἐπαγγελίας,
 καὶ ἐλπίδος συμπλήρωσιν, καὶ τὸ μυστήριον ὅσον; Ὡς μέγα τε καὶ σεβάσμιον! Διὸ
 βοῶμέν σοι· Δημιουργέ τοῦ παντός Κύριε, δόξα σοι.
 Πάντα χορηγεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, βρῦει προφητείας, ἱερέας τελειοῖ, ἀγραμμάτους
 σοφίαν ἐδίδασκεν, ἀλιεῖς θεολόγους ἀνέδειξε, ὅλον συγκροτεῖ τὸν θεσμόν τῆς
 Ἐκκλησίας. Ὁμοούσιε καὶ Ὁμόθρονε, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, Παράκλητε, δόξα σοι.

Ευχή Γ' Γονυκλισίας της Πεντηκοστής (Εσπερινός του Αγίου Πνεύματος)
 Ἡ ἀενάως βρύουσα ζωτική καὶ φωτιστική πηγή, ἡ συναΐδιος τοῦ Πατρὸς
 δημιουργική δύναμις, ὁ πᾶσαν τὴν οἰκονομίαν, διὰ τὴν τῶν βροτῶν σωτηρίαν,
 ὑπερκάλλως πληρώσας, Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ὁ θανάτου δεσμοὺς ἀλύτους,
 καὶ κλεῖθρα Ἰδοῦ διαρρήξας, πονηρῶν δὲ πνευμάτων πλήθη καταπατήσας, ὁ
 προσαγαγὼν σεαυτὸν ἄμωμον ὑπὲρ ἡμῶν ἱερεῖον, τὸ σῶμα δοὺς τὸ ἄχραντον εἰς
 θυσίαν, τὸ πάσης ἁμαρτίας ἄψαυστόν τε καὶ ἄβατον, καὶ διὰ τῆς φρικτῆς ταύτης,
 καὶ ἀνεκδιηγήτου ἱεουργίας, ζῶν ἡμῖν αἰώνιον χαρισάμενος, ὁ εἰς Ἰδοῦ καταβάς,
 καὶ μοχλοὺς αἰώνιους συντρίψας, καὶ τοῖς κάτω καθημένοις ἄνοδον ὑποδείξας,
 τὸν δὲ ἀρχέκακον καὶ βύθιον δράκοντα, θεοσόφῳ δελεάσματι ἀγκιστρεύσας, καὶ
 σειραῖς ζόφου δεσμεύσας ἐν ταρτάρῳ, καὶ πυρὶ ἀσβέστῳ, καὶ σκότῳ ἐξωτέρῳ, διὰ
 τῆς ἀπειροδυνάμου σου κατασφαιλισάμενος ἰσχύος, ἡ μεγαλὸνυμος σοφία τοῦ
 Πατρὸς, ὁ τοῖς ἐπηρεαζομένοις μέγας ἐπίκουρος φανείς, καὶ φωτίσας τοὺς ἐν
 σκότει, καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένους. Σὺ, δόξης ἀενάου Κύριε, καὶ Πατρὸς ὑψίστου
 Υἱὲ ἀγαπητέ, ἀΐδιον φῶς, ἐξ αἰδίου φωτός, Ἦλιε δικαιοσύνης, ἐπάκουσον ἡμῶν
 δεομένων σου, καὶ ἀνάπαυσον τὰς ψυχὰς τῶν δούλων σου, τῶν προκεκοιμημένων
 πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, καὶ τῶν λοιπῶν συγγενῶν κατὰ σάρκα, καὶ πάντων τῶν
 οἰκείων τῆς πίστεως, περὶ ὧν καὶ τὴν μνήμην ποιοῦμεθα νῦν, ὅτι ἐν σοὶ πάντων τὸ
 κράτος, καὶ ἐν τῇ χειρὶ σου κατέχεις πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς....

Δοξαστικό Εσπερινού Κυριακής των Αγίων Πάντων

Ἦχος πλ. β΄

Μαρτύρων θεῖος χορὸς, τῆς Ἐκκλησίας ἡ βάσις, τοῦ Εὐαγγελίου ἡ τελείωσις,
 ὑμεῖς ἔργῳ τοῦ Σωτῆρος τὰ ῥήτὰ ἐπληρώσατε· ἐν ὑμῖν γὰρ αἱ πύλαι τοῦ Ἰδοῦ,
 κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀνεψοχθεῖσαι, ἐκλείσθησαν, ἡ τοῦ αἵματος ὑμῶν χύσις, τὰς
 εἰδωλικὰς σπονδὰς ἐξήρανεν, ἡ σφαγὴ ὑμῶν, ἀπέτεκε τῶν πιστῶν τὸ πλήρωμα,
 τοὺς ἀσωμάτους ἐξεπλήξατε, τῷ Θεῷ στεφανηφόροι παρίστασθε, ᾧ ἀπαύστως
 πρεσβεύετε, ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Σύνδεσμοι:

<https://www.youtube.com/watch?v=rRuifRWRa8I>

Ακολουθία της Αναστάσεως, Ὁρθρος καὶ Θεία Λειτουργία ἀπὸ τον Πάνσεπτο Πατριαρχικό Ναό.

<https://www.youtube.com/watch?v=dd-X-jwaETk>

Ὁρθρος καὶ Θεία Λειτουργία Πεντηκοστής καὶ Εσπερινός του Αγίου Πνεύματος ἀπὸ τον Καθεδρικό Ναό Αθηνών.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Μελετείστε μέσα από τα λειτουργικά τυπικά και άλλες πηγές τα αρχαϊκά ασματικά πρότυπα της εορτής του Πάσχα, όπως είναι π.χ. η από κοινού είσοδος κλήρου και λαού στον ιερό ναό, η λαμπαδηφορία κ.α.

2η Δραστηριότητα

Συζητείστε για το τελετουργικό της Διακαινησίμου Εβδομάδας και τη σημασία του για την κατά Χριστό ζωή του ανθρώπου.

3η Δραστηριότητα

Καταγράψτε τον υμνογραφικό πλούτο των Κυριακών του Πεντηκοσταρίου.

4η Δραστηριότητα

Αναζητείστε κείμενα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη που αναφέρονται στην εορτή του Πάσχα και συζητείστε για το κλίμα που αυτά αποπνέουν.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 23

Άλλες Δεσποτικές Εορτές

Η Υπαπαντή του Κυρίου

Α) Η Υπαπαντή του Κυρίου

Πρόκειται για την γιορτή της εισόδου του Κυρίου στον Ναό 40 ημέρες μετά από την γέννησή του, σύμφωνα με τα ισχύοντα στον Μωσαϊκό Νόμο. Η υποδοχή του έγινε από τον δίκαιο Συμεών, ο οποίος, σύμφωνα με υπόσχεση που είχε δώσει να δει τον Χριστό πριν πεθάνει, αναφώνησε το «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλον σου Δέσποτα κατὰ τὸ ρημά σου, ἐν εἰρήνῃ. Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἠτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν. Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ» (Λουκ. 2,29-32). Η ωδή αυτή λέγεται στο τέλος της Ακολουθίας του Εσπερινού, παραπέμποντας στα έσχατα. Το Απολυτίκιο της εορτής, η οποία καθιερώθηκε στις 2 Φεβρουαρίου επί Ιουστινιανού, κάνει λόγο για την Θεοτόκο, από την οποία ανέτειλε ο ήλιος της δικαιοσύνης και ελευθερωτής των ψυχών μας Ιησούς Χριστός. Η σύνδεση με την Γέννηση του Χριστού είναι σαφής, αφού με την εορτή αυτή άλλωστε κλείνει ο μεθεόρτιος κύκλος των Χριστουγέννων. Την εορτή αυτή ύμνησαν μεγάλοι υμνογράφοι, όπως ο Κοσμάς Μαΐουμά, ο Ανδρέας Κρήτης κ.α.

Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου

Β) Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου

Η εορτή αυτή είναι δεσποτικό – θεομητορική, καθώς σε αυτήν εορτάζεται η σύλληψη του Κυρίου από την Θεοτόκο Μαρία. Μαρτυρίες έχουμε τόσο από την Καινή Διαθήκη (Λουκ. 1, 26-38), όσο και από το απόκρυφο Πρωτευαγγέλιο του Ιακώβου. Η γιορτή αυτή είναι γνωστή από τον 7ο αι. και θεολογικά έχει κοινό θέμα με τα Χριστούγεννα. Αναφέρεται δηλαδή στη σάρκωση του Λόγου, στην αρχή της σωτηρίας του ανθρώπου και στην φανέρωση του απ' αιώνος μυστηρίου: «Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Υἱὸς τῆς Παρθένου γίνεται καὶ Γαβριὴλ τὴν χάριν εὐαγγελίζεται» (Απολυτίκιο). Την μεγάλη αυτή εορτή επίσης τίμησαν με τους ύμνους τους σπουδαῖοι υμνογράφοι, όπως ο Ιωάννης Μοναχός (Δαμασκηνός), Ανατόλιος, Ανδρέας Κρήτης κ.α.

Γ) Η Μεταμόρφωση του Κυρίου

Ο Χριστός πριν από το Πάθος του μεταμορφώθηκε μπροστά στους μαθητές του Πέτρο, Ιάκωβο και Ιωάννη στο όρος Θαβώρ, προκειμένου να τους προετοιμάσει για όσα θα συμβούν και να τους δείξει πως θα είναι το σώμα του, και το σώμα των ανθρώπων, λαμπρό και ένδοξο, μετά την Ανάστασή του (Ματθ. 17, 1-9· Μάρκ. 9, 2-8· Λουκ. 9, 28-36· Β΄ Πέτρ. 1, 16-18). Η παρουσία μάλιστα του Μωυσή και του Ηλία από την Παλαιά Διαθήκη δείχνει ότι στο γεγονός αυτό παρέστησαν νεκροί και ζωντανόι και ότι στο Χριστό συγκλίνουν Νόμος και Προφήτες. Το πρόσωπο του Χριστού ενώνει όλους, όσοι ζουν και όσοι έχουν φύγει από αυτόν τον κόσμο.

Η εορτή της Μεταμορφώσεως καθιερώθηκε πρώτα στα Ιεροσόλυμα τον 7ο αι. και στην εορτολογική παράδοση της Κωνσταντινούπολης μαρτυρείται από τον 9ο αι. Τα περισσότερα τροπάρια της γιορτής είναι ποίημα του Κοσμά Μαΐουμά και θεολογούν για τη δόξα του φωτός, την

Η Μεταμόρφωση του Σωτήρος

Ευλογία σταφυλιών κατά την εορτή της Μεταμόρφωσης

προτύπωση της Ανάστασης διαμέσου του γεγονότος αυτού, καθώς και για την αλήθεια της θεότητας του Χριστού κατά το «Οὗτος ἐστὶν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα» (Ματθ. 17, 5).

Η τοποθέτηση της γιορτῆς στις 6 Αυγούστου, με νηστεία πριν, δεν είναι τυχαία. Εορτάζεται 40 ακριβῶς ἡμέρες πριν την γιορτὴ της Υψώσεως του Τιμίου Σταυροῦ, ἡ οποία εἶναι σαν τὴ Μεγάλῃ Παρασκευῇ. Ἡ Μεταμόρφωση ἐγίνε πριν ἀπὸ τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου. Δὲν ἦταν ὁμως δυνατόν νὰ

Ἡ Ἀνάληψη τοῦ Κυρίου

εορτασθεί κατά την Μεγάλη Τεσσαρακοστή ή τη Μεγάλη Εβδομάδα, γι' αυτό και συνδέθηκε με την εορτή της 14ης Σεπτεμβρίου. Με τον τρόπο αυτό αποτελεί και τα προεόρτιά της. Συνηθίζεται κατά την γιορτή της Μεταμόρφωσης να ευλογούνται τα σταφύλια. Αυτό συμβαίνει για την ωρίμανση των καρπών αυτών τη συγκεκριμένη περίοδο. Οι λόγοι όμως είναι και θεολογικοί. Με τον χυμό του σταφυλιού γίνεται το κρασί για τη Θεία Ευχαριστία. Μέσω αυτής επιτυγχάνεται και η μεταμόρφωση του ανθρώπου εν Χριστώ.

Δ) Η Ανάληψη

Στο τέλος του Κατά Λουκά Ευαγγελίου (24, 44-53) και στην αρχή των Πράξεων (Πράξ. 6-11) γίνεται λόγος για την Ανάληψη του Κυρίου στους ουρανούς 40 ημέρες μετά την ανάσταση. Λόγος επίσης για την ανάληψη του Κυρίου γίνεται στο κατά Μάρκον Ευαγγέλιο (16, 19). Ολοκληρώνεται έτσι ο κύκλος της επίγειας ζωής του Χριστού και ξεκινά μια νέα αρχή για τους μαθητές του μέσα στην Εκκλησία. Η εορτή της Αναλήψεως μέχρι τον 4ο μ.Χ. αι. συνεορταζόταν με αυτήν της Πεντηκοστής. Ο Χριστός είναι ο νικητής του θανάτου, ο θριαμβευτής της ζωής. Έτσι, ανέρχεται στους ουρανούς για να στείλει τον Παράκλητο (Άγιο Πνεύμα) στον κόσμο. Γι' αυτό και η γιορτή αυτή δημιουργεί το αίσθημα της χαράς για τη δόξα του Χριστού, αλλά και για τη σωτηρία του ανθρώπου. Η Ανάληψη γίνεται με το ανθρώπινο σώμα, με την ανθρώπινη φύση δηλαδή, την οποία ο Χριστός θέωσε και την ανέβασε στα δεξιά του Πατέρα.

Ε) Οι εορτές του Τιμίου Σταυρού

Ο Τίμιος Σταυρός τιμάται ιδιαίτερα στην Ορθόδοξη Εκκλησία, διότι πάνω σε αυτόν πέθανε ο Ιησούς και αποτελεί το μεγαλύτερο όπλο κατά του διαβόλου. Το σημείο του σταυρού θωρακίζει και ενδυναμώνει τον πιστό. Γι' αυτό και έχουν διαμορφωθεί αρκετές και σημαντικές εορτές με θέμα τον σταυρό.

Ύψωση του Τιμίου Σταυρού

Είναι από τις αρχαιότερες εορτές της Εκκλησίας. Στο πλαίσιο της εορτής των Εγκαινίων του Ναού της Αναστάσεως, που έγιναν στις 13 Σεπτεμβρίου 335 στα Ιεροσόλυμα και διαρκούσε οκτώ ημέρες, πραγματοποιήθηκε η σύναξη στον Γολγοθά, όπου έδειχναν τον Τίμιο Σταυρό στο εκκλησίασμα. Η τελετή αυτή έγινε στις 14 Σεπτεμβρίου του συγκεκριμένου έτους και έκτοτε καθιερώθηκε το γεγονός αυτό ως εορτή μέχρι και τις μέρες μας. Η ύψωση ως λειτουργική πράξη γίνεται, όπως αναφέρθηκε σε άλλη διδακτική ενότητα, στο τέλος του Όρθρου. Η

Η Ύψωση του Τιμίου Σταυρού

Προσκύνηση Τιμίου Σταυρού

πράξη αυτή σημαίνει ότι δοξάζουμε τον Χριστό που νίκησε τον θάνατο.

Εορτή της Σταυροπροσκυνήσεως

Η γιορτή αυτή προήλθε από μετάθεση στην Γ΄ Κυριακή των Νηστειών της εορτής της ανάμνησης της εύρεσης του Τιμίου Σταυρού (6 Μαρτίου). Στο μέσο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής προβάλλεται και προσκυνείται ο Τίμιος Σταυρός προς ενίσχυση του πνευματικού αγώνα των χριστιανών. Αυτό πρώτα, από τον 7ο αι., γινόταν τις καθημερινές της μεσαίας εβδομάδας της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Από τον 9ο – 10ο αι. καθιερώθηκε η προσκύνηση να γίνεται την Κυριακή.

Η πρόοδος του Τιμίου Σταυρού (1η Αυγούστου)

Θεσπίστηκε την 1η Αυγούστου σε ανάμνηση της σωτηρίας των Βυζαντινών από τους Σαρακηνούς επί αυτοκράτορα Μανουήλ Κομνηνού. Αυτό έγινε με τη βοήθεια του Τιμίου Σταυρού. Πρόοδος σημαίνει λιτάνευση στους δρόμους της πόλης.

Μνήμη της εμφάνισης του σημείου του Τιμίου Σταυρού στον ουρανό (7 Μαΐου)

Την ημέρα αυτή εορτάζεται η εμφάνιση του σημείου του σταυρού στον ουρανό των Ιεροσολύμων, πάνω από τον Γολγοθά και μέχρι το όρος των Ελαιών, το έτος 346, επί βασιλείας του Κωνσταντίου (337-361), γιου του Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να τονισθεί ότι στις μεγάλες δεσποτικές εορτές έχουμε κάποιες τελετουργικές προσαρμογές, που προβλέπονται από το Τυπικό. Ενδεικτικά αναφέρουμε το ότι οι σχετικές Ακολουθίες ψάλλονται αμιγώς, χωρίς δηλαδή τους ύμνους της Παρακλητικής, ακόμη και εάν τύχουν Κυριακή. Στη Θεία Λειτουργία ψάλλονται τα Αντίφωνα, το Εισοδικό, ο Απόστολος, το Ευαγγέλιο και το Κοινωνικό της εορτής.

Ο δίσκος του Σταυρού με τα δενδρολίβανα την Κυριακή της Σταυροπροσκυνήσεως

Η φανέρωση του Τιμίου Σταυρού στον ουρανό

ΣΤ) Κείμενα και εικόνες

Η Υπαπαντή του Κυρίου
Από τον Κανόνα της εορτής.

Ἦδὴ α΄

Ἦχος γ΄

Ὁ Εἰρμός

«Χέρσον ἄβυσσοτόκον πέδον ἥλιος, ἐπεπόλευσέ ποτε· ὡσεὶ τεῖχος γὰρ ἐπάγη,
ἐκατέρωθεν ὕδωρ, λαῶ πεζοποντοποροῦντι, καὶ θεαρέστως μέλποντι. Ἄσωμεν τῷ
Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται».

Ῥανάτωσαν ὕδωρ νεφέλαι· Ἥλιος ἐν νεφέλῃ γὰρ κούφη, ἐποχούμενος ἐπέστη,
ἀκηράτοις ὠλέναις, Χριστὸς ἐν τῷ ναῷ ὡς βρέφος· διὸ πιστοὶ βοήσωμεν. Ἄσωμεν
τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

Στιχηρά εσπέρια

Ἦχος α΄

Γερμανοῦ Πατριάρχου

Λέγε Συμεών, τίνα φέρων ἐν ἀγκάλαις, ἐν τῷ ναῷ ἀγάλλῃ; τίني κράζεις καὶ βοᾷ;
Νῦν ἡλευθέρωμαι· εἶδον γὰρ τὸν Σωτῆρά μου· Οὗτός ἐστιν, ὁ ἐκ Παρθένου
τεκθεὶς, οὗτός ἐστιν ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς Λόγος, ὁ σαρκωθείς δι' ἡμᾶς, καὶ σώσας τὸν
ἄνθρωπον· Αὐτὸν προσκυνήσωμεν.

Ἦχος α΄

Δέχου Συμεών, ὃν ὑπὸ τὸν γνόφον, Μωσῆς νομοθετοῦντα, προεώρα ἐν Σινᾷ,
βρέφος γενόμενον, νόμῳ ὑποταττόμενον. Οὗτός ἐστιν, ὁ διὰ νόμου λαλήσας οὗτός
ἐστιν, ὁ ἐν Προφήταις ῥηθείς, ὁ σαρκωθείς δι' ἡμᾶς, καὶ σώσας τὸν ἄνθρωπον·
Αὐτὸν προσκυνήσωμεν.

Μεγαλυνάρια καὶ Θ΄ Ὦδὴ Κανόνος.

Ἦχος γ΄

ΜΕΓΑΛΥΝΑΡΙΑ

Ψαλλόμενα ἐν τῇ Ἦδῃ ταύτῃ

Ἀκατάληπτόν ἐστι, τὸ τελούμενον ἐν σοί, καὶ Ἀγγέλοις καὶ βροτοῖς, Μητροπάρθενε
ἀγνή.

Ἀγαλίζεται χερσίν, ὁ Πρεσβύτες Συμεών, τὸν τοῦ νόμου Ποιητὴν, καὶ Δεσπότην
τοῦ παντός.

Βουληθεὶς ὁ Πλαστοργός, ἵνα σώσῃ τὸν Ἀδάμ, μήτραν ᾤκησε τὴν σὴν, τῆς
Παρθένου καὶ ἀγνῆς.

Γένος ἅπαν τῶν βροτῶν, μακαρίζει σε Ἀγνή, καὶ δοξάζει σε πιστῶς, ὡς Μητέρα τοῦ
Θεοῦ.

Δεῦτε, ἴδετε Χριστόν, τὸν Δεσπότην τοῦ παντός, ὃν βαστάζει Συμεών, σήμερον ἐν τῷ ναῷ.

Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου
Απολυτίκιον

Ἦχος δ'

ἐκ τρίτου

Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ Κεφάλαιον, καὶ τοῦ ἀπ' αἰῶνος Μυστηρίου ἡ φανέρωσις, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Υἱὸς τῆς Παρθένου γίνεται, καὶ Γαβριήλ τὴν χάριν εὐαγγελίζεται. Διὸ (καὶ ἡμεῖς) σὺν αὐτῷ τῇ Θεοτόκῳ βοήσωμεν· Χαῖρε Κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ.

Εἰρμός Θ' Ὡδὴς Κανόνος.

Ἦχος δ'

Ὁ Εἰρμός

Εὐαγγελίζου γῆ χαρὰν μεγάλην, αἰνεῖτε οὐρανοὶ Θεοῦ τὴν δόξαν.

«Ὡς ἐμπύχῳ Θεοῦ κιβωτῷ, ψαυέτῳ μηδαμῶς χεῖρ ἀμυήτων. Χείλη δὲ πιστῶν τῇ Θεοτόκῳ ἀσιγήτως. Φωνὴν τοῦ Ἀγγέλου ἀναμέλποντα, ἐν ἀγαλλιάσει βοάτω· Χαῖρε Κεχαριτωμένη ὁ Κύριος μετὰ σοῦ».

Η Μεταμόρφωση του Σωτήρος

Απολυτίκιον

Ἦχος βαρὺς

Μετεμορφώθης ἐν τῷ ὄρει Χριστὲ ὁ Θεός, δείξας τοῖς Μαθηταῖς σου τὴν δόξαν σου, καθὼς ἤδυναντο. Λάμψον καὶ ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς, τὸ φῶς σου τὸ αἰῶδιον, πρεσβεΐαις τῆς Θεοτόκου, φωτοδότα δόξα σοι.

Κοντάκιον

Ἦχος βαρὺς

Ἐπὶ τοῦ ὄρους μετεμορφώθης, καὶ ὡς ἐχώρουν οἱ Μαθηταί σου τὴν δόξαν σου, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἐθεάσαντο, ἵνα ὅταν σε ἴδωσι σταυρούμενον, τὸ μὲν πάθος νοήσωσιν ἐκούσιον, τῷ δὲ κόσμῳ κηρύξωσιν, ὅτι σὺ ὑπάρχεις ἀληθῶς, τοῦ Πατρὸς τὸ ἀπαύγασμα.

Η Ανάληψη του Κυρίου

Απολυτίκιον

Ἦχος δ'

Ἀνελήφθης ἐν δόξῃ, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, χαροποιήσας τοὺς Μαθητάς, τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· βεβαιωθέντων αὐτῶν διὰ τῆς εὐλογίας, ὅτι σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ λυτρωτὴς τοῦ κόσμου.

Α' & Θ' Ὡδὴ των Εἰρμών του Κανόνος.

Ἦχος πλ. α'

Τῷ Σωτῆρι Θεῷ, τῷ ἐν θαλάσῃ λαόν, ποσὶν ἀβρόχοις ὁδηγήσαντι, καὶ Φαραὼ πανστρατιᾷ καταποντίσαντι, αὐτῷ μόνῳ ἕσωμεν, ὅτι δεδόξασται.
Σὲ τὴν ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον Μητέρα Θεοῦ, τὴν ἐν χρόνῳ τὸν ἄχρονον ἀφράστως κύησασαν, οἱ πιστοὶ ὁμοφρόνως μεγαλύνομεν.

ἩΎψωση του Τιμίου Σταυροῦ

Απολυτίκιον

Ἦχος α'

Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, νίκας τοῖς Βασιλεῦσι κατὰ βαρβάρων δωρούμενος καὶ τὸ σὸν φυλάττων διὰ τοῦ Σταυροῦ σου πολίτευμα.

Εξαποστειλᾶριο

Ἦχος β'

Τῶν μαθητῶν ὁρῶντων σε
Σταυρός, ὁ φύλαξ πάσης τῆς οἰκουμένης· Σταυρός, ἡ ὡραιότης τῆς Ἐκκλησίας,
Σταυρός, Βασιλέων τὸ κραταίωμα· Σταυρός, Πιστῶν τὸ στήριγμα· Σταυρός,
Ἀγγέλων ἡ δόξα, καὶ τῶν δαιμόνων τὸ τραῦμα.

Σύνδεσμοι:

<https://www.youtube.com/watch?v=PeQx7wLr4mM>

Μεγαλυνάρια Θ' Ωδῆς Υπαπαντῆς, ἱερὰ Μονὴ Ευαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου Ορμύλιας Χαλκιδικῆς.

<https://www.youtube.com/watch?v=cp0kNRC5Ts8>

Απολυτίκιο Ευαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, χορωδία Θεοδώρου Βασιλικοῦ.

<https://www.youtube.com/watch?v=unWV2IV7xVk>

Καταβασίς Αναλήψεως τοῦ Κυρίου, Πατρῶν Νικόδημος Βαλληνδράς.

<http://symbole.gr/musice/pski/708-least1999>

Ἕμνοι Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος, Λεωνίδας Αστέρης.

<https://www.youtube.com/watch?v=tekCTgtzEPg>

Απολυτίκιο Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Δανιηλαῖοι - Καρακαλλиноί, ἱερὰ Μονὴ Ξηροποτάμου Ἁγίου Ὁρους.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Βρείτε στοιχεία για τον γλωσσικό, λειτουργικό και θεολογικό πλούτο των εορτών που αναφέρονται στη διδακτική αυτή ενότητα.

2η Δραστηριότητα

Οργανώστε τη συμμετοχή σας σε έναν Εσπερινό των εορτών αυτών και καταγράψτε την εμπειρία σας.

3η Δραστηριότητα

Καταγράψτε τα έθιμα που υπάρχουν σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας για την εορτή της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος.

4η Δραστηριότητα

Καταγράψτε σε βίντεο την ύψωση του Τιμίου Σταυρού και συζητείστε έπειτα στην τάξη για την επίδραση που έχει αυτή στην διαμόρφωση της λαϊκής ευσέβειας και πίστης.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 24

Θεομητορικός και αγιολογικός κύκλος

Η σύλληψη της Αγίας Άννης

Παναγίας. Η εορτή αυτή εισήχθη στην Κωνσταντινούπολη με πρωτοβουλία του Αγίου Ανδρέα Κρήτης. Κατέχει μάλιστα τα πρεσβεία έναντι κάθε άλλης θεομητορικής εορτής. Πληροφορίες γι' αυτή μας δίνει πάλι το απόκρυφο Πρωτευαγγέλιο του Ιακώβου.

Α) Θεομητορικός κύκλος

Η θέση της Παναγίας στην Εκκλησία, τη θεολογία και τη ζωή των πιστών δικαιολογεί και την ύψιστη εορτολογική τιμή της με εορτές, άλλες περισσότερο και άλλες λιγότερο γνωστές. Η σύλληψη της Αγίας Άννης

Εορτάζεται στις 9 Δεκεμβρίου και η γιορτή αυτή είναι γνωστή από τον 8ο αι. μ.Χ. Τιμούνται οι γεννήτορες της Θεοτόκου Ιωακείμ και Άννα και πληροφορίες για την εορτή έχουμε από το απόκρυφο Πρωτευαγγέλιο του Ιακώβου.

Το Γενέθλιο της Θεοτόκου

Εορτάζεται στις 8 Σεπτεμβρίου. Μαρτυρείται από τον 5ο αι. στα Ιεροσόλυμα, με κέντρο τον Ναό που κτίσθηκε κοντά στην πύλη με την ονομασία προβατική, όπου υπήρχε η κολυμβήθρα η οποία στα εβραϊκά ονομαζόταν Βηθεςδά «πέντε στοάς έχουσα» (Ιω. 5,2). Εκεί κοντά ήταν το σπίτι της

Τα Εισόδια της Θεοτόκου

Η Γέννηση της Θεοτόκου

Η εορτή των Εισοδίων

Εορτάζεται στις 21 Νοεμβρίου. Καθιερώθηκε επί αυτοκράτορα Ιουστινιανού με αφορμή τα εγκαίνια της Νέας Εκκλησίας ή του Ναού της Αγίας Θεοτόκου στις 21 Νοεμβρίου του 543. Το Πρωτευαγγέλιο του Ιακώβου αποτελεί την πηγή για την συγκεκριμένη εορτή, η οποία προβάλλει την Θεοτόκο ως τον καθαρότερο έμψυχο ναό του Θεού.

Η Κοίμηση της Θεοτόκου

Η εορτή της Κοιμήσεως ή Μεταστάσεως της Θεοτόκου

Εορτάζεται στις 15 Αυγούστου. Κατά τα απόκρυφα κείμενα πάλι η εορτή αυτή διαμορφώθηκε στα Ιεροσόλυμα το έτος 451, με κέντρο το προς τιμή της Θεοτόκου κάθισμα έξω από την πόλη. Ο τάφος της στη Γεσθημανή αναφέρεται τον 6ο αι. Την ίδια εποχή ο αυτοκράτορας Μαυρίκιος (582-602) προσδιορίζει την 15η Αυγούστου ως εορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Η Ορθόδοξη Εκκλησία πιστεύει στη μετάσταση της Θεοτόκου, όπως λέει και το απολυτίκιο της εορτής «μετέστης πρὸς τὴν ζωὴν μήτηρ ὑπάρχουσα τῆς ζωῆς», αλλά με την έννοια ότι αυτό έγινε, αφού πρώτα η Παναγία πέθανε και ετάφη. Η ρωμαιοκαθολική άποψη είναι ότι η Παναγία μετέστη προς τους ουρανούς, ενώ ακόμη ήταν στη ζωή.

Η Σύναξη της Θεοτόκου

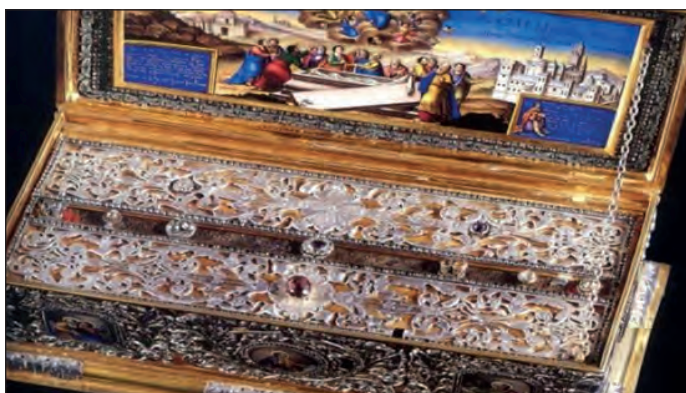
Εορτάζεται στις 26 Δεκεμβρίου. Πρόκειται για την μετά την εορτή των Χριστουγέννων μνήμη της Θεοτόκου, η οποία είναι το πρόσωπο που έφερε τον Χριστό στον κόσμο. Ο όρος σύναξη είναι παλιός και γνωστός από εορτές προσώπων, που έπονται των μεγάλων δεσποτικών εορτών, στις οποίες έπαιξαν τον κεντρικότερο ρόλο.

Εορτές Αγίας Σκέπης, Τιμίας Εσθήτας, Τιμίας Ζώνης και Ζωοδόχου Πηγής

Η Αγία Σκέπη τιμάται την 1η Οκτωβρίου, αλλά μετατέθηκε από εκεί για λόγους εθνικούς στις 28 Οκτωβρίου. Στηρίζεται σε θαυμαστό γεγονός, που έζησε ο Άγιος Ανδρέας, ο δια Χριστόν σαλός (αρχές 10ου αι.). Σύμφωνα με αυτό η Θεοτόκος, συνοδευόμενη από αγγέλους και αγίους, άπλωσε την αγία Εσθήτα στο εκκλησίασμα και για πολλή ώρα προσευχόταν για ολόκληρο τον κόσμο.

Η Τιμία Εσθήτα (Φόρεμα) της Παναγίας από την Παλαιστίνη μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη το έτος 473 επί αυτοκράτορα Λέοντος Α' και η ανάμνηση αυτού του γεγονότος εορτάζεται στις 2 Ιουλίου. Από τον ίδιο αυτοκράτορα κτίστηκε κάποιο παρεκκλήσιο προς

φύλαξη και τιμή αυτού του κειμηλίου, το οποίο συνδέθηκε με σημαντικά γεγονότα που είχαν σχέση με τη σωτηρία της πόλης. Ένα από αυτά είναι και η κατά το έτος 626 διάσωση της Κωνσταντινούπολης από τους Αβάρους. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος ψάλλθηκε και ο Ακάθιστος Ύμνος στο Ναό των Βλαχερνών, προς τιμή της Θεοτόκου.

Η Αγία Ζώνη της Θεοτόκου φυλάσσεται στην Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου Αγίου Όρους.

Από τα τέλη του 4ου αι., επί Αρκαδίου (396-408) η Αγία Ζώνη βρισκόταν στο Ναό της Θεοτόκου στα Χαλκοπρατεία της Κωνσταντινούπολης. Επί Ιουστίνου Β' (565-578) φυλασσόταν σε ειδικό παρεκκλήσιο. Το 1190 επί Ισαάκ Β' Αγγέλου το κειμήλιο αυτό εκλάπη και μετά από περιπέτειες βρέθηκε στην Ιερά Μονή Βατοπαιδίου του Αγίου Όρους. Μνημονεύεται στο Συναξάριο της Κωνσταντινούπολης τον 10ο αι. ως τιμώμενη την 31η Αυγούστου.

Τέλος η εορτή της Ζωοδόχου Πηγής τελείται την Παρασκευή της Διακαινησίμου και συνδέεται με πολλά θαύματα στο αγίασμα της Μονής του Μπαλουκλή στην Κωνσταντινούπολη.

Όπως ακριβώς στις δεσποτικές εορτές υπάρχουν λειτουργικές ιδιαιτερότητες, έτσι συμβαίνει και στις θεομητορικές. Εάν π.χ. τύχουν σε καθημερινή, ψάλλονται αμιγώς, αποκλειστικά

Η Αγία Ζώνη

δηλαδή η Ακολουθία της εορτής. Εάν τύχουν ημέρα Κυριακή, συμπάλλεται η Ακολουθία με την αναστάσιμη της Κυριακής. Τα Αναγνώσματα εδώ προηγούνται.

Β) Αγιολογικός Κύκλος

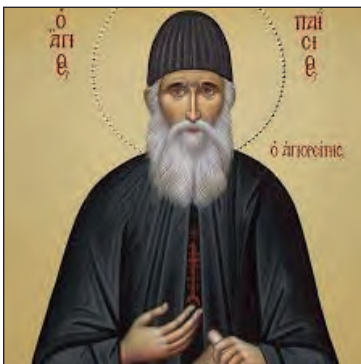
Από τους πρώτους χρόνους η Εκκλησία ενέταξε στο εορτολόγιο της νέους αγίους, με πρώτους πρόσωπα που αναφέρονται στην Παλαιά και στην Καινή Διαθήκη. Σταδιακά στην ιστορία του αγιολογίου της Εκκλησίας διαμορφώθηκαν διάφορες κατηγορίες – χοροί αγίων.

Εορτές Μαρτύρων

Ο όρος «μάρτυς» υπάρχει στην Καινή Διαθήκη (Πράξ. 22,20 κ.α.), όπως επίσης γίνεται λόγος για το μαρτύριο του αίματος (βάπτισμα του αίματος) ως κοινωνία εν Χριστώ (Ματθ. 20, 20-23· Ρωμ. 6, 3-5· Αποκ. 2,13). Στο μαρτύριο οδηγείται κάποιος από την αγάπη του στον Χριστό. Γι' αυτό και το σώμα του γίνεται πηγή ευωδίας και πολλών ιαμάτων. Οι ωραιότεροι λίθοι για την οικοδομή της Εκκλησίας, σημειώνεται σε αρχαίο κείμενο, είναι οι μάρτυρες (PG 2, 889-908). Η θεώρηση μάλιστα του μαρτυρίου ως εκκλησιαστικού γεγονότος, που αναζωπυρώνει την πίστη και το φρόνημα των χριστιανών, ήταν φυσικό να συμβάλλει και στην διαμόρφωση λειτουργικού πλαισίου για τον ετήσιο εορτασμό των μαρτύρων. Έτσι, η λειτουργική τιμή των μαρτύρων εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους, με προσευχές, ύμνους, ασπασμούς, αναγνώσεις, συμπόσια και συνάξεις στους τάφους τους.

Ο Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής

Ο Άγιος Παΐσιος

Εορτές Ομολογητών

Ομολογητές άγιοι είναι αυτοί που μαρτύρησαν με ποικίλα βασανιστήρια την περίοδο των διωγμών ή και αργότερα για την χριστιανική τους πίστη. Ο Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής (7ος αι.) και ο Νικηφόρος Κωνσταντινουπόλεως (9ος αι.) είναι δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα ομολογητών αγίων.

Εορτές Ιεραρχών

Ο κάθε Ιεράρχης ως καλός ποιμένας, διάδοχος των Αποστόλων και τύπος του Χριστού έχει την ευθύνη της διαποίμανσης του ανθρώπου της επαρχίας του. Στο πλαίσιο αυτής της ευθύνης, δίνει την καλή του μαρτυρία και με την αγιότητα του βίου του εμπνέει και καθοδηγεί τον λαό του Θεού. Η Εκκλησία προβάλλει τους Ιεράρχες ως μέγιστους φωστήρες, ως κανόνα πίστεως και εικόνα πραότητας, ως ηγέτες και πρόσωπα εν Χριστώ Ιησού και Πνεύματος Αγίου. Σε όλες τις εποχές έχουμε και τιμούμε αγίους Ιεράρχες. Οι Τρεις Ιεράρχες στα παλαιότερα χρόνια, αλλά και οι

Άγιοι Νεκτάριος και Λουκάς ο Ιατρός, Επίσκοπος Συμφερουπόλεως, στα νεότερα χρόνια είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα.

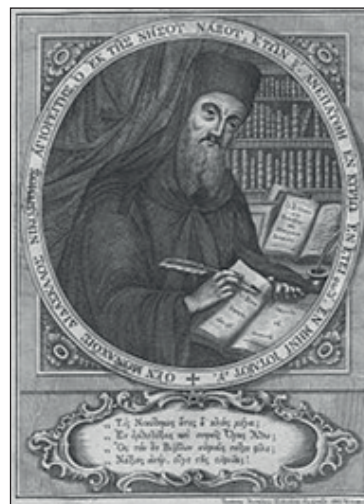
Τεμάχιο λειψάνων του Αγίου Γεωργίου

Εορτές Οσίων

Σε αυτήν την κατηγορία - χορεία εντάσσονται οι άγιοι που έζησαν οσιακό βίο στην έρημο, οι ασκητές μοναχοί, άνδρες και γυναίκες. Αυτοί που με την άσκηση και την προσευχή «τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις» (Γαλ. 5,24). Με τον τρόπο αυτόν απέκτησαν χάρισμα ιαμάτων, αλλά και παρηγορίας των πιστών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι νεότεροι όσοι Παῖσιος, Πορφύριος και Ιάκωβος, πολύ γνωστοί και αγαπητοί στο πλήρωμα της Εκκλησίας.

Εορτές Λειψάνων

Τα άγια λείψανα τιμούνται ιδιαίτερα από την Εκκλησία, καθώς έχουν τη χάρη και ευωδία του Χριστού. Το σώμα του ανθρώπου, που φέρει τη σφραγίδα του χρίσματος και της δωρεάς του Παναγίου Πνεύματος, έχει όλες τις προϋποθέσεις να γίνει «μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων» (Α' Πέτρ. 5, 1), ιερεῖον άμωμο, άξιο να τιμάται και να προσκυνείται. Ο Ιερός Χρυσόστομος μιλά για τιμητική προσκύνηση των ιερών λειψάνων, γιατί έχουν πολλή δύναμη (PG 50,640). Η σχέση ακριβώς που έχει ο άγιος με τον Χριστό δίνει στο σώμα του την ικανότητα να μας ευλογεί και να μας αγιάζει. Η τιμή στα άγια λεί-

Ο Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης

Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός

ψανα φαίνεται και από τις εορτές της ανακομιδής τους. Με τον τρόπο αυτό, η Εκκλησία απαντά και σε όσους εκδηλώνουν την αμφισβήτησή τους, χαρακτηρίζοντας τα ιερά λείψανα απλά ως κόκκαλα. Η σπουδαιότητα των λειψάνων φαίνεται ακόμη και από το ότι τοποθετούνται στη βάση της Αγίας Τραπέζης κατά τα εγκαίνια ενός ναού. Βιβλική στήριξη γι' αυτό, ανάμεσα στα άλλα, έχουμε και από το Αποκ 6,9-11.

Εορτές Νεομαρτύρων

Ο όρος «νεομάρτυρες» είναι παλαιός και δηλώνει τον νέο μάρτυρα κάθε εποχής. Έχει επικρατήσει όμως να εννοούνται ως νεομάρτυρες όσοι μετά την Άλωση, στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, μαρτύρησαν για την πίστη τους στον Χριστό. Το μαρτύριο αυτό καθαυτό είναι κριτήριο ένταξης στο αγιολόγιο. Πλειάδα νεομαρτύρων είναι καταγεγραμμένοι με τον βίο τους στο Νέο Μαρτυρολόγιο του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτη. Επίσης για νεομάρτυρες έχουν συνταχθεί Ακολουθίες από δόκιμους υμνογράφους της Τουρκοκρατίας (Νικόδημος Αγιορείτης, Ιάκωβος Καυσοκαλυβίτης κ.α.). Γενικότερα, η εορτολογική τιμή των νεομαρτύρων είναι έκδηλη με τη λιτάνευση των ιερών λειψάνων τους και την ανέγερση νέων ναών προς τιμή τους. Κάθε τόπος έχει τους νεομάρτυρες του ως «φύλακας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, μυρίπινα ἄνθη καὶ ρόδα τοῦ παραδείσου» (Νικόδημος ο Αγιορείτης, Νέον Μαρτυρολόγιον, σ. 23-25). Οι Ακολουθίες επίσης των επισήμως εορταζομένων αγίων σε καθημερινή ψάλλονται αμιγώς, χωρίς δηλαδή την Παρακλητική. Εδώ όμως υπάρχει ένα ζήτημα με τους τοπικούς αγίους. Εάν ισχύσει η τέλεση πολλών και συχνών εορτών τοπικών αγίων, τότε η Παρακλητική θα αχρηστευθεί. Αυτό ιστορικά και λειτουργικά είναι ανεπίτρεπτο.

Γ) Κείμενα και εικόνες

Το Γενέθλιο της Θεοτόκου

Απολυτίκιον

Ἦχος δ'

Ἡ γέννησίς σου Θεοτόκε, χαρὰν ἐμήνυσε πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ· ἐκ σοῦ γὰρ ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ λύσας τὴν κατάραν, ἔδωκε τὴν εὐλογίαν· καὶ καταργήσας τὸν θάνατον, ἔδωκ' ἡμῖν τὴν αἰώνιον.

Ιδιόμελον στο Ν΄ Ψαλμό

Ἦχος δ' Γερμανοῦ Πατριάρχου

Ἡ παγκόσμιος χαρά, ἐκ τῶν δικαίων ἀνέτειλεν ἡμῖν, ἐξ Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἄννης, ἡ πανύμνητος Παρθένος, ἥτις δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, ναὸς Θεοῦ ἔμψυχος γίνεται, καὶ μόνη κατὰ ἀλήθειαν, Θεοτόκος γνωρίζεται. Αὐτῆς ταῖς ἱκεσίαις Χριστέ ὁ Θεός, τῷ κόσμῳ τὴν εἰρήνην κατάπεμψον, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος.

Τα Εισόδια της Θεοτόκου

Απολυτίκιον

Ἦχος δ'

Σήμερον τῆς εὐδοκίας Θεοῦ τὸ προοίμιον, καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας ἡ προκήρυξις. Ἐν Ναῶ τοῦ Θεοῦ τρανώς ἡ Παρθένος δείκνυται, καὶ τὸν Χριστὸν τοῖς πᾶσι προκαταγγέλλεται. Αὐτῇ καὶ ἡμεῖς μεγαλοφώνως βοήσωμεν· Χαῖρε τῆς οἰκονομίας τοῦ Κτίστου ἡ ἐκπλήρωσις.

Στιχηρό Εσπέριο

Ἦχος α'

Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος

Σήμερον πιστοὶ χορεύσωμεν, ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις, τῷ Κυρίῳ ᾄδοντες, τιμῶντες καὶ τὴν αὐτοῦ, ἡγιασμένην σκηνήν, τὴν ἔμψυχον κιβωτόν, τὴν τὸν ἀχώρητον Λόγον χωρήσαν· προσφέρεται γὰρ Θεῷ, ὑπερφυῶς τῇ σαρκὶ νηπιάζουσα, καὶ Ἀρχιερεὺς ὁ μέγας, Ζαχαρίας δέχεται, εὐφραινόμενος ταύτην, ὡς Θεοῦ κατοικητήριον.

Ἡ Κοίμησις της Θεοτόκου

Απολυτίκιον

Ἦχος α'

Ἐν τῇ Γεννήσει τὴν παρθενίαν ἐφύλαξας, ἐν τῇ Κοιμήσει τὸν κόσμον οὐ κατέλιπες Θεοτόκε. Μετέστης πρὸς τὴν ζωὴν, μήτηρ ὑπάρχουσα τῆς ζωῆς, καὶ ταῖς πρεσβείαις ταῖς σαῖς λυτρουμένη, ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Οκτῆχο Δοξαστικό του Εσπερινού

Δόξα... Καὶ νῦν...

Ἦχος α'

Θεαρχίῳ νεύματι, πάντοθεν οἱ θεοφόροι Ἀπόστολοι, ὑπὸ νεφῶν μεταρσίως αἰρόμενοι.

Ἦχος πλ. α'

Καταλαβόντες τὸ πανάχραντον, καὶ ζωαρχικόν σου σκῆνος, ἐξόχως ἡσπάζοντο.

Ἦχος β'

Αἱ δὲ ὑπέρτατοι τῶν οὐρανῶν Δυνάμεις, σὺν τῷ οἰκείῳ Δεσπότη παραγενόμεναι.

Ἦχος πλ. β'

Τὸ θεοδόχον καὶ ἀκραιφνέστατον σῶμα προπέμπουσι, τῷ δέει κρατούμεναι, ὑπερκοσμίως δὲ προΰχοντο, καὶ ἀοράτως ἐβόων, ταῖς ἀνωτέραις ταξιαρχίαις· ἰδοὺ ἡ παντάνασσα θεόπαις παραγέγονεν.

Ἦχος γ'

Ἄρατε πύλας, καὶ ταύτην ὑπερκοσμίως ὑποδέξασθε, τὴν τοῦ ἀενάου φωτὸς Μητέρα.

Ἦχος βαρὺς

Διὰ ταύτης γὰρ ἡ παγγενὴς τῶν βροτῶν σωτηρία γέγονεν, ἣ ἀτενίζειν οὐκ ἰσχύομεν, καὶ ταύτη ἄξιον γέρας ἀπονέμειν ἀδύνατον.

Ἦχος δ΄

Ταύτης γὰρ τὸ ὑπερβάλλον, ὑπερέχει πᾶσαν ἔννοιαν.

Ἦχος πλ. δ΄

Διὸ ἄχραντε Θεοτόκε, αἶν σὺν ζωηφόρῳ Βασιλεῖ, καὶ τόκῳ ζῶσα, πρέσβευε διηνεκῶς, περιφρουρῆσαι καὶ σῶσαι, ἀπὸ πάσης προσβολῆς ἐναντίας τὴν νεολαίαν σου· τὴν γὰρ σὴν προστασίαν κεκτήμεθα.

Ἦχος α΄

Εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀγλαοφανῶς μακαρίζοντες.

Εορτές Αγίων

Ιδιόμελο στο Ν΄ Ψαλμό της εορτής του Αγίου Σάββα

Ἦχος πλ. β΄

Ὅσιε Πάτερ, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν κατορθωμάτων σου, δι΄ ὧν ἐν τοῖς οὐρανοῖς εὗρες μισθὸν τῶν καμάτων σου. Τῶν δαιμόνων ὤλεσας τὰς φάλαγγας, τῶν Ἀγγέλων ἔφθασας τὰ τάγματα, ὧν τὸν βίον ἀμέμπτως ἐζήλωσας. Παρρησίαν ἔχων πρὸς Χριστὸν τὸν Θεόν, εἰρήνην αἰτῆσαι ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν.

Σύνδεσμοι:

<https://www.youtube.com/watch?v=YH2-SWqNb9k>

«Ἀλλόττριον τῶν μητέρων ἢ παρθενία» - Εἰρμός Θ΄ ὠδὴς Κανόνος Γενεθλίου της Θεοτόκου, Σπυρίδων Περιστέρης.

«Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι» - Κοινωνικό θεομητορικών εορτῶν, Ευάγγελος Τζελάς.

<https://www.youtube.com/watch?v=wdTc5hrQF-8>

Εσπερινός Εισοδίων της Θεοτόκου, Θρασύβουλος Στανίτσας – Χαρίλαος Ταλιαδώρος.

<https://www.youtube.com/watch?v=4dgmQd5zVPk&list=PLw-NDprRLJvgaA5RmWeBt1uISlfdUTDDi>

«Θεαρχίῳ νεύματι» - Οκτάηχο δοξαστικό Εσπερινού Κοιμήσεως της Θεοτόκου, Λυκούργος Αγγελόπουλος – Ελληνική Βυζαντινὴ Χορωδία.

<https://www.youtube.com/watch?v=Mk4UAzwYCKI>

Α΄ ὠδὴ Κανόνων Κοιμήσεως της Θεοτόκου και Αγίου Κοσμά του Αιτωλού, Ιερά Μονὴ Φιλοθέου Αγίου Όρους.

https://www.youtube.com/watch?v=osTZsD_c9Ds

«Ἀνέτειλε τὸ ἥαρ» - Δοξαστικό των Αἰνῶν Αγίου Γεωργίου, Θρασύβουλος Στανίτσας.

<https://www.youtube.com/watch?v=HGIYFUNfUbs>

«Τῶν ἁγίων Πατέρων ὁ χορός» - Δοξαστικό των Αἰνῶν των εορτῶν των Αγίων Πατέρων, Λυκούργος Αγγελόπουλος.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Ανά ομάδες προσεγγίστε γλωσσικά, λειτουργικά και θεολογικά την υμνογραφία των θεομητορικών εορτών.

2η Δραστηριότητα

Ερευνήστε ανά ομάδες τις τάξεις των διαφόρων αγίων και καταγράψτε τα Απολυτίκια που αντιστοιχούν σε κάθε κατηγορία.

3η Δραστηριότητα

Αναζητείστε στα Μηναία τις εορτές που υπάρχουν για τις ανακομιδές των ιερών λειψάνων και καταγράψτε το νόημά τους.

4η Δραστηριότητα

Εντοπίστε και παρουσιάστε δύο εορτές νεομαρτύρων της περιοχής σας και αναζητείστε τον ποιητή της Ακολουθίας τους.

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

